

Nosyon

Uluslararası Toplum ve Kùltür Çalışmaları Dergisi

International Journal of Society and Culture Studies

ISSN 2667-5951

2021 Yaz
Sayı 7
Summer / Issue 7

Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kùltür Çalışmaları Dergisi
Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies

Hakemli Elektronik Dergi
Refereed Electronic Journal

Yaz / Summer 2021

Sayı 7 / Issue 7

ISSN: 2667-5951

Baş Editör / Editor-in-Chief

Arş. Gör. Dr. Barış Çağırkan, bcagirkan@gmail.com, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Bircan, ufuk.bircan@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Arş. Gör. Oğuzhan Şenel, oguzhansenel@istanbul.edu.tr, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Bilge Narin, bilge.narin@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Bahar Kayıhan, bahar.kayihan@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Arş. Gör. Dr. Arda Umut Saygın, ardaumutsaygin@hotmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Arş. Gör. Dr. Burak Sarı, bsari@beu.edu.tr, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye

Arş. Gör. Demet Fırat, demetfirat14@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Arş. Gör. Elçin Akçora As, elcin.akcora.as@ege.edu.tr, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Arş. Gör. Feyyaz Fırat, feyyazfiratt@gmail.com, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Doktora Öğrencisi Zafer Demir, zaferdemir1919@hotmail.com, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Dr. Öğr. Üyesi Günal Bilek, gunalbilek@gmail.com, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Öğr. Gör. Hüseyin Kürşat Durmaz, hkursat85@hotmail.com, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Özkan (İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Alev Fatoş Parsa (Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye)

Prof. Dr. Bünyamin Ayhan (Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Prof. Dr. Cem Yaşın (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Cengiz Anık (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Enderhan Karakoç (Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Prof. Dr. Erdal Aksoy (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Giray Saynur Derman (Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye)

Prof. Dr. Hüseyin Köse (Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye)

Prof. Dr. İbrahim Sezgül (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Metin Kasım (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye)

Prof. Dr. Nahide Konak (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye)

Prof. Dr. Nesrin Kalyoncu (Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye)

Prof. Dr. Nesrin Kula Demir (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye)

Prof. Dr. Nezih Orhon (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye)

Prof. Dr. Sema Yıldırım Becerikli (Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Serdar Sağlam (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Tamilla Abbashanlı-Aliyeva (Muş Alparslan Üniversitesi, Muş Türkiye)

Doç. Dr. Çağrı Eryılmaz (İzmir Bakırçay Üniversitesi, İzmir, Türkiye)

Doç. Dr. Cem Koray Olgun (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)

Doç. Dr. Gürcan Şevket Avcıoğlu (Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye)

Doç. Dr. Kemal Avcı (Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye)

Doç. Dr. Kerem Özbey (Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin, Türkiye)

Doç. Dr. Morano Fuduric (Zagreb Üniversitesi, Zagreb, Hrvatska)

Doç. Dr. Natalija Konovalova (Riga Uluslararası Ekonomi ve İşletme Yönetimi Okulu, Riga, Latviya)

Doç. Dr. Yener Lütfi Mert (Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Anzavur Demirpolat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Elif P. Devrani (Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Aktaş (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Zuhale Güler, zuhaleguler69@hotmail.com (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye)

Dr. Fritz Kohle (University of Edinburgh, Edinburgh, The United Kingdom)

Yayıncı (Publisher): Prof. Dr. Himmet Hülür

İçindekiler / Contents

Editörden / From the editor	i-ii
Araştırma makaleleri / Research articles	
Gündelik yaşamda cinsel kimliğin sunumu: Sembolik etkileşimci bir bakış Biopower and Presentation of sexual identity in everyday life: A symbolic interactionist perspective <i>Ahmet Özalp</i>	1-13
Tüketim toplumunda gündelik hayat sembolizmi: Poşet taşıma üzerine sosyolojik bir inceleme Everyday life symbolism in the consumption society: A sociological examination on carrying bags <i>Sedat Karal & Melek Mehmetoğlu</i>	14-25
Kültürün ve iletişimin metinselliği üzerine bir deneme An essay on the textuality of culture and communication <i>Gülistan Elmacıoğlu</i>	26-39
Dönüşen pazarlama ve Influencer pazarlama uygulamaları Transformation of marketing and Influencer marketing practices <i>Arzu Güngör</i>	40-51
Giddens ve Habermas: Modernite temelinde yapısal bir karşılaştırma Giddens and Habermas: A structural comparison on the basis of modernity <i>Mehmet Bayır</i>	52-65
Spor gazetelerinde kamusal gündem: Fotomaç, Fanatik ve Fotospor örneği The public agenda in the sports newspapers: Example of Fotomaç, Fanatik and Fotospor <i>Özlem Barış</i>	66-80
Yerel yönetimler, demokrasi ve yeni medya Local governments, democracy and new media <i>Muhammed Asım Yayla</i>	81-92
Bilginin toplumsal-felsefi boyutları ve Spinoza'nın bilgi anlayışı Social- philosophical dimensions of knowledge and Spinoza's understanding of knowledge <i>Mehmet Mesut Ballı</i>	93-119
Sanal topluluk platformu olarak Discord üzerine bir literatür taraması A literature review on Discord as a virtual community platform <i>Zeynep Özcan & Sezgin Savaş</i>	120-132
A possible relation between the Arabic Dhow and the European Cog Arap Yelkenlisi ve Avrupa Sandalı arasında olası bir ilişki <i>Ebrahim Al-Khaffaf Salim Mohammed</i>	133-150

Çeviri / Translation

Post-insan çağında cinsellik
Sexuality in the posthuman age
Slavoj Žizek
(Çeviri: Rodi Haznedaroğlu)

151-161

Editörden

Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi olarak 7. sayımızla birlikte siz değerli okuyucularımızla tekrar buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Nosyon dergisi kurulduğu ilk günden itibaren akademik yayın yolculuğuna güçlenerek devam etmekte ve her yeni sayı ile birlikte daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmaktadır. Nosyon dergisi editörleri, yayın ve danışma kurulu kendisine her zaman “daha iyiye” ulaşmayı ilke edinmiştir. Toplum ve kültür alanında farklı alanlardan çalışmaları okuyucularımızla buluşturmak için bu sayımızda on bir farklı bilimsel çalışma ile siz değerli okuyucularımızın karşısına çıkmış bulunmaktayız. Bütün çalışmalar kör hakem uygulamasına tabi tutularak ve en az iki hakemden olumlu değerlendirme raporu alınarak yayına hazır hale getirilmiştir.

Genel olarak bu sayımızda yer alan çalışmalarda; toplumsal cinsiyet, pazarlama ve yeni medya, Spinoza düşüncesinde yöntem ve bilgi tartışması, tüketim toplumu ve gündelik hayat gibi temalar üzerinde durulmuştur. Güncel çalışma konularını yakalayan yazarlarımıza bu vesile ile bir kere daha teşekkür ederiz. Bu sayımızda aynı zamanda bir İngilizce makale yayımlayarak yabancı dilde yazılan çalışmalarla daha fazla okuyucuya ulaşma hedefimize biraz daha yaklaşmış bulunuyoruz.

Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi olarak 2018 yılında başladığımız akademik yayın yolculuğumuzda sosyal bilimler alanında özgün çalışmaları okuyucularımızla buluşturmayı temel amaç edindik. Bu sayımızda öncelikle çalışmalarını değerlendirmek üzere dergimize gönderen yazarlarımıza, kıymetli zamanlarını ayırarak dergimizde hakemlik yaparak katkı sunan hocalarımıza ve büyük bir özveri ile çalışmaları inceleyen ve diğer bütün yayın süreçlerini yöneten hocalarımıza teşekkür ederiz. Her sayımızda olduğu gibi gelecek sayılarımızda da bilim hayatına katkı sağlayacak özgün çalışmaları beklemekteyiz. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle...

Barış Çağırkan – Baş Editör

From the editor

As Nosyon: the International Journal of Social and Cultural Studies, we are happy to re-meet our esteemed readers with our 7th issue. Since the first day of its establishment, Nosyon Journal continues its academic publication journey getting stronger and reaches a wider readership with each new issue. The editors of Nosyon magazine, as its editorial and advisory board, have always adopted the principle of achieving “better”. In order to bring together studies from different fields in the field of society and culture with our readers, we have present you with 11 different scientific studies in this issue. All studies have been subjected to blind review, and positive evaluation reports have been obtained from at least two referees.

In general, in the studies of this issue, themes such as gender, marketing and new media, discussion of method and knowledge in Spinoza’s thought, consumer society and daily life have been dealt with. Each study addresses different controversies related to each field of study. By publishing an article in English in this issue, we are getting closer to our goal of reaching more readers with publications in foreign languages.

As Nosyon: the International Journal of Social and Cultural Studies, we have aimed to bring together original studies in the field of social sciences to our readers since 2018 in our academic publication journey. In this issue, we would like to thank our authors who have sent their works to our journal for evaluation, our professors who have contributed to our journal as referees with their valuable time, and our editors who have examined the studies with great devotion and have managed all other processes. As in each issue, we expect original studies that will contribute to scientific life in our future issues. Hope to meet you in our next issue...

Baris Cagirkan – Editor-in-Chief

Gündelik yaşamda cinsel kimliğin sunumu: Sembolik etkileşimci bir bakış

Ahmet Özalp*

Öz

Geç modern dönemin ortaya çıkardığı kaosa dayalı müphem dönemde, cinsel kimlik konusu insanların tüm yaşamlarını derinden etkilemektedir. Grup içi davranışlardan sosyal gelişim alanı ve çalışma ortamına kadar, bireyler kendi cinsel kimliklerini dolaylı yoldan sunma eğilimi göstermektedir. Bu durumun başlıca nedenlerini varoluşsal kaygılar oluşturmaktadır. Bu kaygılara ötekileştirme, baskılanma ve reddedilme örnek olarak verilebilir. Bu araştırmada Karaman örnekleminde yola çıkılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat tekniği uygulanmış eşcinsel erkek bireylere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Çalışmaya 17 kişiden oluşan, yaşları 20 ile 35 arasında değişen erkek eşcinseller katılmıştır. Araştırmanın amacı, bireylerin gündelik yaşamda kimliklerini nasıl sunmaya çalıştıklarını ve mücadele alanlarında nasıl davrandıklarını anlamaktır. Bu sayede çalışma, eşcinsel bireylerin iş yerlerindeki ve gündelik hayatlarındaki sıkıntılarını gün yüzüne çıkararak, toplumsal bir farkındalık oluşturması açısından önemlidir. Araştırmada elde edilen verilerin yorumlanmasının arka planında sembolik etkileşimci yaklaşım kullanılacaktır. Bireylerin gündelik yaşamda kendi gerçeklerini diğerinin tepkilerinden yola çıkarak yorumlaması ve semboller kullanması bu teorinin seçilmesinin temel nedenidir. Araştırma sonuçlarında, çalışmaya katılan bireylerin hiçbirinin aile içi şiddete maruz kalmadığı, 5'inin çocukluk ve ergenlik döneminde yaşadıkları mahallede cinsel saldırıya uğradığı, 15'inin de kendi kimliğini gizlediği bulunmuştur. Çalışmaya katılanların 12'sinin ilk ve orta öğretim yıllarında çok yoğun baskılandığı ve eleştiriye maruz kaldığı anlaşılmıştır. Ayrıca, çalışmaya katılan bireylerin sosyal ortamlarında baskı altında oldukları ve 12'sinin psikiyatrik tedavi aldığı görülmüştür. Araştırmaya katılan bireylerin gizli kalmayı tercih etmelerinin nedenleri arasında işlerinden olma korkusu, ailesinden veya sosyal çevreden dışlanma ve ileride evliliği düşünceleri önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmaya katılanların 9'u özel sektörde çalışmakta iken, 8'i de işsiz durumdadır. Çalışmaya katılanların hepsi sosyal medya aracılığı ile çevreler edindiklerini ve sorunlarını bu mecralarda paylaşarak rahatladıklarını, kendi cinsel kimliklerine benzer insanlardan bu vasıta ile destek aldıklarını bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, sembolik etkileşim, eşcinsellik, gündelik yaşam

Presentation of sexual identity in everyday life: A symbolic interactionist perspective

Abstract

In the turbulent and ambiguous chaos era brought about by the Post Modern period, the issue of sexual identity deeply affects those who question their ownself. Individuals tend to express their sexual identities indirectly by some behaviors in their social circles and workplaces. The main reasons for this situation stem from the existential anxieties such as marginalization, suppression, and rejection. This study is based on the sample of interviews conducted in the Turkish city Karaman. In the study, semi-structured questions were asked to homosexual male individuals with the help of the interview technique, one of the qualitative research methods. 17 male homosexuals, aged between 20 and 35, have been participated in the study. The aim of the research is to understand how homosexual individuals struggle to display their identities in daily life and to discover the most difficult aspects of their social lives. That is why this article is so important in terms of creating social awareness by revealing the problems faced by homosexual individuals in their workplaces and daily life. A symbolic interactionist approach has been used for the interpretation of the data obtained in the research. The main reason

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: ozalpahmet@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3134-3084

for choosing this theory is that individuals interpret their own reality according to their interactions with others and how they use symbols in daily life. As a result of the research, it has been found that none of the individuals participating in the study were subjected to any domestic violence, 5 of them were sexually assaulted around the neighbourhood that they have grown up, and 15 of them chose to hide their identity in society. In the study, 12 of the participants has been reported as being subject to intense peer pressure during their primary and secondary education years. In addition, it has been observed that 12 individuals have been under social pressure in their social environment and as result have been receiving psychiatric treatment. Job loss fear, fear of exclusion from their families and friends, and worrying about marriage in the future are among the reasons why these individuals participating in the study preferred to remain anonymous. 9 of the participants are working in the private sector and 8 of them are unemployed. In this study, all of the participants have reported that they have been making friendships through social media and have received support from people who share their sexual identities. It is understood that they find relief by sharing their experiences on these platforms.

Keywords: Gender, sexual identity, symbolic interactionism, homosexuality, daily life

Giriş

İnsanlık tarihini, savaşlar ve politika dışında en çok meşgul eden konulardan biri de cinselliktir. Cinselliğin insan yaşamındaki önemi birçok psikolog ve sosyolog tarafından (Sigmund Freud, Michel Foucault ve diğerleri) tartışılrsa da eski çağlardan günümüze araştırmaların sonu da gelmemiştir. İnsanoğlunun neslini devam ettirme arzusu ya da cinselliğin verdiği haz, bireyleri cinsel yaşama sürekli ilgili tutmuştur (Freud, 2014; Foucault, 2017). Cinselliğin biyolojik bir yönü olduğu gibi sosyolojik ve psikolojik de yönleri bulunmaktadır. Cinselliği, cinsel hazzın giderilmesi ve iki farklı insanın benzer bir harmoni içinde birlikteliklerini ifade eden sosyal normlar ve değer yargıları ile şekillendirilmiş özel yaşantı olarak tanımlamak mümkündür (Gülsün vd., 2009, s. 69). Bu tanımdan da yola çıkılarak cinselliğin sadece biyolojik bir yönü olmadığı, onun sosyal normlar ve değerler tarafından biçimlendirildiği ve hatta tabu şekline bile dönüştürüldüğü söylenebilir. Bu nedenledir ki, cinselliği sadece biyolojik hazzın tatmini olarak tanımlamak doğru olmaz. Eğer böyle bir durumla ilişkilendirilmek istenirse cinsellik, cinsel ilişkiden öteye gidemez. Bu bağlamda denilebilir ki, cinsellik, yaşamda birçok sosyal alanı da kapsayan ve bu alanların içindeki etkileşim ile şekillenen bir özel yaşam şekli olarak da yorumlanabilir.

Çalışmada teori olarak kullanılacak sembolik etkileşimciliğin tarihsel arka planının ve ön kabullerinin yine çalışmanın gelişimi açısından incelenmesi gerekmektedir. Sembolik etkileşimcilik, kökenlerinin Charles Horton Cooley (1864-1929) ve William Isaac Thomas'a (1863-1947) kadar uzandığı, kurucusu olarak George Herbert Mead'in (1863-1931) gösterildiği ve isim babası olarak da Herbert Blumer'in (1900-1987) kabul edildiği bir sosyoloji ekolüdür. Sembolik etkileşimciliğin, üç temel entelektüel çabadan filizlendiği kabul edilmektedir. Bunlardan ilki, Amerikan pragmatizmi, ikincisi psikolojik davranışçılık ve sonuncusu ise Alman idealizmidir. Pragmatizm, asıl gerçekliğin "dışarıda" değil, dünyaya yönelik eyleme geçildiğinde etkin şekilde yaratıldığını ve gerçek bilginin insan için faydalı olan olduğunu iddia etmektedir. Sembolik etkileşimcilik bu anti-pozitivist gerçeklik algısından önemli oranda etkilenmiştir. İkincisi, psikolojik davranışçılık, Mead ile birlikte bireyin davranışlarının dış etkenler tarafından -tıpkı bir hayvan gibi- radikal şekilde belirlendiği anlayışından koparak, toplumsal davranışçılık halini gelmiştir.¹ Sembolik biçimcilik, Alman idealizminin, her insan, dünyayı kendi algı penceresinden görüp kendine göre anlamlandırır fikrini de bünyesine dâhil ederek son şeklini almıştır (Ritzer & Stepnisky, 2018, s. 189; Fisher & Strauss, 2002, s. 482; Poloma, 2017, s. 32; Collins & Makowsky, 2014, s. 142-159).

Sembolik etkileşimci yaklaşım açısından bakıldığında, bu çalışmanın bulgular kısmında da görüleceği üzere, bireyler kendi kimliklerini çeşitli etkileşimler ve ilişkiler

¹ "Bizim davranışçılığımız sosyal davranışçılıktır" (Mead, 2017, s. 50).

esnasında inşa etmektedirler. Benzer şekilde, inşa etmiş oldukları kimliklerini (örneğin, eşcinsel kimlik) yine gündelik ilişki ve etkileşimlerde saklama ve gizleme gereği duymaktadırlar. Bu etkileşim yoluyla süreç içinde doğup değişen benlik, eşcinsellerin “genelleştirilmiş öteki” ile kurdukları ilişkilerden ve anlamlardan meydana gelmektedir. Aslında “genelleştirilmiş öteki”, bireyin hayatında, çocuk oyunu ve yetişkin oyunu aşamasından sonra gelen ve benliğin oluşumunda oldukça önemli olan bir aşamadır (Kızılçelik, 2020, s. 155). “Birey içinde bulunduğu grubun dâhil olduğu ortak toplumsal eylemlere yönelik olarak grubunun tavırlarını benimsediği sürece tam bir benlik geliştirir ya da geliştirdiği bütünsel bir benliğe sahip olur” (Mead, 2017, s. 181). Mead’de genelleştirilmiş öteki, hiç tanımadığı bir ortamda bulunan ve nasıl davranılması gerektiğini tam olarak kestiremeyen bireyin, birtakım genellemeler yaparak durumu idare etmesini anlatmaktadır (Slattery, 2018, s. 335; Ritzer & Stepnisky, 2018, s. 201). Örneğin, bir cenaze töreninde şarkı söylemekten kaçınmak böylesi bir genellemedir. Eşcinsel bir bireyin, eşcinselliğini belli edecek semboller kullanmaktan kaçınmayı tercih ettiği ortamlar olabilir. Örneğin, ailede ya da arkadaş çevresinde eşcinsel olduğu bilinmeyen ve bilinse hoş karşılanmayacağı tahmin edilen durumlarda, eşcinsel birey, ataerkil olarak biçimlendirilmiş bir “erkek” gibi davranarak eylemlerde bulunur. Özetlemek gerekirse, “genelleştirilmiş öteki” sayesinde, birey, bir anlamda toplumu kafasında taşır (Slattery, 2018, s. 338). Eşcinsel birey için toplumun - özellikle de eşcinselliğe geleneksel açıdan bakan ve baskıcı toplumun- katı gerçekliklerine uymak oldukça zaruridir. Çünkü toplum, onlardan, “erkek gibi” olmalarını beklemektedir. Aksi takdirde eşcinsel bireyin kaderinde yalnızlaşma, yabancılaşma, dışlanma ve dahası olacaktır.

Cooley, ayna-benlik teorisinde, kendimizi yalnızca kendimize bakarak algılayıp tanımadığımızı, başkalarının bizi nasıl algıladığının da kendi kimliğimizi inşa etmede oldukça önemli olduğunu savunmuştur. Cooley’e göre diğerlerinin bizi nasıl gördüğü, kendi kimliklerimizi keşfetme ve sınırlarını belirlemede son derece önemlidir. “Aynada yüzümüzü, şeklimizi ve giyimimizi gördüğümüzde ve onlarla bizim oldukları için ilgilendiğimizde... Böylece, hayalimizde bir başkasının zihnindeki dış görünümümüz, davranış tarzımız, amaçlarımız, eylemlerimiz, karakterimiz, dostlarımız vb.ni algılar ve bunlardan farklı biçimlerde etkileniriz” (Cooley’den aktaran Turner vd., 2010, s. 475). Ayna benlik düşüncesi, üç temel üzerine kurulmuştur. İlki, diğerlerine nasıl göründüğümüzü hayal ederek başlar. İkincisi, diğerlerinin, görünümümüz hakkındaki yargılarının ne olması gerektiğine dair hayal kurarak ilerlenir. Son olarak, tüm kurulan bu hayaller neticesinde, gurur duyma ya da küçük düşme gibi duygular geliştirilir (Ritzer & Stepnisky, 2018, s. 213).

Sıklıkla sembolik etkileşimcilik yaklaşımı ile özdeşleştirilen Chicago Okulu’nun son temsilcilerinden biri olan Erving Goffman, benlik üzerine çalışmalar yapmış ve Dramaturji teorisi ile bireylerin gündelik ilişki ve etkileşimlerinde kendilerini nasıl sunduklarını gözlemlemiştir. Goffman’a göre, bireyler -Cooley’in ayna-benlik teorisinden de ilhamla- kendilerini, karşılarında ilişkiye geçtikleri ve geçme ihtimali oldukları kişilere, onların görmek istediği şekilde sunmaktadırlar. Aslında bu durum, bireylerin sabit bir benlik imgesi sunma kaygılarından oluşmaktadır (Goffman 2014; Ritzer & Stepnisky, 2018, s. 215). Tıpkı genelleştirilmiş öteki kavramının işaret ettiği gibi burada da birey, kendi seçimlerini, kendini başkalarının gözünden görerek yapmaktadır. Goffman’a (2015, s. 180) göre benlik, bir kale değil, açık bir şehirdir. “...benlik, atfedildiği kişinin mülkü değildir; aksine, kişinin üzerinde, kendisi ve etrafındaki kişiler tarafından uygulanan toplumsal kontrolün devamıdır” (Goffman, 2015, s. 183). Goffman’ın fikirlerinden yola çıkarak, o ve genellemek gerekirse çoğu sembolik etkileşimci için benlik, genetik kodlarla aktarılan, katı ve mutlak bir şekilde ölene kadar taşınan bir olgu olmaktan ziyade, sosyalleşme süreci içinde inşa edilen ve yıkılan sonra yeniden kurulan bir olgudur. Goffman’a göre benlik, hem kendi kendimize oto-kontrol yoluyla hem de çevremizin gücüyle kontrol altında tutulan ve etkilenmeye açık bir haldedir.

Dramaturjik bakış açısından hareketle eşcinsel bireyin, kendi eşcinsel kimliğini gizleme ve saklama çabasının altında bu kontrol aygıtının etkisi söz konusudur. Eşcinsel birey bilir ki, bazı ortamlarda (örneğin eşcinselliğin hoş karşılanmadığı yerler) eşcinsel kimliğini özgür ve rahatça yaşarsa, sonrasında ağır ahlaki/toplumsal/kültürel yaptırımlarla karşı karşıya kalabilir. Bu yaptırımlar damgalama törenleri ile eşcinsel bireylere sunulur. Bunun sonucunda eşcinsel birey artık sahne arkasını izleyiciye sunmuş ve izlenim yönetimini sağlayamamış olacaktır.

Bu araştırmayı ilgilendiren nokta ise sosyal ve toplumsal olgular bağlamında cinsel kimlik inşasıdır. Cinselliğin toplumsal kabulü ya da reddi, onu, toplumun gözünde çok farklı bir yere oturtmuştur. Cinsellik bu sayede biyolojiden çok ötede sosyolojinin de konusu olmuştur. İnsanlar arasındaki ilişkilerin duygusallık ve cinsellik ile yoğrulduğu modern dönemin akışkanlaşması farklı cinsel yönelimleri ve duyguları inceleme ihtiyacı doğurmaktadır. Akışkanlaşma ünlü filozof ve sosyolog Bauman tarafından dile getirilmiş, ilişkilerdeki karmaşıklığı ve hızlı kopuşu, güvensizliği tanımlamak için kullanılmıştır. Modern dönemde insan ilişkileri de modern yaşamın akışkanlığından etkilenmiştir. Cinsellik farklı kategorilere bölünmüş ve aydınlanma sonrası o da tam bir kategorileştirme arayışından ve pozitivizmden nasibini almıştır (Bauman, 2009; Bauman, 2015, s. 78-79). Bauman, insan ilişkilerinde güvensizlik ve şüpheye (risk) vurgu yaparken, Viyanalı psikanalist Freud ondan yüzyıl önce insan davranışlarının temelinde saldırganlık ve cinselliğin bulunduğunu iddia etmiştir. Freud ve ondan sonra gelen diğer psikanalistler (Jung ve Adler) Freud'a karşı çıksalar da kendi kuramlarını, yine de onun cinsellik tezi üzerine geliştirmeye çalışmışlardır (Freud, 2014). Daha sonrasında ise cinsellik tartışmaları Fransız post-yapısalcı sosyolog Foucault ile tepe noktasına ulaşmıştır. Foucault, 'Cinselliğin Tarihi' adlı eserinde, cinselliğin geçirdiği dönüm noktalarını, kendi tarih çözümleme yöntemine göre analiz etmiştir (Foucault, 2017). Cinsellik konusu, görüldüğü gibi birçok filozofu, sosyoloğu ve psikoloğu kendine çekmiş ve onların genel anlamda çalışmalarını etkilemiştir.

Cinselliğin birçok çalışmanın araştırma olgusu olmasının yanında, onun alt kategorilerinden olan cinsel kimlik sorunu da bu çalışmayı şekillendirmiştir. Geç modern dönem insanları, kendi cinsel kimliklerini tanımlarken literatüre değil hislerine bakarak karar vermektedirler. Cinsel kimlik konusu, günümüzde dünya devletlerini tamamen ilgilendiren bir konudur. Cinsel kimliğin açıkça ifade edilebilirliği ve cinsel kimlik hakları nedeniyle birçok yeni sosyal hareket ortaya çıkmıştır. Bireyler kendilerini ifade edebilmek ve toplumda saygın bir yerde kendileri gibi olabilmek için, bütün sosyolojik kurumları temelinden sarsacak, değiştirecek sosyal hareketlere katılmışlar ve sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bu olgunun çalışılmasının da asıl önemi, cinsel kimliğin eğitim, aile, din vs. gibi temel sosyolojik kurumları temelinden sarsacak bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu konunun, genel geçer toplumsal kabullere tamamen aykırı olduğu, toplumsal normlarca kabul görmektedir. Ancak bir önceki ifadede oldukça iddialı bir cümle kullanıldığı eleştirisinin önüne geçmek için, bazı ülkelerin anayasalarında, artık eşcinsel evliliklerin legal hale getirildiğini de vurgulamak gereklidir. Bu bağlamda önce eşcinsellik kavramının ne ifade ettiğini tanımlayıp yorumlamak, çalışmanın gelişimi açısından önem arz etmektedir. "Eşcinsellik eski Yunan'da benzer anlamına gelen "amos" ile "cinsellik" anlamında kullanılan "seksüalite" sözcüklerinden türemiş olup, aynı cinsiyetten bireyler arasında kurulan, cinsel nitelikli bedensel ya da duygusal bağlılık ve ilişki anlamına gelir" (Güney vd., 2014, s. 131). Yukarıdaki tanımdan da anlaşılabilceği gibi eşcinsellik bir cinsel yönelimdir. Eşcinsellik tarihi açıdan oldukça eskidir. Eşcinsellik tüm toplumlarda görüldüğü gibi hayvanlar arasında da yaygındır. Ancak nedeni tam olarak bilinmese de din, gelenek ve kültür gibi kısıtlama yaratan kurumlardan dolayı eşcinsellik normal dışı bir cinsel eylem olarak kabul edilmektedir (Çapcıoğlu & Demir, 2020, s. 140-148). Günümüzde de eşcinsel bireylere yönelik şiddet ve saldırganlık oldukça yüksektir. Ancak, asıl problem cinsel yönelimlere olan saldırganlıktan öte eşcinselliğin, toplum tarafından anormal bir olgu olarak algılanmasıdır.

Psikiyatrik açıdan eşcinsellik, belirli bir dönemde Amerikan Psikologlar Akademisi tarafından cinsel davranış bozukluğu olarak kabul edilmiştir. Amerikan Psikiyatri Birliği, 1970’li yıllara gelindiğinde, Akıl Hastalıkları Teşhis ve İstatistikleri Kılavuzu’nda eşcinselliği cinsel bozukluklar kategorisinden çıkarmıştır. Ancak, o dönemden günümüze çok sayıda genom ile ilgili araştırmalar da hızla yapılmıştır. Günümüzde APA, eşcinselliği, objektif ve iyi planlanmış bilimsel çalışmalar ve klinik literatür doğrultusunda eşcinselliğin insanların cinselliğinin “pozitif ve normal” çeşitlerinden biri olarak görmektedir (APA, 2019). Birçok hastalık onlar ile ilişkilendirilmekte ve eşcinsel bireylere bir virüsmüş gibi bakılmaktadır. Bu ülkemizin bazı yörelerinde oldukça yoğun bir hal almıştır. Bu bağlamda çalışmamız eşcinsellerin yaşadığı sıkıntıları ve gizli kalma nedenlerini araştırmaktadır. Bu çalışmayı teorik açıdan sembolik etkileşimcilik yaklaşımının ön kabulleri şekillendirecektir. Sosyolojik çalışmalarda en sık rastlanan problemlerden biri, teori ve bulguları uygun bir şekilde harmanlayamamaktır. Çalışmalarda hangi teorinin kullanılacağı ve test edileceği büyük bir sorundur. Bu bağlamda çalışmanın teorik ayağını Sembolik etkileşimcilik oluşturacaktır. Bu sayede araştırma cinsel kimlik üzerine yapılan çalışmalarda eksik bir teorik yönü tamamlayacaktır.

1. Araştırma süreci ve mülakatların yorumlanması

Araştırmamız Karaman örnekleminde yola çıkılarak hazırlanmıştır. Araştırmamızda, nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmada 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat soruları erkek eşcinsel bireylere uygulanmıştır. Kartopu örneklemini kullanılan çalışmada, eşcinsel bireylerin çevrelerinden hareketle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Ancak, veriler ses kaydı ile kayıt altına alınmamıştır. Veriler daha çok mülakat esnasında yazılı bir biçimde aktarılmış ve düzenlenmiştir. Bu durum, eşcinsel bireylerin kendilerini koruma gereksinimlerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Araştırma keşif ve kabullenme, tanınırlık ve tepkiler, aile içi cinsel saldırı ve tehditler, kamusal alanda gizlilik, iş yaşamı, etkileşim sorunları, eşcinsellik ve hastalık, aile ve farkındalık, son olarak geleceğe yönelik korkular ve önlemler olarak 9 temaya ayrılmıştır. Araştırmaya 17 kişiden oluşan yaşları 20 ile 35 arasında erkek eşcinsel birey katılmıştır. Çalışmaya katılanların yaş ve mesleki durumları araştırmanın gizliliği açısından verilememiştir. Araştırma 6 aylık bir sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bu kadar uzun süreye yayılmasının nedenleri; bireylerin gizli kalma arzuları, araştırmacıya temkinli yaklaşımları, araştırmaya katılan bireylerin kendilerini yüz yüze görüşmek için uygun görmemeleridir. Araştırmanın amaçlarını, bireylerin gündelik yaşamlarında kendi kimliklerini nasıl sundukları ve mücadele alanlarında nasıl davrandıklarını anlamak oluşturmaktadır. Bu sayede çalışma ayrıca, eşcinsel bireylerin iş yerlerinde ve gündelik yaşamlarında yaşadıkları sıkıntıları gün yüzüne çıkararak toplumsal farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde bireylerin gündelik yaşam sembolleri yorumlanmaya çalışılmıştır. Ek olarak, bu teorinin seçilmesinin temel kaygılarından biri de bireylerin gündelik yaşamda cinsel kimliklerinin öğrenilmesi korkusundan dolayı sürekli sembolik etkileşimde bulunmalarındır. Bu nedenle bireyler, gündelik yaşamda “heteroseksüel” olarak nitelendirdikleri sembolleri kullanmaktadırlar. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, çalışmaya katılan bireylerin 8’i toplumda alaya maruz kaldığı ve dışlandığı, 5’inin çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan mahallede cinsel saldırıya uğradığı, 15’inde kendi kimliğini gizlediği bilgilerine ulaşılmıştır. Çalışmaya katılanların 12’sinde ilk ve orta öğretim yıllarında baskılandığı ve eleştiriye maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışmaya katılan bireylerin sosyal ortamlarda baskı altında oldukları ve 12’sinin psikiyatrik tedavi aldığı da görülmüştür. Eşcinsel bireylerin gizli kalmalarının nedenleri arasında işlerinden olmaları korkusu, ailesinden veya sosyal çevreden dışlanma ve ileride evlilik düşüncesi bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların 9’u özel sektörde çalışmakta ve 8’i de işsiz durumdadır. Çalışmaya katılanların hepsi sosyal medya aracılığı ile çevreler

edindiklerini ve sorunlarını bu mecralarda paylaşarak rahatladıklarını, kendi cinsel kimliklerine benzer insanlardan destek aldıklarını bildirmişlerdir.

2. Araştırma problemi ve alt problemler

Bu çalışmanın problemini, eşcinsel erkeklerin kendilerini keşif ve kabulünde, aile ortamında var oluş çabalarında, iş hayatındaki sorunlarda ve geleceğine yönelik kaygılarında ne gibi problemlerle karşılaştığı ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri algı ve çözüm yollarının neler olduğu oluşturmaktadır.

Araştırmamızın alt problemlerini ise şu sorular ile ifade edebiliriz:

Eşcinsel bireyler, kendilerini keşif ve kabullenme sürecinde neler yaşamaktadırlar?

Çevrelerine gizli kalmalarının nedenleri nelerdir ve bu sorunu çözmek için hangi yollara başvurmaktadırlar?

Aile içinde cinsel saldırıya veya herhangi bir tehdide maruz kalıp kalmamaları gibi sorunlarla nasıl baş etmişlerdir?

Kamusal alanda gizliliklerini nasıl korumuşlardır ve bu sorunlarla baş etme yolları nelerdir?

İş yaşamında ne gibi problemlerle karşılaşmakta ve bunları nasıl çözmektedirler?

Sosyal gelişim alanlarında var olan etkileşim sorunları nelerdir?

Eşcinselliğin bir hastalık olduğu yönündeki fikirlere bakış açıları nelerdir?

Kendilerinin gizliliğinin bozulması/ıfşası durumunda, ailelerinde ne gibi tepkiler beklediklerine yönelik algıları nelerdir?

Eşcinsel erkeklerin geleceğe yönelik korkuları nelerdir ve bu korkulara karşı hangi önlemleri almaktadırlar?

2.2. Keşif ve kabullenme

Elde edilen veriler incelendiğinde bireylerin kendilerini, ergenliğe giriş yılları (puberte) olarak nitelendirilen dönemde keşfettikleri ve lise dönemlerinde ise kabullendikleri görülmektedir. Araştırmaya katılanların çoğunluğunun verdikleri cevaplar dikkate alındığında keşif sürecinde birçok benlik ve kimlik çatışması yaşadıkları görülmektedir. Ergenliğe giriş döneminde bireylerin kendilerini keşfetmeleri, gelişimleri açısından kritik döneme denk gelmekle birlikte, bu durumun psiko-seksüel kuramlar açısından da desteklendiği görülmektedir. Sigmund Freud'un psiko-seksüel gelişim kuramında genital döneme denk gelen bu aşamada meydana gelen kimlik kabullenmelerinin, bireyin kendi cinsel yaşantısından yola çıkarak oluştuğu görülmektedir.

G. 1. Çocukluğumdan beri içimde bir şey vardı, ama ne olduğunu 15 yaşında öğrendim. 18 yaşlarında ise kabullendim.

G. 3. En başından beri kendimi biliyorum. Lise yıllarında ise tamamen kabullendim.

G. 11. 8 yaşlarında sanki kendimi sorguluyordum. Ama lisede kabullendim.

G.15. Hiçbir zaman keşfetmeye gerek olduğunu düşünmedim. Kabullenmeye de ihtiyacım olmadı. Kendi içimde çok normal karşıladım.

Lise dönemi, ülkemizde ergenliğin orta dönemlerine denk gelmesi ve cinsel keşiflerin/sancıların daha çok olduğu bir dönemdir. Bu dönemde gençler oldukça, hırçın ve saldırgan davranışlar geliştirmektedirler. İtaat sorunları yaşayan gençler, kendilerine destek olan bireylerle ailelerinden daha fazla zaman geçirerek, kendilerine sosyal bir kabul alanı bulmaktadırlar. Ayrıca bu dönemi İsviçreli gelişim psikoloğu Piaget, soyut işlemler dönemi olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde gençler, soyut işlemleri ve kendilerine yönelik davranışlar üzerinde oldukça mantıklı yorumlar yapabilmektedirler (Supratman, 2013, s. 291-

292). Bu nedenle bu dönemde bireylerin kendi cinsel yönelimlerini kabullenmeleri literatür bilgileri ile uyumlu görünmektedir.

2.3. Tanınırlık ve tepkiler

İnsanların sosyal varlıklar olmaları nedeniyle, yaşadıkları problem durumlarında paylaşma eğilimleri göstermeleri oldukça normal bir durumdur. Ancak, cinsel yaşamın bastırıldığı geleneksel ve kapalı toplumlarda bu durum zorluk arz etmektedir. Bunun nedeni bariz bir şekilde toplumsal baskı sonucunda ortaya çıkacak tepkilerden dolayı bireylerin yaşadığı çekincelerdir. Görüşme yapılan bireylerin genel olarak kaygı bozuklukları yaşamalarından, toplumsal baskıdan ve tepkiden ne denli etkilendikleri anlaşılabilir. Bireyler bu sorunlardan bir nebze kurtulmak için samimi gördükleri insanlara kendi kimliklerini açık edip onlarla paylaşmakta da tereddüt etmemektedirler. Ancak, kimliklerini açık ettikleri kişilerin, genellikle genç ve eğitilmiş kişiler olduğu da belirgindir.

G. 1 Aslında bilen var, tek bir yakın arkadaşım var. O da oldukça iyi birisi iyi tepki verdi, arkadaşlığım devam ediyor.

G. 6. Ben küçük yerde yaşıyorum. Bilinmek istemem sadece gördüğüm birkaç kişi biliyor. Onlar da benim gibi insanlar.

G.11. Samimi arkadaşlarım biliyor. Bilmeleri de gerekir. Samimi insanlar. Ama birisi bana küfretti söylediğimde ve ilişkisini kesti.

G.15. Bilenler var ve çok da yakın arkadaşlarım sıkıntım yok. Bana zaten biz biliyorduk. Hissetmiştik. Hayat senin hayatın dediler.

Görüşmecilerden elde edilen verilerden yola çıkılarak, bireylerin kaygı sorunları yaşadıkları ve toplumsal tepkiden çekinmeleri nedeniyle kimliklerini çok gizledikleri görünmektedir. Hatta bazı katılımcılar, kadınlarla ilişki kurmakta ve kadınlarla ilişkiye girerek bu gizliliği korumaya çalışmaktadırlar. Ancak, görüşmelerde elde edilen en önemli bulgu, mülakata katılan bireylerin, kendilerini samimi gördükleri bireylere açıklama eğilimi gösterdikleridir. Bu durumun nedenini görüşmelerde elde edilen verilerden hareketle bireylerin oldukça kaygı yaşamaları ve kendilerinin sorunlarını birilerine anlatma arzuları oluşturmaktadır.

2.4. Ailede cinsel saldırı ve tehdit

Aile içi şiddet, bilimsel bir çalışmanın konusu olmaktan ziyade kamuoyunun gündemini sürekli meşgul eden bir problem olarak da görünmektedir. Her gün çeşitli mecralarda bu tür problemlerin meydana geldiğini görmekteyiz. Ailenin toplumun en küçük yapı taşı olduğu düşünüldüğünde, aile kurumunun toplumsal olayların merkezinde olduğu da anlaşılabilir. Ailede meydana gelen problemler, elbette ki bireyleri doğrudan etkilemekte, bu da dolaylı olarak topluma yansımaktadır. Ancak görüşmeye katılan bireyler, aile içinde iletişimi oldukça güçlü bireyler olmakla birlikte, aile ile iletişimlerinde herhangi bir problem yaşamayan insanlar olarak görünmektedir. Ancak araştırmada elde edilen verilere bakılarak denilebilir ki, ailelerinin muhafazakâr bir geleneğe sahip olması nedeniyle bireyler kendi kimliklerini ailelerinden gizlemektedirler. Ailelerinin kimliklerinin farkında olmasının getireceği sonuçlardan oldukça endişe duymaktadırlar. Aileleri ile aralarındaki iyi ilişkilerinin temelinin gizlilik olduğunu vurgulamaktadırlar.

G. 5. Yok öyle bir şey olmadı.

G. 6. Hayır.

G. 7. Olmadı.

G. 8. Yok olmadı.

G.15. Direkt hayır derdim.

Mülakatta verilen cevapların çoğunluğu kısa olmakta ve aile içi sorun veya tehdit durumu olmadığına vurgu yapılmaktadır. Bu veriler yukarıda savunulan düşünceleri de desteklemektedir. Aile ile ilgili bir sorunun ortaya çıkmaması bireylerin kullandıkları heteroseksüel sembollerini hayatlarının güçlü bir parçası haline getirmiş olmalarıdır. Bu nedenle ailede bireylerin cinsel kimliklerine yönelik şüphe duyulmamaktadır.

2.5. Kamusal alanda gizlilik

Araştırmanın en sorunlu ve önemli noktasını bu konu oluşturmaktadır. Bireylerin çoğunun psikiyatrik desteğe başvurduğu ve yoğun kaygı durumları yaşadıkları görülmektedir. Toplum içinde bireyler ünlü psikanalist Carl Jung'un da ifade ettiği gibi çokça maskeler takmaktadırlar. Jung'a göre, kendi kimliklerini ve duygularını gizleyen insanlar, oldukça farklı bir kimliği benimsemektedirler. Kamusal alan bireylerin en çok sorun yaşadıkları ortam olarak görülmektedir. İnsanlar kendi düşüncelerini ve duygularını ifade etmede oldukça dikkatli davranmakta ve gizli yaşamayı seçmektedirler.

G. 1. Alnımda eşcinsel olduğum yazmıyor ya.

G. 2. Elbette ediyorum. Kolay bir durum değil. Dışlanmaktan korkuyorum. Giyimime konuşmama dikkat ediyorum.

G. 3. Ediyorum. Kendimi gizliyorum. Öyle açık yerlerde görünmem mesela.

G. 6. Kendimi korumak zorundayım. Ancak, bir kez başıma geldi. Tehdit edildim. Hala da korkuyorum. Oldukça takıntı oldu bende.

G. 12. Önemli bir şey herkes etmeli. Burası Türkiye.

G. 14. Aslında, ediyorum ama şüphelenmiyor değilim çevremden. Özellikle yazışmalarda çok dikkat ediyorum.

G. 15. Görünürüz değiliz. Olmaya da gerek yok. İnsanlardan dışlanmak istemiyorum.

G.13. Çok da ekstra bir şey yaptığım yok. Toplum içinde sohbetime muhabbetime dikkat ediyorum. Eşcinsellik ile ilgili konularda dikkat ediyorum.

Özellikle araştırmaya katılan bireylerde obsesyonların varlığı dikkat çekmektedir. Dışlanma korkusu bireyleri yaşamlarında farklı kimlikler geliştirmeye ve kendilerini sıkı bir koruma altına almalarına neden olmaktadır. Bu koruma sırasında bireyler giyinişlerine, konuşmalarına ve özellikle yazışmalarına dikkat etmektedirler. Kendi kimliklerinin ortaya çıkmasından korkmalarının sebebi olarak, başta dışlanma ve devamında ise tehdit edilme gelmektedir. Mülakata katılanlar genellikle yaşadıkları coğrafyadan, insanların muhafazakâr düşüncelerinden endişe etmekte ve sosyal ortamlardan kaçınma göstermektedirler. Saç kesimleri ve giyimlerinde istemedikleri tarzları tercih etmek zorunda kalmaları, onlarda genel kaygı bozukluğu oluşturmaktadır. Burada birtakım iletişim sembolleri ile korunma sağlamaktadırlar. Örneğin, katılımcılar telefon yazışmalarında genelde görünür bir kız arkadaş ile samimi yazışmalar yapmaktadırlar. Sosyal bir ortamda kız arkadaşlarıyla yaptıkları samimi konuşmalar ve yazışmaların onları kalkan gibi koruduğuna inanmaktadırlar.

2.6. İş yaşamı

İnsanlar ekonomik olarak bağımsızlık kazanmak ve elde etmek istedikleri metalara ulaşmak için belirli işlerde çalışmaktadırlar. Ancak, iş hayatının başında ortaya çıkan sorunlardan belki de en önemlisi iletişim eksikliğidir. İş yaşamı ve eşcinsellik üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar yoğunluk arz etmese de yapılan görüşmelerde bireylerin belirli sorunlar yaşadıkları ancak bu sorunların cinsel içerikli olmayıp genellikle iş ile ilgili farklı tartışmalardan meydana geldiğini göstermektedir.

G. 8. Oldukça riskli bir iş yerinde açık olmak, sorun yaşamıyorum bu yüzden.

G. 13. Evet ama sorun olmuyor ya. Gizli olduğum için problem yok.

G. 2. Evet. Sorunlu değil ya gizli olunca.

G.15. İş yerimde birkaç ufak sorun oldu. Çalıştığım yerde birisi benden hoşlanmıştı. Baya saplantı haline getirmişti. Ancak çalıştığım yer Karaman'da değildi, Eskişehir'de.

Sosyal ilişkilerinde olduğu gibi, bireyler, iş yaşamında da problem yaşamadıklarını söylemektedirler. Ancak, görüşmeye katılanların 8'i herhangi bir işte çalışmamaktadır. İşsizliği cinsel yaşamlarındaki problemlerinden daha çok vurgulamışlardır. Burada yine heteroseksüel semboller kullanılmaktadır. Örneğin, bireyler iş yerlerinde dışlanmadan ve kovulmaktan korktukları için gizli olduklarını sürekli vurgulamışlardır. Kendilerini açık etmeleri durumunda çalışamayacaklarını söylemektedirler. İş yaşamında çalışan katılımcılar genel olarak sorunlu bir iş yaşamını deneyimlememektedirler. Kendilerine korunma olarak da gizliliklerini vurgulamışlardır.

2.6. Etkileşim sorunları

Boş zamanlar insanların sosyal aktivitelerini gerçekleştirdikleri anlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar boş zamanları değerlendirirken, belirli planlar yaparak değil genellikle anlık hareket etmektedirler. Boş zamanlar, çalışmaya katılanlar açısından da kendilerini rahat hissettikleri insanlar ile iletişim kurdukları ve sosyal aktivite gerçekleştirdikleri anlar olarak görülmektedir.

G. 1. Arkadaşlarım oldukça iyiler. Ancak bayağı alay konusu oluyor.

G. 2. Sorunluyum. Duygusal sorunlar yaşıyorum. Genelde insanlara çatıyorum.

G. 3. Sorunluyum ya, arkadaşlarımla muhabbetleri genelde belden aşağı o nedenle etkileniyorum.

G. 5. Oluyor tabii ki, getirdikleri insanların bana bakışları hoşuma gitmiyor. Kendimi kötü hissediyorum.

G. 7. Çevremde arkadaşlarımdan değil de ailemde oluyor. Yani hep yapmacık oluyor.

G. 9. Çevremle ilişkim gayet iyi. Ama alay etmeleri bazen takıntı haline gelebiliyor.

G.11. Sorun yaşamıyorum. Ancak, bazen kızlarla falan buluşunca arkadaşlar rahatsız oluyorum nedense.

G. 14. Gizli olduğum için hiçbir sorunum yok ama olsa biliyorum beni terk ederler.

G.15. Arkadaş konusunda seçici olduğum için sorun yaşamıyorum. İnsan belli eder kendini biraz olsun. Eğer kendisini zararlı olduğunu belli ederse uzaklaşıyorum direk.

Çalışmanın diğer önemli bir araştırma konusunu bu mülakat sorusu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan bireyler genellikle sosyal yaşamlarında alay konusu olmaktan rahatsızlık duymaktadırlar. Alay konusu olmak, çalışmaya katılanları çok rahatsız etmekte ve ortamlarına karşı tepkiler geliştirmelerine neden olmaktadır. Diğer bir problem ise duygusal sorunlar olarak görülmektedir. Bireylerin kendilerinin gizli oldukları ortamlarda melankolik duygulara kapıldığı görülmektedir. Bu durumun nedeninin ise yapılan konuşmalar olduğu barizdir. Bireylerin cinsel konular ile ilgili rahatsızlıkları ve bu konular yüzünden alaya alınmaları ya da damgalanmaları onları endişeye sokmaktadır. Davranışlar, boş zaman aktivitelerinde gerçek dışı (yapmacık) olmaktadır. Bireyler, çevreleri tarafından -cinsel yönelimlerinin dışında- terk edilme korkusu nedeniyle de gizli kalmaktadır. Ayrıca cinsel kimlikleri nedeniyle ortamda yabancı birisinin olması da onları rahatsız etmektedir. Özellikle karşı cins ile ilgili cinsel içerikli konuşmalar, çalışmaya katılanları oldukça rahatsız etmektedir. Son olarak kendi durumlarının bilindiği ortamlarda yakın çevrelerinin cinsellik içerikli konuşmaları sırasında arkadaşlarının onlara bakış şekillerinden rahatsızlık duymakta ve melankolik duygu durumu yaşamaktadırlar.

2.7. Eşcinsellik ve hastalık

Eşcinselliğin bir hastalık olduğu fikri, toplumda genel kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak, Amerikan Psikologlar Akademisi, DSM-4 tanı kriterlerinde eşcinselliği, cinsel bir bozukluk olmaktan çıkarıp, bu durumun doğuştan geldiği ve normal bir eğilim olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, bilinmelidir ki, hiçbir tanı kriteri toplumun kendi tanı kriterlerinden daha güçlü ve kabul edilebilir değildir. Toplum kendi oluşturduğu normları bireylere dayatır ve onları yaptırımlarla bunu uygulamaya teşvik eder. Çalışmaya katılanlar da bu toplumsal bakış açısından etkilenmiş görünmektedir.

- G. 1. Doğuştan geldiğini düşünüyorum. Sonradan olsa kendim zaten anlardım.
- G. 2. Hayır bence bir hastalıklı lanet bu.
- G. 3. Doğuştan gelir mi bilemem. Ama bu bir hastalık.
- G. 4. Hastalık olmasa ben böyle olur muydum?
- G. 5. Hastalık konusunu bilemiyorum. Ama bence duygularla alakalı
- G. 6. Evet doğuştan bence bayağı araştırdım. Kurtulmak için ne yapabilirim diye.
- G. 7. Hastalık bu. Hasta olmasa böyle olmazdık.
- G. 8. Hastalık olduğunu düşünüyorum. Baksana biz farklıyız.
- G.15. Ben doğuştan geldiğine inanıyorum. Çevremde çok farklı insan tipleri gördüm, sonradan yaptım da böyle oldu diyen olmadı. Bir hastalık olduğunu düşünmüyorum.

Araştırmaya katılan bireyler genel olarak cinsel yönelimlerinin bir hastalık, hatta bunun kendilerine uğramış bir lanet olduğuna inanmaktadırlar. Burada “lanet” kelimesi onlar için önemli bir sembolü ifade etmektedir. Hastalık olduğuna inananlar, kendi durumlarını internet ortamlarında araştırmalarına rağmen genel olarak bu inanca sahipler. Araştırmaya katılan bireylerin genelini iyi bir eğitime sahip olmalarına rağmen, eşcinsellik hakkındaki inançları toplumsal inançlarla paralel görünmektedir. Araştırmaya katılanlardan sadece birisi eşcinselliğin bir hastalık olmadığı ve doğuştan geldiğini vurgulamıştır. Genellikle kendilerini toplumdan farklı olarak vurgulamaktalar ve bu farklılığın onların hastalıklarından kaynaklandığına inanmaktadırlar.

2.8. Aile ve farkındalık

Katılımcılara yöneltilen, “aile ile ilişkilerinizi özetler misiniz?” sorusu, aslında genel bir aile kavrayışını anlamak üzere geliştirilmiştir. İnsanların aileleri ile olan ilişkileri dolaylı olarak toplumsal ilişkilere yansımaktadır. Aileden korkma, muhafazakâr bir çevreden gelmenin bir ürünü olarak düşünülmektedir. Ancak, muhafazakâr olmayan herhangi bir toplumda yapılacak olan bir diğer araştırma, araştırmaya katılan bireylerin düşünceleri ile ters düşüp düşmediğinin anlaşılması açısından gereklidir.

- G. 8. Ailede yaşananlar var. Ama iyi. Benden şüphelendiler. Sonrası düzeldi işte. Tartışıyoruz genelde.
- G. 1. Aslında sade bir ilişki çok görüşmüyoruz.
- G. 9. Ailem sıkıcı. O nedenle iletişimim yok çok fazla
- G. 11. Ailemi seviyorum yanımdalar hep. Tabii bilseler kovarlar.
- G. 14. Ailem aslında bana hep destek. Ama beni tanısalar, biterim.
- G.15. Ailemden bazıları beni biliyor. Çok hoşlarına gidiyor. Ailemin ikisini de küçük yaşta kaybettim. Aile ilişkilerim çok karışıktır.

Çalışmaya katılanlar aileleri ile ilişkileri açısından sıkıntılı gruplardır. Ailelerinden gizli olmaları nedeniyle, yukarıdaki diğer bir temada ilişkilerinin normalliğini vurgulamış

olsalar dahi, aile ile iletişimleri oldukça zayıf görünmektedir. Kendilerinin bilinmeleri konusunda oldukça endişe duymakta ve ailelerinden korkmaktadırlar. Ancak araştırmaya katılanların hepsi ailelerini sevmektedirler. Ailelerinin ekonomik ve sosyal konularda kendilerine destek olduklarını sıklıkla dile getirmişlerdir. Ancak, bilinme konusu gündeme geldiğinde kendi yaşamlarının biteceğini düşünmektedirler. Kendilerinin cinsel yönelimlerinin bilinmesi durumunda evden kovulacaklarını ya da iletişimlerinin tamamen biteceğini düşünmektedirler. Gizlilik bireylerin diğer bireylerle yazışmalarına sembolik olarak da etki etmektedir. Daha baskın heteroseksüel isimler veya kullanıcı adları tercih etmektedirler.

2.9. Geleceğe yönelik korkular ve önlemler

Geleceğe yönelik korkular, bütün insanların yaşadığı problemlerin başında gelmektedir. Gelecek kaygısı günümüz gençliğinin de büyük problemlerinden birini oluşturmaktadır. Bu soru araştırmanın da aslında gizli bir kimlik bunalımı durumunu araştırmaktadır. Araştırmada sorular daha derin içerikler aramak ve bunların nedenlerini araştırmak amacı ile oluşturulmuştur.

- G. 1. İş konusu. Ama keşke orada da özgür olsa idim. Bir önlemim yok.
- G. 2. Ailemin bilmesi olurdu. Bunun için gizli yaşıyorum hep.
- G. 3. Ailem olurdu. Kaybetmek istemem. O nedenle onlar ne isterse onu yapıyorum.
- G. 4. Çevremi kaybetmek ve yalnız kalmak. Bu nedenle hep iyi davranıyorum.
- G.5. İnsanlar. İnsanlar korkutucu. O nedenle gizli kalmak en güveniliri.
- G. 6. Sevdiklerimi kaybetmek. Bu nedenle kendimi saklayacağım hep.
- G. 7. İşimle ilgili olur. İşimi kaybetmek istemem böyle olduğum için. Bu nedenle sadece beni bilenlerle iletişim kuruyorum evleneceğim zaten.
- G. 8. Aklımda bir şey yok. Ama sanırım çevremi kaybetmek derdim. İnsanlar kötü baksın istemiyorum. O nedenle maço takılırım genelde.
- G. 9. Çevre ile ilgili bir problemim olmasını istemem. Ona göre davranıyorum.
- G. 10. Aileme yalan söylemek istemezdim. Beni olduğum gibi kabul etsinler isterdim.
- G. 11. Ya küçük bir şehirde korkmaz mı insan, ona göre her türlü önlemi alırım.
- G. 12. Kadınlarla görüşüyorum genelde, bu beni koruyacaktır.
- G. 13. Evleneceğim için korkmam. Ama evlendiğimde kurtulurum zaten bu durumdan.
- G.14. İnsanlardan korkuyorum. Tepkiden korkuyorum. Ona göre tavır takınırım sanırım.
- G. 15. Yani başka büyük şehirde yaşamak istiyorum. Böylelikle önlem almış olurum.
- G.16. Sadece iş, Konya'da sıkıntı çıkacağını düşünüyorum. Cinsel yönelimle ilgili sıkıntı durumu nerde çalışacağına bağlı. Kendime ona göre bir iş bulacağım.

Araştırmaya katılanların genel problemi geleceklerinin daha da sorunlu olacağına yönelik inançlarıdır. Özellikle iş bulma ve işte barınabilme problemi katılımcıların başlıca problemlerinden bazılarını oluşturmaktadır. En büyük kaygılar, ailenin kendilerini bilmesi, çevrenin farkında olması, işi kaybetme korkusu, sevdikleri tarafından dışlanma, insanların kendilerine yönelik kötü davranmaları ve evlilik korkusudur. Aslında verilen cevapların geneli bu soru altında rahatlıkla yorumlanabilir. Evlilik korkusu özellikle ailenin baskısından dolayı ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların çoğunluğu ailelerinin ve çevrelerinin evlenmeleri yönünde baskı uyguladığını söylemektedirler. Aile baskısı ve evlenme korkusu nedeniyle kendilerini paranoyak olarak nitelendiren katılımcılar olmuştur. Bu nedenle psikiyatriye başvurumaktadırlar. Ancak psikiyatri başvurularında dahi kendilerini gizlemektedirler. Psikiyatriye farklı bahaneler uydurarak veya kız arkadaş sorunları nedeniyle

başvurduklarını ifade etmektedirler. Dışlanma korkusu ise çevreden ve aileden korkmanın neden olduğu başka büyük bir sorunu oluşturmaktadır. Gelecek korkusunun diğer ve önemli bir sorunu ise işini kaybetme korkusudur. Bireyler gizli kalarak işlerini koruyacaklarına inanmaktadırlar. Hatta evlenerek birçok sorunu çözeceklerini dahi düşünmektedirler. Görüşmeye katılanlar evlendiklerinde gelecekte kendilerine ayrı bir homoseksüel bir partner bulup gizlilik içinde yaşamlarını rahatça sürdürmek istediklerini dile getirmektedirler.

Sonuç

Çalışmaya katılanların verdikleri cevaplar ve yorumlardan yola çıkılarak Karaman ili özelinde eşcinseller çok ciddi psikolojik ve sosyolojik sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu sorunları aşmak için farklı yöntemler ve sembolik araçlar geliştirmektedirler. Bunların başında, kız arkadaş bulmak, tespih taşımak, alkol kullanmak, kendini daha dindar göstermek, cinsel konulardan kaçınmak veya bu konulara tepki göstermek gelmektedir. Çalışmada özellikle gençlerin orta yaştaki bireyler tarafından cinsel ilişkiye zorlandığı ve bazen tehditler ile korkutuldukları bulunmuştur. Özellikle gençlerin çalışma ortamlarına gelerek isimlerinin ve telefon numaralarının sorulması ile başlayan bir süreç, bu korkutulmaların başında gelmektedir. Ayrıca çalışmada Suriyelilerden bazılarının da bu gençlere yönelik cinsel teklifleri ve göz ile taciz etmeleri çokça vurgulanmıştır. Bireyler kendilerini oldukça gizli tutmakta genel olarak kendi kimliklerini kadın arkadaşlarına açmaktadırlar. Onlara olan güvenlerinin erkeklerden daha fazla olduğunu vurgulamaktadırlar. Çalışmaya katılanlar aileleri ile iletişimlerinin zayıf olmasına rağmen ailelerine olan bağlılıkları oldukça yüksektir. Çalışmaya katılanlar Karaman'dan ve Konya'dan kurtulmak istemektedir. Göçmek istedikleri illerin başında İzmir, Antalya ve İstanbul gelmektedir. Bu istediğin nedenlerini ise baskıcı toplum yapısı ve gelecek kaygısı oluşturmaktadır. Görüşmeciler Karaman ve Konya yöresinde çok sayıda eşcinsel olduğunu fakat kendi isimlerini vermek istemedikleri ve gizli kalmak istediklerini vurgulamaktadır. Genellikle sosyal medyada sahte resimler kullanarak iletişim kurup birbirleri ile tanışma ve buluşmalar ayarlamaktadırlar. Ancak, bunlar tehlikeli olmakta orta ve ileri yaş aralıklarında bulunan bireylerden gelen sahte resimlerin korkuya neden olduğunu vurgulamaktadırlar.

Çalışmaya katılanlar genel olarak uzun süreli ilişkilere karşıdırlar. Duygusallığın kendi çevrelerinde olmayacağına ve gününbirlik ilişkilerin daha kolay olduğuna inanmaktadırlar. Uzun süreli ilişkilere yönelik genel inanç zayıflığını, eşcinsel ortamlarda aldatmaların çok daha rahat yapılması ve evliliğin olmaması oluşturmaktadır. İnsanların çok dedikodu yapmaları ve kendileri hakkında konuşmaları bireyleri diğer rahatsız eden konulardandır. Resimlerinin farklı mecralarda paylaşılması onlara korku vermektedir. Yazışmalarının korkutulma nedeniyle aileleriyle ya da yakın çevre ile paylaşılmasından oldukça endişe duymaktadırlar. Çalışmaya katılan görüşmeciler genelde, sürekli dertleşmek ve sorunlarını paylaşmak istediklerini vurgulamışlardır. Yalnızlık sorununu derin yaşadıklarını düşünüyorlar. Bütün bunların yanında heteroseksüellerin de eşcinsellerle ilişkiye girmek istediklerini ifade etmektedirler. Bu onlar için hem bir tehdit hem de büyük bir korku kaynağıdır. Bu nedenle samimi arkadaşlıklar kurmaktan çekinmekte ve genel olarak yalnız kalmayı tercih etmektedirler. Eşcinsellerin genel çalışma alanları hizmet sektörü olarak görünmektedir. Ancak, kamu kurumları ve kafelerde de yoğun olarak çalışan gizli eşcinsellerin olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu durumun nedeninin kendilerini sunmak ve yeni insanları tanımak olduğunu sürekli ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden bazıları, Karaman'da eşcinsel erkeklerin çok kez tacize uğradığını ifade etmektedirler. Heteroseksüellerin de gençleri çok rahatsız ettiğini bildirmişler ve evlilerde bu durumun oldukça fazla olduğunu vurgulamışlardır. Gizliliğin tacizden ve toplumsal baskıdan olduğunu düşünülmemektedir. İleride Karaman'da bu konuda yapılacak yeni araştırmaların, gençler üzerinde toplumsal tacizlerin etkisine odaklanması gerekmektedir. Ayrıca yakın akraba

ilişkilerinin de dikkatlice incelenmesi konusunun tam olarak anlaşılması açısından önemlidir. Eşcinsellerin sosyal gelişim alanlarında oldukça sorunlu bir gündelik yaşamları da var gibi görünmektedir. İnsan ilişkilerinin zayıf olmamasının yanında tacize uğrama korkusu oldukça endişe verici boyutlardadır. Bu durumu ifade etmek için verilen yanıtlarda evden çıkmak istemeyenlerin varlığından dahi bahsedilmiştir. Ayrıca, bu araştırmadan yola çıkılarak evli eşcinseller ve din gibi konularda çalışmaların zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- APA. (2019). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM–5). Erişim adresi (10 Temmuz 2019): <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm>
- Bauman, Z. (2009). *Akışkan aşk: İnsan ilişkilerinin kırılğanlığına dair*. İstanbul: Versus Yayınevi.
- Bauman, Z. (2015). *Akışkan modern toplumda kültür* (İ. Çapcıoğlu & F. Ömek, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Collins, R. & Makowsky, M. (2014). *Toplumun keşfi* (N. Oktik, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çapcıoğlu, İ. & Demir, Z. (2020). Durgun sulardan bulanık denizlere: Din, kültür ve kimlik ilişkisi. H. Beşirli & Z. Tekten Aksürmeli (Ed.), *Kültür ve kimlik: Disiplinlerarası yaklaşımlar* (s. 121-152) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fisher, B. M. & Strauss, A. L. (2002). Etkileşimcilik (K. Dinçer, Çev.). T. Bottomore & R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (s. 501-543) içinde. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Foucault, M. (2017). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Freud, S. (2014). *Cinsellik üzerine* (H. Can, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2015). *Timarhaneler akıl kastalarının ve kapatılmış diğer kişilerin toplumsal durumu üzerine denemeler* (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Gülsün, M., Ak, M. & Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(1), 68-79.
- Güney, N., Kargı, E. & Çorbacı-Oruç, A. (2004). Üniversite öğrencilerinin eşcinsellik konusundaki görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Journal of HIV/AIDS*, 7, 131-137.
- Kızılcılık, S. (2020). *Sosyoloji tarihi 6*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum* (Y. Erdem, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Poloma, M. M. (2017). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2018). *Modern sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.
- Slattery, M. (2018). *Sosyolojide temel fikirler* (Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Supratman, A. M. (2013). Piaget's Theory in the development of creative thinking. *Research in Mathematical Education*, 17(4), 291-307.
- Turner, J. H., Beeghley, L. & Powers, C. H. (2010). *Sosyolojik teorinin oluşumu* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Tüketim toplumunda gündelik hayat sembolizmi: Poşet taşıma üzerine sosyolojik bir inceleme*

Sedat Karal** & Melek Mehmetoğlu***

Öz

Gündelik hayat, bireylerin jest ve mimikleri, bedensel tavırları, kıyafetleri, dinsel pratikleri, eylem tarzları vb. yoluyla kendilerini ifade ettikleri, zengin göstergelere sahip sosyal bir alandır. Bu anlamda gündelik hayat üzerine konuşmak, karmaşık ve bütünlüklü bir alan üzerine konuşmak demektir. Tüketim, benlik ve sembol de bu karmaşık ve bütünlüklü alanın parametrelerinden bazılarıdır. Bu parametreler, içinde yaşadığımız tüketim çağında nesnelere ve hizmetlere yüklenen anlamları da değiştirmektedir. Bu anlamda kullanılan nesnelere ve sunulan hizmetlere yüklenen anlamların değişmesi, bireylerin kamusal gündelik hayatta var olma biçimlerinin de değişmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, gündelik hayatta bir şekilde eylemde bulunan bireylerin poşet taşıma deneyimlerini tüketim, benlik sunumu ve sembol gibi olgular aracılığıyla anlamak ve açıklamaktır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Buradan hareketle ilk olarak bazı kentsel alanlarda gözlemler yapılmış ve daha sonra yarı yapılandırılmış sorular eşliğinde toplamda 12 kişiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle üzerinde marka logosu olan poşetleri taşımanın sıradan bir eylem olmadığı, bireylerin tavır ve tutumlarını, başkalarına karşı genel bakışını, benliklerini sunma biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını ve ahlaki yargıda bulunma durumlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim toplumu, gündelik hayat, sembolik etkileşim, benlik sunumu, poşet

Everyday life symbolism in the consumption society: A sociological examination on carrying bags

Abstract

Daily life is a social space that is full of with rich signs in which individuals express themselves by gestures and manners of individuals, physical attitudes, dress-clothes, religious practices, actions and so on. In this sense, talking about everyday life means also talking about a complex and holistic space. Consumption, self, and symbol are also some of the parameters of this complex and holistic space. These parameters also change the meanings attributed to objects and services in the consumption age we live in. In this sense, the change in the meanings attributed to the objects and the services also changes the ways of individuals existence in daily life. The aim of this study is to understand and explain the practice of carrying shopping bags of individuals in relation to phenomena such as consumption, self-presentation and symbols. Qualitative research method has been used as a method in the research. Based on this, first observations have been made in some urban areas and then in-depth interviews have been done with a total of 12 people with semi-structured questions. Thanks to data obtained, it has been concluded that carrying plastic bags with a brand logo on it is not an ordinary action, but affects the manners and attitudes of individuals, their attitudes towards others, their persona, consumption habits and moral judgment.

* Bu makale, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde düzenlenen USBIK 2019 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Tüketim Toplumunda Sembol ve Etkileşim: Poşet Taşımanın Sosyolojik Çözümlemesi" adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, E-posta: sedkaral@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3583-2910

*** Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: melekmemmedova31@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6687-0098

Keywords: Consumption society, everyday life, symbolic interaction, self-presentation, bag

Giriş

Gündelik hayat, bireylerin bir şekilde içerisinde bulunup mekâna ve zamana bağlı olarak rutine dayalı davranış örüntüleri, belli eyleme tarzları, etkileşim ritüelleri, farklı roller ve çeşitli stratejiler geliştirdiği ve bunlardan dolayı zengin anlamlarla yüklü sosyal bir alandır. İster özel isterse de kamusal anlamıyla gündelik hayat, uzun erimli bir yapılaşmanın sonucunda kendi içerisinde belli bir düzenlilik inşa etmiştir. Rutine dayalı pratiklerin kalıplaşmasından kaynaklanan bu düzenlilik, bireyler tarafından o kadar çok benimsenmiştir ki, gündelik hayatın akışı/seyri, onların gözünde, deyim yerindeyse sıradanlıkların toplamı olarak algılanmaktadır. Oysa gündelik hayatın içerisinde eyleyen her birey, eyleme biçimi ve etkileşim tarzıyla yoğun bir anlam dünyasının oluşturulmasına katkı sağlar. Bu anlam dünyası oldukça karmaşık ilişkiler ve etkileşimsel pratikleri sonucunda oluşturulur. Erving Goffman'a (2017, s. 19) göre bu, aynı zamanda bireylerin karşı karşıya gelerek etkileşim "ritüel"lerinde bulunduğu "anamlı düzen" in sürdürülmesini de olanaklı kılar. Sıradan olarak görülen eyleme biçimleri, etkileşim ritüelleri ve pratikler bireyin hem kendisiyle hem de başkalarıyla olan ilişkilerini dizayn edici bir özellik sergilediğinden dolayı, onun mekânda bulunma halini, bedensel görünüşünü, tavır ve tutumlarını kısacası yaşamının neredeyse tamamını etkilemektedir.

Toplumsal alanın neredeyse tamamına yayılan günümüz tüketim piyasası, üretilen mal ve hizmetlerin hiç durmaksızın tüketilmesini olanaklı kılmak için hem özel hem de kamusal gündelik hayatı baştanbaşa kat eder. Kişinin görünürlüğü üzerinde yönlendirici etkilerde bulunarak, gündelik hayatı anlamlandırma tarzına da yön verir. Bireylerin ürünlerle kurduğu ilişkiselliği, bir ihtiyaç durumunun ötesine taşıyarak, keyfi bir hale getirir. Tüketmek daha çok bir arzu meselesi halini almıştır artık: "Tüketici davranışı bir sorundan diğerine, adım adım hayatın tamamını piyasaya bağlar; her arzuyu ve her çabayı satın alınabilecek bir araç ya da bir uzmanlık arayışına yöneltir" (Bauman, 2012, s. 226). Tüketici davranışını ciddi ölçüde etkileyen bir diğer etken de satın alınan ürünün paketlenmesi, yani poşete² konmasıdır. Bugün hem küçük ölçekli işletmelerin hem de dünya çapında ün yapmış olan büyük markaların kendi isimlerini ya da marka logolarını taşıyan poşetleri var. Bu poşetler incelendiğinde, her işletmenin ya da markanın mevcut piyasa anlayışını, kendileri için özel olarak ürettikleri/ürettirdikleri poşetlere de yansıttıkları görülür. Günümüzde poşetler, üzerinde taşıdıkları marka isimleri ve sembolleriyle birlikte toplu taşıma araçlarında, alışveriş merkezlerinde, sokaklarda, caddelerde, pazarlarda, kampüslerde ve kent meydanlarında bulunan bireylerin ellerinde gezmektedir. Sadece bu "sıradan" gündelik pratik üzerinden bile bir toplumun sosyal, kültürel ve iktisadi pratikleri hakkında bazı çıkarımlarda bulunulabilir.

Sıradanmış gibi görülen/görünen etkileşim pratiklerini incelemek ve sosyoloji gibi disiplinler arası bir bilim aracılığıyla açıklamak, mevcut pratiğin "kendiliğinden" koparılması ve başka bir alana (sosyal bilim) yerleştirilmesi demektir. Gündelik hayatta karşılaşılan rutinlere ve sıradan olarak benimsenen eylemlere özel bir ilgi duymak, gündelik hayatın aslında rutinlerden ve sıradanlıklardan daha fazla bir şey olduğunu açıkça ifade etmektir. Bu makalenin amacı, gündelik hayat içerisinde sıklıkla karşılaşılan ve sıradan bir etkinlik olarak görülen mikro bir pratiğin, yani poşet taşımanın, kamusal alanda görülme biçimlerini, eyleme tarzlarını ve zihinsel süreçleri etkileyip dönüştürdüğünü, dolayısıyla bu pratiğin Max Weber'in (2014, s. 11) kastettiği anlamda bir tür "toplumsal etkinlik" olarak görülebileceğini gözler önüne sermektir. Toplumsal etkinlik gibi temel sosyolojik bir kavramla Weber, "onu yapan bireyin

² Bu araştırmada poşet ile kastedilen şey, küçük işletmelere ya da büyük mağazalara ait ve müşterilerinin satın aldıkları ürünü veya ürünleri paketledikleri nesnedir. Dolayısıyla poşet denince akla sadece plastik olan nesne gelmemelidir. Çünkü dayanıklı kâğıttan yapılan poşetler de mevcuttur.

ona bağladığı öznel anlam gereğince başkalarının davranışlarını göz önünde bulunduran ve buna göre bir gidiş (seyir) izleyen etkinliği” ifade etmektedir.

Bu araştırmada, gündelik hayatın içerisinde bir şekilde eylemde bulunan ve başkalarıyla öyle ya da böyle bir şekilde etkileşime giren bireylerin eyleme tarzlarını daha iyi anlamak ve kavramak için “sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği göster[en]” nitel araştırma yöntemi (Kümbetoğlu, 2015, s. 38) kullanılmıştır. Başlangıçta alışveriş merkezlerinde, bazı kentsel mekânlarda, caddelerde, toplu taşıma araçlarında ve kampüslerde çeşitli gözlemlerde bulunulmuş ve yapılan gözlemler sonucu, poşet taşıma eyleminin aslında sıradan bir şey olmadığı, aksine bireylerin eyleme tarzları üzerinde ciddi etkileri olan önemli bir toplumsal etkinlik halini aldığı saptaması yapılmıştır. Buradan hareketle araştırma, “poşet taşıma etkinliği, bireylerin gündelik hayatta sunmaya/sergilemeye çalıştıkları benliklerini nasıl ve hangi yönde etkiler?” ana problematiği etrafında şekillenmiştir. Bu problematiğe bağlı kalarak, spesifik bir durumu daha derinlemesine anlamak için başvurulan “amaçlı örneklem” türü kullanılmıştır; çünkü “[a]maçlı örneklemin mantığı ve gücü derinlemesine anlama üzerine yaptığı vurgudan gelir” (Patton, 2018, s. 46). Bu örneklem türünün belirlenmesinden sonra altısı kadın, altısı erkek olmak üzere toplam on iki kişiyle yarı yapılandırılmış sorular eşliğinde, yüz yüze “derinlemesine görüşme” yapılmıştır. Derinlemesine görüşme, nitel araştırma yöntemlerinde başvurulan bir veri toplama tekniği olarak “açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar” (Kümbetoğlu, 2015, s. 71).

Görüşmeler ortalama kırk dakika sürmüş ve bu süre içerisinde katılımcıların konu hakkında konuşma isteklerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerin daha sağlıklı bir şekilde kâğıda aktarılmasını sağlamak için ses kayıt cihazıyla ses kaydı yapılmış ve bunun için görüşmecilerden izin alınmıştır. Daha sonra elde edilen veriler, çeşitli teorilerin de yardımıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, katılımcıların gerçek ismi yerine, araştırmacılar tarafından belirlenen kod isimler kullanılmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak gündelik hayat, benlik sunumu ve sembolik tüketimle ilgili kısa teorik açıklamalar yapılacak, daha sonra sahadan elde edilen veriler ışığında poşet taşımanın gündelik hayat içerisindeki önemine sembolik tüketim, benlik sunumu ve toplumsal etkinlik bağlamında vurgu yapılacaktır.

1. Gündelik hayat ve benlik sunumu

Toplumsal hayat, her bireyin doğrudan ya da dolaylı olarak başkalarıyla karşılaştığı, dolayısıyla onlarla çeşitli şekillerde etkileşimde ve iletişimde bulunduğu çok katmanlı bir alandır. Bu alana dâhil olmak, belli eyleme biçimlerini, etkileşim tarzlarını ve davranış kalıplarını kabul etmeyi de gerektirir. Georg Simmel’e (2009, s. 47) göre bu durum, toplumsallığın en önemli kurucu unsurlarından biridir. Ona göre birey, toplumsal alanda eyleyken belli amaçlar ve saikler doğrultusunda hareket eder. Bu amaçlar ve saikler, bireyin hem kendisiyle kurduğu öznel deneyimlere hem de başkalarıyla birlikte karşılıklı bir şekilde oluşturulan etkileşim ritüellerine önemli ölçüde yön verir. Birey gündelik hayat içerisinde belirli pratikleri yerine getirmeye çalıştığı zaman, bu pratiklerin yerine getirilme tarzını kendisi için uygun hale getirerek bir benlik sunumuna dönüştürür. Başkalarıyla ya da Goffman’ın (2018, s. 57) deyişiyle “seyirci” ile karşılaşılan alan olarak gündelik hayat bu anlamda performans sergilenen bir alandır. Bu performans ne kadar iyi sergilenirse, performansın “sahteliği” o kadar az göze çarpar ve birey sergilediği performans ile özdeşlik kurar: “Bir performansın başarılı olabilmesi için, ona şahit olanların büyük ölçüde oyuncuların içtenliğine inanabilmeleri gerekir” (Goffman, 2018, s. 76).

Her bireyin belli amaçlar doğrultusunda hayatını idame ettirmeye çalışması, toplumsal alanı kullanma tarzını da belirler. Bu anlamda toplumsal alan, bireylerin kendi özbenliklerini yaratmak için kullandıkları, kullanmayla da kalmayıp çeşitli yollar aracılığıyla yarattıkları özbenliklerini farklı şekillerde “sundukları” bir alan olarak da düşünölmelidir. Goffman (2018,

s. 33-40), herhangi birinin başkaları tarafından gözleendiği gerçeğini göz önünde bulundurarak icra ettiği faaliyetlerini “performans” olarak adlandırırken, bu performansın yönetilme tarzına şekil veren “ifade donanımları”nı da “vitrin” terimiyle açıklar. Bu anlamda gündelik hayat, performansın vitrinleşmesine neden olur.

Bireyler gündelik hayatın farklı alanlarını kullanıp eylemde bulunurken bilinçli bir şekilde aldıkları kararlarla sosyal gerçekliğin şekillendirilmesinde aktif bir rol oynarlar (Giddens, 2009, s. 251). Özellikle de kamusal gündelik hayatta eylemde bulunmak başkalarının bakışına açık olmayı gerektirir. Bu bakış kendisini diğerlerinin/başkalarının üzerinde hissettirdiği an, sergilenen tavır ve tutumların gözden geçirilmesine neden olur. Haliyle gündelik hayat, aynı zamanda bir etkileme-etkilenme alanı olup çeşitli değer yargılarını da içinde barındıran karmaşık şekilde örülmüş etkileşimlerin toplamıdır. Birey, bu örüntülerin içerisine işlenmiş olan bütün bu kültürel değerlerin karşılık geldiği anlamlı gösterenleri belli bir zihinsel süzgeçten geçirerek sadece kendisi için değil, başkaları için de sorun yaratmayacak şekilde eylemde veya etkileşimde bulunur: “Ritüel düzenin temelde uzlaşma ve uyum çizgisinde olduğu görülmektedir... [Birey] hiçbir şeyi tehlikeye atmamanın kendisine kazandıracak çok şey olduğunu fark ederek, yüzünü kurtarmak için iş birliği yapar” (Goffman, 2017, s. 53). Dolayısıyla “kişi kendini başkalarına sunduğunda, performansı toplumun resmi olarak onaylanmış değerlerini, davranışlarından çok daha fazla içerir ve temsil eder” (Goffman, 2018, s. 45). Buradan hareketle diyebiliriz ki, toplumsal alanın en görünen bölümlerinden biri olan gündelik hayat, bireyin davranışlarını, duyularını ve duygularını etkilemesi, onu üretilen semboller vasıtasıyla belirli etkileşim kümeleri içerisine dâhil etmesi bakımından benzersizdir.

2. Sembolik tüketim

Rönesans’la birlikte ortaya çıkan “bireysellik” anlayışıyla birey, kendisini kuşatan her tür ortaklık duygusundan sıyrılmaya çalışmış ve böylece ortaçağ toplumundan farklı olan ve yeni yeni gelişmeye başlayan toplumsal formasyona adapte olmaya çalışmıştır. Bu dönemde birey “göze çarpmak” istediği için, kendisini yeni oluşmakta olan toplumsal formasyona daha cömert bir şekilde sunmuştur (Simmel, 2009, s. 211). Daha sonra modernlik, kentleşme, kitle iletişim araçları ve sosyal medya kullanımı gibi durum ve olguların toplumsal hayatın asli birer unsuru haline alması, bireyin “görünürlüğü” konusunda önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur. Örneğin; 19. yüzyılda atılım gösteren endüstrileşme ve bu endüstrileşmenin önemli bir niteliği olan seri üretimin yaygınlaştırdığı tek tip kalıpların terziler ve dikim atölyeleri tarafından benimsenmesi giyimde benzer ürünlerin üretilmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum bireylerin kamusal alanda görülme biçimleri üzerinde homojenleştirici bir etki yaratmış ve bundan dolayı insanların benzer şeyler giyinmesi, sahip oldukları ayırıcı özelliklerinin yitirilmesinde önemli bir etken olmuştur (Sennett, 2019, s. 36). Dolayısıyla kapitalizmin maddi etkileri insanların kamusal hayattaki görünürlüğü üzerinde doğrudan etkilidir.

Kapitalizmin kendisini yegâne ekonomik üretim biçimi olarak kabul ettirdiği günümüz dünyasında, insanların gündelik hayattaki görünürlüğü yine kapitalist iktisadi zihniyet tarafından belirlenmeye çalışılmaktadır; ama durum eskisine nazaran daha bütünlüklü ve karmaşıktır. Söz konusu olan şey yalnızca üretimin gerçekleştirilmesi değil, aynı zamanda üretilen ürün ve hizmetlerin sembolik anlamlarla desteklenmesi ve böylece bu ürün ile hizmetlerin kullanılmasının “statü” durumuna gönderme yaptığının örtük ya da açık olarak hissettirilmesidir. Jean Baudrillard bu durumu tüketim kültürü ile ilişkilendirerek açıklar. Ona göre (2013, s. 233); tüketim tarzının önemli boyutu nesnelere ve hizmetlerin sembolik anlamları ile kurulan iletişim biçimidir. “Tüketim çağdaş toplumumuzun kendisi üzerine bir söz, toplumumuzun kendisiyle konuşma şekli” yani toplumsal düzeyin dile gelişidir. Bu nedenle bireyler ürün ve hizmetleri satın alırken onların yalnızca kullanım değerini değil, bu ürün ve hizmetlerin hangi anlamları içerdiğine de dikkat ederler. Bu sembollerin gösterge değerlerinin görünür olabilmesi, yani “ben buradayım” diyebilmesi önemlidir; çünkü

tüketilmek üzere alınan nesnenin ayırt edici bir özelliğe sahip olup göze çarpması ya da dikkat çekmesi o nesnenin kullanım değeriinden daha önemli hale gelmiştir (Baudrillard, 2013, s. 101).

Birey satın aldığı nesnelere gündelik hayatta sergileyip onları “teşhir” ederek kendisi için “görünen bir kimlik” oluşturmaya çalışır ve gündelik hayattaki etkileşimlerine aktif bir şekilde yön vermeyi düşünür. Edinilen statüyü dışa vurmanın, kendisini kendisi gibi olmayanlardan ayırt etmenin en iyi yollarından biri tüketim ve tüketilen nesnenin teşhir edilmesidir. Bu anlamda gündelik hayat tüketim etkinliğinin sergilenmesi, sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi için vazgeçilmez bir alandır; çünkü gündelik hayat yalnızca “günlük olayların ve hareketlerin toplamı, sıradanlığın ve yinelemenin boyutu değil, bir yorumlama sistemidir” (Baudrillard, 2013, s. 27). Tüketim olgusu klasik iktisatçıların belirttiğinin aksine sadece ihtiyaçları gidermek için gerçekleştirilen bir etkinlikten ziyade, bireyin bizzat aktif olarak katıldığı bir kimlik edinme ve içerisinde sosyo-kültürel etkenleri de barındıran bütünlüklü ve karmaşık bir var olma durumuna dönüşmüştür (Aydemir, 2018, s. 284). Bir kimlik ya da görünürlüğü imleyen bir bireysellik oluşturmak için başvuru tüketim eyleminin bizzat kendisi de bir “ihtiyaç” halini almıştır diyebiliriz. Tüketiciye en cazip gelen ve beğenilme, kendisini ifade etme, belirli bir grupla bütünleşme, onaylanma gibi ihtiyaçların giderdiği nesnelere sembolik değeri ticari dünya için de verimli bir kâr alanını oluşturmaktadır (Mammadova, 2015, s. 27).

Bireyin performans sergilerken ya da benliğini sunarken yararlandığı etmenlerden biri de şüphesiz ki kendisini başkalarıyla iyi ya da kötü anlamda etkileşime sokan sembollerdir. Diğer canlı türleri arasında sembol yaratan ve yarattığı bu sembole anlam ve değeri atfeden tek varlık olarak insan (Langer’dan aktaran Bocoock, 2009, s. 77), yarattığı sembollerin gönderimini de zamanla öğrenir ve bu sembollerin benlik sunumunda önemli bir yer işgal ettiğini kavrar. Giysisinde tuttuğu takımın armasını ve renklerini taşıyan birey, maça gittiği zaman giysisinde taşıdığı renklerin ve armanın anlamlarla ve değerlerle yüklü olduğunu bilir. Buna göre pozisyon olarak rakip takım taraftarlarının bulunduğu bölümden maçı takip etmek yerine kendisiyle aynı sembolik değerlere sahip renklere gönül veren taraftarlarla birlikte maçı takip eder. Bu anlamda sembol hem birleştirici hem de ayırt edici özelliklere sahip olup bireyi başkalarıyla etkileşime sokarken başat bir rol de oynar (Binay & Tatlıcan, 2018, s. 175).

3. Alana ilişkin bulgular ve değerlendirmeler

3.1. Poşetin gündelik hayatta sunulan benliğe etkileri

Gündelik hayatın seyri içerisinde kullanılan çeşitli semboller, mekânlar, nesnelere, işaretler, renkler, tavır ve tutumlar vb., bunlarla farklı şekillerde temas kuran bireylerin anlam haritalarına ve duyularına seslenerek, onlar için dünyayı daha bilinir ve daha anlaşılır kılar. Evin duvarına asılan tablo, giyside taşınan rozet, ayakkabının üzerinde yazan marka ismi, bedensel tutum, tabela, giyilen kıyafet, takılan yüzük, taşınan çanta, kullanılan telefon, sıkılan parfüm vs. bireyler için birer sembolik göndereni olan ve çoğu zaman bireyin kim olduğunu ele veren “etkileşim” araçlarıdır ve genellikle değeri yüklüdürler. Bu gibi şeylere atfedilen değerler kendi içerisinde ciddi bir toplumsallık da barındırır. Gündelik hayatı anlamlandırma tarzına yön veren günümüz tüketim kültürü de, ürettiği nesnelere ve metallerin hem maddi hem de manevi değerlerini belirlemesi konusunda oldukça maharetlidir. Fakat tüketim kültürü, antropolojik kültürden farklı olarak, şeylerin değerini olabildiğince maddileştirir. Bir ürün veya hizmete atfedilen manevi değeri de bu maddiyat üzerinden şekillenir. Günümüzde satın almak, harcamak ve tüketmek neredeyse bir tür ibadet halini almıştır. George Ritzer (2016), farklı şekillerde ve mekânlarda icra edilen bu ibadetin katedralleri olarak alışveriş merkezlerini işaret eder. Ona göre söz konusu olan şey “büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek” insanların manevi hislerini uyandırıp cezbetmek ve bu yolla onları tüketim oyunu içerisinde dâhil etmektir.

Bireyleri tüketim oyunu içerisine dâhil etmek için kullanılan mikro stratejilerden biri de üretilen nesnenin/malın/metanın müşteri tarafından satın alınmasından sonra konulduğu poşettir. Her şeyden önce poşetin varlığı, tüketim etkinliğinin bizzat kendisine yapılan bir göndermedir. Özellikle de kentsel alanlarda bir poşetle gezmek, ağırlıklı olarak bir şeylerin satın alınmasıyla ilişkilidir. Yani poşet, tüketim eyleminin olmazsa olmaz gösterenlerinden biridir diyebiliriz. Bu durum, gündelik hayatı aktif bir şekilde kullanan bireylerin tavır ve tutumlarını etkilemekte ve sunulan benliği gözden geçirmelerine neden olmaktadır:

[Mağazanın verdiği poşetin] karton olması benim için daha iyi. Çünkü elde taşırken daha güzel, malzeme olarak da daha ağır durur. Daha ilgi çekici buluyorum. (Ezgi, öğrenci, 21)

Bu anlamda birey satın alınan, harcamanın ve tüketmenin en bariz göstereni olan poşeti taşırken, taşıdığı poşetin renklerini, tasarımını, üzerinde yazan ismi ya da markayı ve hatta poşetin içinden gelen sesleri (şişe sesi gibi) önemsemektedir. Tanınmış bir mağazadan alışveriş yaptıktan sonra, kasa görevlisinin kendisine üzerinde marka logosu olmayan, yani düz bir poşet vermek istemesiyle ilgili başından geçen bir olayı anlatan Ezgi, poşetle kurulan sembolik ve bir anlamda değer yüklü ilişkiyi gözler önüne sermektedir:

Böyle bir şey başıma geldi. Biraz moralim bozuldu, [mağazanın] kendi poşeti olsun isterim. Bana gelince mi kalmadı, falan dedim. Neden moralim bozuldu bilmiyorum. Daha iyi görünmek için de olabilir, aldığım ürünü değerli kılmak için de olabilir. Aldığım ürüne yakışan bir poşet olmasını isterim. Aldığım ürünün kalitesi görünsün isterim (...) Bir kitapçıdan, Çizgi ya da D&R'dan bir şey aldığımda [tramvayda ya da otobüste] onun poşetini öne çıkarırım mesela. Nedeni de şu: karşımdaki kişiye okuyan biri olduğum izlenimini oluşturmak belki. (Ezgi, öğrenci, 21)

Önemli olan şey markanın elde görünmesidir. Marka ve kalite arasında kurulan doğrudan ilişki, poşetin elde taşınmasına etki etmektedir. Satın alınan ürünün kaliteli olduğunun poşet üzerinden görünür hale gelmesi ya da getirilmesi, aynı zamanda gündelik hayatta sunulan benliğin ve bu benliğe bağlı olarak oluşturulmaya çalışılan imajın tüketim kültürüyle olan ilişkisine de göndermek yapmaktadır. Dolayısıyla birey gündelik hayatta eylemde bulunurken, tüketim kültürünün kendisine sunduğu imkânları kullanarak görülen bir benlik ya da daha net bir şekilde söyleyecek olursak bir “imaj” yaratmaya çalışır. Bu imajın “kaliteli” görünmesi, satın alınan ürün ve hizmetin “belli” edilmesiyle yakından ilişkilidir. Poşet, bu anlamda, bir tür belli etme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkalarının dikkatini çekme, onlarla kurulan zihinsel etkileşimde kullanılan çeşitli değerlerle yüklü mikro bir gösteren.

Görüşülen kişilerden bir diğeri olan Aysun (öğrenci, 25), kendisini “alışveriş bağımlısı” olarak tanımlamaktadır ve kamusal alanlarda taşıdığı poşetleri önemsedini belirtmektedir. Kötü görünümü, eski, yıpranmış, üzerinde sarı çizgiler olan siyah poşetleri taşımayı sevmediğini ve o tarz poşetleri “genellikle başka poşetlerin içine koy[duğunu]” belirtmektedir. Her ne kadar poşetin rahat olanını taşımak istediğini söylese de, kamusal alanda marka değer yüksek olarak kabul edilen mağazaların poşetlerini taşımayı sevdiğini açıklamaktadır:

Markası bamm!!! diye yazanları severim. Yani her marka için olmasa bile bazı markalar için önemli böyle olması. Mesela, Zara. Bir tane poşetim vardı Zara'dan, yırtılmasaydı atmazdım. (Aysun, öğrenci, 25)

Kamusal alanda izlendiğinin farkında olduğunu söyleyen Aysun, poşetin üzerinde bulunan sembolün ve marka isminin “ister istemez” kendisini ve başkalarını etkilediğini düşünmektedir. Bu da taşınan poşetin, Baudrillard'ın (2013, s. 101-102) ifade ettiği şekilde söylenecek olursa, belirli bir “gösterge değeri”nin olduğu anlamına gelmektedir. Bir poşetin gösterge değeri ne kadar iyi olursa ve kaliteye yaptığı gönderim ne kadar güçlüyse, onu saklamanın ömrü o kadar uzun olmaktadır. Haliyle poşet, satın alınan ürünlerin belli bir şekilde açık ederek kişilerin gündelik hayatta bulunma ve onu kullanma tarzını etkilemektedir diyebiliriz. Bu anlamda poşet taşımak, bir tür “sözlü olmayan iletişim” (Giddens, 2009, s. 252)

etkinliğidir: Satın alınan ürünün bir yerden bir yere taşınmasını mümkün kıldığı kadar, ayrıca hem taşıyanın hem de başkalarının davranışları ve düşünceleri üzerinde de etkili olmaktadır.

Kamusal alanda karşılaştığı kişilerin bakımlı ve iyi giyimli olmasından hareketle, aynı kişilerin sosyal statüsünün de yüksek olacağını düşünen Orhan (öğrenci, 18), elde taşınılan poşet ile statü durumu arasında bir ilişki kurmaktadır ve kişinin dış görünümü ve statüsüyle çelişmeyecek bir poşet taşıması gerektiği yönünde kanaatte bulunmaktadır:

Yırtık, eski poşet gideceğim yere, yani yakın bir yere gidiyorsam veya hemen bir şey alıp geleceğim taşıyorum. Fakat takım elbise giymişsem, elimdeki bir şeyi poşete koymam gerekirse daha düzgün bir şey olmasına dikkat ederim, çünkü bu aynı zamanda karşıımızdaki insana verdiğimiz değer de olabilir. Örneğin [takım elbise giymişsem] BİM poşeti kullanmam, içeri göstermeyen yeni ve düzgün bir şey kullanırım. Onun düzgün olması, benim de düzgün olduğumu gösterebilir.

Taşıdığı poşetin düzgün oluşuyla kamusal alanda yansıttığı imajının iyi olması arasında doğrudan bir ilişki kuran Orhan, poşet taşımak gibi sıradan ve rutin bir eylemin aslında çok da sıradan bir eylem olmadığını farkındadır. Bu da gündelik hayatta taşınan poşetlerin bilinçsizce değil, aksine gayet bilinçli bir şekilde seçildiğini ve yine bilinçli bir şekilde başkalarına gösterildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu şey kamusal gündelik hayat olunca, benlik sunumu daha karmaşık ve bütünlüklü bir hâl almaktadır. Birey buradaki eylemlerini, etkileşim tarzlarını, tavır ve tutumlarını başkalarını gözeterek, onların kendisi hakkında edindiği izlenimi olumsuz şekilde tahrip etmemeye çalışarak hareket eder. Bu yüzden gündelik hayatın akışı içerisinde rol ve roller yapar. “Öyle değilse bile öyle” olmaya çalışarak yüzünü kurtarır: “[K]işisi karşılaşma esnasında hem kendi yüzünü ve hem de diğer katılımcıların yüzünü koruyacak şekilde davranır” (Goffman, 2017, s. 21). Yani olumlu bir izlenim bırakması yetmez, bu izlenimin bozulmaması için de bazı tedbirler alır: “Bir akıl bahşedilmiş fail, eylemleri refleks sistemine indirgenecek bir şey gibi hareket etmez. O duraksar, ihtiyatlı davranır, ölçüp biçer ve o ayırt edici işaretlerle tanınır” (Durkheim, 2018, s. 17). Bütün bu durumlar, uzun bir toplumsallaşmanın sonucunda bireylerin zihinlerine kazınan toplumsal normların bir yansımasıdır. Taşıdığı poşetin bir göndereni olduğunu ve bunu bildiğini söyleyen Ahmet’in (öğrenci, 26) söyledikleri, bu durumu poşet taşıma etkinliği üzerinden örnekler:

Zamanında FETÖ’nün NT diye bir şeyi vardı. Onu taşımak bazı hocalar için bir gururdu. Hani, bakın biz buradan alışveriş yapıyoruz. Birbirlerine karşı bir, a bak bizim adam falan olayı vardı. Ama şimdi taşımak... Taşiyabilir misin? Bu bir tepki oluşturur. Taşiyamazsın.

Yapılan alıntıdan da anlaşılacağı gibi, üzerinde kendi siyasi değerleriyle çelişen ya da başkaları tarafından olumsuz yönde değerlendirileceğine inanılan herhangi bir sembol, işaret ve isim olan bir poşet taşımak, kişinin gündelik hayatta sunduğu benliğini zedeleyen bir durum olarak düşünülmektedir. Nesnenin anlamı, belli bir siyasi bağlama oturtularak belli bir toplumsal göndereni olduğu yönünde kanaat getirilir. Gündelik hayat, bu anlamda bireylerin pasif bir şekilde katılım gösterdikleri, şeyleri oldukları gibi kabul ettikleri, sorgulamadan eylemde buldukları bir alan değil, belli zihinsel örüntüler etrafında durmadan yeniden üretilen anlamlı bir dünyadır:

Genellikle taşıması kolay olanı seçerim, marka ayırt etmem. Ama düzgün ve güzel olmasına dikkat ederim. Ama logolu olursa daha hoş oluyor. Siyah düz poşet taşımam. [Çünkü] başkalarının dikkat ettiğini de düşünüyorum. Özellikle bayanlar çok dikkat eder. Yeni ben ediyorsam onlar kesin ediyordur. Nedeni: Karşıdaki insan ona bakarak karakterini algılar. Ben bazen düşünüyorum bunlar beni nasıl görüyor? Çünkü hep ön yargı var mesela bu nasıl bir poşet diye bilirler. [Poşet] dışarda görünmek istediğimiz imajı bozabilir diye düşünüyorum. (Emrah, seramik işçisi, 23)

Gündelik hayatta eyleme tarzına yön veren ve zihinleri etkileyen poşet, bir nesne olarak bireyler için karşıındaki kişinin kim olduğuna dair belli bir çıkarımda bulunabileceği bir gösterendir. Yani elden taşınan poşet kimi zaman bir “işaret aracı” (Goffman, 2018, s. 39) olarak da işlev görebilir: “Uygun işaret araçları edinildiğinde ve bunların kullanımında ustalaşıldığında, bu araçlar günlük performansların toplumun benimseyeceği bir tarzda

süslenmesi amacıyla kullanılabilir” (Goffman, 2018, s. 46). Kendisine dair bilgiyi özel olarak yüzünde, genel olarak da bedeninde taşıyan her birey, bu bilgi aracılığıyla karşısındaki kişiye belli türden bir mesaj verebilir. Lüks bir arabaya ait olduğu bilinen anahtarın masaya belirgin bir şekilde konulması, okunan kitapların başkaları tarafından görülmesinin istenmesi, yürüyüş tarzı, giyilen kıyafet ve zaman içinde belli anlamlar kazanmış jest ve mimikler vs. bu mesajın başkalarına aktarılma şeklini kısaca örnekler. Aynı şeyi poşet için de söyleyebiliriz; çünkü poşet tüketim toplumunun işaret aracı olarak, bireylerin zihninde başkaları hakkında bilgi verebilecek bir nesne olarak düşünülür. Taşınan poşet üzerinden kişinin bireysel kimliği ve statüsü hakkında belli bir çıkarım yapabileceklerini söyleyenler katılımcılar, karşılaştıkları kişileri belli sabit bir konuma oturtmakta zorlanmazlar. Örneğin, Selvi’ye (doktor, 41) göre, bir başkasının taşıdığı poşet, onun statüsü hakkında açık bir bilgi vermektedir:

Evet, bence bu bir statü göstergesi. Benim için öyle mi? Değil, ama genel olarak insanların hangi mağazadan alışveriş yaptığı onun statü ve gelir seviyesi ile ilişkilidir. Bu beni de ister istemez etkiliyor. Elinizde VAKKO poşeti taşıyorsanız insanlar farklı gözle bakıyorlar bence LC WAKİKİ poşeti taşıyorsan farklı bakıyorlar. Onu taşıyan da kendisini farklı görüyordur. Yani toplumun büyük bir kısmı böyle görüyordur.

Tüketim kültürü, gündelik hayatta eylemde bulunan insanların duyularını çeşitli uyaranlar aracılığıyla harekete geçirerek, metalarla kurulan algısal ilişkiyi kendi lehine olacak şekilde manipüle eder. İnsanların duyularına seslenip algılarını yönlendiren etkenlerin en önemlilerinden biri de semboldür. Markanın en görünen yüzü olan sembol, tüketim toplumun yeni ikonudur. Bu ikonun elde gezmesi ayrıca önemlidir: “Para mübadelesinin beşığı olan büyük kentler, şeylerin alınıp satılabilir olma niteliğini, küçük yerleşimlere kıyasla çok daha çarpıcı şekilde ön plana çıkarır” (Simmel, 2013, s. 90). Poşetlerin her geçen gün daha iyi bir şekilde tasarlanması, markaların kendilerine ait bir poşet tarzı geliştirmesi ve bu poşetlerin de göze çarpması bu öne çıkarmanın boyutlarını mikro düzeyde gözler önüne sermektedir. Poşet, gündelik hayatın rutini içerisinde kısa süreliğine de olsa göze çarpan bir şeydir ve insanların bir başkasıyla kurduğu etkileşim ilişkisi içerisinde belli bir bilgi veren, üzerinde basılan marka sembolü sayesinde satın alınan nesneyi açık eden, kişinin gündelik hayattaki davranışlarını ve zihinsel algısını etkileyen bir nesnedir.

3.2. Poşet taşımak ve ahlaki yargı

Toplum, kendisine içkin olan bireylerin eylem alanları üzerinde belirleyici bir rol oynamakla kalmaz, içerisinde bir takım rol, duygu, düşünce ve normları barındıran bütünlüklü bir kimlik inşasına da neden olur (Berger, 2018, s. 150). Edinilen kimlik, bireyin toplumsal alanı kullanma tarzına da yön verir. Özellikle de kamusal gündelik hayatta eylemde bulunan katılımcılar, başkalarıyla etkileşime girerlerken bu kimlik üzerinden bir benlik sunmaya çalışırlar, ki sunulan benliğin yapmacılıktan uzak olması bireyin sahici ya da içten bir şekilde etkileşimde bulunmasını sağlar ve başkalarının gözünde de böyle algılanmasına sebebiyet verir. Kamusal gündelik hayatta eyleyen ve etkileşimde bulunan her birey belli toplumsal kabuller tarafından oluşturulan zihinsel ve maddi pratiklere göre hareket eder. Bu toplumun ciddi bir güç olarak birey üzerinde tek taraflı bir şekilde baskı kurması olarak düşünülmemelidir. Birey belli bir toplumun içine doğar, bu toplum tarafından kuşatılır; ama daha sonra yapıp ettikleriyle aynı toplumun sürdürülmesine ya da değiştirilmesine katkı sağlarlar. Peter L. Berger (2018, s. 159), toplumun bireyleri baskılayan bir güç olduğunu kabul eder ve ekler, “fakat yaptığımız anlamlı eylemlerimizin toplumun yapısını ayakta tutmaya ve zaman zaman da onu değiştirmeye yardım ettiğini söylemek de aynı şekilde doğrudur”.

Toplumun ürettiği zihinsel, ahlaki ve maddi etkenleri bireylere kabul ettirmesi, sadece makro düzeyde değil, poşet taşımak gibi mikro göndereni olan bir etkinlik üzerinden de okumak mümkündür. Örneğin, kendisiyle görüşülen kişilerin tamamı, “kamusal alanda üzerinde erotik shop yazan bir poşeti taşıyor musunuz?” sorusuna “hayır, taşımam” cevabını vermişlerdir. Gündelik

hayatın başkaları tarafından da aktif bir şekilde kullanıldığının ve bu yüzden tavır ve tutumlarının, görünüşlerinin incelendiğinin farkında olan katılımcılar, gündelik hayatta arz-ı endam eylerken herhangi bir şekilde ahlâkî olarak damgalanmaktan, etiketlenmekten korktuklarını söylemişlerdir:

Erotik shop poşeti taşımam. Çünkü bu beni biraz farklı yansıtabilir. Burada toplumun bana bakışını düşünürüm. Öyle bir yerden alışveriş yapmam alışveriş yapan arkadaşımın da rahatsız olurum. O poşeti elinden alırım atarım, ortadan kaldırırım. İmajımda çok fazla uçkuruna düşkün, çok fazla belden aşağı düşünen bir insan profili yaratmamak için yapmam bunu. (Ahmet, 25, öğrenci)

Erotik Shop poşetini kendim taşımam, utanırım. Çünkü karşımdaki kişi benim hakkımda kötü şeyler düşünebilir. [Çünkü] insanlar dikkat ediyorlar. (Angela, öğrenci, 25)

Bireyler kamusal alanda kendi kültürel, siyasi ve dini değerlerine ters düşen semboller taşımaktan imtina ettikleri gibi, kendi ahlâkî görüşlerine ters düşen ya da örtüşmeyen sembolleri taşıyan poşetlerle de gezmeye utanırlar. Bu utanmayı sağlayan şüphesiz ki yine gündelik hayat, kamusal alan ve bu alanları dolduran “başkalarıdır.” Sahne önü ve sahne arkası ayrımını yapan Goffman’ı hatırladığımızda bu utanmanın sahne önünde cereyan ettiğini de söyleyebiliriz. Çünkü cinsel içerikli ürünlerin bulunduğu bir poşeti taşımak, bireyler için özel alana ait olanı, kamusal alana taşımak anlamına gelebilir. Bu da, bireylerin gündelik hayatta sundukları benliklerinin ve imajlarının tahrip olacağını düşünmelerine neden olabilir. Önemli olan benlik sunumunun sekteye uğramamasıdır. Sunulan benliğin iyi, ahlâkî ve makul olması, yani norma uygun olması asgari düzeyde de olsa gereklidir diyebiliriz. “Norm dışı” davranışlarda bulunmak, gündelik hayatın rutinini bozar, aşına olanın duvarlarını yıkar ve dikkat çeker. Etiketleneceğinden, kendisi hakkında verilecek yargılardan korkan Ahmet için önemli olan imajdır ve bu imajda “uçkuruna düşkün olmak” dışlanmıştır. O, gündelik hayatın kaldıramayacağı cinsten bir davranışın sınırları içerisine girer ki bu da kişinin sahne önündeki benliğini örseler. Benliğinin örselenmesini istemeyen birey, örselenmeye neden olacak şeyi düzenler, gizler ya da ortadan kaldırmaya çalışır (Goffman, 2014, s. 36).

3.3. Poşet ve ürünün teşhiri edilmesi

Tüketim kültürü tarafından kuşatılan birey, kendisini ifade etmenin yegâne yolun tüketimden geçtiğine inandırılarak, sahte bir haz bombardımanı tutulur. Bu haz bombardımanını sağlayan şey, satın alınan ya da alınacak olan ürünün bir mutluluk kaynağı olarak gösterilmesidir. Tüketen, tükettikçe mutlu olan ve bunu da etrafındakilere sergileyen birey, sergilediği tüketim nesnesiyle birlikte bir toplumsal kimlik oluşturmaya başlar (Bocock, 2019, s. 24). Sergilenen nesnenin gösterge değerinin olması ve bu gösterge değerinin açık edilmesi tüketim eyleminin başlıca özelliğidir. Dikkatleri tüketim eylemine çekmeye yarayan nesnelere biri de yine poşettir. Çünkü poşet, yukarıda da değindiğimiz üzere, “bir şeyler satın aldım” demenin diğer türlerdendir. Her markanın kendi ürettiği bir ya da birçok nesneyle (kıyafet, ayakkabı, takı, içecek, kozmetik vs.) kurduğu ilişkisellik düşünüldüğünde, satın alınan nesnenin bulunduğu isimli ve sembollü poşetin de alınan ürünü gizlediği değil açık ettiği yönünde bir sonuca ulaşılabilir. Zira burada önemli olan alınan nesneyi tamamen gizlemek değil, onu bir şekilde teşhir etmek, sergilemektir. Bunun bilincinde olan eyleyici, satın aldığı ürünün aslında başkaları tarafından bilindiğini, bunun da poşet üzerinde yazan markanın sayesinde olduğunu farkındadır. İlk etapta poşetin satın alınan nesneyi gizlediğini düşünen Metin (İnşaat İşçisi, 38), kendisine yöneltilen bazı sorulardan sonra aslında poşetin çok da gizlemediğini aksine açık ettiğini söylüyor:

İçerisinde gazeteye sarılmış ve siyah poşete koyulmuş bir şeyi gördüğüm zaman içinde alkol vardır diye düşünürüm. [Kısa bir süre düşündükten sonra] O zaman poşet çok da gizlemiyor.

Satın alınan alkollü içeceği gizlemesi için konulan siyah poşet, bireylerin zihninde öyle bir yer edinmiştir ki, bireyler siyah poşet ve alkol arasında dolaysız bir ilişki kurmayı

kendiliğinden öğrenmişlerdir. Dolasıyla satın alınan alkollü ieeği gizlemek için kullanılan siyah poşet ve gazetenin görevini fiziken yerine getirdikleri söylenebilir; ama zihnen değil. Siyah poşetin kötü bir gönderimi olduğunu düşünen Selvi, başından geçen bir olayı anlatırken çok kaygılandığını ifade etmektedir:

Ben Ankaralıyım, bunu ilk Konya’da gördüm. İnsanlar içkiyi bu şekilde taşıyorlar. Ama ben bunu çok yadırgıyorum çünkü ben de alkol kullanıyorum ve hayatımda ilk defa burada gördüm. Hatta bir gün misafirlerim gelecekti şarap almaya ıktım. Metro’da satıldığını söylediler, aradım aradım bulamadım, sonra arkalarda bir yerlerde labirent gibi bir yerden girip en sonunda buldum. Ve elime dediğiniz gibi gazeteye sarıp siyah poşetin içerisine koyarak verdiler ve kendimi o an uyuturucu satın alıyormuşum gibi hissettim.

Siyah poşet ile kurulan ilişki negatif bir ilişki olarak karşımıza çıkar. Çünkü siyah poşet demek bireylerin zihninde gizliliğe, gizlenmesi gereken bir nesneye işaret ediyor demektir. Siyah poşetin “gizlilik” anlamı zihinlere öylesine yerleşmiştir ki insanlar siyah poşet taşımının bazı şeyleri açık ettiği yönünde bir düşünsel ortaklık, kanaat oluşturmuşlardır. Satın alınan ürünün saklanması, paradoksal olarak aynı ürünün poşet aracılığıyla kendisini açık etmesini mümkün kılar. Satın alınan şeyin açık edilmemesi bu anlamda “tehlikeli bir şey mi taşıyorum sanki” hissiyatı yaratmaktadır. Dolasıyla şeffaf olmak “taşıdığım şey belli” demenin başka bir yolu gibi algılanmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyayı bir “teşhir toplumu” olarak adlandıran Byung-Chul Han, sergi değerinin kapitalist toplumlarda kullanım değerinin önüne geçtiğinin altınız çizmiştir. Artık önemli olan sergilemek, açık etmektir. Mahremiyetin rselendiği bu çağda, satın alınan ürünlerin sergilenmesinin bir diğer aracı da poşettir. Bu anlamda poşet taşımak yukarıda söylediğimiz gibi satın alınan nesneyi teşhir etmek, onun ücretsiz reklamını yapmak ve bununla birlikte bir benlik sunmakla yakından ilişkilidir. Han’a (2017, s. 25-26) göre teşhir toplumunda birey kendi reklam objesine dönüşmüş durumdadır ve şeylerin sergilenmek üzere satın alındığı tktim toplumunda “her şey dışa çevrilmiş, ifşa edilmiş, ıplaklaştırılmış, soyulmuş, ortaya serilmif durumdadır”. Taşınılan poşetten kişinin kendisi hakkında bilgi sahibi olunabileceğini ifade eden katılımcılar, bu bilgiyi renkli ve gösterişli tasarımıla açık edilen, sergilenen ve göze çarpan poşetler aracılığıyla elde ederler. Edinilen bu bilgi aslında kişinin kendisi hakkında edinilmesini istediği bilgidir de. Poşet burada ilk aracıdır. İlk olmasının önemini onun düzgün, hoş, gösterişli olmasıyla da bağlantılıdır. “Yeni satın aldım” demenin bir başka yoludur. İnsanların taşıdıkları poşetlere dikkat ettiğini ve marka tutkunu olduğunu söyleyen Derya (ğrenci, 22), poşetin satın alınan ürünü gizlemediğini, poşetin üzerindeki markayı ya da mağaza ismini bildiğiniz takdirde satın alınan şeyin de ne olduğunu bilebileceğimizi dolasıyla poşetin satın alınan ürünü pek gizlemediğini düşündüğünü ifade etmektedir:

Evet hâlâ ekstra pahalı herkesin alamadığı markalar var, ki bunlar insanların gelir düzeylerini gösteriyor. Yani karşıdan bir insanın elleri dolu dolu Beymen poşetiyle geliyorsa onun asgari ücret almadığını anlarsın. Fakat mango ve zara gibi markalarda aynı şeyi diyemiyorum.

Markayı ya da mağazayı bilmek, bu mağazaların seslendiği kitleden haberdar olmak anahtar bir gösterendir; çünkü kapitalist piyasa marka ve mağaza üzerinden kendisini var ederek önemli tktim alanları yaratır. Marka ya da mağaza, bu anlamda, tasarladığı poşetlerle kendisine ait ürünleri açık eden, onları sergileyen ve bunu yaparken de kendisine örtük olarak gönüllü olacak tkticilere ihtiyaç duyar. nemli olan daha fazla ürün satmak, daha fazla tktirmek ve kr etmektir. Teşhir ve buna bağlı gösteriş olmadan, açıklık olmadan bunların hiçbiri gerçekleşmez. “Kapitalist ekonomi her şeyi sergilenme mecburiyetine tabi kılar. Sadece sergilemeye yarayan sahnelemedir değer yaratan, şeylerin her türlü kendine özgülüğü feda edilmiştir. şeylerin karanlığın içinde değil aşırı işık altında ortadan kaybolmaktadır” (Han, 2017, s. 28-29).

Sonuç

Bu makalede (ağırlıklı olarak) Georg Simmel, Jean Baudrillard, Erving Goffman'ın çözümlenmeleri ve araştırmalarından hareketle gündelik hayatta deyim yerindeyse artık sıradanlaşan bir pratik, yani poşet taşıma etkinliği sorunsallaştırılmış ve elde edilen bulgular tüketim toplumu, gündelik hayat, benlik sunumu gibi sosyolojik gönderi yoğun olan alan yazınla düşünölmüştür. Elde edilen bulguların belli teoriler ışığında çözümlenmesi özellikle de tüketim ve onun cereyan ettiği en önemli alanlardan biri olan gündelik hayatla birlikte düşünöldüğünde, mikro bir eylemin insanların zihinsel dünyalarını ve eyleme tarzlarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, sosyolojik çözümlenme pratiğine yapılan bir katkı olarak da okunmalıdır. Çünkü bireyler gündelik hayat içerisinde eyleyen, ister bilerek isterse de bilmeyerek olsun, birtakım “izler” bırakırlar. Bu izler kimi zaman bir bakış, kimi zaman bir mimik, kimi zaman elbisenin üstünde taşınan bir rozet, kimi zaman bırakılan bir sakal, kimi zaman da elde taşınan bir poşetle kendisini açığa vurur. Haliyle gündelik hayatı incelemek, derin anlamlarla yüklü ve uzun erimli toplumsal organizasyonu incelemek demektir. Bu durum sosyologları daha dikkatli gözlem yapmaya, şeyleri sorunsallaştırmaya, sorular sormaya ve buradan hareketle toplumsal alanda cereyan eden etkileşim tarzlarını ve bu etkileşim tarzlarının insanların anlam dünyasına ve eyleme tarzına etkilerinin düzeylerini araştırıp ortaya koymaya yöneltilir.

Araştırmadan elde edilen veriler, poşet taşımının gündelik hayatta sunulan benliği ve oluşturulmaya çalışılan imajı ciddi derecede etkilediği, bireylerin poşet taşıma gibi sıradan görönen bir davranışın, hiç de sıradan olmadığını bildiği ve buna göre pozisyon aldıkları görölmüştür. Ayrıca bireylerin kamusal alanda karşılaştıkları kişilerin taşıdıkları poşetlerden yola çıkarak onlar hakkında belirli bir “toplumsal bilgi” edinmeye çalıştıklarını ve toplumsal olarak oluşturulan norma uymayan sembollerini ve isimlerini içeren poşetlerin kamusal alanda taşınmasını çeşitli ahlâkî kavramlarla (rahat, özgür, normal, cesaret, kötü, teşhir) aklamaya çalışıldığını ortaya koymuştur.

Sembollerin ve işaretlerin kullanım tarzının belli bir iletişim biçimine tekaböl ettiği gündelik hayatta, bireyler bu semboller ve işaretleri statü, ahlak, dünya görüşü, politik tutum ve sembolik tüketim gibi durumları açığa çıkarmak ya da gizlemek için de kullanırlar. Söz konusu olan sembol ya da işaret elde taşınan poşete işlendiği zaman durum daha da bütönlöklü bir hal almaktadır. Çünkü gündelik hayat en nihayetinde başkalarıyla karşılaşılan alandır. Başkalarına karşı toplumsal olarak oluşturulan bir benlik sunmak, gündelik hayatı daha dikkatli bir şekilde kullanmayı gerektirir. Bu dikkatli davranış kendisini poşet taşıma eylemi üzerinden de göstermektedir. Bu anlamda tüketim kültürünün egemen olduğu kamusal gündelik hayat, katılımcının algısını şekillendirmekte ve böylece onların gündelik hayatı kullanma ve anlamlandırma tarzına da yön vermektedir.

Kaynakça

- Aydemir, M. A. (2018). Tüketim: Modern dünyanın kültürel göstereni. K. Alver & N. Doğan (Ed.), *Kültür sosyolojisi* (s. 281-296) içinde. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu* (H. Deliçaylı & F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Sosyolojik düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. L. (2018). *Sosyolojiye çağrı: Hümanist bir perspektif* (A. E. Koca, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Binay, B. & Tatlıcan, Ü. (2018). Sembolik etkileşimcilik ve gündelik hayatın sosyolojisi. A. Esgin & G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergâhlar* (s. 147-190) içinde. Ankara: Phoneix Yayınları.
- Bocock, R. (2009). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Durkheim, E. (2018). *Sosyoloji ve felsefe* (M. Elma, Çev.). İstanbul: Pinhan yayıncılık.

- Giddens, A. (2009). Social interaction and everyday life. A. Giddens (Ed.), *Sociology* (s. 247-280) içinde. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (Ş. Geniş, L. Ünsaldı & S. N. Ağırnaslı, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2017). *Etkileşim ritüelleri: Yüz yüze davranış üzerine denemeler* (A. Bölükbaşı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *şeffalık toplumu* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mammadova, M. (2015). Üniversite gençliği ve tüketim eğilimleri: Selçuk üniversitesi örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel araştırmada stratejik temalar (Y. Dede & F. I. Bilican, Çev.). M.Q Patton (Ed.), *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (s. 37-73) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Ritzer, G. (2016). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek* (F. Payzin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak & A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2013). *Modern kültürde çatışma* (N. Kalaycı, Çev.). İstanbul: İletifim Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve ekonomik ve örgütlenme kuramı* (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Kültürün ve iletişimin metinselliği üzerine bir deneme

Gülstan Elmacıoğlu*

Öz

Dil, kültür, iletişim ve metin kavramlarını ve bu kavramların sosyopolitik ve sosyokültürel bağlamda birbirleriyle olan ilişkisini, sosyal bilimlerin edebiyat başta olmak üzere; sosyoloji, medya/iletişim çalışmaları, felsefe, tarih, antropoloji ve kültürlerarası iletişim disiplinleri araştırmaktadır. Sözü edilen disiplinlerin araştırma metodolojilerinden yararlanan ve 20. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu, merkezî bir kategori olarak araştırdığı kültürü, kavramın edebiyat çalışmalarından, medya ve iletişim araştırmalarına genişlediği bir dizi metin -edebî, reklam, dergi, televizyon programı, moda, dizi/film vb.- aracılığıyla incelemektedir. Bu çalışmada edebî eserlerin kültürel tarihin oluşumu, okunması, yorumlanması ve aktarılması noktasında tarihe tanıklık ettiği savunusunun geçerliliği, kültür ve iletişimin, edebî metinler üzerinden sosyopolitik ve sosyokültürel bağlamda analizine bağlanarak aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla, genelde kültürel çalışmaların metin temelli çalışmalarından, özelde ise Britanya Kültürel Çalışmalar Okulu'nun kurucu isimlerinden Raymond Williams'ın duygu yapısı kavramından yararlanılarak, edebî metinlerin analiz edilebileceği anlatılmaktadır. Dilin iletişimi, iletişimin kültürü oluşturması, kültürün ise metinler aracılığıyla inşa edildiğini savunan kültürel çalışmalar disiplininin argümanı ile kültürlerarası iletişim disiplininin iletişim ve kültür ilişkisini yorumlarken tanımladığı "iletişim kültürdür, kültür iletişimidir" argümanı paralel bir kuramsal temelde gelişmiştir. Dil bir iletişim aracı olarak, kültürün hazinesi, hafızası ve aktarıcısı rolünü metinler sayesinde üstlenmektedir. Dilin, iletişimin ve kültürün edebî metinler üzerinden tarihsel/toplumsal bağlamda analizi, kültürel çalışmaların metin temelli araştırmalarının amacı olan, sosyal/kültürel yapıyı dönüştürücü etkileri olabilecek kültürel formları/pratikleri araştırma, sorgulama ve anlama olanağını sunmaktadır. Bu çalışma, edebî eserleri, metinlerde dil, iletişim ve kültür ilişkisiyle inşa edilen kültürel anlamı aktaran anlatı formları olarak ele almakta ve edebî eserlerin muhtevasını bu kabulle sorgulamayı amaçlamaktadır. Kültür ve iletişimin metinselliği üzerine yapılan kuramsal sorgulama için, literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim aracı olarak dil, kültürün ve iletişimin metinselliği, kültürel çalışmalar, Raymond Williams, kültürlerarası iletişim

An essay on the textuality of culture and communication

Abstract

The disciplines of social sciences, mainly literature; sociology, media/communication studies, philosophy, history, anthropology and intercultural communication explores the concepts of language, culture, communication and text and the relationship between these concepts in sociopolitical and sociocultural contexts. The British School of Cultural Studies, founded in the second half of the 20th century, utilizing the research methodologies of the aforementioned disciplines, explores culture as a central category, by analyzing through a series of texts -literary, commercial, magazine, television program, fashion, series film etc- in which the concept expands from literary studies to media and communication research. In this study, the validity of the defense that literary works witnessing the formation, reading, interpretation and transfer of cultural history is tried to be conveyed by linking to the analysis of culture and communication in sociopolitical and sociocultural context through literary texts. For this purpose, it is explained that literary texts can be analyzed by using the text-based works of cultural studies in general and the concept of structure of feeling of Raymond Williams, one of the founders of The British School of Cultural Studies, in particular. The argument of the discipline of cultural studies, which puts forward that language creates communication, communication creates culture, and culture is built through texts, and the

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: gulistanelmacioglu@halic.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5209-3187

argument of “communication is culture, culture is communication”, which is defined by the discipline of intercultural communication when interpreting the relationship between communication and culture, are both developed on a parallel theoretical basis. As a means of communication, language assumes the role of the treasure, memory and transmitter of the culture through texts. The analysis of language, communication and culture through literary texts in a historical/social context offers the opportunity to research, question and understand cultural forms/practices that can transform the social/cultural structure, which is the aim of text-based research of cultural studies. This study aims to question the literary works by addressing them as narrative forms that convey the cultural meaning constructed by the relationship between language, communication and culture in texts. This study considers literary works as narrative forms that convey the cultural meaning constructed with the relation of language, communication and culture in texts and aims to question the content of literary works with this assumption. The literature review method has been used for the theoretical inquiry on the textuality of culture and communication.

Keywords: Language as a means of communication, textuality of culture and communication, cultural studies, Raymond Williams, intercultural communication

Giriş

Bir toplumun kültürel değerleri ve anlamları edebî metinler aracılığıyla tarihe tanıklık etmektedir (Kaplan, 2003, s. 7). Bir ulusun duygu ve düşüncelerinin dilin ürettiği iletişimsel durumlarla kuşaklar boyunca aktarıldığını aktaran Kaplan’a göre, “yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır.” Dil kültürün temelini kuran bir yapı olarak, bir toplumun “dil ile ifade ettiği sözlü ya da yazılı her şey kültür kavramı içine girmektedir” (Kaplan, 2003, s. 151). Kültürel anlatı formları da dil ile üretilmiş sanat eserleri olarak, yazıldıkları tarihsel dönemlerin sosyopolitik ve sosyokültürel bağlamını anlamak adına kaynak niteliği taşımaktadır. Bir toplumun bireysel ya da kolektif hafızasına kazınmış deneyimleri, inançları ve değerleri kültür eserlerinde konu edilmektedir. Dolayısıyla kültür eserleri olarak nitelenen edebî metinler, belli bir kültürün yaşam pratiklerinden, inanç ve değerlerine kadar her tecrübesini yazarın yarattığı sanat diliyle anlatmaktadır. Bu nedenle “sözlü ve yazılı edebiyat dili” kültür dili olarak düşünülmektedir. “Yazılı edebiyat, kültür dilinin en büyük hazinesini teşkil etmektedir” (Kaplan, 2003, s. 153-161).

Raymond Williams, tarihsel dönemlerin sanat ve edebiyat eserleri vasıtasıyla kişilerarası, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin, mevcut sosyal düzendeki yapılarla olan farklılıklarını ve ilişkilerini araştırmanın ve anlamının mümkün olduğunu belirtir. Williams’ın duygu yapısı kavramı, farklı tarihsel dönemlerde gelişen ve sanat ile edebiyata yansıyan, dönemin ruhunu okuyucuya sunan yapısını betimlemektedir (Filmer, 2003, s. 200). Edebiyatın ve edebiyatı oluşturan külliyyatın bir türü olarak romanlar, yazarların yaşadıkları dönemlere tanıklık ederek kaleme aldıkları eserlerdendir. Bu nedenle edebî metinler yazıldıkları dönemlerin sosyokültürel dönüşümlerini ve ilişkilerini anlamak açısından verimli kaynaklar olarak değerlendirilmektedir. Her tarihsel dönemin kendine has toplumsal, siyasi ve kültürel belirleyenleriyle kişilerarası ve toplumsal ilişkiler ve iletişim değişmekte, dönüşmekte ve edebî metinlerde bu durumların izi sürülebilmektedir. Çünkü edebiyat dönemsel ruhu yansıtan duygu yapılarına tanıklık etmekte ve kültürel bir hafıza yaratmaktadır. Kavram bunu anlamamıza iki şekilde olanak sağlamaktadır: Bunlardan ilki, tarihsel döneme ait özgünlüğün keşfi için, sosyopolitik ve sosyokültürel ortamın, bireyler ve gruplar üzerinde etkilerinin açıkça görülebildiği kolektif bir tarihsel tecrübeye dayalı yapıların güncel olarak deneyimlenen zamana yansımalarının edebî metinler üzerinden okumasının yapılabilmesidir. Egemen konumdaki toplumsal düzenin ve kurumların dışına itilmiş sosyal ve kültürel tarihe sahip olan farklı kültürlerin duygu yapılarının, dönemin sanat ve edebiyatına sirayet etmesi de ikinci olanağı sunmaktadır. “Kavramın bu ikili yapısı arasındaki ilişki duygu yapılarının toplumsal/kültürel etkileşim ve pratikler vasıtasıyla oluştuğunu göstermektedir. Bir dönemin duygu yapısı ancak o dönemin sanat çalışmalarının tecrübe edilmesiyle anlaşılır olmaktadır” (Filmer, 2003, s. 200-202).

Astrid Erll ve Ann Rigney (2006), kültürel belleğin inşasında, edebiyatın üç işlevi olduğunu ifade etmektedir: “Anmanın/hatırlamanın bir aracı olarak edebiyat, anmanın/hatırlamanın bir nesnesi olarak edebiyat ve kültürel belleğin nasıl oluştuğunu incelemenin bir vasıtası olarak edebiyat” (Erll & Rigney, 2006, s. 112). Edebî eserler, bir anlatı formu olarak, geçmiş dönemlerin kültürel tarihinin üretilmesine, okunmasına, anlaşılmasına ve aktarılmasına kolektif hafızayı yaşatarak katkı sunmaktadır. Edebî eserler sayesinde dil, iletişim ve kültür metinde inşa edilen geçmiş türler, bakış açıları ve metaforlar aracılığıyla incelenmektedir. Bu incelemeler, kültürel belleği kuran ve dönemin ruhunu yansıtan toplumsal yapıları ve kültürü anlamaya yardımcı olmaktadır. Tarihsel romanlar, dramalar, otobiyografiler ve kültürün diğer anlatı formları toplumsal değişimi gözler önüne sermektedir. Edebî metinlerle geçmiş dönemlere ışık tutulmaktadır. Edebî çalışmaların geçmişle şimdiki zamanı kolektif hafıza sayesinde canlı tutma potansiyeli, kuşaklar arasında bir köprü işlevi gördüğünü anlatmaktadır. Diğer bir deyişle, daha önceden yazılan edebî metinlerin yazıldığı tarihsel dönem ile eserin tecrübe edildiği yeni dönemi birbirine bağlaması, kültürel hafızayı oluşturan zincirin halkaları (nesnesi) olduklarını göstermektedir. Edebiyat aynı zamanda bireysel ve kolektif belleği oluşturan olayların ve konuların yeniden görünür kılındığı ve yaşatıldığı bir hafıza gibi işlemekte ve tecrübe edilmiş gerçekliğin taklidi/benzeri olmaktadır. Bu niteliği ile de sosyoloji, felsefe, etik ve psikoloji gibi alanlarla kurduğu ilişkilerle geçmişin/tarihin/toplumsalın yorumlanmasına ve kültürel belleğin oluşmasına aracılık etmektedir (Erll & Rigney, 2006, s. 113).

1. Dil, kültür, iletişim ve metin

İletişimin temel aracı olan dil, “insanların birbirleriyle anlaşmak için kullandıkları sembolik sistem”in adıdır (Güvenç, 1979, s. 112). Bu sembolik sistem, sembol formları ve işaretleri olan kelimeler, resim ve müzikten oluşmaktadır. İletişim araçları olan kitaplar, fotoğraflar, ses kayıtları vb. bütün işitsel/görsel medya, bu sembol formlarının yazılı, sözlü, basılı, elektronik ve dijital şekillerde kullanımıyla üretilen metinler vasıtasıyla iletişimi sağlamaktadır. Sözlü metinler yazılı ve konuşma diliyle üretilirken; sözsüz metinler müzik ve resim diliyle üretilmektedir. Başka bir tanımlamayla şu şekilde sınıflandırmak da mümkündür: İşitsel metinler, konuşma ve müziğe dayalı iletişim sistemlerinden; görsel metinler yazıya ve resme/fotoğrafa dayalı iletişim sistemlerinden oluşmaktadır (Lehtonen, 2000, s. 48-49).

İşitsel ve görsel metinler aracılığıyla kurulan iletişim sistemlerine ve yapılarına bakıldığında, karşımıza çok farklı türde metinler çıkmaktadır. Bunlar arasında kitaplar, televizyon programları, reklamlar, filmler, diziler, dergiler, giysiler, el yapımı eserler, gezi notları, tarihi ve politik belgeler, edebî yapıtlar ve moda kadar uzanan farklı türde ve yapıda metinler yer almaktadır (Vanderstoep & Johnston, 2009, s. 202; Holliday, 2016, s. 24). İnsanın/bireyin ötekiyle kurduğu ilişkilerin ve iletişimin anlaşılması ve araştırılması için, metinlerde inşa edilen anlam örüntüleri, metnin üretildiği ve alımlandığı bağlam göz önünde bulundurularak yapılan analizi sayesinde; dilin, kültürün, iletişimin ve metinlerin bağlantısı ve ayrılmaz bir bütünün parçaları olukları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Dil, kültür ve iletişimle kurulan anlam, metinlerin çözümlenmesi ve yorumlanmasıyla açığa çıkarılmaktadır. Farklı dil ve kültürel ardyöreeye sahip insanların dünyayı ve yaşamlarını nasıl anlamlandırdıkları metin çözümlenmesi ya da metinsel analiz denilen ve başta edebiyat çalışmaları olmak üzere; kültürel çalışmalar, medya ve iletişim çalışmaları, sosyoloji ve felsefeye kadar bir dizi disiplinin kullandığı bir yöntem olagelmıştır (Türkoğlu, 2004, s. 183). Her kültürün kendine özgü anlam üretme pratikleri vardır ve bu pratiklerle bu kültürler sosyal gerçekliği kendi kültürel perspektiflerinden yorumlanmaktadır. Dilin, kültürün ve iletişimin araştırıldığı ve anlamlandırma örüntülerinin incelenebileceği bir araştırma alanı olarak metinler, üç farklı yaklaşımla analiz edilmektedir. İlk olarak realist yaklaşımda, bir kültürün sosyal gerçekliği tanımlamada kendini tek doğru ölçüt olarak görmesi durumu söz konusudur.

İkinci yaklaşım olan yapısalcılıkta, bütün kültürlerin ortak yapıları olduğu savunusundan hareketle, kültürlerin özgünlüğü/biricikliği reddedilmektedir. Son yaklaşım ise her kültürün dünyayı farklı olarak anlamlandırıldığı ve gerçekliği de bu farklılıkla deneyimlediği iddiasını savunan post-yapısalcı yaklaşımdır (McKee, 2003, s. 1-9). Post-yapısal çözümlemelerde, metinde inşa edilen muhtemel her anlamın üzerinde durulmakta, metni kuran dile ise ayrıca önem ve dikkat verilmektedir. Post-yapısalcı yaklaşımda metinler, sosyal ilişki ve toplumsal pratiklerin üretildiği yapılar olarak düşünülmektedir. Metinlerin kurulduğu yapılar ve metinlerin içerikleri irdelenmektedir. Sosyal, kültürel, tarihsel ve ideolojik bağlamlarda üretilen metinlerin çokanlamlı ve çok eklemli yapısı analiz edilerek; metinlerde inşa edilen kodlar ve gelenekler ortaya çıkarılmaktadır (Given, 2008, s. 865).

Metinlerin üretildikleri tarihsel ve toplumsal bağlam, metinde inşa edilen anlamların yorumlanması ve çözümlenmesinde çıkış noktası olmaktadır. Bu bağlamlar ışığında, retoriksel, eleştirel ya da söylemsel yapılacak metinsel analizlerde araştırmacılar, farklı bakış açıları ve amaçlarıyla metne eğilmektedir. Retoriksel perspektif, metindeki ikna ve etkiye vurgu yapmakta, metinde üretilen anlamın/aktarılan mesajın, bireyleri istenilen/hedeflenen yönde etkilemek amacıyla kurulduğuna işaret etmektedir. Reklamlar, pornografi, şiddet içerikli dizi/filmler, toplumsal cinsiyet ve etnik basamaklıp yargılarla örülmüş her türlü metin vasıtasıyla, insanların davranış ve tutumlarında hedeflenen doğrultuda değişiklik sağlanabileceği varsayılmaktadır. Metni retoriksel analizle sorgulamak, bunların açığa çıkarılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu analizde, kültürel kod ve pratiklerin metinlerle deneyimlendiği iddiası bulunmaktadır. Metinlerin birer mücadele/direnış alanı olarak tasvir edildiği eleştirel perspektifte, popüler kültür filmleri ve ürünleri, televizyon programları, müzik türleri vb. incelenmekte ve metinde kurulan anlamın iktidar mesajlarını kodladığı savunulmaktadır. Bu anlamda üretilen metinler vasıtasıyla, ayrımcılığın, gizli veya açık şekilde toplumun dışına itilen gruplara yapılan baskıların ve ötekileştirme pratiklerinin sürdürüldüğü ve meşru kılındığı düşünülmektedir. Söylemsel perspektifte ise metinler anlatı ve konuşma analizi şeklinde irdelenmekte ve belli bir kültürel grup, toplumsal tabaka veya belirli bir olay anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bu perspektife göre, metinde kurulan iletişim pratiğiyle anlamlar üretilmektedir (Vanderstoep & Johnston, 2009, s. 201-202). Edebî metinlerin de diğer metinsel yapılar gibi tarihsel, kültürel, siyasal ve toplumsal bağlamda yazılı dille üretilen kültürel ürünler olarak içerdiği anlam örüntüleri, kültürel kodları, pratikleri ve sosyal gerçekliği açığa çıkarmaktadır. Edebî metinde kurulan iletişim ve anlatıların analizi sayesinde “kültürel muhtevanın bir ansiklopedisi, hazinesi ya da sözlüğü” olan dilin, kültürel hafızanın aktarıcısı olduğu anlaşılacaktır (Güvenç, 1979, s. 112).

2. Kültürel çalışmalar ve kültürlerarası iletişim disiplinlerinin ortak kavramları: Kültür, iletişim ve aralarındaki ilişkisellik

Edebî metinleri sosyopolitik ve sosyokültürel bağlamda hem üretildikleri hem de alımlandıkları dönemlerde irdelenmek, kültürel çalışmaların ve kültürlerarası iletişim alanının yöntem ve tekniklerinden yararlanmayı zaruri hale getirmektedir. Dil, iletişim ve kültür kavramlarının her iki disiplinin de çalışma sahasına girmesi, metin çalışmaları yapacak araştırmacılara disiplinler sınırları aşan ortak noktaları belirlemek için fırsat sunmaktadır. Kültürel çalışmalar metinlerden (edebî, dizi, film, reklam, TV programı, fotoğraf, dergi vb.) yola çıkarak, farklı kültürlerin gündelik yaşam pratikleri üzerinden, kültürel ürünleri nasıl alımlandıkları/tükettikleri ya da nasıl deneyimledikleri/anlamlandırdıkları üzerinde durmaktadır. Kültürlerarası iletişim disiplini ise farklı kültürlerden gelen grup üyelerinin ait oldukları kültüre ait anlamlandırma pratikleriyle iletişime geçtiklerini ve içselleştirdikleri kültürel kodlar ve değer yargılarıyla etkileşim kurduklarını savunmaktadır. Her iki disiplinin kültürel farklılıklara dayalı iletişimi, etkileşimi, anlamlandırma ve tecrübe etme pratiklerini anlama uğraşı, edebî metinleri de dil, iletişim ve kültür ekseninde sorgulamak açısından ortak bir zemin yaratmaktadır.

Kültürel çalışmalar, Frankfurt Okulu'nun kitle toplumu eleştirileri, Marxist ekonomi-politik yaklaşımlar ile işlevselci-yönetimsel paradigmanın yer aldığı çalışma ekollerinin dışında; kendisine hümanist, yapısalcı ve Yeni Sol Marxist araştırmacıların bir araya geldiği yeni bir çalışma disiplini kurmuştur (aktaran Saukko, 2003, s. 13). İşçi sınıfı kültürüne eğilen hümanist grupta yer alan araştırmacılar, işçi sınıfına mensup bireylerin direniş/mücadele potansiyeline sahip hayat tecrübelerine odaklanmıştır. Düşünme şekillerine etki eden popüler kültür ürünlerini altkültürel grupların nasıl deneyimledikleri üzerinde çalışan yapısalcı grup, özellikle popüler kültür metinlerinin dilbilimsel kalıplarını sorgulamıştır. Yeni Sol Marxist grup ise toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamları hesaba katarak kültürel incelemeler yapmıştır (Saukko, 2003, s. 13). İşçi sınıfı, etnisite ve toplumsal cinsiyet konularında deneyimlenen eşit ve adil olmayan durumların kültürel pratikler vasıtasıyla nasıl meşru kılındığı üzerine odaklanan ve dil-kültür odaklı toplumsal ve sosyopolitik araştırmalar yürütmüşlerdir (Saukko, s. 22). Gündelik hayat pratiği içinde insan davranışını anlamlandırmaya çalışan İngiliz Kültürel Çalışmaları “dile ve kültüre yönelen iletişim araştırmalarının kurumsallaştığı” bir disiplin haline gelmiştir (Özüdoğru, 2014, s. 263-264).

Bireylerin dünyayı algılama, yorumlama ve deneyimleme durumları mensubu oldukları kültürden izler taşımaktadır. Çünkü her kültürün kendine özgü olan pratikleri, değerleri, inançları, yargıları, normları ve gelenekleri iletişim ve sosyalleşme süresi boyunca grup üyeleri tarafından öğrenilmektedir. Farklı kültürel ardyöreeye ait bireylerin bir araya geldikleri zaman kurdukları iletişim ve etkileşim durumlarını anlatan kültürlerarası iletişim kavramı, kültürel algıları birbirinden farklı olan insanların iletişim kurmaları sonucu ortaya çıkan etkileşimi anlatan kültürlerarasılığı ifade etmektedir. “Kültür, algıyı ve iletişimi etkilemektedir (aktaran Patel vd., 2011, s. 16-19).

Antropolog Bozkurt Güvenç (1997), toplumsal yaşamda insanların birbirlerine dilleri ile bağlı olmalarını iletişim olarak tanımlamaktadır. İnsan olmanın manasını ilişki ve yakınlık kuran varlık olarak tarif eden Bozkurt, toplum ve kültür varlığının ilişkiler ağı oluşturmasını toplumsal yapı olarak açıklamaktadır. Düşünüre göre, “dil dediğimiz iletişim aracı, toplumu bir arada tutan harç; kültürü taşıyan ortak bir hazine, toplumu yansıtan bir ayna; bireyler, gruplar ve kümeler arasındaki ilişkileri düzenleyen hakem, hâkim veya hekim oluyor” şeklindeki ifadesiyle; dili, kültürü ve iletişimi, toplumsal ilişkileri kuran temel yapılar olarak betimlemektedir (Güvenç, 1997, s. 47). Toplumsalın ve kültürel olanın dilde ifadesini bulduğunu, bu nedenle dilin incelenmesiyle kültürün insan üzerindeki etki ve sonuçlarının anlaşılabileceğini anlatmaktadır. Kültürü anlatmanın, aktarmanın ve sorgulamanın yolu olarak, dile odaklanılması gerektiğini, aynı şekilde kültürün yokluğu durumunda dil denilen iletişim aracının olamayacağını belirterek, “dilimizle ve dilimiz kadar yaşadığımızı” söylemektedir (Güvenç, 1997, s. 48-49).

Dil ve iletişim sayesinde yaşatılan kültür, bir topluluğun paylaştığı ortak gelenekleri, inançları, değerleri ve normları anlatmaktadır (Ting-Toomey, 1999, s. 11). Kültürel gelenekler denildiğinde, mitler, efsaneler, tören ve ritüeller akla gelmektedir. İnsanlığın kökeni, yaşam, ölüm ve gerçeklik ile ilgili algılamalar, toplulukların tartışmaksızın kabul etmiş oldukları kültürel inançlarını işaret etmektedir. İyi ve kötü olarak görülen davranışlar, arzu edilen/edilmeyen uygulamalar, adil olan/olmayan eylemler gibi insanların ne yapmaları gerektiği konusunda yol gösterici olan durumlar ise kültürel değerleri anlatmaktadır. İnançlar değerlerin esasını oluşturmaktadır. Belli bir toplumda, doğru/yanlış, iyi/kötü ve arzu edilenin ne olduğunu o toplumun değerleri yansıtmaktadır (aktaran Spencer-Oatey & Franklin, 2009, s. 17). Bireyleri eyleme iten ve davranışlarının altında yatan motivasyon kaynaklarının temelinde yine kültürel değerler yatmaktadır. İnsanların özgül ya da belirli durumlar karşısında nasıl davranmaları noktasında rehberlik eden ve uygun olan davranışı yapmasını sağlayan kolektif beklentiler de kültürel normları tarif etmektedir. Kültürel inanç ve değerler soyut bir yapı arz ederken; kültürel normları davranışlarda gözlemlemek mümkündür. Gelenekler, değerler ve

inançlar, normların bir kültürde gelişimi açısından işlevsel olmaktadır. Grup aidiyeti, kimliğin oluşumu, gruplar arasındaki çerçevenin çizilmesi, uyumun gözetilmesi/sağlanması ve kültürel iletişim bir kültürün ayakta tuttuğu beş temel pratiği/işlevi göstermektedir. Bireyin çevresiyle uyumu kültürün bireye kazandırdığı sosyal pratikler ile mümkün olmaktadır. Kimlik inşası, bir kültürün mensubu olarak, o kültüre ait değerlerin öğrenilmesi ile oluşmaktadır. Kültürün gruplar arasındaki çerçeveyi çizmesi işlevi, grup içi ve grup dışı üyelere karşı geliştirilen tutumun rengini belirlemektedir. Çevresel uyum işlevi, bireyin mensubu olduğu kültürün diğer üyeleriyle uyum içinde olmasını sağlayan davranışsal kalıpları öğretmesi, onaylaması ve uyumu bozan davranışları sergileyen bireylere yaptırım uygulaması durumudur. Kültürel iletişim işlevi ise kültür ve iletişim ilişkisini anlatmakta ve kültürün iletişimi, iletişimin de kültürü etkilediği savunusunu ortaya koymaktadır. İnsanların kültürel tecrübelerini tanımlamak ve aktarmak için iletişim kurduğu açıklanmaktadır (Ting-Toomey, 1999, s. 12-15; Liu vd., 2015, s. 87).

Kültür, coğrafi ve siyasal sınırları aşan ve toplumsal bağlamı olan bir yapı olarak, belirli bir topluluğun dilini, iletişimsel pratiklerini, bakış açılarını, alışkanlıklarını, geleneklerini, davranış kalıplarını, değerlerini, tutumlarını, düşünme biçimlerini ve beklentilerini kapsamaktadır. Kültürü, dil, iletişim ve davranışlarda gözlemek mümkün olmaktadır (Samovar & Porter, 2003, s. 8; Baldwin vd., 2014, s. 53; Novinger, 2001, s. 14). Kültürlerarası İletişim disiplinin kurucu isimlerinden Edward Twitchell Hall'un (1914-2009) *Silent Language* (1959) isimli yapıtında betimlediği "Kültür iletişim, iletişim de kültürdür" tanımlaması, kültürün iletişimle yaşatıldığını, aktarıldığını ve anlam kazandığını; iletişimsel etkinliğin de kültürel dokuyla örüldüğünü anlatmaktadır (Hall, 1959, s. 218). Kültürel normlar, değerler, inançlar ve gelenekler, iletişim vasıtasıyla toplumsal etkileşim sürecinde öğrenilmektedir (Piller, 2012, s. 5). Kültür, düşünme ve yaşama biçimlerimizi, kendimizi ve ötekiyle olan ilişkilerimizi ve ötekini algılama şeklimizi ve ifade tarzlarımızı etkilemekte ve bütün bunlar iletişim esnasında kullandığımız dil kalıplarına yansımaktadır. Edward T. Hall'a kadar uzanan kültür teorisyenleri, buzdağına benzetilen kültürün, gözlenebilir/görünen yüzeyinde "ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, yaş, sanat eserleri, dans, müzik, şarkılar, yeme ve içme pratikleri, kılık-kıyafet tarzları, dil, davranışlar, jest ve mimikler" gibi maddi/somut öğelerin yer aldığını; görünmeyen yüzeyinde ise "hisler, tutumlar, normlar, düşünceler, değerler, inançlar, algılar, ırkçılık, stereotipler, önyargılar, etnomerkezcilik, varsayımlar, etik, ahlak, kurallar, sosyal roller, probleme çözüm üretme yöntemleri, karar alma dinamikleri ve ilişkiler" gibi manevi/soyut unsurlar olduğunu ifade etmişlerdir (Patel vd., 2011, s. 28; Hurn & Tomalin, 2013, s. 5). Kültür kuramcıları aynı zamanda yüksek kültür, popüler kültür, sınıf kültürü ya da antropolojik anlamda kültür tanımlamaları da yaparak, kültürün çok boyutlu yapısını ortaya koymaya çalışmışlardır. Yüksek kültür, entelektüel ve sanatsal uğraşları anlatmak için kullanılırken; popüler kültür belli bir zaman aralığında ya da dönemde yaygın hale gelen, standardize edilen kültürü anlatmaktadır. Yüksek kültür tarihsel bir dönemi anlatmak adına da kullanılmaktadır. İngiltere'de Elizabeth Dönemi (1558-1603) veya Çin'de Tang Dönemi (618-917), yüksek kültür dönemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemlerde yaşamış pek çok sanatçının, şairin ve müzisyenin yetişmiş olması, sanatsal ve zihinsel gelişim açısından yüksek kültür dönemleri olarak anılmalarını sağlamıştır. Kültürlerarası iletişimde ve kültürel çalışmalarda kullanılan anlamıyla sınıf kültürü ve antropolojik kültür tanımları ise dili, gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal örgütlenme yapılarını, mücadele/direnış türlerini, ritüelleri içine almakta ve bireyin mensubu olduğu kültürel yaşam tecrübesinde, kişisel ve sosyal deneyimlerini anlatmaktadır (Scollon & Scollon, 2001, s. 139).

İletişim ile duygu, düşünce, fikir ve kültürel olan her pratiğin insandan insana aktarılması, bu kavramların ortaklaşmasını ve paylaşılmasını sağlamaktadır. Toplumsal davranışın ve kültürel yapının sürekliliği için esas olan iletişim ve dil ayrılmaz bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır (Liu vd., 2015, s. xv). İletişim aracılığıyla paylaşılan anlamlar

bütünü kültürü oluşturmaktadır. Her kültürün kendine özgü davranış kalıpları ve değer yargıları mevcuttur. Yazılı ve sözlü dille kurulan iletişim biçimlerini görünür/gözlemlenebilir kılan metinler sayesinde kültür, anlamın toplumsal olarak inşa edildiği bir yapıdır (Hurn & Tomalin, 2013, s. 4).

3. Edebi eserlerin kültürel dokusu: Metin olarak “kültür”ün ve “iletişim”in araştırılması

17. yüzyıl itibariyle, sosyal bilimlerin dili, dilin doğasını, kültürü ve iletişim biçimlerini araştırmalarının merkezine alarak yapmış oldukları çalışmalar, disiplinlerarası bir nitelik kazanmıştır. Çünkü dili, kültürü ve toplumu anlayabilmenin yolu disiplinlerarası bir diyalogu zorunlu kılmıştır. Dilin doğasını anlamak, dil-toplum ilişkisini kavrayabilmek için ilki çerçevelenme kuramı, diğeri inşacı kuram olmak üzere iki teori geliştirilmiştir. İlk kuram olan çerçevelenme kuramında, dili insan yaşamındaki davranışlar, amaçlar, zihinsel işlevler gibi yapıların çerçevelediği bakış açısıyla anlama uğraşı söz konusudur. Dilin bu yapıların yer aldığı çerçeve içinde geliştiği varsayılmaktadır. Dil olmaksızın da bu yapıların tanımlanabileceği düşünülmektedir. İkinci kuram olan inşacı teori ise çerçevelenme kuramının tam tersi yönde gelişmiştir. Amaçlar, davranışlar, yeni anlamlar ve yeni insani yaşam unsurlarının hepsinin oluşumunda dil, yapıcı ve kurucu unsur olarak kabul edilmektedir (Jourdan & Tuite, 2006, s. 16). Öznelliğin oluşumu, kimliğin inşası ve her türlü kültürel anlamın gelişimi dilin varlığı sayesinde mümkün olmaktadır (Barker, 2008, s. 155). Kültürün, dilsel kalıpların ve kişisel sözcelerin bir bütün olarak, bireysel yorumlamaların ötesinde, içinde çok karmaşık anlam haritalarını barındıran geniş çaplı kültürel söz dağarcığına ait olduğu açıklanmaktadır (Barker, 2002, s. 40). Merkezinde dil olan kültür çalışmaları, kültürü dile ait ve bütün yaşam tarzlarını anlatan bir yapı olarak araştırmaktadır. Sürekli değişen, dönüşen ve sınırları olmayan kültürü araştırmak, insana dair her eylemi ve etkinliği anlamaya çalışma uğraşı haline gelmiştir. İnsani etkinliğin konu edildiği araştırmalarda, “dil, temsil, iletişim araçları, gündelik yaşam pratikleri, sanat yapıtları, mekânsal düzenlemeler, güç ilişkileri, anlam örüntüleri, yüksek kültür, popüler kültür, altkültürler, yönetimsel kurallar” çok katmanlı ve çok boyutlu kültür çalışmalarının içinde yer almakta ve kültürün toplumsal bir belirleyen olduğunu göstermektedir (Barker, 2002, s. 80-84). Kişisel sözcelerin, dil/söz ayrımıyla dilden soyutlandığı ve dilin göstergelerden oluştuğu kabul edilen yapısalcı anlayışa (Johnson vd., 2004, s. 158) karşı gelen kuramlar, dilin sosyal inşacı rolüne odaklanmıştır. Dilin, tarihsel, sosyal ve kültürel bir inşa olarak toplumsal etkileşimi kurduğu anlatılmaktadır. Dil/söz ayrımına -yapısalcılığa- itiraz ederek karşı gelen inşacı kurama benzer şekilde, iletişimin de gönderici-mesaj-alıcı olarak doğrusal kabul edilen işleyişi, tarihsel süreçte anlamını yitirmeye başlamış ve iletişimin, toplumsal bağlamda kurulan ve kültürden, kimlikten ve sınıfsal konumdan etkilenen bir eylem biçimi olduğu savunulmuştur. Mesajın bağlamı, biçimi, gönderici ve alıcı arasındaki güç ilişkileri, mesajı alımlama/yorumlama süreci ve geri bildirimler, iletişimin de dilsel bir etkinlik olarak, toplumla ve kültürle olan bağımlı ortaya çıkarmıştır (Longhurst vd., 2016, s. 30).

Kültürü merkezi araştırma kategorileri arasında kabul eden sosyal bilimlerin sosyoloji, antropoloji, edebiyat ve tarih disiplinleri yanında kültürel çalışmalar, “kültürel siyaseti, anlam inşasını, temsili, kültürel materyalizmi, toplumsal ve sınıfsal tabakalandırmayı, eklemlenmeyi, güç ilişkilerini, popüler kültürü, ideolojiyi, hegemonyayı, metinleri, alımlama pratiklerini, öznelliğin ve kimliğin oluşumunu, söylemi, tarihsel/toplumsal bağlamda konumlanmayı ve değişen/dönüşen sosyal yapıyı” araştırmaktadır (Barker, 2002, s. 3). Kültürün insani etkinlikte ortaya çıkan ve anlamı inşa eden yapısı temsil mekanizmalarıyla somutluk kazanmaktadır. Stuart Hall (1932-2014), belirli topluluklara özgü olan dilin, gündelik yaşam pratikleri ve ritüellerin, temsillerin ve geleneklerin incelenmesiyle kültürün anlaşılır olacağını ifade etmektedir. Bu niyetle, kültürü oluşturan anlamların ve temsillerin izini, yaşam pratiklerinde ve güç ilişkilerinde araştırmaktadır. Kültürel çalışmalar, araştırmalarını, bütün bir yaşam tarzı olarak kültürü tanımlayan ve bu tanımlamadan hareketle değerleri, inançları, alışkanlıkları ve

gelenekleri içine alan toplumsal pratiklerde, kurumlarda ve sınıflandırma sistemlerinde yürütmektedir (Barker, 2002, s. 4-7). Romanlar, reklamlar, televizyon programları, dergiler, müzik ve sanatın her dalında üretilen metni yapı söküme uğratarak inceleyen kültürel çalışmalar, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, sosyal sınıflar gibi kültürel kategoriler arasındaki esnekliği ve eklemlenmeyi anlamaya çalışmakta ve kültürel farklılığa olan anlayışı ve dayanışmayı tesis etmenin kapısını aralayarak, kültürler arasındaki iletişimsel etkinliği yetkin kılmaya yardımcı olmaktadır (Barker, 2002, s. 23).

Kültürel ürünlerin birer metin olarak, metinsel biçimini, alımlanmasını ve yeniden dolaşımını araştıran kültürel çalışmalar, kültürel analizde yöntem açısından çoğulcu bir yapı sergilemektedir (Barker, 2008, s. 167; McGuigan, 2010, s. 3). Edebiyat çalışmalarından, sosyal teori ve etnografik saha çalışmasını kapsayan sosyolojiden ve kültürel dönüşüm hareketlerini bağlamsal olarak ele alan tarih biliminden beslenen kültürel çalışmalar, kültürel olanı sorgularken bu alanların yöntem ve tekniklerinden faydalanmıştır (Johnson vd., 2004, s. 20). Metin, metnin üretimi, metnin okunma/yorumlanma süreci ve gündelik yaşam deneyimlerinin etkileşimleri kültürel dolaşımı sağlamıştır. “Metinler kendi içinde soyut bir biçime sahip kültürel parçalar oldukları kadar, daha geniş sosyo-kültürel pratiğin birer görünüşüdürler” (Johnson vd., 2004, s. 38-42). Kültürün paylaşılan anlamlar ve toplumsal kimliği inşa eden yapısını ve tarihsel döneme ait duygu yapısını içermesi nedeniyle, toplumsal bir grubu araştırmak için, söz konusu anlamların, kimlik inşasının ve duygu yapısının anlaşılması adına metinlerin bağlamsal analizine başvurulmaktadır. Kültürel bir form/ürün olarak edebî metinlerin üretildiği, dolaşıma girdiği ve alımlandığı dönemlerin bağlamsal analizi, iletişimin ve kültürün izinin metinler üzerinde sürülmesini ve dönemin sosyokültürel ve sosyopolitik ruhu anlamına gelen duygu yapısının çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Metinlerin nitel analizi ile çok katmanlı anlam yapıları ve kültürel kimliği inşa eden dil ve iletişim durumları analiz edilebilmektedir. Edebî ve dilbilimsel çözümlenmeler, iletişimsel durumdaki kültürel anlamları açıklamaya katkı sunmaktadır (Johnson vd., 2004, s. 177). Edebî bir metin vasıtasıyla kültürü ve iletişimi anlama uğraşı, metin ve bağlam arasındaki sınırları aşındırmaktadır. Edebî metin, tarihe tanıklık eden bir kültürel anlatı formu olarak işlevselleşmektedir. Kültürel tarihi okuma, yorumlama ve anlama yolu aynı zamanda edebî metinlerin bağlamsal analizi ile mümkün olmaktadır (Johnson vd., 2004, s. 199).

“İnsanı anlam ağlarında asılı duran bir hayvana” benzeten Clifford Geertz (1926-2006), bu ağların kültür olduğunu, bu nedenle kültür analizinin, ağlarda örülen anlamı keşfetmeye çalışan yorumlayıcı bir inceleme olarak tanımladığı yoğun betimleme ile yapılabileceğini anlatmıştır (Geertz, 1973, s. 5). Geertz, kültürel analizi, “anlamı tahmin etmek, bu tahminleri değerlendirmek ve en iyi tahminlerden açıklayıcı sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır” şeklinde açıklamaktadır (Geertz, 1973, s. 20). Kültürel çalışmalar da benzer bir araştırma perspektifiyle, yorumlayıcı soruşturmaları, antropolojiden, mikro-sosyolojiden, metinsel analizden, toplumsal/kültürel tarihten ve psikanalizden faydalanarak yapmaktadır. Metinlerin, imajların, notların/dökümanların, tarihsel belgelerin ve günlük konuşmaların yorumsal nitel analiziyle kültürel çalışmalar, tarihsel dönemlerin duygu yapısını kavramaya çalışmaktadır (Murdock, 1997, s. 181-183).

4. Raymond Williams, edebî metinler ve duygu yapısı kavramı

Dilsel pratikle ve iletişimle kurulan anlamın somutlaştığı yapılar olan metinleri Raymond Williams (1921-1988), “edebî çalışmaları, fotoğrafları, filmleri, televizyon ya da radyo programları ile reklamları kapsayan kültürün belgeleri” olarak tanımlamaktadır (Gray, 2003, s. 124). Kültürel belgeler arasında yer alan edebî metinler sayesinde kültürü analiz etmenin ve araştırmanın yolu açılmakta ve insani yaşam pratiklerinde açığa çıkan dilsel/iletişimsel kalıplar ve bunların insan toplulukları için taşıdığı anlam sorgulanabilmektedir. Kültürel çalışmalar, metindeki anlam inşası yanında, metnin üretildiği, dolaşıma girdiği ve okuyucu tarafından

alımlandığı süreçleri anlamaya çalışan disiplinlerarası bir çalışma alanıdır. Metinler, bu amaçla kültürel çalışmalarda üretildikleri ve tüketildikleri geniş toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlam içinde analiz edilmektedir. Örneğin, 19. yüzyıl Batı Edebiyatı eserlerinde toplumsal/tarihsel/kültürel bağlamdan ayrı düşünülemez konular olan “doğu ya da öteki” kavramlarının göze çarpması dönemin sömürgecilik politikalarıyla ilintisi düşünülerek okunmalıdır. Edebî metinler yanında bir diğer metin türü olan görsel metin olarak ele alınabilecek fotoğraflarda da benzer şekilde, dışlama ve baskı altına alma ya da ötekileştirme pratikleri araştırılabilir. Toplumsal cinsiyet temsillerinin yer aldığı reklam, TV programları ya da filmler de birer metin olarak düşünülerek, kültürel çalışmaların edebî metinler başta olmak üzere, her türlü metni, sosyopolitik ve tarihsel bağlamı hesaba katarak, güç ilişkilerini, kültürel kategorileri ve mücadele pratiklerini sorgulayabilmek adına kaynak olarak kullandığını söylemek mümkündür (Gray, 2003, s. 127). “Kültürel çalışmaları iletişim çalışmalarından edebî teoriye, sinematik metne, psikanalize, feminizme ya da post-yapısalcılığın başlangıcına kadar taşıyan anahtar gelişme” tam da metnin kodlarının kültür üyeleri tarafından alınılarak çözümlenmesine uzanmaktadır (Gray, 2003, s. 132). Anlamı dilde ve anlatı formlarından olan edebî metinlerde analiz etmek, edebiyat eleştirisi ve dilbilimi/dilbilimsel yapısalcılığı işlevsel hale getirmektedir (Johnson, 1986, s. 50).

Raymond Williams, edebî eleştiri ve edebî metinlerden yola çıkarak, tarihsel süreçte yaşanan sosyal değişim ve dönüşümü, toplumların duyu ve düşünce yapılarında meydana gelen farklılıkları 1958’de kaleme aldığı *Kültür ve Toplum* adlı eserinde, 18. yüzyıldan (Edmund Burke, William Cobbett) 20. yüzyıla (D. H. Lawrence, R. H. Tawney, T. S. Eliot, I. A. Richards, F. R. Leavis ve George Orwell) kadar uzanan dönemde düşünürlerin ve edebiyatçıların eserlerinin izini sürerek anlamaya çalışmıştır. Kültürel dönüşümün yapısını, sıralanan düşünür ve yazarların eserlerinde incelemiş ve toplum yaşamındaki ve düşüncesindeki değişimleri sorgulamıştır. Williams eserinde, “modern, demokratik ve endüstriyel toplumun” anlaşılmasını sağlayan tarihsel-politik fikir gelişimini araştırmıştır (Williams, 2017; Walton, 2008, s. 113).

Williams’ın kültürel çalışmaların gelişimindeki kuramsal etkisi karşılaştırılamayacak kadar büyük olmuştur ve bu etki 1958 yılında *Kültür ve Toplum*’un yayımlanması ile başlar. *Kültür ve Toplum* bir edebiyat tarihi kitabıdır ama bir farkla; edebiyat metinlerini kendi başlarına ele almaktansa, bunların bir fikir ile bağlantısını inceler. Williams İngiliz düşünce tarihindeki bir izleği takibe alır ve on dokuzuncu ve yirincinci yüzyılları kat ederek fikirlerin kültürel temellerini ve temsillerini ortaya koyar. (...) Kitabın hareket yönü metinlerin kendine has özelliklerinden toplumsal dinamiklere doğru; kültürün belirli görme biçimlerini birbirleriyle ilişkilendiriyordu. *Kültür ve Toplum*’un asıl gücü burada yatar: Kitabın kültürel ürünler ve kültürel ilişkiler arasındaki bağlantıları açık ve ısrarlı şekilde takibi. (Turner, 2016, s. 66)

Raymond Williams, duyu yapısı olarak tanımladığı kavramla, her tarihsel dönemin kendine özgü gelişen sosyokültürel ortamını anlatmaktadır. Williams, endüstri, demokrasi, sınıf ve sanat yapılarındaki tarihsel dönüşümlerin araştırıldığı durumlarda ortaya çıkan sonuçların, kültürel değişimi ve değişen kültürel anlamı işaret ettiğini anlatmaktadır. Bu amaçla Williams, tarihsel dönemleri incelerken, edebî ve popüler metinlerden faydalanmış ve o dönemlerin *duyu yapısını* bu metinler sayesinde araştırmıştır. Williams’a göre duyu yapısı, popüler kurgu metinlerinden, edebî nitelik taşıyan romanlara kadar, bütün kültürel ürünler, hepsinde var olan tarihsel/kültürel döneme ait dokuyu yansıtmaktadır. Kültürel analizde, incelenen dönemin duyu yapısı ile edebî metin arasındaki bağ uyum içindedir. Elizabeth Gaskell’in, Charlotte Brontë’nin ve Charles Dickens’in yapıtlarında, yazarlar, dönemin duyu yapısından etkilenerek eserlerinde yer alan konuları ele almışlar ve “öksüz çocuk, korunmasız çocuk, yalnızlık, fakir genç kız” gibi karakter ve temalar, yazdıkları dönemlerin geçek yaşam öykülerinden izler taşımıştır. Williams, sanatın toplumu yansıttığını ve gerçek yaşam deneyimlerini aktarmak adına, toplumsal karakterlere yer verildiğini anlatmaktadır. Sanatın toplumsala hayat verirken onu yansıtmakla kalmadığını, aynı zamanda toplumun fark edemediği yeni bakış açılarını da

yaratma gücü bulunduğunun altını çizmektedir. Sanat ve toplum arasındaki bağın/ilişkinin gerçek yaşam tecrübelerinden kurulduğunu söylemektedir. Edebî metinlerdeki olay örgüsü ve karakterler analiz edilerek, toplumun duygu yapısının çözümlenebileceğini düşünen Williams, yazarların ele aldıkları konularla, mevcut duygu yapılarında dönüştürmek istedikleri hususları, yeni bir duygu durumu ve yaratıcı cevaplar ile değiştirebilme potansiyeline ve yetkinliğine sahip olduklarını ifade etmektedir. Sanat bazen toplumsal olduğu gibi yansırken, bazen de toplumsal olanla çatışmaktadır. Her iki durumda da toplumla içli-dışlı olan sanatın, toplumu oluşturan ana omurgalardan biri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kültürü bu nedenle bütün bir yaşam tarzı olarak incelemenin yolu, toplumla iç içe geçmiş sanatı da diğer bütün toplumsal unsurlar gibi aynı düzlemde ve bağlamda analiz etmekten geçmektedir (Williams, 1961, s. 84-88).

Raymond Williams'ın, edebî metinlerde yazarların toplumsal sorunlara, mevcut duygu yapısının dışında, yeni his durumları yaratma potansiyeliyle buldukları çözümlere yaptığı vurguyla, roman yazarlarının yarattıkları toplumsal karakterleri üzerinden çözümlemiştir. Williams, Britanyalı romancı Benjamin Disraeli'nin *Sybil* ya da *The Two Nations* (1845) adlı romanını bu duruma örnek olarak göstermektedir. Yine Williams, belli bir tarihsel dönemin duygu yapısı içinde çelişkilerin olabileceğini dile getirmektedir. Bu durumu yansıtan bir edebî eser olarak da Elizabeth Gaskell'in *Mary Barton* (1848) romanını işaret etmektedir. Romanda yer alan çelişki, yoksullara duyulan sempati yanında, işçi sınıfı şiddetine karşı duyulan korkunun da sunulmasıdır. Williams'ın edebî metinler üzerinden okumasını yaptığı tarihsel dönemlerin duygu yapısına yönelik analizleri, dergilere, dramalara, filmlere, televizyon programlarına ve video oyunlarına kadar uzanabilmektedir. Örneğin, üretildikleri dönemlerde hâkim konumda olan kültürel değer ve yasalara karşı, *Batman*, *Superman*, *James Bond*, *Rambo*, *Matrix*, *Harry Potter*, *Cat Woman* ve *Kill Bill* gibi popüler metinlerde yaratılan karakterler/kahramanlar hangi toplumsal sorunlara çözüm getirmek adına ön plana çıkarılmıştır sorunsalının araştırılması da dönemin duygu yapısını anlamak ve baskın ve arka plana itilen toplumsal grupları anlamak adına yeni olanaklar sunmaktadır. Kültürel çalışmalar toplumsalın dışına itilerek marjinalleştirilen toplulukları daha görünür kılmak, onların anlam üretme mekanizmalarını ve gündelik yaşam tecrübelerinde mevcut olan mücadele pratiklerini araştırmalarının merkezine almıştır (White & Schwoch, 2006, s. 14). Sosyal değeri ve gerçekliği kültürel farklılığa dayalı olarak farklı algılayan altkültürel grupları (göçmenler, yoksullar, evsizler, LGBT bireyler vs.), kendi ortamlarında ya da metinler aracılığıyla -metinleri alımlama, deneyimleme, yorumlama pratiklerini araştırarak- anlamaya çalışmışlardır. Williams, romancıların eserlerinde -popüler metinler ya da büyük edebî metinler- hâkim konumda olan duygu yapısından kaynaklı toplumsal uzlaşmazlıklara olay örgüsü ya da karakterler vasıtasıyla yarattığı sihirli formüller ile çözümler ürettiğini ifade etmektedir. Fakat Williams, sihirli formül kavramıyla çözülen uzlaşmazlık karşısındaki çatışma ve direnişi de görmezden gelmemektedir. Düşünür, hâkim konumdaki değerlerin yansıdığı dönemin duygu yapısından kaynaklı toplumsal sorunlara, sanatın ve edebiyatın yaratıcı potansiyeli sayesinde yeni kapılar açılabilmesinin altını çizmektedir. Sanatın ve edebî metinlerin taşıdığı bu çözüm odaklı yaratıcı mevcudiyet/yetkinlik ile sihirli formüller üretilmekte ve bu formüllerin analiziyle, irdelenen tarihsel dönemlerin duygu yapıları anlaşılacaktır. Diğer bir deyişle, kültür edebî metinlere yansıyan veya metinde inşa edilen "bir dönemin duygu yapısı aracılığıyla" araştırılabilmekte ve yine metin aracılığıyla anlamlandırma pratiklerine bakılabilmektedir (Walton, 2008, s. 125-134; Hall, 2019, s. 51).

Raymond Williams, *The Long Revolution* (1961) adlı eserinde, toplumsal değişimi anlamak için, endüstriyel, demokratik ve kültürel devrimlerin birlikte ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Düşünür, toplumsalın gelişmesi, aile yapısı, eğitimin içeriği, sanatın konumu ve eğlence şekillerine kadar yaşamsal her deneyimin demokrasiden, endüstrinin ve iletişim araçlarının gelişmesinden etkilendiğini aktarmıştır. Yaşam deneyimlerimizde ve sanat ile

kendini açığa çıkaran kültürel devrimin, siyaset, ekonomi ve iletişimsel alanla olan bağının keşfi sayesinde, insani etkinliğe dair her türlü sorgulamanın yapılabileceğini anlatmaktadır (Williams, 1961, s. 11-12). Kültür tanımlamasını Williams bu bağ ve ilişkiden hareketle, bütün bir yaşam tarzını kapsayacak şekilde genişletmekte ve bu ilişkileri araştırmaktadır. “Bütün bir yaşam tarzı” olarak açıkladığı kültür teorisinde, kültürü oluşturan etkinlik ve pratiklerin bir araya geldiği ve belirli bir topluluk için özel bir anlam taşıdığı sistemi toplumsal yapı olarak adlandırmaktadır. Stuart Hall, Williams’ın kültür tanımının, bütün sosyal pratiklerin iç içe geçmiş olduğu insani etkinliğin bir biçimini açıkladığını ve bu biçimin de tarihin yapıldığı duygusal praksisler olarak kavramsallaştırıldığını belirtmiştir (Hall, 1980, s. 59-63). Williams’a göre toplumsal karakter yapısı ise belirli bir kültürde öne çıkan tutum ve davranışların kurumsal ve meşru hale geldiği sosyal sistemi anlatmaktadır (Williams, 1961, s. 63-4). Williams, yapı kavramıyla sabit ve sınırları olan bir kavramı betimlerken; öte yandan soyut nitelikteki insani etkinlik ve pratiklerin bir parçası olarak düşündüğü duygu yapısı kavramıyla “bir dönemin kültürü”nü tanımlamaktadır. Duygu yapısı, toplumsal yapı denilen sistem içerisindeki yukarıda sözü edilen unsurların- siyaset, ekonomi, iletişim araçları, endüstriyel gelişim, demokrasi ve her türlü yaşam deneyimi birbirleriyle olan ilişkisinin ortaya çıkardığı tecrübeyi tarif etmektedir. Bu yapı bireysel olarak değil, kolektif olarak yaratılmaktadır. Duygu yapısının toplumsal karakter kavramı gibi, topluluk üyelerince benimsenen ve kurumsallaşan bir yapıda olmadığını; daha derin bağlarla yaşam tecrübesinde öğrenildiğini ve kurulan iletişimin, yaşam tecrübesine dayalı bu yapıdan etkilendiğini açıklamaktadır. Toplumsal karakter yapısının resmî ve gayri resmî kanallardan öğrenildiğini ve değişen tarihsel dönemlerde, her kuşağın toplumsal karakter yapısından veya kültürel dokudan öğrendikleriyle değişen/dönüşen toplumsal yapıya “yeni bir duygu yapısı” ürettiğini söylemektedir. Duygu yapısını üreten ya da yaratan topluluğun artık var olmadığı durumlarda, geçmişe dönük duygu yapılarının -dönemin ruhunun- iletişimsel etkinliği nasıl etkilendiğini araştırabilmenin yolu, şiiirden, mimariden ve modaya kadar bir dizi kültürel üretimi kayıt altına alan belgesel kültür üretimleriyle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Belgesel kültür tanımlaması, belgelerin izini sürmek ve bunlar aracılığıyla geçmiş zamana ait dönemin ruhunu/duygu yapısını anlama uğraşı, belgesel kültür ile duygu yapısı kavramı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Belgesel kültürün önemi, bir döneme tanıklık edenlere ulaşamayacak duruma gelindiğinde, geçmişte yaşanan tecrübeyi bizlere sunabilme potansiyelde/niteliğe olmasından ileri gelmektedir. Belli bir zamanda ve mekânda deneyimlenen kültür ile sanatsal ve gündelik yaşama uzanan kültürel etkinliğin/pratiğin kayıt altına alınması manasındaki bir dönemin kültürünü işaret eden kültür tanımları arasındaki farklar (ideal olarak kültür fikri, tecrübe edilen kültür ve belgesel kültür) üç ayrı düzlemi göstermektedir. Williams’ın kültür analizinde, şimdiki zamanda yaşanan kültür ile belli bir zaman diliminde tecrübe edilmiş kültürü birbirine bağlayan köprüyü anlatmak için düşünür “seçici gelenek” kavramını geliştirmiştir. Belirli bir dönemde deneyimlenen kültürün kayıt altına alınarak seçici geleneğe dâhil edilmesi, şimdiki zamanda tecrübe edilen kültürden farklı bir durumu anlatmaktadır (Williams, 1961, s. 64-67). Seçici gelenek, geçmiş tarihsel dönemde kayıt altına alınan kültürün belli bölümünü, şimdiki zamana ait tarihsel kaydı ve her ikisini içine alan genel bir kültür düzlemini anlatmaktadır. Seçici geleneğe dâhil olan geçmiş ya da şimdiki zamandaki belgelerin analizi, sosyal bir analizin temelini oluşturmaktadır. Seçici geleneğin oluşması, incelenen tarihsel dönemde niteliksel ve ayırt edici özellikleriyle ön plana çıkmış çalışmaların düzenlenmesini anlamına gelmektedir. Seçici geleneğe dâhil olmuş belgeleri araştırmak ve incelemek, tarihsel dönemin kültürel/sosyal tarihini veya ruhunu anlamaya çalışmak demektir (Williams, 1961, s. 68-72). Seçici geleneğe dâhil olmuş edebî metinler de kültürel/toplumsal yapıyı, iletişimsel durumları ve dönemin duygu yapısını anlamak adına işlevsel olmaktadır.

Sonuç

İnsanları birbirlerine bağlayan dilleri aracılığıyla kurulan iletişimsel etkinlik, kültürü oluşturan, sürdüren, aktaran ve canlı tutan gündelik bir pratiktir. Dil yapısalcı gelenekte göstergelerin oluşturduğu sembolik bir sistem olarak tanımlanmıştır. Fakat dilin doğasını araştıran inşacı kuram, dilin toplumsal ve kültürü inşa eden sosyal bir yapı olduğunun altını çizerek yapısalcılıkta savunulan dil/söz-konuşma ayırımına karşı gelmiştir. İnsanın sözceleri ya da konuşmaları, bireysel yorumlamaların ya da ifadelerin ötesinde, çok katmanlı ve eklemli anlam örüntülerini içine alan toplumsal/kültürel hafızayı kuran dile aittir. Dilin toplumsal, sözün ise bireysel olduğu iddiasına -dil/söz ayırımı- karşı gelmiş ve dilin bireylerarası ve kültürlerarası iletişimi kuran -iletişimsel yetkinliği sağlayan- bir sosyal inşa olduğu savunulmuştur. Noam Chomsky'nin dilbilimsel yetkinlik olarak tanımladığı kavram, yerini -kültürel ardyöreeye ait konuşmaları anlamayı sağlayan- iletişimsel yetkinliğe bırakmıştır. Dil, kültürün hazinesi ve hafızasını oluşturan niteliğini iletişimsel yetkinliğe borçludur. Bireyler kurdukları iletişim aracılığıyla, dilsel kalıplarda inşa edilen ve sürdürülen kültürü yaşatmakta ve aktarmaktadır. Bireyin konuşmaları ya da sözcelerinin kültürel dil dağarcığına ait olduğu açıklanmıştır.

İletişim vasıtasıyla paylaşılan anlamlar bütünü olan kültürün metinselliği üzerine araştırma yapmak, metin temelli incelemelerde bulunan kültürel çalışmalar ile iletişimi kültüre eşitleyen kültürlerarası iletişimi ortak bir zeminde buluşturmaktadır. Gündelik kültürel davranışı ve iletişimi, metinlerin üretildikleri tarihsel-politik bağlam ve deneyimlendikleri şimdiki zaman üzerinden okumaya ve yorumlamaya çalışan kültürel çalışmalar, dil ve kültür odaklı iletişim çalışmaları ile ön plana çıkmaktadır. Raymond Williams'ın duygu yapısı kavramı ile genelde sanatın, özelde ise edebî metinlerin dönemin sosyopolitik ve sosyokültürel ruhunu yansıtan kültürel anlatı formları olarak kabulü; dili, kültürü ve iletişimi metinler üzerinden araştırmak açısından olanak sunmaktadır. Böylelikle edebî çalışmalardan, medya ve iletişim çalışmalarına genişleyen anlamıyla, metinler üzerinden dil, dilin kurduğu iletişim, iletişim ile paylaşılan anlamlar bütünü olarak kültürü analiz etmek mümkün olmaktadır. Kültür ve iletişim bağlantısının tarihsel/toplumsal bağlamda araştırılması, kavramların metinselliği üzerinden incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Dilin kültüre, kültürün de dile yansıyan etkilerinin iletişimsel etkinlikte ortaya çıkması, dil-kültür odaklı çalışmaları metinsel analizle sentezleyen kültürel çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Dil ve iletişim ile müzakere edilerek paylaşılan anlamlar bütünü/sosyal inşalar kültürü meydana getirmektedir. Bu anlamların ve inşaların hazine gibi saklandığı yer, edebî metinler ve metinleri kuran yazılı/sözlü dildir. Dil, kültür ve iletişim bağlantısını tarihsel/toplumsal arka planıyla araştırmanın ve kültürleri ve kültürlerarası diyalogu anlamının yolu, genelde sanat ve özelde edebiyat aracılığıyla üretilmiş kültürel anlatı formlarını/ eserlerini incelemekten geçmektedir. Edebiyat, dünü ve bugünü, geçmiş ile şimdikiyi birleştiren bir zincire benzetilirse, edebî metinler de bu zincirin halkaları olarak düşünülebilir. Bu nedenle kültürel tarihi ve hafızayı anlayabilmek/yorumlayabilmek için kültür ve iletişimin metinselliği üzerine yapılacak araştırmaların önemi ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Baldwin, J. R., Coleman, R. R. M., González, A. & Shenoy-Packer, S. (2014). *Intercultural communication for everyday life*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Barker, C. (2002). *Making sense of cultural studies: Central problems and critical debates*. London: Sage Publications.
- Barker, M. (2008). Analysing discourse. M. Pickering (Ed.), *Research methods for cultural studies* (s. 150-175) içinde. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Erl, A. & Rigney, A. (2006). Literature and the production of cultural memory: Introduction. *European Journal of English Studies*, 10(2), 111-115.

- Filmer, P. (2003). Structures of feeling and socio-cultural formations: The significance of literature and experience to Raymond Williams's sociology of culture. *The British Journal of Sociology*, 54(2), 199-219.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Given, L. M. (2008). *The sage encyclopaedia of qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1997). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hall, S. (1980). Cultural studies: Two paradigms. *Media, Culture & Society*, 2(1), 57-72.
- Hall, S. (2019). *Essential essays Vol. 1. Foundations of cultural studies* (D. Morley, Ed.). Durham: Duke University Press.
- Holliday, A. (2016). Studying culture. Z. Hua (Ed.), *Research methods in intercultural communication: A practical guide* (s. 23-37) içinde. Malden: Wiley-Blackwell.
- Hurn, B. J. & Tomalin, B. (2013). *Cross-cultural communication theory and practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Johnson, R. (1986). What are cultural studies anyway? *Social Text*, 16, 38-80.
- Johnson, R., Chambers, D., Raghuram, P. & Tincknell, E. (2004). *The practice of cultural studies*. London: Sage Publications.
- Jourdan, C. & Tuite K. (2006). *Language, culture, and society: Key topics in linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, M. (2003). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Lehtonen, M. (2000). *The cultural analysis of texts*. London: Sage Publications.
- Liu, S., Volcic, Z. & Gallois, C. (2015). *Introducing intercultural communication: Global cultures and contexts*. London: Sage Publications.
- Longhurst, B., Smith, G., Bagnall, G., Crawford, G. & Ogborn, M. (2016). *Introducing cultural studies*. London: Routledge.
- McGuigan, J. (2010). *Cultural analysis*. London: Sage Publications.
- McKee, A. (2003). *Textual analysis: A beginner's guide*. London: Sage Publications.
- Murdock, G. (1997). Thin descriptions: Questions of method in cultural analysis. J. McGuigan (Ed.), *Cultural methodologies* (s. 178-193) içinde. London: Sage Publications.
- Novinger, T. (2001). *Intercultural communication: A practical guide*. Austin: University of Texas Press.
- Özüdoğru, Ş. (2014). Nitel araştırmanın iletişim araştırmalarında rol ve önemi üzerine bir deneme. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(8), 260-275.
- Patel, F., Li, M. & Sooknanan, P. (2011). *Intercultural communication: Building a global community*. New Delhi: Sage Publications.
- Piller, I. (2012). Intercultural communication: An overview. C. B. Paulston, S. F. Kiesling & E. S. Rangel, (Ed.), *The handbook of intercultural discourse and communication* (s. 3-19) içinde. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Samovar, L. A. & Porter, R. E. (2003). *Intercultural communication: A reader*. Belmont: Wadsworth Thomson Learning.
- Saukko, P. (2003). *Doing research in cultural studies: An introduction to classical and new methodological approaches*. London: Sage Publications.
- Scollon, R. & Scollon, S. W. (2001). *Intercultural communication: A discourse approach*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Spencer-Oatey, H. & Franklin, P. (2009). *Intercultural interaction: A multidisciplinary approach to intercultural communication*. London: Palgrave Macmillan.
- Ting-Toomey, S. (1999). *Communicating across cultures*. New York: Guilford Publications.
- Türkoğlu, N. (2004). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. İstanbul: Babil Yayınları.

- Turner, G. (2016). *İngiliz kültürel çalışmaları* (D. Özçetin & B. Özçetin, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Vanderstoep, S. W. & Johnson, D. D. (2008). *Research methods for everyday life: Blending qualitative and quantitative approaches*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Walton, D. (2008). *Introducing cultural studies: Learning through practice*. London: Sage Publications.
- White, M. & Schwoch, J. (2006). *Questions of method in cultural studies*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Williams, R. (1961). *The long revolution*. London: Penguin Books.
- Williams, R. (2017). *Kültür ve toplum* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dönüşen pazarlama ve Influencer pazarlama uygulamaları

Arzu Güngör*

Öz

Bilgi ve teknolojiye gelişmeler sonucunda sosyal medya olgusu toplumda ve bireyin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Sanal ortamlar, gerçek ortamlar gibi insanların zamanlarının çoğunu geçirdiği yer haline almıştır. Kullanım zamanının gittikçe artması ve tüketicilerin bilgi almak için sosyal medyayı kullanmaya başlaması birçok şeyde dönüşüme neden olmuştur. Yaşanılan dijital çağda her olgunun değişmesi gibi pazarlama faaliyetleri de şekil ve ortam değiştirmiştir. Sosyal medya sayesinde daha çok kitleye ulaşabileceğini fark eden markalar, çabalarını bu yöne aktarmış ve ayrıca insanların aktif hale gelebileceği çalışmalar uygulamıştır. Bu çalışmada, sosyal medyada uygulanan Influencer pazarlama kavramı anlatılmak istenmiştir. Bilgiyi, deneyimleri ve içerikleri üreten Influencer'lar tüketiciler için önemli kanaat önderlerine dönüşmüştür. Tavsiyeler alınan ve güvenilen bir arkadaş konumunda olan Influencer'lar sosyal medyada kitlelere hitap eden kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Markalar, Influencer'lara duyulan güven ve sadakati kullanarak hedef kitesini etkilemeye çalışmaktadır. Bir nevi dijital kanaat önderleriyle yapılan stratejiler araştırılmış ve etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun ışığında çalışmada öncelikle pazarlama ve sosyal medya konuları anlatılmış daha sonra yeni ve sosyal medya altında Influencer'ların markayla nasıl iş birlikleri yaptıkları konu edilmiştir. Bunun ışığında her zaman maruz kalınan uygulamaları fark etmeye ve sorgulamaya başlatması açısından yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, pazarlama stratejileri, marka, Influencer, Influencer pazarlama

Transformation of marketing and Influencer marketing practices

Abstract

As a result of the developments in information and technology, social media as a phenomenon has gained an important place in the society and in the life of the individual. Virtual environments, just like real environments, have become places where people spend most of their time. The increase in usage of time and consumers starting to use social media to get information have transformed many things in our lives. Like the change of every phenomenon in the digital age, marketing activities have also changed their shape and form. Brands that have realized they could reach the masses more via social media, have transferred their efforts in this direction and conducted studies that can make people active in this area. This study aims to explain the Influencer marketing applied in social media that have become an important part of our lives after this transformation. Influencers, who produce content by providing information and sharing experiences, have become important sources for the consumers. They come across as trusted friends that people can get reliable advice from. Thus, they have the power to influence masses on social media. Brands try to influence their target audience by using the trust and loyalty people have for the Influencers. After the research made on strategies with digital opinion leaders, it has been concluded that they are effective. Therefore, this study explains the themes of marketing and social media and discusses how Influencers under new and social media collaborates with brands so that people can start noticing and questioning the applications that are exposed to us continuously by the Influencers.

Keywords: Social media, marketing strategies, brand, Influencer, Influencer marketing

*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: arzugungor96@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9615-1978

Giriş

İnternetin hayatımıza girmesiyle iletişim ve pazarlama sektöründe gelişmeler yaşanmış, bunlarla beraber yaklaşık son 20 yıldır ise toplum, sosyal medya kavramıyla iç içe geçmeye başlamıştır. Şu an haberleri takip etme, kendi ilgi alanlarımızı paylaşma, fikir belirtme, yeni insanlarla tanışma, yeni yerler hakkında detaylı bilgi edinme davranışları, hayatın bir parçası haline gelmiş sosyal medya sayesinde başka bir ortamda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. We Are Social'ın yayınladığı *Digital in Turkey 2021* sonuçlarında 65 milyon internet kullanıcısı, 60 milyon ise aktif sosyal medya kullanıcısı olduğunu açıklamıştır (We Are Social, 2021). Nüfusun yüzde 70,8'ine denk gelen bu sayı göz ardı edilemeyecek haldedir. Yine aynı araştırmaya göre en çok kullanılan sosyal medya platformları Youtube, Instagram, Whatsapp, Facebook ve Twitter olarak sıralanmaktadır.

Geleneksel kitle iletişim araçları şekil değiştirmeye başlamış, dijital dünyanın kapıları açılmış; bununla birlikte kurum ve kuruluşların hatta insanların da dijitalleşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Diğer yandan kurumlar da bu çağa ayak uydurmuş, dijital dünyaya kendi değer ve kültürlerini entegre etmiştir. Bu yeni dönemde markaların ve kurumların pazarlama stratejileri de kendini yenilemeye, farklı ortamda, yaratıcı fikirlerle öne çıkmak için şekillenmeye başlamıştır. Sosyal medyanın gücünü fark eden markalar, bunun bilincinde olan pazarlama uzmanları sosyal medya da yer alan bir nevi kanaat önderlerine dönüşmüş Influencer'larla çalışmaktadırlar. Influencer pazarlama (marketing) olarak adlandırılan strateji, birçok araştırmaya konu olmuş ve markalar tarafından sıkça kullanılmaktadır. Influencer pazarlama genel olarak literatürde etki pazarlaması, nüfuz pazarlaması, hatırlı pazarlama veya fenomen pazarlama olarak da geçmektedir. Ortak bir paydada buluşulmuş net bir kavram bulunmamaktadır. Influencer pazarlamanın etkileri konusunda yapılmış araştırmaların birkaçının bulguları aşağıda tablolaştırılmıştır.

Tablo 1.

Influencer pazarlama ile ilgili yapılmış bazı araştırmalar

Khan vd. (2021)	Instagram'da Influencer pazarlama ve satın alma davranışı arasında pozitif anlamlılık saptanmıştır
Jin vd. (2019)	Instagram Influencer'larının tüketicilerin gözünde güvenilir görmesi ve onayladıkları markaya karşı daha olumlu tutum sergiledikleri gözlemlenmiştir.
Kadekova & Holiencinova (2018)	Influencer'ların tüketici davranışları konusunda Y ve Z kuşakları arasında farklılıklar yarattığı gözlemlenmiştir.
Glucksman (2017)	Influencer pazarlama stratejilerinin uygulanması tüketici ve marka arasındaki ilişkinin değişmesine ve sınırların ortadan kalkmasını sağladığı saptanmıştır
Lee & Kim (2020)	Instagram postlarında güvenilir markaların yer alması mesajın güvenilirliği, reklama yönelik tutum, satın alma niyeti ve e-ağızdan ağıza pazarlama niyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.
Reinikainen vd. (2020)	Influencer'ların güvenilirliği aynı zamanda marka güvenilirliğini ve satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Sonuç olarak

	Influencer'ların pazarlama alanında kitle üzerinde aktif bir rolü bulunmaktadır.
Grafström vd. (2018)	Bir Influencer'ın ürünleri sıralama şekli, mesajın güvenilirliği ve tarzındaki değişiklik Y kuşağının tutumları üzerinde etkisi bulunmaktadır.
Ong & Ito (2018)	Influencer'ların tüketicilerin seyahat niyetini ve ağızdan ağıza konuşma niyetini etkilediği gözlemlenmiştir.
Pick (2020)	Algılanan Influencer'a yönelik güvenin satın alma niyetine, reklama ve ürüne yönelik tutumu belirleme de önemli bir etkisinin olduğu saptanmıştır.
Kıran vd. (2019)	Influencer tarafından tanıtılan ürün ile satın alma arasında cinsiyetler açısından ve sosyal medyada geçirilen süre ile anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
Canöz vd. (2020)	Tüketicilerin Influencer'ları takip ettiği ve Influencer marketing çalışmalarını etkili olarak kabul ettiği saptanmıştır

Araştırmalar incelendiğinde genel olarak sosyal medya, pazarlama ve Influencer'lar ekseninde şekillendiği görülmektedir. Influencer'ların tüketiciler üzerinde etkisinin bulunduğu, kurum ve markaların nihai hedefini oluşturan tüketicinin satın alma davranışını gerçekleştirmesinde yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda çalışmalara bakıldığında marka ve tüketici arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır. Özellikle satın alma davranışı, tutum ve güvenilirlik üzerindeki etkileri incelenmiş ve etkisinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışma etkileme gücü bulunan Influencer'ları kullanarak hedefine ulaşmaya çalışan markaların bunu nasıl yapmaya çalıştığını, müşterileriyle arasında bağ kurmaya çalıştığı uygulamaların neleri kapsadığını kavramsal bir çerçevede açıklamayı amaçlamaktadır. Bunun sonucunda bu araştırmada pazarlamanın dönüşümü, sosyal medya ve sosyal medyayla birlikte ortaya çıkan Influencer kavramları örneklerle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Dönüşen pazarlama

Amerikan Pazarlama Derneği (AMA) pazarlamayı “örgütlerin müşterilere, ortaklara ve topluma değer katan ürün ve hizmetlerin değiş tokuşunu sağlayabilmek amacıyla gerçekleştirdikleri süreçler kümesi” olarak tanımlamaktadır. Pazarlama farklı seçeneklerin bir araya getirilerek düzenli ve sistematik bir şekilde işletmenin hedeflerine ulaşmak için ortaya konulan stratejilerin tümüdür (Bulunmaz, 2016, s. 353). İlk olarak dijital bir ortamda gerçekleşmeyen geleneksel pazarlamaya baktığımızda geleneksel pazarlamanın, pazarlama karması olan 4P; ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurmadır. Sonra ise daha uygun hale getirmek amacıyla fiziksel ortam, insan, süreç yönetimi faktörleri eklenerek 7P kavramı oluşturulmuştur. Kotler, 4P yerine 4C kavramını geliştirerek ve müşteri değeri, müşteri maliyeti, müşteriye kolaylık ve müşteri iletişimi kavramlarıyla 4P yerine müşteri odaklı model olan 4C karmasını geliştirmiştir (Roman & Scott'dan aktaran Alabay, 2010, s. 221). Geleneksel pazarlama kendi içinde gelişme göstermiştir ve zamanla kişiyi temel alan bir anlayış benimsenmeye başlamıştır.

İnternetin dünyanın her yanını sarmasıyla birden fazla faktörü içinde barındıran geleneksel pazarlama anlayışında büyük değişiklikler yaşanmıştır. İnternet ile işletmelerin işletme modellerinin değişmesi, yeni pazar alanlarının oluşması ve müşteri ilişkileri daha önemli hale gelmiştir (Zineldin, 2000, s. 13). İnternetin hızla yayılması bilginin her noktaya

ulaşmasını kolaylaştırmış, geleneksel pazarlama geride kalmaya başlamıştır. Pazarlama uygulamaları bununla beraber ortam değiştirmek zorunda kalmıştır. Dijital pazarlama olarak adlandırılan bu uygulamalar kısaca dijital ve sanal ortamların kullanılmasıyla geliştirilen ve tüketiciyle ilişkilerin daha şeffaf hale geldiği pazarlama yöntemidir. Bu uygulanmaya başlayan ve gelişen yöntemde sanal ortamın getirdiği özelliklerden olan örneğin eşzamanlılık, yaratıcılık, güncellenebilirlik gibi pazarlama uygulamalarını daha etkin hale getirebilmektedir (Bulunmaz, 2016, s. 357). İnternetin beraberinde getirdiği sosyal medya ise artık pazarlamacıların sıkça kullandığı araçlardan biri haline gelmiştir. Kurumların kim olduklarını anlatma ve ürünler hakkında bilgi verme, kurumlar ve ürünler için kimlik oluşturma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya ile sadece ürün hakkında bilgi vermekle kalmayan kurumlar, kişiliğini de paylaşmakta ve böylece tüketiciler tarafından ‘gerçek kişi’ olarak algılanmaktadırlar. Bunun sonucunda da tüketici markayla daha güçlü bağlar kurmaya başlamaktadır. Sosyal medya markalar için tüketiciler ile etkileşim sağlamak, iletişim kurmak, aralarındaki sınırı kaldırmak ve daha samimi ilişkiler geliştirmek için kullanılmaktadır (Neti, 2011, s. 9). Pazarlama sadece iletişimi yaratıp iletmeyi değil deneyimi tasarlamaya ve o deneyimi iletmeye doğru ilerleme kaydetmiştir (Brinker, 2017, s. 151).

İnsanlar yaşamlarında kullandıkları ürünlerle ya da markalarla ilgili değerlendirmeler ve yorumlar yapmaktadırlar. Herhangi bir ürün veya hizmetten kazandığı deneyim ve görüşlerini diğerlerine herhangi bir pazarlama gayesi içermeden iletmesine literatürde “ağızdan ağıza pazarlama” denmektedir. Tavsiye vermek ağızdan ağıza pazarlamanın gelişimini sağlamaktayken tavsiye veren kişinin ürünü satan kuruluşla arasında bağ bulunmamasıyla birlikte yakınındaki insanlara yorumlarını söylemesi ve paylaşması, ürünü satın almayı düşünen tüketicilerin o davranışı gerçekleştirmesini hızlandırmaktadır. Ağızdan ağıza pazarlama tüketicilerin harekete geçmesinde etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmakta ve geleneksel ağızdan ağıza pazarlama internet daha hayatımıza girmemişken tüketicilerin deneyimlerini yakın çevrelerine sohbet ortamlarında aktarmasıyla gerçekleşmekteydi (Toros-Dapiapis, 2015, s. 163-164). İnternet tabanlı ortamların artması ve sosyal medyanın bireyin hayatında büyük bir yer edinmesiyle birlikte tüketicilerin birbirleriyle iletişimi daha da güçlenmiş, bu ortamlarda deneyimlerini paylaşabilmelerine de olanak sağlanmıştır. Bireylerin sosyal medya ortamına taşınmasıyla kendisine yakın gördüğü bireylerle iletişime geçmeye ve onların tavsiyelerini dinlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda da ağızdan ağıza pazarlamaya ek olarak ‘elektronik ağızdan ağıza pazarlama’ (e-WOMM) kavramı geliştirilmiştir (Kıran vd., 2019, s. 102). Yapılan çalışmalarda dijital ortamda var olan bireyin ağızdan ağıza pazarlamaya yöneliminin artmasıyla gerçekleşen sosyal etkileşimin temelinde kendini değerli hissetme içgüdüsünün yattığı saptanmıştır (Toros-Dapiapis, 2015, s. 163).

Sosyal medya ile bugün gelinen duruma bakıldığında tüketime ihtiyaç duyan, anında hizmet almak, daha fazla aktif olmak, sorunlarının hemen çözüme ulaşmasını isteyen tüketici, deneyimleyeceği her şey hakkında bilgi almak için çabalamaktadır. Satın almak istediği ürün veya hizmet hakkında daha fazla bilgi talep eden tüketici, ihtiyaç duyduğu bilgiyi kuruma ulaşarak ya da ürünü deneyen ve yorum yapan ağızdan ağıza iletişimin dijital temsilcisi halini almış Influencer’lar sayesinde edinmektedir. Sosyal medyada bulunan tüketiciyi sevdiği ve güvendiği Influencer’lar ile iş birliği yapan markalar, Influencer pazarlama stratejileri ile yakalamaya çalışmaktadır.

2. Sosyal medya

Sosyal medyanın gelişimi, internetin hayatımıza girmesiyle birlikte başlamıştır. İnternet kişisel bilgisayar ya da erişebilme imkânı bulunan telefona sahip herkesin dünya ile iletişimini sağlayan, insanları ve toplumları birbirine bağlayan kitle iletişim alanının yeni aracıdır. Toplumsal ve teknolojik değişikliğe ayak uydurabilen, önemli alanlar açarak olanak sunan bir iletişim ağıdır (Karaçor, 2007, s. 47). Tüm bilginin dünyanın her bir noktasına yayılmasını

sağlayan bu ağ iletişim temelli stratejiler geliştirmeyi de zorunlu kılmaktadır (Güçdemir, 2005, s. 169).

Sosyal medya ise “kullanıcı tarafından üretilen içeriğin oluşturulmasına ve dolaşımına izin veren, web 2.0 tabanlı ideolojik ve teknoloji temelli internet tabanlı uygulamalar grubu” olarak tanımlanmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 61). Sosyal medya, internet üzerinden yer ve zaman kısıtlaması olmadan kişilerin istedikleri fikirlerini ve görüşlerini paylaşabilmelerini sağlayan, internetin getirdiği multimedya özelliklerini özgür bir şekilde kullanabilme imkânı sunan, karşılıklı iletişime dayalı interaktif bir ortam yaratan bir platform olarak anlatılabilir (Komito & Bates, 2009, s. 233). Mayfield (2008, s. 5) sosyal medyanın karakteristik özelliklerini katılım, açıklık, iki yönlülük, topluluk oluşturabilme ve bağlantı verebilme şeklinde sıralamaktadır. Sosyal paylaşım sitelerinin çoğalmasında ve içerik paylaşma, düzenleme ve değişikliğe olanak sağlayacak fonksiyonları bünyesinde barındırması, günün herhangi bir saatinde ve herhangi bir konumda kullanabilmesi özellikleri sayesinde zamanının çoğunu internette geçiren bireylerin sayısını gün geçtikçe arttırmaktadır (Öcal, 2018, s. 25; Vural & Bat, 2010, s. 3351). Sosyal medya uygulamaları kendi içinde farklı fonksiyonlara sahip ve farklı içerikler ile özel ilgi alanına göre ayrılmaktadır. İnsanları takip edebilme, fotoğraf, video ve kişisel bilgiler paylaşabilme, kullanıcılara mesaj gönderip alabilme, olaylar hakkında fikir sunabilme imkânını vermesi özellikleri ile de ortak fonksiyonlara sahiptirler. Ayrıca kullanıcıların iş arayabilmeye olanak sağlamakta bir nevi “gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedir” (Vural & Bat, 2010, s. 3349). Sosyal medya bünyesinde birçok araç barındırmaktadır. Bunlar bloglar, wikiler, podcastler, sosyal ağlar, e-mailing, görüntü veya video paylaşım ortamları ve microbloglardır. Bu araçlar iletişimi kolaylaştırması açısından markalar ve kullanıcılar için büyük artı sayılmaktadır (Köksal & Özdemir, 2013, s. 326). Medya ve bilgi paylaşımını kolaylaştıran Myspace, Wikipedia, Youtube, her zevke hitap eden ve zengin bir içeriğe sahip sosyal medya siteleri olan Facebook, Tumblr, Twitter, Instagram tüm kullanıcıları belli bir çatı altında toplamaktadır (Öcal, 2018, s. 25). Sosyal medya ile insanların hayatındaki paylaşım artmış, kendileri hakkındaki bilgilere ulaşılabilirliği kolaylaştırmıştır. Bilgilere kolay erişim ise her bilgiye kolay erişme isteğini arttırmıştır.

İnternete ulaşabilen herkes birer çevrim içi varlıktır ve sosyal ağ uygulamalarında kendi varlıklarını sürdürürler. Bu varlıkla kimliklerini tasarlamak veya arkadaş koleksiyonu yapmanın yanında kullanıcıların bilgilerini geliştirme, aktif olabilme ve etkinliğe katılabilmelerine olanak tanır. Teknoloji çağında yeni sosyalleşme biçimleri ile var olur hale gelmekteyiz. Kullanıcı, sosyal ağlarda bilgiyi edindikten sonra bu bilgilere katkıda bulunmaktadır (Young, 2009, s. 40-41). Sosyal medya kişinin kendisini ifade edebildiği, farklılığını ortaya koyabildiği ve beğenilme, sevilme gibi ihtiyaçlarını karşılayabildiği ideal bir ortam haline gelmiştir. Bu ortamda birey kendisini istediği gibi gösterebilmekte ve sunabilmektedir (Hülür & Akınç, 2017, s. 2102). Gelişen teknolojiyle beraber markalar da gelişmek durumunda kalmıştır. Bununla beraber önem verdiği ve üstünde durduğu stratejiler değişmiştir. Sadece ürünün niteliğinden ziyade tüketiciyle kurduğu iletişimin güçlü olması, tüketicinin beklediği bir olgu haline gelmiştir (Aktuğlu, 2006, s. 2). İnternetin ilk başlarda insanlar arasındaki diyalogu ve sosyalleşmeyi azaltacağı düşünülürken aslında kullanıcılar için sosyalleşmek için farklı bir ortam yarattığı gözlemlenmiştir (Dedeoğlu & Üstündağlı, 2011, s. 24).

Sosyal medya kendisini yenileyebilmekte, bünyesinde bulunan özellikler her geçen gün gelişim göstermektedir. Her kullanıcıya hitap edebilmesi ve farklı yapıda kullanım çeşitliliğinin olması sayesinde geleneksel medyanın şu an erişebildiği kitleye daha kısa sürede erişebilmiştir (Güvendir, 2019, s. 2). Sosyal medya, kullanıcıların içerik üretmesine olanak sağlamasının yanında kendini yenileyerek paylaşımı artırma noktasında stratejiler geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Etkileşimin temel alınması daha fazla kullanıcının varlığını göstermesine ve beğenilmesine katkı sağlamaktadır (Kırcova & Enginkaya, 2015, s. 12). Önceden bir kişinin

ulaşabildiği kişi sayısı daha kısıtlyken şimdi binlerce kişiye aynı anda ulaşabilmektedir. Tüketici sosyal medya sayesinde önceden hiç sahip olmadığı bir güce kavuşmuştur (Mangold & Faulds, 2009, s. 359-360). Sosyal medya birçok kişiyi kolaylıkla aynı anda bir araya getirebilmektedir. Sosyal ortamlarda kullanıcının zamanının çoğunu harcamaya başlamasıyla tüketimlerini de bu ortama taşımışlardır. Diğer yandan fiziksel olarak mağaza gezmeyi yavaş yavaş bırakma eğilimi göstermektedirler. Bu sosyal ortamlarda kullandıkları veya tükettikleri ürün hakkında yorumlarını paylaşabilmekte ve tutumlarını şekillendirebilmektedirler (Yemez, 2016, s. 100). Sosyal medya “işletmelere hedef aldıkları tüketicilere ulaşma, onları sınıflandırma, pazarlama mesajlarını kişiselleştirebilme, marka hakkında tüketicilerin olumlu ve olumsuz yorumlarına erişebilme” olanaklarını sağlamaktadır (Yemez, 2016, s. 101). Toplumdaki etkisini gün geçtikçe kat ve kat artıran sosyal medya, kitle iletişim araçlarının yerini almıştır. Televizyon başında geçen uzun saatler artık daha küçük bir ekranda geçirilmekte ve kullanıcı o ekrana katkı da sağlayabilme gücüne sahip olmaktadır.

3. Influencer pazarlama ve uygulamaları

Sosyal medyanın yükselişi birkaç olgunun daha hayatımıza girmesini sağlamıştır. Bunlardan biri Influencer’lardır. Sosyal medyada her tüketici ya da kullanıcı, onu takip eden insanları bir fikir konusunda etkileyebilmesiyle Influencer olabilmektedir (Gross & Wangenheim, 2018, s. 31). Influencer kavramını daha net biçimde “tüketicinin satın alma kararını belirgin biçimde şekillendiren ve bunun da sorumluluğunda olan bir üçüncü taraf” olarak açıklayabilmekteyiz (Brown & Hayes, 2008, s. 45). Influencer dendiğinde belirli bir takipçi sayısına sahip, paylaştığı içeriklerin belirli kitleler tarafından sevildiği ve markalar ile tüketici arasında güveni sağlama konusunda köprü rolünü üstlenen birey olarak tanımlayabilmekteyiz. Kitlelere hitap eden ve onları etkileyebilen, onlardan kabul görmüş bir nevi sosyal medyada kanaat önderi görevini üstlenmiş kişiler Influencer’lardır (Marketing Türkiye, 2017). Kotler’e göre kanaat önderleri her statüden ve kesimden bireyler olabilmektedir. Etrafında onu takip eden kişileri etkileyebilmekte ve satın alma davranışı göstermesini sağlamaktadır. Fikirlerine önem verilen kişi haline gelen sosyal medyadaki kanaat önderi, ne kadar takipçiye sahip olursa fikirlerine verilen önemin o kadar arttığı görülmektedir (aktaran Sabuncuoğlu & Gülay, 2014, s. 4-5). Kaynaklara bakıldığında, tanınmış ve uzman kişiler birer fenomen veya diğer adıyla Influencer’lardır. Tüketici ürünü veya hizmeti onaylayan konumundayken yalnızca tüketen olarak kalmaz, Influencer (fenomen) halini de alırlar. Influencer halini alan kişiler tüketici konumundan tanındık insanlara dönüşmüşlerdir. Her gün sıradan internet kullanıcıları, bloglar ve sosyal medya sayesinde takipçi biriktirerek, kişisel yaşamlarını ve yaşam tarzlarını metinsel ve görsel düzlemde anlatarak dijital ya da fiziksel ortamda takipçilerle paylaşarak para kazanırlar. Sosyal medya paylaşımlarına reklam verenler kanaat önderlerinin yani Influencer’ların ücretli misafir görünümelerini almalarını sağlarlar. Influencer’lar, ürün veya hizmetlerin fikir yüklü tanıtımları halini alırlar. Bunun sonucunda kişisel olarak tecrübe etmiş ve onaylamış insanlara dönüşürler (Abidin, 2015, s. 1). Kendi içlerinde bir yaşam tarzı pazarlayan Influencer’lar özgün, farklı ve takipçileriyle arasındaki samimi iletişim şekli oluşturmaya çalışarak diğerlerinden ayrılmaya çalışmaktadırlar.

Influencer’ların yapısal olarak mikro ve makro olarak ayrıldığını görmekteyiz. Makro Influencer’lar daha geniş bir takipçi kitlesine sahiptirler. Takipçilerin özellikleri ve eğilimleri konusunda fazla bilgiye sahip olmayabilirler. Mikro Influencer’lar ise az takipçiye sahiptir. Bunun sonucunda takipçileriyle daha çok iletişim halindedir ve doğrudan etkilidir. Satın alma davranışı üstünde etkili olan kişiler tüketici üzerindeki sorumluluğu da kendi üstlerine çekmiş olurlar (Brown & Hayes, 2008, s. 49-50). Belirli hedef kitleye hitap eden ve takipçileriyle arasındaki etkileşimin fazla olduğu Influencer’lar mikro olarak adlandırılırken takipçisi 100.000’in üstünde olan yaptığı paylaşımın büyük kitlelere ulaştığı Influencer’lara ise makro Influencer denmektedir.

Ürün bilgisinin temel aracı olarak görülen Influencer'lar, benzer düşünceleri paylaşan insanlardan sadık bir kitle oluşturmakta ve markaların tercihi haline gelmektedirler (Daniel Jr vd., 2018, s. 1). Pazarlama uygulamalarını ve reklamları panolarda, televizyon kanallarında, gazetelerde görürken yaşanan bu dijital değişimle, sokakta görebildiğimiz içerik üreticisi kişiler üzerinde görebilmekteyiz. Tüketiciler, ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamayacağını öğrenmek için ürünler hakkında değerlendirme yaparlar. Tam bilgi sahibi olmadıklarında boşlukları doldurmaya çalışırlar (Yoganarasimhan'dan aktaran De Veirman vd., 2017, s. 800). Yoğun bir şekilde gerçekleşen reklam çalışmalarının tüketicileri uzaklaştırması ve ters tepkiye yol açmaya başlamasıyla markalar artık tüketicinin sevdiği ortamlarda karşısına çıkmaya çalışmaktadır. Bu konuda büyük bir fırsat olarak görülen Influencer'lar, zaten güven geliştiren tüketiciye ulaşmak için uygun bir araçtır (Aktaş & Şener, 2019, s. 401). Tüketici, sosyal bir canlı olmasıyla, tüketim faaliyetini gerçekleştirirken ki tüketim kültürü ile oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır, samimi bulduğu ve güvendiği kişilerin yorumlarından ve tavsiyelerinden etkilenmektedir (Hülür & Akınç, 2017, s. 2099). Bilgi alma kaynağını sosyal medya haline getirmiş insanların Influencer'lardan istedikleri ürünleri yorumlamasını, önerip önermediğini merak etmekte, kıyafetini nerden aldığını ve x kozmetik ürününün nasıl olduğunu onlardan öğrenmek istemektedirler. Takipçilerin veya tüketicilerin güvendiği ve şeffaf olduğuna inandığı kişilerden merak ettiği şeyleri aslında talep eder hale gelmiştir. Burada ise karşılıklı bir ilişkinin söz konusu olduğu gözlemlenmektedir.

Influencer pazarlama (marketing) etki gösterebilecek kişilerin hitap ettiği kitleyi etkisi altına almaya çalışmasını anlatmaktadır ve uzun zamandan beri birçok araştırmaya konu olan etki teorisiyle ilişkisi bulunmaktadır. Etki eden kişi etkileyebilecek olduğu bireylere yönelik mesajlarını üretmekte ve sunmaktadır. Bunun sonucunda da markanın pazarlama stratejisiyle hedeflediği davranışı tüketicinin göstermesi beklenmektedir (Gedik, 2020, s. 363). Günümüzde pazarlama stratejileri, gelişen ve dönüşen kitle iletişim araçlarına ve devamında yeni medyaya uyarlanarak gerçekleşmektedir. Yeni medyanın bir getirisi olan sosyal medyada pazarlama uygulamalarının yoğun bir şekilde yer aldığını görmekteyiz. Sosyal medya marka ile iletişime geçilmesine olanak tanıdığı gibi tüketicinin de deneyimlerini anlattığı, marka hakkında yorum yapabildiği ve tüketicinin güçlendiği bir alana da sahiplik yapmaktadır (Aktaş & Şener, 2019, s. 405). Markaların Influencer'larla iş birliği yaptığı uygulamalar incelendiğinde ücret karşılığında, ürün karşılığında veya markanın gerçekleştirdiği etkinliklere davet şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Markalar anlaşma yaptığı Influencer'lara paylaştığı içerikler karşılığında belirli ücret ödemektedirler veya kendi ürünlerinden göndermektedirler. Böylece marka güven ve sadakat kazanmış kişinin profilinde yer alarak kendisini bağdaştırır hale getirmektedir (iAB Türkiye, 2018). Markalar yeni bir ürün tanıtımı yaparken organize ettiği partilere veya lansmanlara, profilinde paylaşması, markanın ürününü göstermesi için özellikle Influencer'ları davet etmektedir. Kısa sürede sadece bir kişi ile binlerce insana ulaşabilme kolaylığının ve güven kazanmış birinden alınan tavsiyelerin etkili olacağına bilincinde olan markalar bu stratejiyi kullanmaktadırlar.

Geleneksel yönteme göre sosyal medyanın daha ölçülebilir sonuçlar verebilmesi Influencer pazarlamayı değerli hale getirmektedir. İçeriğin kalitesi, beğeni ve takipçi sayısı, aramalarda kaçınıcı sırada olması gibi özellikler pazarlama uygulayıcıları için hedef kitleyi yakalamak adına büyük bir avantaj sağlamaktadır (Glucksman, 2017, s. 78). Markalar Influencer'larla iş birliği yaparak onların takipçileriyle iletişime geçmekte ve hedef kitlesini etkilemeye çalışmaktadır. Farklı konular ve içeriklerde uzmanlaşan Influencer'lar markaların kendisine uygun olan içeriğe sahip kişileri bulması açısından kolaylık sağlamakta ve başarılı kampanyaların gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır (Gross & Wangenheim, 2018, s. 31). Instagram'ın belirli takipçi sayısını geçen kullanıcıları hikâyeden başka bir bağlantıya geçebilmesine olanak vermesi birçok Influencer ve marka için avantaj sağlamıştır. Fikirlerine önem verilen Influencer ne giydiğini, nerden alışveriş yaptığını, hangi kozmetik ürününü

kullandığını anlatarak sosyal medyanın sağladığı link verme özelliği ile hızlı bir şekilde kitleyi o ürüne kolayca yönlendirebilmektedir. Aynı zamanda markaların Influencer'ların takipçilerine özel indirim kodu vermesiyle tüketiciler kendilerini özel hissederek alışverişe ve tüketime daha meyilli hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Influencer'ların gönderilerindeki görsellerin çekici olması özgünlük ve arkadaşlık duygusu uyandırması açısından önemli olabilmektedir. Takipçilerle güçlü bağlar kurmak için ortak ilgi alanlarını nasıl fotoğrafladığı, içerik-görsel uyumunun hem Influencer'larla hem de markalarla etkileşiminde rol oynamaktadır (Argyris vd., 2020, s. 1). Profillerinde belirli temaların yer alması, renk uyumu, fotoğrafları çektiği açıya kadar takipçilerin etkilendiği şeyler farklılık gösterebilmektedir. Takipçilerine ilham olabilecek fotoğrafların seçilmesi, profilin düzeni Influencer'ların dikkat etmesi gereken uygulamalardan biri haline gelmiştir.

Bir ürün hakkında detaylı bilgi içeriklerinin hazırlanması, etiketleme yapılması veya markanın indirim zamanlarının duyurulması Influencer'ların takipçi kitlesini markaya yönlendirme çabalarını içermektedir. Böylece markaya karşı farkındalık, güven ve sadakat geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın ilk kısımlarında aktarılan araştırmalar da bu çalışmaların başarılı olduğunu göstermektedir. Diğer bir uygulama ise markanın Influencer'la birlikte ürün koleksiyonu oluşturarak o kişiyi koleksiyonun yüzü olarak kullanmasıdır. Ürüne talebi ve satışı artırmak için bu uygulamalar son zamanlarda artış göstermektedir.

Yaratıcı içeriklerin üretilmesi ve Influencer'ın hayatında yer alıyormuş gibi hissettirecek içeriklerin hikâyeleştirilmesi uygulanan yöntemlerden biridir. Bir ürünün özelliklerini sıralamak değil ürünle uyum sağlayacak uygun bir arka plan ve hikâye tasarlanarak mesajları iletmektedirler. Ekran dikkatin artması sayesinde takipçilerinin artması Influencer'ın sponsorluk ya da reklam uygulamaları için onları değerli biri haline dönüştürmektedir (Abidin, 2016, s. 4). Sosyal medyada gördüğümüz uygulamalardan biri de Influencer'a sponsor olarak bir geziye ve seyahate gitmesidir. Sosyal medya sayesinde gündemde olan Amerika'da düzenlenen sanat ve müzik festivali olan Coachella'da ilginç makyajlarla, giyim tarzlarıyla ve yaratıcı fotoğraflarla öne çıkmaktadır. Bir kozmetik markasının kendi ürünlerini kullanması ve tanıtımını yapması için bir Influencer'a sponsor olmuş ve Coachella festivalinde kendi ürünlerini kullanarak tanıtımını yapmıştır. Böylece hem bu festivale karşı ilgi duyan hem de Influencer'ı takip eden kitleye ulaşarak, markanın eğlenceli, yaratıcı ve sıra dışı olarak algılanmasını sağlamıştır.

Belirli kitleye hitap eden Influencer'ların takipçilerinin yaptığı yorumlar da markalar için önemli hale gelmektedir. Neyi talep ettikleri, nasıl içerikler görmek istedikleri veya tanıtımını yaptıkları ürünlerin tüketiciler tarafından algılanma şeklini, yorumlar aracılığıyla inceleyebilmektedirler. Kendi fikirlerini ifade edebilme gücüne sahip olan tüketici görüşlerini Influencer'ların profil hesaplarında ve paylaşımlarında iletebilmektedir. Böylece markalar kendisi için önemli verileri elde etmektedir.

Sonuç

Özellikle son 20 yıl içerisinde internet ve sosyal medya bireyin hayatında büyük yer edinmeye başlamıştır. Sosyal medyanın olanakları sayesinde artık çoğu ihtiyacını anında karşıladığını ve bilgiye hızlıca erişebildiğini söylemekteyiz. İnsanlar bu yeni ortam sayesinde kilometrelerce uzakta olan ve farklı kültürlerden bireylerin hayatını ve deneyimlerini öğrenebilmekte veya onların hayatlarına dokunabilmektedir. Ancak bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla beraber kitlelerin tüketim alışkanlıklarını yönlendirmek de kolaylaşmıştır. Tüketiciyi yakalamaya çalışan pazarlama uygulayıcıları ise sosyal medyaya taşınan tüketicilerin sevdiği, güvendiği ve düşüncelerine değer verdiği insanlarla iş birliği yaparak pazarlama stratejilerini geliştirmekte, sürekli bizleri etkilemeye ve istenilen şekilde hareket edilmesi için teşvik etmeye çalışmaktadır.

Sosyal medyadan tanıdığımız, samimiyetine güvenerek takip ettiğimiz insanlar birer tüketim tetikleyicisi insanlar haline getirilmiştir. Bir nevi marka ile tüketici arasında köprü

haline gelmiş Influencer'lar, etkileme gücü yüksek dijital kanaat önderlerine dönüşmüşlerdir. Belirli kişileri etkileme gücüne sahip bu insanlar sadece ürün tanıtımı yapmamakta, aynı zamanda tüketici ve marka arasında güvenilir bir bağ oluşması görevini de üstlenmektedirler. Müşteri odaklı pazarlama döneminin gelmesi ile müşterilerin yanıtlarına cevap vermek ve onları bilgilendirmek markaların önceliği haline gelmiştir. Bununla beraber en çok zaman geçirmeye başladıkları ortamda güvenilir insanlarla yani sosyal medyada öne çıkan Influencer'lar aracılığıyla tüketiciye ulaşmaktadır. Çeşitli stratejilerle gerçekleştirdikleri uygulamalar Influencer'ın etki gücü ve takipçi sayısına göre değişiklik göstermektedir. Her an yeni ve farklı bir uygulamayla karşı karşıya bırakılan tüketicinin ya da takipçinin etkilenmesi ve davranışı gerçekleştirmesi için Influencer'lar markalar için ideal bir araca, takipçiler için tavsiye veren arkadaş konumuna geçmiştir.

Influencer'lar markalarla iş birliği ile ürün veya hizmetin tanıtımını yapmaktadır. Bunu yaparken yaratıcı içeriklerin olmasına ve kalitesine dikkat etmektedirler. Görselleşen ve sanal bir ortama aktarılan bir dünyadan bahsettiğimizde içeriklerin ilgi çekici olması Influencer'lar için de önemlidir. Takipçileri belirli özelliklere göre ayrılan Influencer'lar onlara seslenen ve onları etkileyebilecek mesajlar tasarlamaktadırlar. Günümüzde yaşayan birey veya tüketici anlık bilgi almayı ve hızlı tüketmeyi sevmektedir ve Influencer'lar işlerini kolaylaştıran bir araçtır. Uygulamalar üzerinden link verebilmekte ve ürün hakkında bilgileri aktararak tüketicinin işlerini bir nevi kolaylaştırmaktadır. Markalar düzenlediği bir organizasyona yalnızca sosyal medyada binlerce hatta milyonlarca takipçiye sahip Influencer'ları dâhil ederek, milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Aynı zamanda markalar, Influencer'ların geliştirdiği güvenilirlik ve samimiyetten yararlanmakta ve iş birliği yaparak güveni ve samimiyeti kendi üzerlerinde konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Diğer taraftan tüketicilerin takip ettiği kişinin paylaşımlarına yaptığı yorumlar, tanıtımlara verdiği tepkiler satın alma davranışına yönlendirmede ihtiyaç duydukları verileri zorlanmadan elde etmesini sağlamaktadır.

İnternet yaygınlaştıkça ve dijital dünya genişledikçe var olan düzen daha fazla gelişme kaydetmektedir. İçerik oluşturarak kendini gösteren ve takip edilen Influencer'ların aracı olması gün geçtikçe artmaktadır. Pazarlama stratejilerini anlayabilmek, güvenilen kişiler olsalar da tanıtım amacı güdebileceklerini, marka ile iş birliği yapan Influencer'ların gerçekleştirdiği uygulamalar derlenmiştir. İçerik, yaratıcılık, samimiyet, kendini özel hissetme ve kolaylık unsurlarının Influencer'ların takipçilerini, markalar için de tüketicileri etkilemesinde önemli rolü olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda literatürdeki çalışmalara ek olarak makro ve mikro Influencer'ların etkileme ve onlara duyulan güven seviyelerinin karşılaştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abidin, C. (2015). Communicative intimacies: Influencers and perceived interconnectedness. *A Journal of Gender, New Media & Technology*, 8. Erişim adresi (17 Nisan 2021): <https://adanewmedia.org/2015/11/issue8-abidin/>
- Abidin, C. (2016). "Aren't these just young, rich women doing vain things online?": Influencer selfies as subversive frivolity. *Social Media+ Society*, 2(2), 1-17.
- Aktaş, A. & Şener, G. (2019). Nüfuz pazarlamasında (Influencer Marketing) mesaj stratejileri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 399-422.
- Aktuğlu, I. K. (2006). Tüketicinin bilgilendirilmesi sürecinde reklam etiği. *Küresel İletişim Dergisi*, 2, 1-20.
- Alabay, M. N. (2010). Geleneksel pazarlamadan yeni pazarlama yaklaşımlarına geçiş süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 213-235.
- Argyris, Y. A., Wang, Z., Kim, Y. & Yin, Z. (2020). The effect of visual congruence on increasing consumers brand engagement: An empirical investigation of Influencer

- marketing on Instagram using deep-learning algorithms for automatic image classification. *Computers in Human Behaviour*, 112, 1-15.
- Brinker, S. (2017). *Pazarlamayı hacklemek, daha iyi pazarlar için çevik uygulamalar* (E. Çevik, Çev.). İstanbul: Mediacat.
- Brown, D. & Hayes, N. (2008). *Influencer Marketing, who really influences your customers?*. UK: Elsevier Ltd.
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen teknolojiyle birlikte değişen pazarlama yöntemleri ve dijital pazarlama. *TRT Akademi*, 1(2), 348-365.
- Canöz, K., Gülmez, Ö. & Eroğlu, G. (2020). Pazarlamanın yükselen yıldızı Influencer Marketing: Influencer takipçilerinin satın alma davranışını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 73-91.
- Daniel J. E. S., Jackson, E. C. C. & Westerman, D. K. (2018). The influence of social media Influencers: Understanding online vaping communities and parasocial interaction through the lens of Taylor's six-segment strategy wheel. *Journal of Interactive Advertising*, 18, 96-109.
- De Veirman, M., Cauberghe, V. & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram Influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(1), 1-31.
- Dedeoğlu, A. O. & Üstündağlı, E. (2011). Sanal topluluklar bağlamında tüketicilerin tüketim, yaşam tarzı ve kimlik yönünden değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 23-40.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal medyada yükselen bir trend: Influencer pazarlama üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 362-385.
- Glucksman, M. (2017). The rise of social media Influencer marketing on lifestyle branding: A case study of Lucie Fink. *Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 8(2), 77-87.
- Grafström, J., Jakobsson, L. & Wiede, P. (2018). The impact of Influencer marketing on consumers' attitudes. Thesis. Jönköping University. Erişim adresi (21 Haziran 2021): <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1214105&dsid=5453>
- Gross, J. & Wangenheim, F. V. (2018). The big four of Influencer marketing: A typology of Influencers. *Marketing Review St. Gallen*, 2, 30-38.
- Güçdemir, Y. (2005). Halkla ilişkilerin gelişim süreci. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 21, 169-172.
- Güvendir, F. (2019). Sosyal medya reklamlarının tüketici satın alma kararı üzerindeki yansımaları ve bir araştırma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hülür, A. B. & Akınç, S. (2017). Tüketim kültürü bağlamında sosyal medyada benlik sunumu: Instablogger'lar. E. Hamarta vd. (Ed.), *II. International Academic Research Congress Full Text* (s. 2098-2103) içinde. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- iAB Türkiye. (2018). Influencer pazarlaması raporu. Erişim adresi (12 Nisan 2021): <https://www.iabturkiye.org/UploadFiles/Reports/inluencer762018162344.pdf>
- Jin, V. S., Muqaddam, A. & Ryu, E. (2019). Instafamous and social media Influencer marketing. *Marketing Intelligence and Planning*, 37(5), 567-579.
- Kadekova, Z. & Holiencinova, M. (2018). Influencer marketing as a modern phenomenon creating a new frontier of virtual opportunities. *Communication Today*, 9(2), 91-105.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the new world, unite!: The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53, 59-68.

- Karaçor, S. (2007). *Reklam iletişimi, internet ve gazete reklamlarının etkilerine yönelik bir araştırma*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Khan, M. R., Iqbal, M. & Lodhi, A. J. (2021). Influencer marketing on Instagram: Effects of promotional posts on purchasing behavior of consumers. *Journal of Political Studies*, 28(1), 119-132.
- Kıran, S., Yılmaz, C. & Emre, İ. E. (2019). Instagram'daki Influencer'ların takipçiler üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 3(2), 100-111.
- Kırcova, İ. & Enginkaya, E. (2015). *Sosyal medya pazarlama*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Köksal, Y. & Özdemir, Ş. (2013). Bir iletişim aracı olarak sosyal medyanın tutundurma karması içerisindeki yeri üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.
- Komito, L. & Bates, J. (2009). Virtually local: Social media and community amongst Polish nationals in Dublin. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, 61(3), 232-244.
- Lee, S. & Kim, E. (2020). Influencer marketing on Instagram: How sponsorship disclosure, Influencer credibility and brand credibility impact the effectiveness of Instagram promotional post. *Journal of Global Fashion Marketing*, 11(3), 232-249.
- Mangold, W. G. & Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons*, 52(4), 357-365.
- Marketing Türkiye. (2017). Influencer Marketing'in önlenemeyen yükselişi!. Erişim adresi (21 Haziran 2021): <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/influencer-marketinginonlenemeyen-yukselisi/>
- Mayfield, A. (2008). *What is socialmedia?*. Erişim adresi (05 Mart 2020): https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf.
- Neti, S. (2011). Social media and its role in marketing. *International Journal of Enterprise Computing and Business Systems*, 1(2), 1-16.
- Öcal, D. (2018). Instagram örneğinde sosyal medyadan yansıyanlar. *İnif E-Dergi*, 3(1), 23-36.
- Ong, Yi X. & Ito, N. (2018). "I want to get here too!" Evaluating social media Influencer marketing effectiveness: A case study of Hokkaido's DMO. *Information and Communication Technologies in Tourism 2019*, 132-144.
- Pick, M. (2020). Psychological ownership in social media Influencer marketing. *European Business Review*, 33(1), 1-21.
- Reinikainen, H., Munnukka, J., Maity, D. & Luoma-aho, V. (2020). You really are a great big sister parasocial relationships, credibility, and the moderating role of audience comments in Influencer marketing. *Journal of Marketing Management*, 36(3-4), 1-20.
- Sabuncuoğlu, A. & Gülay, G. (2014). Sosyal medyadaki yeni kanaat önderlerinin birer reklam aracı olarak kullanımı: Twitter fenomenleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 38, 1-24.
- Toros-Dapiapis, N. (2015). Pazarlama iletişimi açısından internet ortamında kullanılan ağızdan ağıza pazarlama tekniklerinin marka tercihiine etkisi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 157-182.
- Vural, B. A. & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382.
- We Are Social (2021). *Digital in Turkey*. Erişim adresi (12 Nisan 2021): <https://datareportal.com/reports/digital-2021-turkey>
- Yemez, İ. (2016). Doğrulayıcı faktör analizi ile sosyal medya reklamlarına yönelik tutum ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi: Cumhuriyet Üniversitesi İİBF'de bir uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 97-117.

- Young, K. (2009). Online social networking: An Australian perspective. *International Journal of Emerging Technologies and Society*, 7(1), 39-57.
- Zineldin, M. (2000). Beyond relationship marketing: Technologicalship marketing. *Marketing Intelligence and Planning*, 18(1), 2-9.

Giddens ve Habermas: Modernite temelinde yapısal bir karşılaştırma

Mehmet Bayır*

Öz

Toplum biliminin geniş çalışma alanı içinde sıkça karşılaştığı ve yanıtlarını aradığı iki temel sorudan biri, toplumun aynı toplum olup olmadığı diğer bir deyişle toplumun karakteristik özelliklerini yansıtan şeylerin köklü bir değişim, dönüşüm geçirip geçirmediğidir. Yanıtını aradığı diğer soru, bu köklü değişim ve dönüşüm nasıl sorunsallaştırılmalıdır? Bunun için mevcut kuramsal çerçeve bu köklü değişimlere tatmin edici yanıtlar vermeyi sürdürüyor mu? Yoksa yeni bir kuramsal çerçeveye mi ihtiyaç duyulmaktadır? Habermas ve Giddens modernliğin geçirdiği köklü değişimler için yeni bir kuramsal çerçeveye gerek olmadığını öne sürerler. Giddens'a göre yaşanan köklü değişimler modernliğin üst versiyonundan ibarettir. Modernliğin hala içindeyiz fakat ileri bir aşamasındayız. Yaşanan köklü değişiklikler modernliğin kendi içindeki dönemlendirmesinde geç bir dönemi ifade eden toplumsal gerçekliklerdir. Habermas'a göre modernliğin tekâmül süreci devam etmekte, tamamlanmamış, açık bir proje olarak işlerliğini ve işlevselliğini sürdürmektedir. Giddens, postmodernliğe odaklanmak yerine, modernliğin geç dönemindeki üst versiyonuna yoğunlaşılması, bu aşama hakkında düşünce ve çözümler geliştirilmesi gerektiğini belirtir. Habermas ve Giddens sosyolojisinin ortak yönlerine bakıldığında, toplumsal dünyayı anlamak ve açıklamak için Aydınlanmanın modernlik ve rasyonalite mirasına dayandıkları söylenebilir. Habermas, Giddens'a göre bu mirasın daha güçlü ve etkili bir savunucusudur. Giddens bu konuda daha şüpheci ve mesafelidir. Her ikisi de bu mirasın yeni toplumsal ve kuramsal gelişmeler doğrultusunda kritik edilmesi ve yeniden ele alınması konusunda hemfikirdir. İki düşünürün de toplumsal çözümlemelerinde dil sorunları merkezi bir yere sahiptir. Diğer bir ortak noktaları demokratik toplumsal değişimin dinamiklerini kritik eden özgün eleştirel bir kuram geliştirmiş olmalarıdır. Fakat Giddens'ın eleştirel kuramının, Habermas'ın kuramından farklı olarak eklektik bir niteliği olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Aydınlanma, modernlik, geç modernlik, iletişimsel eylem, yapılaşma, rasyonalite

Giddens and Habermas: A structural comparison on the basis of modernity

Abstract

One of the two fundamental questions that social science frequently encounters in the broad field of study and seeking answers for is whether the society is the same society, in other words, whether the things that reflect the characteristics of the society have undergone a radical change or transformation. The other question that it seeks to answer is, how should this fundamental change and transformation be problematized? For this, does the current theoretical framework continue to provide satisfactory answers to these radical changes? Or is there a need for a new theoretical framework? Habermas and Giddens argue that there is no need for a new theoretical framework for the radical changes modernity has undergone. According to Giddens, the radical changes that have been experienced are merely the upper version of modernity. We are still in modernity but we are in an advanced stage. The radical changes experienced are social realities that represent a late period in the periodization of modernity itself. According to Habermas, the evolutionary process of modernity continues, it continues to function and operability as an incomplete, open project. Giddens states that instead of focusing on postmodernity, it is necessary to focus on the upper version of modernity in the late period and to develop ideas and solutions about this stage. Looking at the common aspects of Habermas and Giddens sociology, it can be said that the Enlightenment is based on the legacy of modernity and rationality in order to understand and explain the social world. Habermas is a stronger and more effective advocate of this legacy, according to Giddens. Giddens is more skeptical and distant about this. Both agree that this legacy should be criticized and reconsidered in line with new social and theoretical

* Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı,
E-posta: mbay14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4825-3819

developments. Language problems have a central place in the social analysis of both thinkers. Another common point is that they have developed an original critical theory that criticizes the dynamics of democratic social change. However, it can be said that Giddens's critical theory has an eclectic quality, unlike Habermas's theory.

Keywords: Enlightenment, modernity, late modernity, communicative action, structuration, rationality

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insan topluluklarının göçebe denilen mobil bir yaşamdan yerleşik bir hayata geçmeleri; toprağı işlemeleri, toprağı tutunmaları ve toprağı yurt edinmeleriyle gerçekleşmiştir. Modern öncesi tarım toplumlarında yer sahibi bir yerli olmak, yersiz ve yurtsuz olmaktan yeğ tutulmuştur. Mekân algısının toprakla anlam kazandığı, toplumsal ve kurumsal ilişkilerin mekân üzerinden kurgulandığı tarihsel süreçte savaşlar bir yerinden etme ve yerine yerleşme mücadeleleri şeklinde geçmiştir. Modern öncesi tarım toplumu, sabitlenmiş mekanlarda ve geniş zaman kipinde yaşayan, homojen sosyo-kültürel yapılardır. Sabit mekanlarda ve geniş zaman aralıklarında kök salan gelenek ve alışkanlıklar, deneyimlerin ve rutinlerin muhafaza edildiği, öngörülebilirliğin ve kesinliğin konforuyla desteklenen muhafazakâr yapılar inşa etmiştir. Gelenek, daha çok toplumsal değişimlere tepkisel yaklaşım sergileyen muhafazakarlıkla ilişkilendirilmiştir.

Modern öncesi toplum ve modern toplum arasındaki fark, en çok üretim araçları ve ilişkilerinde kendini göstermektedir. Modern öncesi toplum, tarıma ve küçük ölçekli zanaat işlerine dayanan küçük ölçekli işlerle ilgilidir. Modern toplum, eğitilmiş kentli nüfusta artış, kitlesel üretim, ulaşım araçlarının ve ağının gelişmesi/genişlemesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi faktörlerle öne çıkmaktadır. Geleneksel toplumda üretim ilişkileri ve araçları, toprak mülkiyeti ve toprağı işleyen araçlardan, modern toplumda fabrika ve sermayenin hâkim olduğu endüstriyel topluma evrilmiştir. Geleneksel toplumda, homojen deneyimler, işler ve ilişkilerin varlığı iş birliğini gerektirmekteydi. Modern toplum, heterojen işler ve ilişkilerle birlikte uzmanlaşmaya bağlı iş bölümünü zorunlu kılmıştır. İş birliği geleneksel toplumun, iş bölümü modern toplumun önemli bir değeridir.

Modernlikle aydınlanma arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Aydınlanma modernliğin felsefi temellerini oluşturmuştur. Modernlik Aydınlanmanın nesnel bilim, evrensel değerler, yasalar, özgür düşünce ve sanat anlayışının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olarak kendisini göstermiştir. Yani modernlik, dar bir gruba hitap eden bu alanlardaki kültürel birikimi ve bilişsel potansiyeli gündelik yaşama taşımıştır (Dellaloğlu, 1998, s. 222). Aydınlanma bireyin arzusu ve çabasını gerektirmektedir. Aydınlanma döneminin en önemli düşünürlerinden birisi olan Kant, düşünme cesaretinden yoksunluğu erişkin olmama dolayısıyla aydınlanmama olarak değerlendirir. Bu bağlamda aydınlanma öncesi toplum, aklını kullanma ve düşünme cesareti gösterememiş bu nedenle toplumsal rüşte ulaşamamış toplumdur (Hülür & Bircan, 2020, s. 25). Modernlik, aydınlanma projesi olarak doğan, ideal bir toplum düzenini amaç edinen ve sürekli doğrusal ilerlemeyi ilke edinen bir anlayışı temsil eder. Modernliğin ideal toplum düzeni hedefi, mutlak gerçeklikler tasarımı zorunlu kılar. Aydınlanma düşüncesine zemin hazırlayan doğal toplum ve doğal hukuk kavramları modern yapıya laik toplum/hukuk biçiminde mutlak gerçeklik olarak yansımıştır. Bu açıdan modernlik projesi, Rönesans ve reform hareketleriyle başlayan ve Aydınlanmaya dek uzanan değişim eğrisi boyunca düşünsel yaşam, bilim ve bilginin üzerindeki gizem şalını çıkarma ve mitlerden arındırma çabaları, modernliğin laik niteliğini ortaya koyan girişimlerdir (Aslan & Yılmaz, 2017, s. 97).

Modernlik genellikle geleneğin karşıtı olarak gelenekten sapmayı ve yeni olanı temsil etmektedir. Gelenek geçmişle, modernlik bugün ve gelecekle ilgilidir. Modernlik ilerleme, gelişme, büyüme, özgürlük, serbestlik ve aydınlanma gibi “avangart” kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Modernizmin birçok avangart kavramı kapsamı, sürekli genişlemesi ve küresel bir fenomene dönüşmesiyle ilgilidir (Kivisto, 2008, s. 167). Geleneksel toplum sahip olduğu ortak ritüellerle, çelişkileri ve çekişmeleri nötralize ederek toplumsal birliğin araçları

haline dönüştürebilmiştir. Geleneksel toplum, bağlı olduğu kuralları aşmamak için indirgenmiş ritüellerin belirlediği ilişkiler bağlamında hareket etmek zorundaydı (Bauman, 1997, s. 59). Modern toplumsal yaşamın mobilitesi ve yerinden etme mekanizmalarının genişlemesine bağlı olarak zaman ve mekânın yeniden organizasyonu toplumsal ve kurumsal düşünümSELLİĞİN izlerini taşır. Zaman ve mekân genişleyerek, sıkışarak ve yeniden organize olarak yerinden edici mekanizmalar aracılığıyla önceki yerleşik toplumsal ve kurumsal yapıları radikal bir biçimde küreselleştirir (Giddens, 2010, s. 13). Modernlik düşüncesinin tarihsel süreç içerisindeki evrimsel gelişim çizgisinin belli başlı kilometre taşları vardır. Comte'dan Marx'a, Durkheim'dan Weber'e uzanan bu evrimsel gelişim çizgisinde modernliğin doğuşuna, gelişimine ve genişlemesine yön veren argümanlar söz konusudur. Sosyolojinin kurucu üçlüsü modernliğin doğasını tek bir dinamikle açıklama eğilimindedirler. Marx'ın modernlik açıklaması emek, kar, sermaye, kapital formülasyonu üzerinden kapitalist üretim araçları ve ilişkilerine vurgu yaparken, Durkheim endüstrileşme, iş bölümü ve uzmanlaşma dinamiği üzerinden modernliği ele alır. Weber ise rasyonalite ve bürokrasi üzerinden modernlik okuması yapar. Giddens ise, modernliğin doğasını tek bir dinamikle açıklama girişimlerini reddeder. Bu tek boyutlu dinamiklerin çok boyutlu modernliğin doğasını açıklayamayacağını, tek başlarına eksik ve yetersiz olduklarını ancak birbirleriyle ilişkilendirilmeleri halinde tatmin edici yanıtlar alınabileceğini öne sürer. Giddens'a göre modernlik çok boyutludur ve her düşünce geleneği modernliğin bir boyutunu açıklamada ayrı bir role sahiptir (Giddens, 1994, s. 17-19).

Klasik dönem modernlik düşünürlerinden August Comte, bilimsel düşünce tarihinin evrimsel sürecinin son aşaması olarak öngördüğü pozitivist evre, modernliğin ilk yorumu veya erken bir habercisi sayılabilir. Diğer modernlik düşünürlerinden Durkheim, iş bölümü ve uzmanlaşmanın toplumu mekanik dayanışma toplumundan organik dayanışmanın egemen olduğu toplum tipine diğer bir deyişle geleneksel toplumdan modern topluma geçildiğini belirterek evrimci çizgiyi ileri bir noktaya taşımıştır. Diğer taraftan Durkheim, modernliğin sorunlu sonuçlarını da anomi terimiyle kavramsallaştırır. Bir başka modernlik düşünürü Karl Marx, kapitalizmi ve onun yarattığı eşitsizliklerin doğurduğu sınıf çatışmalarını modern dünyayı biçimlendiren ve dönüştüren güçler olarak ele alır (Önder Erol, 2016, s. 54-55). Modernliğin evrimsel gelişim çizgisinin önemli kilometre taşlarından biri olan Weber düşüncesinin önemli argümanlarından biri tipolojilerdir. Weber'in gelenek tipolojisi, cemaate dayalı ilişkilerin biçimlendirdiği bireyler arası yoğun etkileşimlerin gerçekleştiği homojen bir yapıdır. Weber'in modernlik tasarımı nesnel, kurumsal ilişkilere, kurallara ve "sözleşmeye dayalı ilişkilerdir" (Turner, 2003, s. 124). Weber'de gelenek, toplumun neden ve ne zamandan beri inandığı, kabul ettiği ve uyduğunu hatırlayamadığı alışkanlıkların zamanla mitleştiği ritüellerdir. Geleneksel egemenlik, gücünü bu köklü mazinin sağladığı meşruiyetin gücünden alır. Weber, geleneği bu köklü mazinin iktidarı olarak görür (Çetin, 2003, s. 18). Bu bağlamda gelenek, toplumsal otoritenin birey üzerindeki baskı aracıdır (Yaka, 2015, s. 256).

Toplumbilimciler arasında, yaşanan çağı dönemlendirme konusunda farklı öncüllere dayanan fikir ayrılıkları söz konusudur. Bazı toplumbilimciler modern çağda olduğumuzu öne sürerken, bazıları postmodern çağda olduğumuzu iddia etmektedir (Bayır, 2019, s. 11-12). Modernlik tanım, kapsam ve sınırları bakımından hakkında farklı spekülasyonların yapıldığı bir kavramdır. Modern öncesi toplum, homojenliği ve ortak ritüelleriyle modernliğe göre daha öngörülebilir bir yapıdır. Modern öncesi toplum katı dokusuyla Bauman'ın (2013) sıvı akışkan modernliğinden ayrılmaktadır. Giddens ve Habermas gibi bazı toplumbilimciler de her iki kavramsal şablona sığdıramadıkları bazı değişimleri ve gelişmeleri yeni bir dönemin karakteristiği olarak ele almak yerine modern döneme sahip çıkmış ve savunmuşlardır. Bu çalışmada modernliğin iki öncü savunucusu Giddens ve Habermas'ın modernlik savunuları kendi kuramsal çerçeveleri içinde geliştirdikleri modernlik kavrayışı temelinde yapısal bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. İlk bölümde Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı temelinde geliştirdiği modernlik savunusu ele alınmıştır. İkinci bölümde Giddens'ın yapılaşma kuramı

temelinde modernliği kendi içinde dönemlendirerek ileri ve üst versiyonuna atıf yaptığı geç modernlik savunusu incelenmiştir.

1. Jurgen Habermas: İletişimsel eylem kuramı temelinde modernlik savunusu

Jurgen Habermas (1929), genellikle Almanya'nın yaşayan en etkili filozofu ve toplum bilimcisi olarak kabul edilir. Akademik alanda ve sosyo-politik alanda oldukça etkili çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Habermas, Dusseldorf'ta doğdu ve ergenlik döneminde II. Dünya savaşını görmüş geçirmiş biri olarak savaşın olumsuz etkilerini derinden hissetti. Nürnberg Duruşmaları, Habermas'ın hayatında Almanya'nın politik başarısızlığını ve ahlaki çöküşünü derinden fark etmesini ve politik bir aydınlanma yaşamasını sağlayan kritik bir dönemeti. Habermas, yaşadığı politik aydınlanma sonrasında, bu tür politik suçlara şiddetle karşı duruş sergileyen duyarlılığını felsefe ve toplum bilim çalışmalarına etkili bir biçimde yansıtmıştır (Powell, 2012, s. 1). Örneğin; demokratik hukuk devletinde sivil itaatsizliğin aktif bir formu olarak gördüğü protestolara yönelik, devletin otoriter legal karşıtılığını bir politik suç olarak telakki etmiş ve yayınladığı bir bildiriyle devletin müdahalesini şiddetle eleştirmiştir (Habermas, 1997b).

Habermas, Frankfurt'taki Toplumsal Araştırma Enstitüsü'ne gelmiş ve okulun önde gelen temsilcilerinden Theodor Adorno'nun araştırma asistanı olmuştur. Eleştirel okulun görüşlerini oldukça benimsemiş fakat kendisini, okulun pesimist ve müstehzi ruh halinden farklı bir yere konumlamayı başarmıştır. Bu konumlanış, bağımsız entelektüel bir yöneliş olarak kendini göstermiştir. Bağımsız entelektüel denemeleri okulun başkanı Max Horkheimer'in hışmına uğramasına ve istenmeyen kişi ilan edilmesine neden olmuştur. Habermas, modern dünyanın geleceğiyle ilgili Frankfurt okulu kadar karamsar değildir. Modern dünyanın geleceğine dair beslediği umutlarla iletişimsel eylem temelinde "modernliğin tamamlanmamış projesini yazmıştır" (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 566-567). Habermas'ı popüler kılan şey, modernlik savunusu ve Aydınlanma rasyonalitesinin önemine yönelik ısrarlı gerekçelendirme çabalarıdır. Ayrıca Habermas hem Kant, Hegel ve Marx gibi Aydınlanma düşünürlerinin başını çektiği yapısalcılık felsefesini hem de Nietzsche, Derrida ve Foucault'nun başını çektiği post-yapısalcılığı eleştirir. Bu anlamda Habermas, tüm özgürleştirici niyetlerine rağmen post-yapısal düşünürlerin "bilinç felsefesi" tarafından yaratılan ontolojik sınırın ötesine geçemediklerini öne sürer. Post-yapısalcıların temelde rasyonaliteyi yadsıyan varsayımlarını eleştirir. Ona göre, rasyonaliteye yönelik radikal post-yapısalcı eleştiri insanın akıl yürütme kapasitesinin gücünü ve önemini dışladığı için ulaşmaya çalıştıkları insanın kurtuluşu olasılığını akamete uğratmıştır (Regmi, 2017, s. 681). Habermas'ın yazdığı modernliğin tamamlanmamış projesi adlı çalışması postmodernizme ilk büyük meydan okuma olarak kayıtlara geçmiştir. Bu açıdan Habermas, modernliğin yeniden inşasına öncülük eden en etkili modernlik savunucusu olarak öne çıkmaktadır (Girgin, 2018, s. 633). Habermas modernlik projesini normatif bir proje olarak temellendirmiştir. Projenin normatif yapısı nedeniyle modernliği kapitalizmle, kapitalizmi de teknik modernlikle özdeşleştirmek olanaklı değildir (Özdikmenli elikoğlu, 2011, s. 253).

Habermas, rasyonel geleneğin izini süren/sürdüren bir izci ve aydınlanmacı bir düşündürüdür. Habermas'ı kendi temel kuramından ve uzlaşmacı kişiliğinden yola çıkarak tanımlamak gerekirse diyalogcu ve uzlaşmacı düşünür tanımı doğru bir tanımlama olabilir (Timur, 2008, s. 18). Habermas'ın mensubu ve önde gelen son temsilcisi olduğu Frankfurt Okulu'nun kuramsal gövdesine "eleştirel teori" denilmesinin nedeni Alman felsefesinde bu kavrama yüklenen özel anlamla ilgilidir. Kritik kavramı, güvenilir bilginin geçerli bir ölçütü olduğuna yönelik yapılan Kanti gönderme ile "gerçekliğin bilgiyle dönüştürülmesi"ne yapılan Hegelci göndermeye yapılan anlamalara özgülenmiştir (Çiğdem, 2008, s. 56). Eleştirel okulun, diğer teorilerle arasındaki ayırım üç temel önermeden oluşmaktadır. Birincisi, öznelerin aydınlanmalarını ve gerçek çıkarlarının nerede olduğunu saptamalarını sağlamak ve öznenin kendine dayattığı zorunlulukların ağırlığından özneyi kurtarmak ve özgürleştirmektir. İkincisi,

eleştirel teori bilgi içerikli ve bilgi biçimcidir. Üçüncüsü, eleştirel teori doğa bilimleri teorilerindeki nesnelleştiriciliği değil, dönüşlülüğü benimser ve savunur. Bu bağlamda eleştirel teori öznenin aydınlatıcı ve özgürleştirici bilgiyi içkinleştirdiği dönüşlü bir teoridir (Geuss, 2002, s. 10-11).

Habermas, modernliğin tarihsel izlerini sürdüğü bir çalışmada bu terimin ilk kez V. yüzyılın sonlarında bugünü Roma ve pagan geçmişinden ayırmak için Latince “modernus” ve “modern” terimlerinin kullanıldığını öne sürer. Zamanla modern kavramı eskiden yeniye geçişi ifade edecek biçimde kendini antik çağın geçmişiyle ilişkilendiren bir çağın bilincini ifade etmiştir. Habermas, bazı düşünürlerin modernlik terimini Rönesans’la sınırlandırmasına karşı çıkar. Modern teriminin yeni olmadığı, XII. yüzyılda Büyük Charles ve XVII. yüzyıl sonlarında “Eskilerin ve yenilerin kavgası” döneminde, Fransız toplumunun kendisini modern olarak tanımlamasından anlaşılmaktadır. Bu açıdan modern terimi Avrupa’da yeni olan değil, yeniden ortaya çıkan bir kavramdır. Eski toplumlarla, kültürle yenilenmiş bir ilişki olarak diğer bir deyişle antik çağın taklit edilmesi gereken bir model olduğu kabul edildiğinde yeniden ortaya çıkmıştır (Habermas & Ben-Habib, 1981, s. 3). Habermas, Rönesans ve Reform hareketlerinin klasik ve orta çağ geçmişiyle örtük/belirsiz kopuşunu belirgin bir biçimde modern dönem kavramının ortaya çıkışının habercisi olarak görür. Habermas, bu anlamda modern projenin felsefi temelini Hegel tarafından atıldığını öne sürer. Ona göre, Hegel açık bir modernlik anlayışını geliştiren ve modernliği sorunsallaştıran ilk filozoftur. Habermas’a göre, Hegel felsefi öncülleriyle birlikte modernliğin özünü “öznellik” ilkesine konumlandırmıştır. Hegel’in öznellik ilkesi bireycilik, eleştirel/rasyonel yetkinlik ve özerklik çağrışımları taşır. Hegel’i diğer aydınlanma düşünürlerinden farklı kılan şey, öznellik ilkesiyle ilgili bütüncül kavrayışıydı. Hegel, öznellik ilkesini öncellerinden farklı olarak özgürleştirici potansiyeli ve taşıdığı müphemlikle birlikte ele almıştır. Habermas’a göre öznellik ilkesine getirilen bu açılım hem modern dünyanın üstünlüğünü ve kriz karakterini hem de sistemin ilerleme potansiyelini ve yaşam dünyasında yabancılaşan ruhları temsil eden karakteriyle öne çıkar. Habermas bu anlamda modern çağın ilk kavramsallaştırma girişimini aynı zamanda ilk modernlik eleştirisi olarak görür (Dallymar, 1997, s. 61).

Habermas, neo-muhafazakâr düşünürlerin parlak temsilcilerinden biri olan Daniel Bell’in gelişmiş Batı toplumlarında ortaya çıkan krizi kültürel modernlik ve eko-politik sistem arasındaki taleplerin çatallanmasına kadar götürmesine karşı çıkar. Bell’e göre, avangard sanat, sözde gündelik hayatın değerlerine nüfuz etmiş ve böylelikle yaşam dünyasına modernist zihniyeti bulaştırmıştır. Modernizm, sınırsız kendini gerçekleştirme ilkesinin egemenliğini, otantik kişisel deneyim talebini, aşırı uyarılmış bir duyarlılığın öznelliğini ve profesyonel yaşamın gerektirdiği disiplinle oldukça uyumsuz olan hazcı motivasyonların serbest bırakılmasını teşvik eden büyük bir baştan çıkarıcı gücü genel olarak amaçlı-rasyonel bir yaşam tarzının ahlaki temelleri ile temsil eder. Bell, böylelikle Weber’i de rahatsız eden Protestan etiğin çözülmesinin suçunu, ekonomik ve yönetsel zorunluluklar altında rasyonalize edilen gündelik hayatın değerlerine ve geleneklerine düşmanlığı teşvik eden bir kültür olarak konumlandığı modernizme yükler (Habermas, 1997c, s. 42). Bell’e göre toplumun ahlaki dokusunu bozan hedonist kültür, kültürel modernitenin teşvik ettiği anomilerden biridir. Bell, bu ahlaki yozlaşmaya karşı geleneğe sarılmayı ve geleneksel inancı yeniden canlandırmayı önerir. Habermas ise neo-muhafazakarların kültür toplum ilişkisini anlamada kafa karışıklığı yaşadıklarını öne sürer. Habermas’a göre hedonizm, tıpkı narsisim, sosyal kimlik eksikliği, başarı rekabeti gibi aslında sosyo ekonomik yapının başarılı kapitalist modernleşmesinin patolojik ve işlevsiz sendromları olarak kültürel modernitenin yan ürünleridir (d’Entreves, 1997, s. 3). Modern olmak esasında geçmişin örnek modellerinden sapmayı, hayata bakışın ve dünya görüşünün alışılmış merkezi kabullerinden kaçınmayı/kopuşu ve çağa özgü yeni normatif standartların üretilmesini zorunlu kılar. Bu modernliği oluşturan başlangıçların diğer bir deyişle normatif standartların sürekli üretilmesini ve geleceğin kullanışlı bir enstrümanı

olmasını sağlayacak biçimde bu normatif standartları geleceğe tutundurmayı gerektirir. İçinde yaşadığımız zamansal dönemi ifade eden modernlik, kendini her gün tüketerek yeniden üreten bir paradoksa yazgılıdır.

Habermas, modern dönemin sonunu getirmek isteyenlere karşı modernliğin tamamlanmamış projesi konuşmasında yaptığı çıkışla modernlik projesinin kurtarılabilceğini iddia etmiştir. Bu amaç doğrultusunda iletişimsel eylem teorisi aracılığıyla modernlik projesini yeniden inşa etmeye ve tahkim etmeye çalışmıştır (Powell, 2012, s. 10). Habermas'ın baskılanmaya çalışılan modernlik momentinin diriltilebileceğine yönelik modernlik savunusunun arka planında yatan şey, bazı post-teorilerin modernliği yaşayan bir ölü olarak görmeleri ve mezarını kazma çabalarıdır. Modernliğin kendini onarmasına ve özgürleşim vaatlerini artık karşılayamayacağına yönelik birçok "post" argüman iddialarından en önemlisi kendini modernlik karşıtı olarak konumlandıran postmodern akımdır (Çiğdem, 1997, s. 172). Habermas, postmodern düşünürlerin modernliğin sonunun geldiğine yönelik argümanlarına şiddetle karşı çıkar. Modernliğin birtakım problemleri olduğunu kabul eder ve bu problemleri tartışıp yeni çözümler geliştirmekle problemlerin aşılabileceğini öne sürer. Ona göre modernlik projesinin sağlam olan temeli sarsılmış, yerinden oynamış olabilir fakat temel güçlendirilerek daha dayanıklı hale getirilebilir. Postmodern düşünürlerin modernliğin aşılamayacak krizleri olduğuna yönelik iddialarına karşı çıkar ve çıkış yolu olarak rasyonel iletişimsel eylemi adres gösterir.

Habermas, modernliğin tamamlanmamış bir proje olarak birtakım sorunlarına rağmen varlığını sürdürdüğünü ve dönemselsel olarak bir postmodern çağdan bahsedilemeyeceği düşüncesindedir. Habermas, bu bağlamda modernlikte görülen bazı yeni sorunların modernliğin yenilikçi çözümleriyle aşılabileceğini ön görmektedir. Modernliğin varlığına karşıt, anti modern bir düşünce olarak kendini konumlayan postmodernizm, mezarını kazmaya çalıştığı modernizmi bir gün gömecek ve kendi dönemini başlatacak olursa modernliğin yenilikçi eğilimini sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu da bir tür erken ölüme gönderdiği modernizmin bir laneti olarak peşini bırakmayacaktır. Başka bir açıdan postmodernizm, küresel tarih felsefelerinin, büyük anlatıların, evrensel anlam sistemlerinin ve üniter temeller üzerine inşa edilmiş bütüncül hakikat anlayışının reddedilmesidir. Postmodernizmi motive eden şey, böyle bir çoğulculuk ve açıklığın tamamen gerçekleşebilme olasılığını oldukça düşük görmesidir. Bu bağlamda postmodernizm çoğulculuk ve açıklık yerine radikal bir düşüncenin/kanaatin çoğulculuğunu daha olası görmektedir. Postmodernizm, modernizmde sağlam temellere oturtulmuş gösteren ve gösterilen arasında göstergenin gösterdiği ve önceden işaretlediği varlığa değil, her zaman başka varlığa işaret ettiğini ileri sürerek göstergesizliğin üniter anlam yapısını parçalar. Böylelikle şeylerin gerçek yorumlarına asla ulaşamayacak, her zaman başka işaretlere ve onun yorumlarına, o yorumların işaret ettiği yorumlara ve onun yorumlarına biçiminde ilerleyen sonsuz bir anlamlar zinciri içinde ulaşılacaktır (Behler, 1990, s. 5-6). Behler'in, sabit bir anlamın yokluğuna ve yorumların yorumları biçiminde spekülasyon anlamların içinde kaybolma olarak ifade ettiği bu durum, Derrida'nın göstergeler oyununu çağrıştırmaktadır. Rutli'ye (2016, s. 58) göre, Derrida sabit bir anlamın yokluğuna yönelik ikna edici argümanlarıyla sürekli şiddet ürettiğini öne sürdüğü "Batılı düşünme mantığını" elimine ederek özgün bir düşünce mantığı ikame etmeyi dener. Derrida, şiddet üreten Batılı düşünme biçimi yerine şiddet içermeyen yeni bir düşünme mantığı geliştirmek için dilin bir göstergeler oyunu olduğunu kabul etmeyi teklif eder. Derrida düşüncesinde, göstergeler bir oyundan ibaret olan kökensiz ve merkezsiz fenomenlerdir. Bu nedenle anlam da sürekli ertelenmek zorundadır.

Habermas'ın bilgiyi biçimlendiren ve eylemlendiren iletişimsel eylem kuramı iki farklı rasyonel öncüle dayanmaktadır. İlki, spesifik hedeflerin başarımına odaklanan bilişsel/araçsal rasyonalitedir. Bu öncül, araçsal olarak olgulara doğrudan etki eder veya stratejik olarak aktörlerin kararlarını etkileyecek girişimlere öncülük eder. İkincisi, özneler arası anlam ortak

ilgisi kurmayı amaçlayan iletişimsel rasyonalitedir. İletişimsel rasyonalite, öznel arası anlam dünyasını uzlaştırma ve toplumsal düşünömselliği uyumlu kılma sürecidir. Habermas'ta öznel arası iletişimde anlam ilişkisi kurma tasarımı salt dil dizgesi üzerinden kurgulanmamıştır. Sözsöz iletişim olarak beden dili de anlamak ve anlaşmak için kullanılabilir fakat sözsöz eylemin dil aracılığıyla ifade edilmesi gerekmektedir. Habermas'a göre, öznel arası iletişimde anlama sorunlarını ortadan kaldırma ve olası çarpıtmaları bertaraf etmek için dilin aracılığına ve kullanımına başvurmak kaçınılmaz bir zorunluluktur. Habermas, öznel arası iletişimi anlama çabalarını ancak dil dizgesi üzerinden eylemlerini eşgüdümleme ve rasyonel tartışmalar yapmakla mümkün görür. Habermas'ın rasyonel tartışma koşulu söz edimlerinin objektif doğrudan oluşan normatif bir güvenilirliğe ve haklılığa dayanmasıdır (Deflem, 2014, s. 879).

Habermas'ın, bilgi ve gerçeğin doğasına yönelik ilgisinin izlerine temel kuramını oluşturmadan önceki yazılarında rastlanmaktadır. İletişimsel eylem kuramından önceki çalışmalarında felsefe geleneğindeki kadim gerçeklik arayışına ilişkin sorgulamaları Habermas, farklı perspektiflerle ele almıştır. Bilginin eylemle ve bireysel çıkarlarla arasındaki ilişki nedir? Gerçekliğin doğruluk tablosu sayılan bilim, yapısal açıdan türdeş ve tekil amaçlara mı sahiptir yoksa farklı çıkarlara hizmet eden dallardan mı oluşmaktadır? Habermas, Kant'ın başlattığı Hegel'in üç noktayla ucu açık bıraktığı bilgi kuramı tartışmasını *Bilgi ve İnsansal İlgiler* başlıklı çalışmasıyla sürdürmüştür. Bu çalışmasında, kamusallığın, diğer bir deyişle özgürce tartışılabilen açık toplumun oluşumunu “sosyo-ekonomik temellerini” ele almıştır (Timur, 2008, s. 94-95). Habermas'a göre, “doğruluk kamusaldır”. Gerçek olan şey, özel ve öznel belirlenimlere gönderme yapmayan olgulardır. Gerçek, kişisel düşünce ve yargılardan bağımsız bir geçerliliğe sahip olan, belirsiz kuşkuvarın öznel arası iletişimle sınındığı ve geçerlilik onayı almış olgusal durumları temsil eder. Bu nedenle gerçek, insanın “kendinde varoluş” un coşkulu anlatımlarından ve öznel duyularından çıkarılamaz. Gerçeğin, bilişsel içerik elde edebilecek ölçüde yanlışılamayı olanaklı kılabilmesi için, “simgesel olarak dolayımlanmış çıkarımlara” konu olmaları ve yorumlanabilmeleri gerekir (Habermas, 1997a, s. 126).

Modernliğin krizi araçsal rasyonalitenin kullanımıyla ilgilidir. Habermas'a (2001 göre, s. 388), araçsal rasyonelliğe indirgenmiş rasyonalitenin toplumsal psikolojiye ve toplumdan dışlanmış bireylere yüklediği bedeller farklı şekillerde kendini gösterir. Bu bedeller, klinik akıl hastalıklarından, nevrozlara, bağımlılıklara, psikomatik bozukluklara, anarşizme, alt kültürlerin protest davranışlarına ve kriminal marjinal gruplara kadar uzanmaktadır. Horkheimer, insanın özsel isyan doğasının toplumsal rasyonalitenin kullanımına sunularak işlevsellik kazandırılmasını faşizmin başarısı olarak görür. Faşizm, doğayı denetim altına almakla ilgili olan rasyonaliteyi, insanın isyankâr özsel doğasını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için domine etmeyi başarmıştır. Nazilerin, Alman halkının bastırılmış isyankâr doğasını kendi amaçlarıyla özdeşleştirmeden halkta bir taban bulmaları söz konusu değildi. Naziler, hareketlerinin tabanını oluşturacak destekçilerini, kitlesel üretim teknolojilerinin çöktüğü araçsallaştırılmış aklın kurbanları olan Alman köylüsü, esnafı, zanaatkârı, ev kadını, çiftçileri arasından bulabildi. Bu grupların “eylemli desteği” olmasaydı Naziler olmazdı. Bauman'da (1997), Yahudi soykırımını (Holokost) modern paradigmanın araçsal rasyonalitesiyle açıklar. Ona göre, Holokost modern rasyonel dünyanın sıradan işlerinden, olağan olaylarından biri ve benzer zeminlerde koşullar oluştuğunda yinelenebilecek modernliğin potansiyel bir ürünüdür. Habermas, modernitenin rasyonalizasyon süreçlerinin, rasyonalitede hem bir artış hem de aklın çarpıtılmasını içermesi nedeniyle özünde rasyonalitenin belirsiz olduğunu öne sürer. Habermas'a göre rasyonalitedeki gerçek artış ancak iletişimsel rasyonalite perspektifinden anlaşılabilir. Rasyonalite çarpıklıkları, en iyi özne merkezli aklın öznel arası olarak oluşturulmuş bir yaşam dünyasının gayri meşru uzantıları olarak kavranır (Bernstein, 1997, s. 245). Habermas sistemin orantısız biçimdeki gelişimine ve taşıdığı radikal problemlerin potansiyelinin farkındadır. Ona göre iletişimsel eylem otoriter sosyal koordinasyon

biçimlerinin yerini aldığında yaşam dünyasının arka planında rasyonalizasyon gerçekleşebilir. Diğer taraftan sistem rasyonalizasyonu, karşılıklı özneler arası entegrasyon biçimlerini içerdiği için araç-amaç rasyonalizmini gerektirebilir. Modern dünyada, birincisi kendini daha güçlü bir biçimde görünür kıldı ve Habermas'ın yaşam dünyasının sistem ve araçsal rasyonalite tarafından "sömürgeleştirilmesi" dediği şeyi doğurdu (Jay, 2019, s. 223).

"Yaşam dünyası" ve "sistem" Habermas'ın geliştirdiği iletişimsel eylem teorisinin iki temel kavramıdır. Bu kavramlar, Durkheim'in toplumsal düzen ve uyumu açıklamak için geliştirdiği ve organik dayanışma ile mekanik dayanışma olarak kategorize ettiği toplumsal dayanışma teorisine ilgilidir. Habermas'ta yaşam dünyası tasarımı, Durkheim'in geleneksel toplumlar için öngördüğü mekanik dayanışmanın hâkim olduğu, geleneksel ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumlardaki konuşma, anlaşma, paylaşma ve dayanışmayı içerir. Genç kuşaklar içine doğdukları bu yaşam dünyasının yönelimlerini ve ilişkilerini toplumsal olarak öğrenir ve sosyalleşirler. Habermas'a göre temel sorun, yaşam dünyasının sistem tarafından sömürgeleştirilmesi nedeniyle temel niteliklerinin aşınmasıdır. Habermas, iletişimsel eylem teorisini temellendirirken piyasa zorunlulukları olarak güç ve parayı göz ardı etmez. Habermas, kapitalist toplumda yerini para ve yönetim sistemine bırakan toplumsal ilişkiyi yeniden inşa etmek için dili yaşam dünyasının merkezine yerleştirir. Yaşam dünyasında, kapitalist toplumda bulunan ve ekonomik/bürokratik güçler tarafından para ve güç aracılığıyla toplumsal ilişkilerin düzenlendiği sistem entegrasyonuna karşı keskin bir karşıtlık oluşturan toplumsal bütünleşme söz konusudur. Toplumsal bütünleşmede insanlar din, dil, değer, kültür ve karşılıklı anlayış gibi temel normatif bir konsensüs yoluyla birbirleriyle ilişkilendirilirler. Habermas'a göre, sistem entegrasyonunda norm ve değerlerden büyük ölçüde kopuk olan toplumsal ilişkilerin doğasını etkilemede para kilit bir güç haline gelir. Aynı şekilde yönetsel yetke devlete yasa çıkarmak ve uygulamak için meşruiyet sağlar. Sistem entegrasyonu aslında karmaşık piyasa sisteminin geleneksel toplumların bir karakteristiği olan toplumsal bütünleşmeyi neredeyse yok ettiği günümüz kapitalist toplumun temel bir özelliğidir. Habermas bu bağlamda yaşam dünyasının toplumsal bağlar olarak kullanılacak temel özelliklerinin yaşamın merkezine konumlandırılacak kadar önemli ve gerekli bulunmadığından çevreselleştirildiğini öne sürer (Regmi, 2017, s. 682-683).

Esgin'e (2008, s. 132-133) göre, iletişimsel eylem kuramı genel anlamda eyleyen aktörlerin toplumsal ilişkileri kurma biçimine ve tercihlerini nasıl oluşturduklarına odaklanmaktadır. Habermas, Weber'den ödünç aldığı rasyonaliteyi aktörlerin eylemlerini kavramlaştırmak ve Weber'in kavrama yüklediği anlamı aşmak için alternatif bir kategorik çerçeve önerir. Bu çerçeveye yerleştirdiği kategorilerden biri olan "çalışma" diğer bir deyişle amaçsal rasyonel eylem; ampirik, teknik bilgiye dayanan araçsal eylemi ve analitik bilgiye dayanan stratejilerle uyumlu olan rasyonel seçimi veya her ikisini birden kapsamaktadır. Diğer kategori olan iletişimsel eylem, semboller aracılığıyla eyleme geçmekle ilgilidir. Bu eylemin, etkileşim sürecine giren en az iki fail özne tarafından kurulması, anlaşılması ve yaptırımlarla desteklenmiş normatif geçerliliğe sahip olması gerekmektedir. Habermas, sosyolojinin önemli terimlerinden biri olan eylem kavramını; teleolojik eylem, normatif eylem, dramaturjik eylem ve iletişimsel eylem şeklinde dört farklı kategoriye indirgeyerek yeniden ele almıştır. Teleolojik eylem aktörün, kararlarını başarıma amacına yönelik almasıyla ilgilidir. Normatif eylem, toplumsal bir grubun eylemlerini toplumsal değerlere göre belirlemesidir. Dramaturjik eylem, izlenim bırakmak ve izlenim edinmek amacıyla aktörlerin birbirlerine benliklerini sunduğu iletişimidir. Habermas, bu eylem kategorilerinden toplumsal gerçekliği en iyi açıklayan kavramın iletişimsel eylem olduğunu iddia eder. Bu eylem dil aracılığıyla kurulan özneler arası iletişimidir. Dil, iletişimsel eylemin yorumlanmasını olanaklı kıldığı için gerekli bir ön koşuldur.

Habermas'a göre, rasyonel eleştirinin zemini ve iletişimsel rasyonalite kültürel özerkleşmeye imkân veren modernlikte varlık alanı bulur. Habermas'a göre, modernliğin çözümü olmayan sorunları yoktur. Modernliğin krizleri özneler arası rasyonel tartışmalarla

aşılabilir. Bu tartışmalar, öznelere hayat alanlarını sistemin sömürgeleştirmesinden kurtarılmasına olanak sağlar. Habermas, post teorilerin modernliği değersizleştirme girişimlerine karşı, geçmişte dinin domine ettiği kültür alanlarını modernliğin özerkleştirdiğini belirterek modernliğin sunduğu kazanımlara dikkat çeker. Modernlik bilim, kültür, ahlak ve sanat alanlarını özerkleştirerek kendi kurallarına göre örgütlenmelerine imkân vermiştir. Böylelikle bilimsel alanda hızlı gelişmeler kaydedilmiş ve kültür/sanat alanında yeniliklerin önü açılmıştır. Habermas, modernliğin sağladığı imkanlarla oluşan özerk kültürel alanlar sayesinde ilerlemenin gerçekleştiğini öne sürer. Bu ilerlemeler Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan modernlik projesine dayanmaktadır. Habermas’a göre Aydınlanma ve modernlik birinin diğerinin yerine kullanılabileceği özdeş kavramlardır (Girgin, 2018, s. 635).

2. Anthony Giddens, yapılaşma kuramı ve geç modernlik

Anthony Giddens, çağdaş toplumsal kuramın öncülerinden biridir. Birçok disiplin araştırmasına dayandırdığı kuramında farklı disiplinlerin içsel mantığını ve kavrayışını kendi sosyolojisine dahil ederek toplumsal yapıları şekillendirme ve yeniden üretmedeki çevrim içi rolüne gönderme yapar. Oldukça geniş bir araştırma ve kavrayışa dayanan sosyolojisine sınır çizmek zordur. O, modern toplumsal dünyanın genel işleyişini ve sistematiğini kavramaya çalışan bir sosyoloji inşa etmiştir. Giddens, karşıtlıklar üzerinden bir kavrayış geliştirilmesine karşıdır. Bu nedenle fail/yapı ve birey/toplum gibi ikilikleri eleştirmiştir. Bu açıdan, işlevselcilik gibi davranışı etkilemede toplumsal yapının belirlenimci rolünü vurgulayan veya sembolik etkileşimcilik gibi özgür, karar veren bireyi ön plana çıkaran teorileri eleştirir. Giddens büyük soruların düşünürüdür. Sosyolojisinin sistematiğinde yaratıcı yıkım değil geri kazanma ve dönüştürme düşüncesi hakimdir. Giddens’in geniş kapsamlı kuramı esasında modernliğin dinamiklerini kavramakla ilgilidir. Bu kavrayışa dair yönelttiği sorulardan bazıları, “modernliği en iyi nasıl karakterize etmeliyiz? Kökenleri nelerdir? Şu anda dünya tarihinin gelişim aksı hangi yöndedir ve bu dönüşümü etkileyen başlıca dinamikler nelerdir?” şeklindedir (Tucker, 1998, s. 1-5). Giddens, toplumsal dünyanın fail/yapı veya birey/toplum gibi ayrımlar ve karşıtlıklar üzerinden tanımlanmasına karşıdır. O, bu ikili yaklaşımın toplumsal dünya tasarımında ikilik yaratacağı ve bütüncül bir kavrayışa engel olacağı düşüncesindedir. Giddens, karşıtlıkların ayrımları üzerinde durmak yerine, birbiri üzerindeki etkilerini dikkate alan, birlikte birbirini kuran etkileşimlerine odaklanmayı önerir. Giddens’in toplumsal dünyanın çözümlenmesine yönelik bu tasarımı yeni bir toplumsal kuram olan yapılaşmadır.

Giddens’in yapılaşma kuramının devingenliği temel boyutları zaman/mekânın ayrılması, yerinden çıkarma ve düşünömselliktir. Modernlik zaman ve mekânı birbirinden uzaklaştırdı. Zamanı, iş-çalışma-dinlenme şeklinde kategorize etti ve bu kategorilerin sürelerini standartlaştırdı. Bu ayrılma modernlik için birkaç açıdan önemlidir. Ayrılma, rasyonelleşmiş bürokratik devletlerin büyümesine ve modernliğe dinamizm kazandırmasına neden olur. Yerinden çıkarma toplumsal ilişkilerin bağlamlarından çıkarılmaları ve belirsiz zaman/mekân aralıklarında yeniden yapılaşmalarıyla ilgilidir. Modern dünyanın iki tip yerinden çıkarma mekanizması ön plandadır. Soyut nitelikleriyle öne çıkan bu mekanizmalardan biri “sembolik işaretler”dir. Bunların en bilineni paradır. Para, modern dünyada sınır tanımadan hareket edebilmektedir. Modern sistemde bu işleyişin sürdürülmesi için banka, borsa vb. güven kurumları tesis edilmiştir. Böylelikle para belirsiz zaman ve mekân aralıklarında güvenle dolaşır. İkinci mekanizma modern toplumsal dünyayı inşa eden teknik başarımların ardındaki uzmanlık sistemleridir. Bu iş profesyonelleri modern dünyanın maddi alanlarının yaratılmasında ve düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Modernliğin üçüncü karakteristik dinamiği olan düşünömsellik, toplumsal pratiklerin yeni bilgilerle, haberlerle sürekli olarak yeniden gözden geçirildiği ve düzenlendiği ve gerekirse değiştirildiği durumlarla ilgilidir (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 552-553).

Modernlik nedir? Biz modern miyiz? Modernlik ne zaman başladı? Modern çağ sona erdi mi? Soruları her geçen gün daha çok sayıda düşünür tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Birkaç istisna dışında, modern çağı geride bıraktığımızı iddia edenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sosyoloji disiplininin klasik kurucuları ve aynı zamanda ilk modernlik teorisyenleri olan “Marx, Weber ve Durkheim”ın modern toplumun doğasına ilişkin görüşleri içinde bulunduğumuz toplumsal dünyanın gerçekliğini yeterince açıklayamamaktadır (Kivisto, 2008, s. 165). Giddens’a göre modernlik, geleneksel toplum düzeninden kesin ve keskin bir niteliksel kopuşu temsil etmektedir. Bu kırılma, enlemsel ve boylamsal olarak gerçekleşen derin bir dönüşümü içermektedir. Küreselleşmenin dünya çapındaki etkileri, kırılmanın enlemsel; gündelik yaşamda bireysel mahremiyeti ve bireyin karakteristik özelliklerini temelden değiştirmesi de içsel/boylamsal boyutuyla ilgilidir. Modernlik kapitalizm, endüstriyel üretim, güvenlik/gözetim kapasitesi ve askeri güç olarak saydığı dört kurumsal temel üzerine inşa edilmiştir. Modernliğin dinamizmini sağlayan etkenler zaman ve mekânın sıkışması/ayrılması, yerinden etme mekanizmalarının gelişimi ve bilginin sürekli düşünümelliğidir. Zaman/mekân sıkışması, ayrılarak ve birleşerek toplumsal yaşamın bölgelendirilmesini ve modern rasyonelleştirilmiş organizasyonların gelişmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda geleceği şekillendirmek amacıyla geçmişin sahiplenildiği radikal bir tarihselliğin de ortaya çıkmasına olanak verir. Ayrıca toplumsal sistemlerin yerinden edilmesine ve yerel etkileşim bağlamından koparılarak yeniden yapılandırılmasına izin verir (Loyal, 2003, s. 116).

Zaman ve mekânın ayrılması, mekânı sabit bir uzamdan koparan boş zamanın gelişimiyle ilişkilidir. Mekanik olarak zaman aralıklarını gösteren, zamanı hesaplayan, çalışma zamanını programlayan mekanik saatin icadı modernliğin dönüm noktasıdır. Mekanik zaman hesaplama araçları, küresel zaman standartlarının belirlenmesine, bireysel ve toplumsal deneyimlerde köklü bir dönüşüme, coğrafi ayrıcalıkların olmadığı ve mekanların ayrılmasına karşılık gelen bir dünya haritasını simgelemektedir. Zaman ve mekânın birbirinden ayrılması toplumsal düzenin birbirine yabancılaşmasına değil, mekândan bağımsız bir standartlaşmaya gönderme yapmaktadır. Modernliğin en temel karakteristiğini yansıtan organizasyon kurma ve organize olma zaman ve mekânın birbirinden ayrılmasını gerektirir. Bu ayrılma aynı zamanda modern toplumsal yaşamı gelenekten ayıran ve toplumsal ilişkilere dinamizm kazandıran bir süreçtir. Zaman ve mekânın ayrılmasıyla, geleneksel meslekler ve yapılar modern dönemle birlikte uzmanlaşmaya yenik düşmüş ve yerinden edilmiştir (Giddens, 2010, s. 31-33).

Giddens, tarihsel sürecin gelişimini süreksizlikle açıklayan Marksist düşünceye katılır fakat tarihsel materyalizmin insanlık tarihini bütüncül olarak karakterize eden kullanma biçimini reddeder. Geleneksel ile modern çok genel bir karşılaştırmaya tabi tutmak yanıltıcı olabilir. Erken dönem modernlik ile geleneksel arasında tam bir kopuş söz konusu olmadığı gibi kısmen bir sürekliliğin sürdüğü de söylenebilir. Fakat geç modernlikte ortaya çıkan baş döndürücü hızdaki kapsamlı dramatik değişimler, geleneksel olanı deneyimlemeyi ve geleneğe ait bilgiye dönüşü güçleştirmektedir. Giddens, modern ve geleneksel toplum düzenlerini birbirinden ayıran süreksizlikleri belirleyen bazı etmenlere dikkat çeker. İlk belirleyici etmen, “değişim hızı”dır. Değişim hızı en çok teknolojik alanda olmak üzere her alanda kendini gösterir. İkinci belirleyici süreksizlik “değişim alanı”dır. Değişime bağlı olarak gerçekleşen dönüşümün yayılma alanı dünya sathıdır. Giddens üçüncü süreksizliği “modern kurumların doğası” ile açıklar. Üniter politik sistemler, daha önce hiçbir politik sistemde görülmeyen bir biçimde üretimde otomasyonu ve ücretli emeği metalaştırmayı başarmışlardır (Giddens, 1994, s. 12-14). İnsanların gündelik yaşamda en büyük konforu rutinler diğer bir deyişle sürekliliklerdir. Süreklilik, düzenlilik ve güvenliği, süreksizlik ise kaos ve riski temsil eder. Doğada süreklilik döngüsü hakimdir. Her gün güneş doğudan doğar, tutuşturulduğunda ateş yanar, su 100 derecede kaynar, sonbaharda ağaçlar yapraklarını döker, ilkbaharda çiçek açar. Doğanın sağladığı bu süreklilik konforu insanı güvende hissettirir ve bu öngörülebilirliğin rahatlığıyla insan bilim, sanat ve kültür üretimine yönelir.

Meštrović'e (1998, s. 146) göre, Giddens'ın, Parsons'ın modernlik ve toplumsal düzen çözümlemesinde ortaya koyduğu netlikte kolaylıkla karakterize etmek oldukça güçtür. Gelenekle bağlarını koparıyor gibi görünmekte fakat postmodern evrene girmek istememektedir. Modernliğin ve postmodernliğin kesişim kümesinde kendini konumlayarak kaçamak, değişken ve kararsız bir duruş sergilemektedir. Başarısının nedenlerinden biri, birçok çağdaş bireyin eski güzel günlere duyduğu nostaljik özlem ile modernliğin sunduğu özgürlük vaadi ve postmodernizmden geçen birçok düşünce sistemi arasında bireylerin kendilerini parçalanmış hissetmesidir. Birçok birey, dünyanın gidişatından rahatsız ve çaresiz fakat Giddens'ın gözlemleriyle kendilerini güçlü ve mahallelerinde, arka bahçelerinde etkinlik yapabildikleri için rahat hissetmektedirler. Örneğin, seçilmiş liderleri dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen katliamları durdurmak için hiçbir şey yapamazsa, insanlar aktivist girişimlerle bazı şeyleri değiştirebileceklerine, eski haline döndürebileceklerine ve bu şekilde bir fark yaratabileceklerine inanmaktadırlar. Giddens'da eylemlilik hareketlerinin dünya olaylarının seyrinde genel bir demokratikleşmeyle sonuçlanacağına yönelik argümanıya çağdaş bireylerin fark yaratma duygusunu destekler. Loyal'a (2003, s. 124-125) göre, Giddens'ın bireye atfettiği özerk, özgür ve seçen aktör kavrayışı oldukça abartılıdır. Bu kavrayış, biyografik faktörle ve bir dönem üstlendiği psikolojik danışmanlıkla ilgili olabilir. O, faili olayların akışına müdahale edebilen birtakım nedensel güçlere sahip birey olarak özgürlük, eşitlik, faillik gibi liberal terimler üzerinden görür. Faile atfettiği yetkinlikler üzerindeki üç tür kısıtlamanın da altını çizer. Birincisi, bireyin fiziki kapasitesi ve fiziksel çevre tarafından dayatılan sınırlardan kaynaklanan maddi kısıtlamalar; ikincisi, güç; üçüncüsü de yapısal sınırlılıklar ve kısıtlamalardır.

Emre'ye (2015, s. 9-10) göre; Giddens, modern dünya tasavvurunu Juggernaut metaforuyla imlemiştir. Juggernaut, karşı konulamaz, geri döndürülemez, denetimden çıkmış devasa bir makineye göndermede bulunur. Hint mitolojisinden aynı adla alınan ve dünyanın efendisi anlamına gelen bir puttur. Her yıl dev bir arabaya yerleştirilir ve bu arabanın geçtiği yolların kenarında toplaşan halk, put arabasının altında ezilmek için can atar ve günün sonunda kendini arabanın önüne atarak can verir. Giddens'ın tanımıyla Juggernaut, bir dereceye kadar yönlendirebildiğimiz fakat kontrolsüz ve denetimsiz çok güçlü başıboş dev bir makine. Ona direnmek mümkün değildir önüne çıkan her şeyi yıkar ve herkesi ezip geçer. Modernliğin yaşadığı krizler Juggernaut'ın zaman zaman öngörülemeyen bir biçimde yoldan sapmasıyla ilgilidir. Giddens'a göre Juggernaut yok edilemez dolayısıyla Juggernaut'ın yeni davranış biçimlerine uygun yeni düzenlemeler, düzeltmeler ve değişikliklerle yeni duruma uyum sağlamak gerekir. Saygın'a (2016, s. 77) göre, makine üzerinde bir denetim kurulamamasının nedenini Giddens "amaçlanmamış sonuçlar ve toplumsal bilginin düşünömselliği" ile açıklar. Bu bakımdan "bir sistem ne kadar iyi olursa olsun" amaçlanmamış sonuçlar üretmesi kaçınılmazdır.

Giddens, yapılaşma kuramı çerçevesine ele aldığı modernliğin karmaşık ve dinamik yapısı nedeniyle yeterince anlaşılamadığı düşüncesindedir. Ona göre, modernlikle bağ kurulmasını zorlaştıran gelişmelerin post-modern durumlar olarak ele alınması modernliğin bir yanılmasıdır. Bu yanılmasadan kurtulmak düşünömsellik kapasitesinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Giddens modernliğin bu müphem yapısını modernliğin doğasıyla açıklama eğilimindedir. Ona göre modernlik geçmişle değil, gelecekle ilgilidir. Modernlik gelişmekte, genişlemekte ve yeni sürümleriyle belirmektedir. Modernliğin yeni sürümleri yeni donanımsal bileşenler gerektirmektedir. Modernliğin her güncellemesini farklı bir durum olarak ele almak yerine yeni bir durum olarak görmek daha sağlıklı bir yaklaşım olabilir. Giddens' da dediği gibi modernlik karşı konulamaz, kontrolsüz bir güç diğer bir deyişle Juggernaut'dır. Onunla savaşmak yerine belki de onunla yaşamayı öğrenmek gerekir.

Sonuç

Toplum biliminin geniş çalışma alanı içinde sıkça karşılaştığı ve yanıtlarını aradığı iki temel sorudan biri, toplumun aynı toplum olup olmadığı diğer bir deyişle toplumun karakteristik özelliklerini yansıtan şeylerin köklü bir değişime uğrayıp uğramadığı veya bir dönüşüm geçirip geçirmediğidir. Yanıtını aradığı diğer soru, bu köklü değişim ve dönüşüm nasıl sorunsallaştırılmalıdır? Bunun için mevcut kuramsal çerçeve bu köklü değişimlere tatmin edici yanıtlar vermeyi sürdürüyor mu? Yoksa yeni bir kuramsal çerçeveye mi ihtiyaç duyulmaktadır? Modernliğin klasik kurucuları değişim ve dönüşümü tek bir boyuta indirgeyerek toplumsal gerçeklikleri tek bir dinamikle açıklamaya odaklanmıştı. Dolayısıyla Habermas ve Giddens, klasik kurucuların modernliğin sorunlu karanlık yönünü ihmal eden hatalarını düzeltmek için yeni ve oldukça iyi tasarlanmış kapsamlı bir modernlik analizi ortaya koyan çabaların iddialı ve cesur temsilcileridir. Bu bağlamda Giddens ve Habermas'ın, modernliğin çok boyutlu dinamiklerinin ürettiği gerilimler ve deneyimlenen yaşamın güçlüklerini anlamak, onlarla yüzleşmek ve başa çıkabilmek için kafası karışmış modern bireylere rehber olacak nitelikte kapsamlı bir modernlik analizi sundukları söylenebilir. Her ikisi de klasik toplumsal teorileri yapıcı bir eleştiriyle ele aldılar.

Giddens ve Habermas'ın modernlik söylemleri küreselleşme çağında yoğunlaşan demokrasi tartışmalarına önemli ölçüde katkılar sağlayan oldukça açıklayıcı ve normatif birikimi birleştiren bir kapsama sahiptir. II. Dünya savaşı sonrasında, aşınan sosyo ekonomik rejimlere ve yükselen rejimlerin yarattığı değişikliklere/sorunlara, bu rejimlerin sundukları olanakların çözümlenmesinde, yeni sosyo ekonomik ve entelektüel yönelimlerin şekillenmesinde çığır açan kavramlar ve güçlü argümanlarla katkı sağlamışlardır. Giddens ve Habermas, emek merkezli Marksist ekonomik politikadan kopmasına karşın liberal piyasa ve liberal demokrasinin tükendiğini iddia eden postmodern teoriyle arasına da mesafe koymuştur. Giddens ve Habermas, savaş sonrası işlevselciliğe ve Marksizme alternatifler geliştirdiler. Keynesyenci kapitalizm aşındığında ve komünizm bir hayalet dönüşüğünde kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi yeniden formüle ettiler. Her ikisi de refah devletini savaş sonrası sınıf uzlaşmasının merkezi olarak gördü. Liberal piyasa aktörlerinin saldırılarına karşı Habermas, yaşam dünyasının iletişimsel rasyonalitesinin gelenek sonrası ahlakının, artan özerklik ve etik kararların sosyal temelleri hakkındaki farkındalığa bağlı olarak yüksek düşünümsellik ve yansımayı ürettiğini savunarak karşı durdu. Yeni doğmakta olan neoliberal düzenin para ve güç gibi enstrümanlar aracılığıyla yaşam dünyasını sömürgeleştirme girişimlerine karşı birtakım uyarılarda bulunarak sistem ve yaşam dünyası arasındaki gerilimlere karşı yeni toplumsal hareketlerin önemine dikkat çekti. Habermas'ın tarihsel olmayan yapılandırmacı iletişimsel eylem teorisi Giddens ile birlikte benimsediği diyalog/müzakere merkezli demokrasiyi haklı çıkararak eleştirel teori için normatif bir bakış açısı sağlamıştır (Antonio, 2019, s. 523-525).

Habermas ve Giddens modernliğin geçirdiği köklü değişimler için yeni bir kuramsal çerçeveye gerek olmadığını öne sürerler. Giddens'a göre yaşanan köklü değişimler modernliğin üst versiyonundan ibarettir. Modernliğin hala içindeyiz fakat ileri bir aşamasındayız. Yaşanan köklü değişiklikler modernliğin kendi içindeki dönemlendirmesinde geç bir dönemi ifade eden toplumsal gerçekliklerdir. Habermas'a göre modernliğin tekâmül süreci devam etmekte, tamamlanmamış, açık bir proje olarak işlerliğini ve işlevselliğini sürdürmektedir. Giddens, postmodernliğe odaklanmak yerine, modernliğin geç dönemindeki üst versiyonuna yoğunlaşılması, bu aşama hakkında düşünce ve çözümler geliştirilmesi gerektiğini belirtir.

Habermas ve Giddens sosyolojisinin ortak yönlerine bakıldığında, toplumsal dünyayı anlamak ve açıklamak için Aydınlanmanın modernlik ve rasyonalite mirasına dayandıkları söylenebilir. Habermas, Giddens'a göre bu mirasın daha güçlü ve etkili bir savunucusudur. Giddens bu konuda daha şüpheli ve mesafelidir. Her ikisi de bu mirasın yeni toplumsal ve kuramsal gelişmeler doğrultusunda kritik edilmesi ve yeniden ele alınması konusunda

hemfikiridir. İki düşünürün toplumsal çözümlerinde dil sorunları merkezi bir yere sahiptir. Diğer bir ortak noktaları demokratik toplumsal değişimin dinamiklerini kritik eden özgün eleştirel bir kuram geliştirmiş olmalarıdır. Fakat Giddens'in eleştirel kuramı Habermas'ın kuramından farklı olarak eklektik bir niteliği olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Antonio, R. J. (2019). Habermas and Giddens on praxis and modernity: A constructive comparison. *Contemporary Sociology*, 48, 523-525.
- Aslan, S. & Yılmaz, A. (2017). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust* (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bayır, M. (2019). Küresel tüketim toplumu ve küreselleştirici araçları. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 2, 11-33.
- Bernstein, J. M. (1997). The casuality of fate: Modernity and modernism in Habermas. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 245-269) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Behler, E. (1990). *Irony and the discourse of modernity*. Seattle and London: University of Washington Press.
- Çetin, H. (2003). Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi. *Doğu Batı*, 25, 11-40.
- Çiğdem, A. (2008). *Akil ve toplumun özgürleşimi: Jürgen Habermas ve eleştirel epistemoloji üzerine bir çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir imkân olarak modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- d'Entreves, M. P. (1997). Introduction M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 1-38) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dallymar, F. (1997). The discourse of modernity: Hegel, Nietzsche, Heidegger and Habermas. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 59-97) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Deflem, M. (2014). Habermas'ın iletişimsel eylem kuramında hukuk (Ü. Yükselbaba, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 72(1), 877-894.
- Dellaloğlu, B. F. (1998). *"Toplumsalın" yeniden yapılanması Habermas üzerine bir araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve uluslararası ilişkiler: Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 5-23.
- Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel teori Habermas ve Frankfurt Okulu* (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girgin, O. (2018). Modernliği savunurken: Habermas, Touraine ve Giddens. *Turkish Studies*, 13(18), 629-647.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (1997a). *Bilgi ve insansal ilgiler* (C. A. Kanat, Çev.). İstanbul: Küreyel Yayınları.

- Habermas, J. (1997b). Sivil itaatsizlik: Demokratik hukuk devletinin denek taşı Almanya'da otoriter legalizm karşıtlığı (Y. Coşar, Çev.). E. Ateşman (Haz.), *Kamu vicdanına çağrı: Sivil itaatsizlik* (s. 116-134) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (1997c). Modernity unfinished Project. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 38-59) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Habermas, J. & Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, 22, 3-14.
- Hülür, H. & Bircan U. (2020). Immanuel Kant'tan Michel Foucault'ya aydınlanma sorunsalı ve modernlik. *JOMOPS Journal of Modernism and Postmodernism Studies*, 1(2), 23-38.
- Jay, M. (2019). Habermas and postmodernism. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, 42(2), 218-230.
- Kivisto, P. (2008). *Sosyolojinin temel kavramları* (İ. Çapcıoğlu & S. Yavuz, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Loyal, S. (2003). *The sociology of Anthony Giddens*. London: Pluto Press.
- Meštrović, S. G. (1998). *Anthony Giddens: The last modernist*. London and New York: Routledge.
- Önder Erol, P. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 49-66.
- Özdikmenli Çelikoğlu, İ. (2011). Habermas'ın modernite savunusu: Eleştirel bir okuma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 239-258.
- Powell, J. L. (2012). *Habermas*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Regmi, K. D. (2017). Habermas, lifeworld and rationality: Towards a comprehensive model of lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 36(6), 679-695.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Rutli, E. E. (2016). Derrida'nın yapısökümü. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 5, 49-68.
- Saygın, A.U. (2016). Anthony Giddens'in sosyolojisinde modernliğin boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69-80.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tucker, K.H. (1998). *Anthony Giddens and modern social theory*. London: SAGE Publications Inc.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm* (İ. Kapaklıkaya, Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Yaka, A. (2015). *Sosyoloji yazıları: Çatışma kültüründen uzlaşma kültürüne*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Spor gazetelerinde kamusal gündem: *Fotomaç, Fanatik ve Fotospor* örneği

Özlem Barış*

Öz

Kitle iletişim araçları, kamusal gündemi inşa eden en önemli unsurlardan biridir. Bu araçların kamu gündemini belirlemesi kamusal gündemin her yerde yankılanmasına imkân sağlamaktadır. Bir ülkede meydana gelen olaylardan tüm dünya haberdar olabilmektedir. Her meslek grubundan okuyucu dünyadaki gelişmeleri kolaylıkla takip edebilmektedir. Okuyucuların özellikle takip ettiği haberler ekonomi, günlük yaşam, siyaset, sanat, spor gibi konulardır. Spor söz konusu olduğunda diğer okuyucular gibi sporcular da gündemi medya aracılığıyla takip etmektedir. Ayrıca gündem takibinin ötesinde etkilenmeler meydana gelebilmektedir. Futbolcular gündem içerisindeki enformasyona bağlı olarak karşılaşma öncesi veya sonrasında futbol sahalarında destek, tepki ve anma gibi çeşitli davranışlarda bulunabilmektedirler. Bu tepkiler spor gazetelerinde sıklıkla yer almaktadır. Futbolcuların kamusal gündemlerden etkilenerek sahada çeşitli davranışlar sergilemelerinin ardından bu davranışların spor gazetelerinde yer almasının bir diğer anlamı medyadaki gündemlerden etkilenen futbolcuların aynı zamanda kitle iletişim araçlarını etkilemesi olmaktadır. Kitle iletişim araçları tarafından etkilenen kamusal gündem süreç içerisinde bir döngü oluşturmaktadır. Bu durum da kitle iletişim araçlarının yalnızca gündem belirlemediğini aynı zamanda gündemden etkilenme yaşadığını göstermektedir. Bu çalışma 2020 yılı itibarıyla futbol gündemine yansımış ve futbolcular tarafından davranışa dönüştürülmüş kamusal gündem öğelerini *Fotomaç, Fanatik ve Fotospor* adlı spor gazeteleri aracılığıyla betimsel içerik analizi yöntemi ile ortaya koymaktadır. Elde edilen 244 haber davranış tekrarı ile meydana gelen süreklilik neticesinde kategorilere ayrılan kamusal gündemler çerçevesinde ayrılarak yorumlanmaktadır. Bu sayede kamu gündemi ile birey davranışı arasındaki etkileşimli ilişki açığa çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor, futbolcu, gazete, gündem, spor gazeteleri

The public agenda in the sports newspapers: Example of *Fotomaç, Fanatik and Fotospor*

Abstract

The mass media is one of the most important tools in setting the public agenda. By doing this, the media contributes to widening its impact even more. The whole world can be aware of events occurring in a country. Readers from all professions can easily follow the developments in the world. The news that readers especially follow are topics such as economy, daily life, politics, art and sports. When it comes to sports, athletes, like other readers, follow the agenda through the media. In addition, effection beyond the follow-up of the agenda also occur. Football players' behaviour vary between support, reaction and celebration before and after the match depending on the information conveyed through the public agenda. Those behavioural patterns are found frequently in sports newspapers. This means that not only the public agenda has an impact on football players' behaviour, but also football players influence the mass media. Through the descriptive content analysis method, this study highlights the public agenda items that influenced football players and that were reflected in the sports newspaper *Fotomaç, Fanatik and Fotospor* as of 2020. 244 news pieces were found, categorized based on the different public agendas and analysed. In this way, the interactive relationship between public agenda and individual behavior was revealed.

Keywords: Sports, footballer, newspaper, agenda, sports newspapers

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, E-posta: ozlembrs2606@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5010-7776

Giriş

Medya kamunun ilgisini belirli noktalarda toplama ve belirli bir bakış açısı yaratılması konusunda aktif rol oynamaktadır. Gerek Avrupa gerekse de Türkiye’de medya tarihsel açıdan kamunun ihtiyacı ve faydası yönünde haberlerle kamunun gündemine etki etmektedir (Öztay, 2020, s. 236). Gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının toplumsal bir gündem belirlemede aktif rol oynadığı kanısı genel anlamıyla kabul edilmiş görüştür. Bu yaklaşım kitle iletişim araçlarının bireylerin ne üzerinde düşünmesi gerektiğini şekillendiği yargısına odaklanmaktadır. Böylelikle medya araçlarının etkisinin güçlü olduğu varsayımı desteklenmektedir (Özçetin, 2020, s. 118). Yaklaşım kitle iletişim araçlarının izleyicinin bir konuya ne kadar değer vermeleri gerektiğini belirttiğini de öne sürmektedir. Yani kitle iletişim araçları toplumun gündemini oluşturmaktadır. Gündemi belirlenen kamu McCombs ve Shaw’a göre medyanın etkisini haberdar etme, bilgilenme, tutum oluşturma ve davranışa yöneltme adımları ile harekete çevirmektedir (İrvan, 2001, s. 23).

Gündem belirleme etki faktörleri bireylerin yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu, kitle iletişim aracı kullanma alışkanlıkları ve enformasyon kaynaklarının çeşitliliğine göre farklılık göstermektedir. Bunun yanında toplumun sosyo-kültürel yapısı kitle iletişim araçlarının yapısında belirleyici olur (Öztay & Koç, 2020, s. 231). Diğer taraftan kitle iletişim araçları ile kamusal gündemin zaman zaman uyuşmadığı da görülmektedir (Güz, 1996, s. 982-997). Aynı şekilde kitle iletişim araçlarından edinilen bilgiler kamunun gündemini oluşturmaktadır. Bu süreç kamuoyu oluşumu olarak da ifade edilir ve medyanın bireylerin tutum ve kanaatlerin oluşmasında önemli bir rolü üstlendiği görülür (Yurdakul, 2016, s. 84). Gündemden etkilenen bireyler oluşturdukları değer yargıları davranışlarına yansıtmaktadır.

Spor gazeteleri genellikle okuruna spor camiasından, karşılaşmalardan, sporcu hayatlarından kesitler sunmaktadır. Ayrıca kamusal gündemden de bilgiler vermektedir. Kamusal gündem kavramı kamuoyunun erişebildiği, yorumladığı, genel normları içeren bir alanın gündemi olarak “kamusal alan” kavramı ile açıklanabilmektedir. Bu kavram Jürgen Habermas’ın ileri sürdüğü kamuoyuna benzer bir alanı tanımlamaktadır (Habermas, 2015, s. 96). Kamusal gündem söz konusu olduğunda kitle iletişim araçları gibi birleşenlerin önemi artar (Hülür & Yaşın, 2017, s. 19). Toplum ve devlet örgütlenmesini içeren kamuoyu gündeminde yer alan konular zaman zaman futbolcuların sahada çeşitli tepkiler göstermesine neden olmaktadır. Bu tepkiler desteleme veya karşı çıkma şeklinde davranışlara yansımaktadır. Bu davranışlar spor gazetelerinde habere dönüşmektedir. Kamusal gündemden etkilenen futbolcuların sahada genellikle pankart açma, kıyafet giyme, bireysel kolektif davranışlar sergileme, sesli sessiz tepki-destek verme gibi davranışlarda bulunmaktadır. Spor gazetelerinde futbolcuların kamu gündeminden etkilenerek sergiledikleri davranışlar spor gazetelerinde sıklıkla yer almaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarından etkilenerek davranış sergileyen futbolcuların aynı zamanda okurlar için birer enformasyona dönüşmesi kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan gündemlerin bireylerden etkilendiğini göstermektedir.

Bu çalışma kamusal gündemden etkilenerek sahada futbolcu davranışına dönüşen gündemlerin *Fotomaç*, *Fanatik* ve *Fotospor* gazetelerinde habere dönüşmesini güncel olması sebebiyle 1 Ocak-20 Kasım 2020 tarihleri arasında internet sitelerinden yayınladıkları haberler üzerinden açığa çıkarmaktadır. Böylelikle çalışma kitle iletişim araçlarıyla oluşturulan gündemlerin futbolcular tarafından davranışa dönüştüğünü ve bu davranışların spor gazetelerini etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Gazetelerden elde edilen verilerin tekrarlanması ile oluşturulan Afet, Askeri Harekât, İrkçılık, Resmi Günler, Belirli Günler ve Haftalar, Kadına Şiddet ve Çocuklar, Kişisel Anma kategorileri çerçevesinde spor gazetelerinde yer alan haberler betimsel içerik analizi yöntemi ile sayısal frekansa dönüştürülerek yorumlanmaktadır. Araştırma kapsamında futbolcuların davranış gösterdiği 244 haber incelenmektedir. Bu haberlerin çoğunluğunu %22,54 oranında Afete yönelik davranışlar oluşturmaktadır. İkinci

sırayı Askeri Harekâtlar kategorisi %20,48 oranında almaktadır. Üçüncü sırada ise %18,10 oranıyla yer alan kategori Belirli Günler ve Haftalar bulunmaktadır.

1. Spor gazeteleri ve gündem belirleme

Spor haberleri ilk kez gazetelerde, 5 Mayıs 1773'te ABD'de yer almıştır. *Gazette* adlı yayın İngiltere'de yapılan bir boks maçına muhabir yollamıştır. Modern anlamda ilk spor gazetesi ise 1833 yılında yayınlanmış olup İngiltere'de profesyonel atletler tarafından Pazar günleri çıkarılan *Bell's Life* adlı yayındır (Atalay, 2004, s. 41-73). Spor gazetelerinin Türkiye'de ilk faaliyetleri ise *Servet-i Fünun Dergisi*'nde eskrim konusunda gerçekleştirmeye başlamıştır. Ali Ferruh Bey tarafınca yazılan bu yazı Türk basınında yayımlanan ilk spor yazısı niteliği kazanmıştır (Büyükbaykal, 2004, s. 37). Bugünkü anlamda ilk spor yazısı Selanik'te çıkan *Asır* gazetesinde yer almıştır. İlk spor gazetesi de "*Futbol*" adıyla 11 Ekim 1910'de yayınlanmaya başlamıştır (Çakır, 2008, s. 172). 1950'li yıllara kadar gazetelerin belirli sayfalarında spor haberleri yer almıştır. Genel anlamda gazetelerin son sayfaları spor haberlerinin yer aldığı bölüm olmuştur. 1952 yılında ilk kez *Türk Spor* adıyla bir spor gazetesi çıkarılmıştır (Kaya, 2002, s. 164). 1980'lerde ise kitlelerin siyasi arenadan uzak tutulması amacıyla haberleri artmış renk ve görsel kullanımı da bu dönemde aşırılaşmıştır.

Türkiye'deki basının ekonomik dönüşümleriyle birlikte 1990'lı yıllar spor tüm kitlelerin spora yoğunlaşmasına ve spor gazetelerinin artmasına neden olmuştur. 1989 yılında günümüzdeki spor gazetelerine yakın örneği ile *Fotospor* çıkarılmaya başlanmıştır. 1991 yılı ise *Taraftar* ve *Fanatik* gazeteleri yayın hayatına giriş yapmıştır. 28 Haziran 1996'da *Taraftar* ve *Fotomaç* gazeteleri *Fotomaç* gazetesinde birleşmiştir. İnternet gazeteciliği resim, görüntü, ses, video içeriklerinin yanı sıra hızlı bir erişim imkânı sağlamıştır (Kuyucu, 2020, s. 448). İnternet teknolojisinin gelişmesi sonucunda spor gazeteleri diğer gazeteler gibi dijital yayın yapar hale gelmiştir (Budak, 2019, s. 231). İnternetin her an her yerde zaman, mekân sınırı tanımayan yapısı spor gazetelerinin de diğer kitle iletişim araçlarına nazaran daha fazla ilgi görmesine neden olmuştur. Ayrıca internet gazeteciliği aracılığıyla video, ses gibi içerikler daha kolay sunulur hale gelmiş yaşanan gelişmeler "son dakika" başlığı ile anlık haber sitelerine düşmüştür. Bu aktif ve güncel siteler kitleleri kendine çekerken reklam verenlerin de bu alanlara kaydığı gözlenmiştir (Kazaz, 2007, s. 224).

Spor gazetelerinin enformasyon edinme alanında farklı işlevleri bulunmaktadır. Okuru eğlendirme, bilgilendirmenin yanında halkın rahatlaması, deşarj olması ve huzurlu olabilmesine de imkân tanımaktadır (Basmacı, 2020, s. 133). Spor gazeteleri okurlarına dünya ve ülke çapında bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle gazete içerikleri bu bilgileri kendi okurunun ilgisini çekecek şekilde haberleştirmektedir. Teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği küreselleşme yerelliğin zayıflamasına ve ortadan kalkmasına yol açmış ve küresel değerler dünyanın her tarafında hakim olmaya başlamıştır (Hülür, 2000a, s. 29). Küreselleşmenin bir sonucu olarak yaşam biçimleri arasındaki farklılıklar azalmakta ve kaybolmaktadır (Hülür, 2000b, s. 115). Spor gazeteleri de küresel dünya gündeminden etkilenmiştir. Spor sık sık kamuoyu gündeminde önemli bir yer tutmaktadır (İlhan & Çimen, 2011, s. 225). Spor gazeteleri sporla ilgili gelişmelerin ve olayları gündemine almaktadır. Bu gündem genellikle güncel spor karşılaşmalarını, karşılaşmalarda meydana gelen pozisyonları, karşılaşmaların oyuncularını, hakemleri, antrenörleri, sporcuları konu edinmektedir. Karşılaşma sonuçları, transfer haberleri, sporcuların özel hayatları da spor gazetelerinin gündemlerinde yer alabilmektedir. Ayrıca kamusal gündemi sarsan ve büyük ölçüde önem taşıyan ekonomik, politik, kültürel gündemler de spor gazetelerinin gündeminde yer almaktadır. Bu durum spor gazetelerinin içeriklerinin çeşitlenmesine yarasa da genel anlamda tüm spor gazeteleri benzer haberleri okurlarına servis etmektedir (Evans vd., 2020, s. 85). Böylelikle birbirlerinden farklı olmayan spor gazeteleri çıkmaya başlamaktadır.

Kamusal gündemin medya aracılığıyla şekillendirilmesine ilişkin ortaya atılan model, temeli Walter Lippman'ın 1920'lere dayanan ve bireyin doğrudan deneyimlediği dünya ile deneyimlemediği dünyanın bilgisini birbirinden ayırdığı (Hülür & Yaşın, 2016, s. 10), çalışmasından hareketle "Gündem Belirleme Modeli", ilk olarak 1972'de M. McCombs ve D. Shaw tarafından kuramsal olarak ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım kitle iletişim araçlarının izleyicinin bir konuya ne kadar değer vermeleri gerektiğini belirttiğini öne sürmektedir. Yani kitle iletişim araçları toplumun gündemini oluşturmaktadır. Böylelikle zihinsel bilgi değişimi yapılmaktadır (Yegen, 2014, s. 25). Yaklaşım genellikle seçim dönemlerinde adayların toplum ve kendi gündemine aldığı tavır belirlenerek aday için imaj tesisi yapmaktadır (Atabek, 2012, s. 155). Yaklaşımın göre seçmenler bir konunun önemli olduğuna ikna edildiğinde oy verme esnasında o konuda tutarlı görüş belirleyen adayın tercih edildiği savunmaktadır. Seçim dönemlerinde seçmenler kitle iletişim araçlarının etkisine açık hale gelmektedir. Önemli gündemin konusu hem kitle iletişim araçlarıyla hem seçmenle hem de politikacılar ile paralel olmalıdır. Kitle iletişim araçlarının seçim dönemlerinde seçmen etkileyen yoğun bir gücü bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları kendi gündemlerinden konuları seçerek izleyiciye bu haberleri iletmektedir. Böylelikle suni bir gündem oluşturulmaktadır. Bununla birlikte kamuoyunun gündemi de meydana getirilmektedir. Dolayısıyla kamuoyu gündeminin belirlenmesi kitle iletişim araçlarının sınırlı etki düşüncesi ortadan kalkarak yerini güçlü etkiye bırakmıştır (Özçetin, 2018, s. 117). Alanda yapılan çalışmalar da bu yönde sürdürülmüştür.

Gündem Belirleme Yaklaşımı kitle iletişim araçlarının gündemini kamuoyunun gündemi ile karşılaştırarak kitle iletişim araçlarının etkisini ortaya koymaktadır. Medya araçları iktidar ve kitle arasında köprü görevi görüp kitleleri manipüle etmektedir (Vatandaş, 2020, s. 65). Politika ve gerçek dünya arasındaki bağlantıda medyanın önemli bir rolü bulunmaktadır (Yüksel & Dingin, 2020, s. 436). Bu görüş medyanın kamuoyunun nasıl düşüneceğini değil ne hakkında düşünmesi gerektiğini belirlediğini savunmaktadır (Yakubu, 2015, s. 15-16). Öte yandan kamuoyu gündemi belirlenirken kamu da gündemin belirlenmesinde önemli bir değişken olmaktadır. Bu bağlamda gündemi belirlenen kamuoyu aynı zamanda gündemin belirlenmesinde belirli ölçüde etkilidir. Kitle iletişim araçlarının bu etkisi kamuoyu etkileşimiyle birlikte bir döngü içerisinde devam etmektedir.

2. Dijital spor gazeteleri ve kamu etkileşimi

Küreselleşme ile başlayan teknoloji gelişimiyle birlikte iletişim teknolojilerinde de farklılaşma meydana gelmiştir. Kamunun gündemden haberdar olma şekli de teknolojiye bağlı olarak dijitalleşmiştir. Böylelikle bireyler çevrim içi teknolojilere adapte olmuştur (Demir & Ayhan, 2020, s. 3). Dünyada dijital spor gazeteleri 1990'ların ortalarında gelişmeye başlamıştır. İlk dijital spor gazetesi olan ESPN'in 1995'te ilk web sitesini oluşturmuştur. Ardından bloglar ve takımlara özgü siteler meydana gelmiş bu sitelerin hiçbiri reklam almamıştır. Türkiye'de bu tarih 2000'li yılların ortalarına ve sonlarına uzanmaktadır (Kara, 2002, s. 59). İlk web siteleri statik ve karşılıklı etkileşim imkânından yoksun olarak ortaya çıkmaktadır.

1990'lı yıllar internetin ortaya çıkması ile statik kitle iletişim araçlarının yavaş yavaş önemini kaybetmeye başladığı yıllar olmuştur. Özellikle gazetelerin haber toplama, yayma gibi pratiklerinin değişimine neden olan internet gazeteciliği okurlarına daha güncel ve ucuz haberler sunmaktadır. İnternetin sunduğu alansal profesyonelleşme ve çoklu içerik imkânı okurun internet üzerinden bu haberlere yoğunlaşmasını arttırmaktadır. Dijital spor gazeteleri de okurlarına çoklu içerik paylaşımı, (ses, video, yazı) navigasyonel etkileşim, (önceki sayfa sonraki sayfa) fonksiyonel etkileşim (içerik üreticilerine erişme), ve uyarlanabilir etkileşim (ilgisel kişiselleştirme) özellikleri sunmaktadır. Diğer taraftan okura yalnızca yorum ve ankete katılma biçimleri ile spor gazetelerinde etkileşim kurabilmektedir (Deuze, 2003, s. 214). Yine de bu durum dijital spor gazetelerinin geleneksel ile karşılaştırıldığında daha katılımcı olduğunu göstermektedir.

Spor gazetelerinde yer alan karşılaşma yorumları, mevcut durum analizleri, köşe yazıları, sıklıkla güncellenen son dakika haberleri, özgün haber içerikleri, canlı karşılaşma gelişmeleri ve sonuçları hiper-metinsellikte birlikte site dışı enformasyona ulaşma imkânı spor gazetelerini çekici kılabilmektedir (Çevikel, 2007, s. 43). Böylelikle dijital spor gazeteleri daha fazla okur kapasitesine erişme imkânı bulmaktadır. Spor günümüzde yalnızca bir etkinlik alanı olarak kalmayıp, ekonomik, siyasi, kültürel alanlarda da aktif rol oynamaktadır. Küresel ve kitlesel hale gelen spor faaliyetleri artık tüm toplumun ilgilendiği bir sosyal olgudur. Bu nedenle kamusal gündem içerisinde spor her zaman önemli bir yer tutmuştur. Spor gazeteleri de zaman zaman kamusal gündem içerisinde yer alan sosyal, ekonomik, kültürel vb. olaylara yer vermektedir (Ergen, 2018, s. 506). Aynı zamanda sporcular içinde buldukları toplumdan ve toplumsal gündemden etkilenerek destek veya tepki belirten çeşitli davranışlar sergileyebilmektedir. Bu etkilenmeler en genel anlamıyla sporcunun toplumla ilişkilerini içselleştiren öznel yargılarının, anlayışının, karakteristik özelliğinin, tutumlarının izlenimini, yorumunu oluşturmaktadır. Spor gazeteleri de bu haberlere yer vererek sporcuların olumlu kişilik özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle sporcuların toplum tarafından benimsenme, desteklenme, “iyi insan” olarak nitelendirilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla spor gazeteleri sporcunun başarılı olmasına ek olarak kamunun gündeminde yer alan konularda da sempatik ve ilgili olarak nitelendirilmesini, pozitif algı yaratmasını sağlamaktadır (Lewis & Weaver, 2015, s. 224). Bunlardan en yaygınlarının başında basın açıklaması yapma gelmektedir. Sporcuların karşılaşma öncesinde veya sonrasında gündeme gelen olay hakkında basın mensupları aracılığıyla düşüncelerini paylaşmasıdır. Daha sonra ise sosyal medya içeriği paylaşma yer almaktadır. Burada sporcuların herhangi bir zaman diliminde meydana gelen gündemle ilgili Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal mecralardan düşüncelerini belirten içerik paylaşımları yer almaktadır. Bir diğer etkilenme belirtisi sporcuların yazılı/sembollü kıyafet giymesidir. Sporcuların karşılaşmaya gündem hakkında yazılar semboller içeren tişört, bant giyerek çıkması bu etkinin önemli bir belirtisidir. Sporcular ayrıca bireysel/kolektif davranış sergileyebilmektedir. Genellikle sporcular karşılaşma esnasında, öncesinde veya sonrasında toplu halde ya da tek başına gündeme ilişkin sembolik hareketler gerçekleştirmektedir. Pankart/bayrak açma da sıkça karşılaşılan etkilenmelerdendir. Sporcular karşılaşma öncesinde ya da sonrasında gündem konusu ile ilgili üzeri yazılı pankart veya bayrak açabilmektedir. Bir diğer etkilenme de sesli – sessiz destek/tepki vermedir. Sporcular karşılaşma öncesinde veya sonrasında gündeme ilişkin konular için belirli zaman sınırında sessizlik sağlaması ya da önceden karar verilmiş bir marşın seslendirmektedir. Yaygın görülen bir diğer etkilenme olan gelir bağıışı yapma neticesinde sporcular oynanan karşılaşma gelirlerini ve lisanslı ürünlerini gündem konusu için bağışlamaktadır. Son olarak bilinen etkilenmelerden bir diğeri kampanya başlatmadır. Bu etkilenme ile sporcular gündeme ilişkin konular için ülke çapında yardım kampanyası başlatmaktadır.

3. Araştırma tasarımı

Araştırmada en az 15 yıllık spor gazetesi yayın geçmişleri bulunduğu için *Fanatik*, *Fotomaç* ve *Fotospor* gazetelerinin internet sitesi üzerinden güncel olması sebebiyle 1 Ocak-20 Kasım 2020 tarihleri arasında yayınladığı tüm haberler betimsel içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Fotomaç gazetesi 1991’de Dinç Bilgin tarafından yayınlanmaya başlamış, 2005 yılında *Pas Fotomaç* adıyla yayınlanmaya devam etmiştir. 2007’de Çalık Holding tarafından alınmış logosu *Pas Fotomaç* olarak kalmıştır. Günümüzde berliner formatla İstanbul merkezinden yayın yapılmaktadır (Sabahçı, 2018, s. 188). İlk yayını 20 Kasım 1995 yılında yapan *Fanatik* gazetesinin 1996’da *Fanatik Basket* adıyla bir ek çıkardığı bilinmektedir. Sahipliğini Demirören Holding’in yönettiği gazete ESM (European Sports Magazines) üyesi olmuştur. Berliner formatta çıkarılmaktadır (Özsoy, 2011, s. 97). 1968’de Haldun Simavi’ nin çıkardığı ve Türk spor basınının bilinen ilk spor dergisi, *Fotospor* adındadır. 1989 yılında Birol Nadir aynı

adla ilk günlük spor gazetesini çıkarmıştır. 2005 'de *Efsane Fotospor* adını alarak ABC Medya grubunca çıkarılmaya başlanmıştır. Günümüzde bilinen formatla İstanbul merkezinden yayın yapılmaktadır (Atabeyoğlu, 1991, s. 55-60).

Çalışmada örneklem olarak yalnızca futbolcuların sahada gerçekleştirdiği davranışa dönüşen kamusal gündemler ele alınmaktadır. Oluşturulan kategoriler gazete haberlerinde sıkça yer verilen futbolcuların saha içinde gösterdikleri davranışların tekrarı neticesinde meydana gelmiştir. Böylece kategoriler araştırmada incelenen gazetelerden elde edilen veri setinden oluşturulmuştur. Kategorilendirme aşamasından sonra oluşturulan temalar başka araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Araştırma şu kategoriler çerçevesinde sınıflama yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Afetler: Deprem, sel, yangın, çığ vb. doğal veya doğal olmayan afetlere ve verilen kayıplara yönelik gerçekleştirilen davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

Askeri harekâtlar: Türkiye ve kardeş ülkelerde meydana gelen askeri Harekât ve operasyona yönelik gerçekleştirilen davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

Belirli gün ve haftalar: Hastalıklar ve Farkındalık, Madenciler, Engelliler, Polis, Sağlık Çalışanı Haftaları, Öğretmenler Günü gibi belirli gün ve haftalara yönelik davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

Resmi günler: 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı Gibi resmi günlere yönelik davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

Kadına şiddet ve çocuklar: Kadına şiddet, taciz, tecavüz ve kadın cinayetlerine, çocuk şiddeti ve çocuk istismarına yönelik davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

İrkçılık: İrkçılığa yönelik gerçekleştirilen davranışlar bu başlık altında incelenmektedir.

Kişisel anma: Hayatını kaybeden futbolcular, teknik direktörler gibi kişilerin anılmasına yönelik davranışlar bu başlık altında incelenecektir.

Betimsel içerik analizi araştırmacı tarafından bir konunun genel eğilimlerinin ve sonuçların açıklanması amacıyla kullanılan sistematik derleme yolunda ilerleyen nitel yaklaşımlar içerisinde yer alan bir yöntem olmaktadır (Albayrak & Çiltaş, 2017, s. 260). Araştırmacı konuyu nicel nitel karma fark etmeksizin belirlediği ölçütler doğrultusunda incelemektedir. Süreç sistematikleştirilen verilerin kategorileşmesi ve yorumlanması olarak devam etmektedir. Bu eğilim araştırmacının elde ettiği veriler ışığında betimsel bir çerçevede ortaya koyduğu konunun yaklaşım şeklini açığa çıkarma amacı güder. Araştırma genellikle seçilen konuda meydana gelen hareketlerin kavramsal olarak tartışılmasını, çerçevelenmesini sağlamaktadır. Araştırmacı elde ettiği bulguların frekanslarının yorumlamasını gerçekleştirerek konunun veriler etrafında yorumlanmasını sağlayarak bakış açısı oluşturmaktadır. Bu bakış açısının eleştirel bir çerçevede sunulması beklenmektedir (Değirmenci & Doğru, 2017, s. 125).

Betimsel içerik analizi araştırmacılar tarafından ortaya konan çalışmaların da incelenip yorumlanabildiği bir yöntemdir. Tanımlayıcı çalışmalarda verilerin fazlalığı derinlemesine yorum imkânı sağlamamaktadır (Çalık & Sözbir, 2014, s. 33).

4. Bulgular

Tablo1'de incelenen her üç gazeteden elde edilen bulguların genel görünümü yer almaktadır. Tabloya göre gazeteler 1 Ocak -20 Kasım 2020 tarihleri arasında en fazla %22, 54 oranında (55 haber) Afetler'e yönelik futbolcu davranışına dönüşmüş gündem yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1.

Fanatik-Fotomaç-Fotospor gazetelerinin genel olarak yer verdiği futbolcu davranışına yansıyan kamusal gündem oranları

Genel	Afetler	Askeri Harekât	Irkçılık	Resmi Günler	Belirli Günler ve Haftalar	Kadına Şiddet ve Çocuklar	Kişisel Anma	Toplam
	55	50	24	24	44	15	32	244
Yüzde	%22,54	%20,48	%9,82	%9,82	%18,10	%6,15	%13,10	(%100)

İkinci sırada %20,48 oranında Askeri Harekâtlar'a yönelik futbolcu davranışına dönüşmüş haber yer almıştır. Üçüncü sıra %18,10 oranında 44 haber ile Belirli Gün ve Haftalar'a yönelik futbolcu davranışına dönüşen haberlerin olmuştur. Dördüncü sırada %13,10 oranında Kişisel Anma'ya yönelik (32 haber) futbolcu davranışına dönüşmüş gündem haberi yer almıştır. Beşinci sırayı %9,82 oranında (24 haber) Irkçılığa yönelik futbolcu davranışına dönüşen gündem haberi ve aynı oranda Resmi Günler'e yönelik futbolcu davranışına dönüşen gündem haberi paylaşmaktadır. Son ve 6. Sırayı ise %6,15 oranında (15 haber) Kadına Şiddet ve Çocuklar'a Yönelik futbolcu davranışına dönüşmüş gündem haberi almaktadır.

Haber yoğunluğuna bakıldığında incelenen haberlerin en fazla %41,80'inin *Fanatik* gazetesinde yer aldığı görülmektedir. İkinci sırayı %38,11 ile *Fotomaç* Gazetesi almaktadır. Son Sırada ise %20,09 oranıyla *Fotospor* Gazetesi almaktadır.

Tablo 2.

1 Ocak-20 Kasım 2020 tarihleri arasında gazetelerin belirlenen gündemlere dair davranışa dönüşen sporcu haberlerini yayınlama oranları

Afetler	Askeri Harekât	Irkçılık	Resmi Günler	Belirli Günler Haftalar	Kadına Şiddet ve Çocuklar	Kişisel Anma
<i>Fanatik</i> (%21,57)	<i>Fotomaç</i> (%32,26)	<i>Fanatik</i> (%8,60)	<i>Fanatik</i> (%10,76)	<i>Fanatik</i> (%18,63)	<i>Fanatik</i> (8,83)	<i>Fotospor</i> (%27,6)

Belirlenen kategorilerin 1 Ocak-20 Kasım 2020 tarihleri arasında en fazla hangi gazetede habere dönüştüğü Tablo 2'de yer almaktadır. Futbolcu davranışına dönüşen Afetler kategorisi en fazla %21,57 oranında *Fanatik* gazetesinde yer almıştır. Askeri Harekâtlar kategorisine en fazla yer veren gazete %32,26 oranıyla *Fotomaç* gazetesi olmuştur. Irkçılık kategorisi ise %8,60 oranıyla en fazla *Fanatik* gazetesinde yer bulmuştur. Resmi Günler kategorisi en fazla %10,76 oranında *Fanatik* gazetesinde yer almıştır. %18,63 oranıyla Belirli Günler ve Haftalar kategorisi de *Fanatik* gazetesinde yer almıştır. Kadına Şiddet ve Çocuklar'a yönelik davranışlar kategorisi %27,6 oranıyla *Fotospor* gazetesinde yer almıştır.

Tablo 3.

Fanatik-Fotomaç-Fotospor gazetelerinin yer verdiği futbolcu davranışına yansıyan kamusal gündem oranları

Gazete	Afetler	Askeri Harekât	İrkçılık	Resmi Günler	Belirli Günler Haftalar	Kadına Şiddet ve Çocuk	Kişisel Anma	Toplam
Fanatik	22	18	13	11	19	9	10	102
Yüzde	(%21,57)	(%17,64)	(%12,74)	(%10,78)	(%18,63)	(%8,83)	(%9,81)	(%41,80)
Fotomaç	13	30	8	10	17	4	11	93
Yüzde	(%13,97)	(%32,26)	(%8,60)	(%10,76)	(%18,28)	(%4,30)	(%11,83)	(%38,11)
Fotospor	10	2	3	3	8	2	11	40
Yüzde	(%25)	(%5)	(%7,6)	(%7,6)	(%20)	(%5)	(%27,6)	(%20,09)

Fanatik Gazetesi 1 Ocak 20 Kasım 2020 tarihi aralığında sahada futbolcu davranışına yansıyan 102 kamusal gündeme yer vermiştir. Bu gündemler içerisinde Afetler'e yönelik sergilenen davranış haberleri %21,57 oranıyla (22 haber) en fazla olarak saptanmıştır. İkinci sırada %18,63'lük oranla (19 haber) Belirli Günler ve Haftalar'a yönelik gerçekleştirilen davranış haberleri yer almaktadır. Üçüncü sıra %17,64 oranında (18 haber) Askeri Harekâtlar'a yönelik sergilenen davranış haberleridir. Dördüncü sırayı İrkçılığa yönelik gerçekleştirilen davranış haberleri %12,74 (13 haber)oranıyla almaktadır. Beşinci sırada Resmi Günler için sergilenen davranışlar bulunmaktadır. Genel içerisinde %10,78 oranıyla(11 haber) temsil edilmektedir. Altıncı sırada Kişisel Anma'ya yönelik gerçekleştirilen davranışların haberleri %9,81 oranıyla (10 haber) yer almıştır. Yedinci ve son sırayı %8,33 oranıyla (9 haber) Kadına Şiddet ve Çocuklar'a yönelik sergilenen davranış haberleri almaktadır.

Fotomaç Gazetesi'nde belirlenen tarihlerde yer alan futbolcu davranışına yansıyan 93 kamusal gündem haberinin %32,26'sını Askeri Harekâtlar kategorisinde (30 haber) bulunmaktadır. İkinci sırada %18,28'lik oranla Belirli Günler ve Haftalar'a yönelik gerçekleştirilen davranış haberleri (17 haber) yer almaktadır. Üçüncü sıra %13,97 oranıyla Afetler'e yönelik futbolcu davranışına yansıyan kamusal gündem haberi (13 haber) almaktadır. Dördüncü sırada ise %11,93 oranıyla (11 haber) Kişisel Anma amacıyla davranışa dönüşmüş kamusal gündem haberleri almıştır. Beşinci sırayı %10,76 oranıyla (10 haber) ResmiGünler'e yönelik futbolcu davranışına dönüşmüş kamusal gündem haberleri almaktadır. Son sırada %4,30 oranı ile Kadına Şiddet ve Çocuklar'a Yönelik sergilenen davranış haberleri (4 haber) yer almıştır.

Fotospor Gazetesi belirlenen tarihlerde %27,30 oranında (11 haber) futbolcular tarafından davranışa dönüştürülmüş Kişisel Anma'ya yönelik kamusal gündem haberine yer vermiştir. İkinci sırada %25 oranıyla (10 haber) Afetler'e yönelik futbolcular tarafından davranışa dönüştürülmüş kamusal gündem yer almaktadır. Üçüncü sırayı %20 oranıyla Belirli Günler ve Haftalar kategorisinde yer alan (8 haber) kamusal gündemler almıştır. Dördüncü sırayı %7,6 oranıyla İrkçılık ve Resmi Günler kategorisi (3 haber) paylaşmaktadır. Aynı şekilde beşinci sırayı da %5 oranında Kadına Şiddet ve Çocuklar'a yönelik ve Askeri Harekâtlar'a yönelik davranışa dönüştürülmüş kamusal gündem haberleri (2 haber) paylaşmaktadır.

Sonuç

Her üç gazetede 1 Ocak 20 Kasım tarihleri arasında daha fazla haber yayınlanabilirken toplamda 244 davranışa dönüşmüş haberin yer almasının sebebi Covid-19 nedeniyle liglerin ertelenmesi, karşılaşmaların taraftarsız gerçekleşmesi olmaktadır.

Belirlenen tarihler arasında incelenen üç gazeteden elde edilen toplam 244 futbolcular tarafından davranışa dönüştürülen gündem haberinden çoğunluğu %22,54 oranıyla Afetler'e yönelik olarak belirlenmiştir. Çoğunluğun afetlere yönelik olarak ortaya çıkmasının en büyük sebepleri 2020 yılı itibariyle Elazığ, Malatya, İzmir gibi büyük çaplı hasarların ve kayıpların yaşandığı depremlerin meydana gelmesi ve yine 2020 Mart itibariyle Covid-19'un Türkiye'de vakalar halinde görülmeye başlaması olmaktadır. Ulusal ve uluslararası gazetelerde kendine yer bulan bu olaylar futbolcuların da sahada bu olaylara tepki vermesine neden olmuştur. Askeri Harekâtlar kategorisinin %20,48 oranında sahada futbolcu davranışına yansıyan haber oluşturmasının nedeni ise Türkiye'nin Suriye'de başlattığı 2020 tarihli operasyonlarda çok sayıda şehit vermesinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü sırada %18,10 oranıyla yer alan sahada futbolcu davranışına dönüşmüş Belirli Günler ve Haftalar kategorisinin sebebi Covid-19 nedeniyle toplu halde kutlanamayan Belirli Günler ve Haftalar'a futbolcuların yoğun hassasiyet göstermesidir. Diğer taraftan her üç gazetenin ortak noktalarından biri belirlenen tarih aralığında futbolcu davranışına dönüşmüş kamusal gündemlerden en az yoğunluğun Kadına Şiddet ve Çocuklar'a yönelik olmasıdır. Bu durum futbol takımlarının ve futbolcuların bu konuda fazla hassasiyet göstermediğini ortaya koymaktadır.

Araştırma Türkiye gündeminde yer alan konuların sahada futbolcu davranışına dönüştüğünü ortaya koyarak gündemin yalnızca kitle iletişim araçlarının şekillendirilmesiyle oluşmadığını aynı zamanda bireyleri çeşitli davranışlara yönelttiğini de göstermektedir. Diğer taraftan davranışa dönüşen bu gündemler yenilenerek medya gündemine malzeme olmaktadır. Bu durum temelini Walter Lippmann'ın oluşturduğu ve McCombs ve Show tarafından geliştirilen ve medyanın kamuoyunun ne hakkında düşünmesi gerektiğini belirlediğini savunan Gündem Belirleme Yaklaşımı'nın 21.yy'da güçlü etkilerden ziyade karşılıklı etkiler çalışmalarıyla konumlandırılabilceğini göstermektedir. Kitle iletişim araçlarına hâkim olan kullanıcılar ayrıca haberin aktörü haline gelerek aktif bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla gündemin inşasında kitle iletişim araçları ve birey etkileşiminin önemli olduğu söylenebilmektedir. Genel alanyazın ile karşılaştırıldığında spor medyasının diğer medya alanlarındaki benzerliği medya ve kamuoyu arasında muhakkak bir etkileşimin bulunduğu yönündedir. 1972'de McCombs ve Show'ın ortaya koyduğu Kitle İletişim Araçlarının Gündem Belirleme İşlevi adlı çalışmada yer alan Gündem Belirleme Yaklaşımı'nın temel tezi haber manşet, birinci sayfa ve haber sırasında yer verilen enformasyonun kamuoyu gündemini düzenleme amacı güttüğü yönündedir. Yaşın, Aksel ve Cengiz de 2018'de yayınladıkları "Medyalar Arası Gündem Belirleme Araştırmalarında Yöntem ve Kuram" adlı çalışmada medya gündemlerinin siyaset ve seçim kampanyalarında kamuoyu şekillendiren bir tutum bulduğunu belirtmektedir. Spor medyasında ise genel anlamda okura bilgi vermenin yanında eğlendirme amacı ile magazinleşme görülmektedir. Bu nedenle enformasyonlarda siyaset ve seçim kampanyaları mücadelesi mikro düzeyde tutulmaktadır. 2012'de Necdet Atabek tarafından yayınlanan "Gündem Belirleme Yaklaşımı" adlı çalışmada medyada yer alan enformasyonun kamuoyunun gündemini belirlemede uzun süreli ve dolaylı etkileri bulunduğu belirtilmektedir. Spor medyasında gündem ise spor karşılaşmalarına ve sporcu davranışlarına göre hızlı değişimler göstermektedir. Yaklaşımına göre medya kamuoyu gündemini belirlemeyi amaç edinmektedir. Öte yandan bu etkileşim faktörü spora odaklanmayan siyasi, ekonomik, kültürel, günlük yaşamı konu edinen enformatik gündemlerden farklıdır. Kamuoyunun neyin üzerine düşünmesi gerektiği belirlenmektedir. Spor medyasının aktörlerinin spor ve sporcu odaklı olması spor medyasında kamuoyu etkileme amacının minimum tutulmasına imkân vermektedir. Kamuoyu ve spor gündemi arasındaki ilişki bu doğrultuda incelendiğinde her

ikisinin de birbirini etkilediği görülmektedir. Bu nokta ile alışma alanyazının diğer gündem araştırmalarından ayrılmaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, E. & Çiltaş, A. (2017). Türkiye’de matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 258-283.
- Atabek, N. (2012). Gündem belirleme yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 155-174.
- Atabeyoğlu, C. (1991). *Türkiye’de spor yazarlığının 100. yılı (1891-1991)*. İstanbul: Türkiye Spor Yazarları Derneği Yayını.
- Atalay, A. (2004). *Spor, medya ve serbest zaman*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Basmacı, G. (2020). İnternet spor gazeteciliğinde kadın bedeninin temsili: Sporx gazetesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 4(1), 129-144
- Budak, E. (2019). Türk medyasında dijital spor yayıncılığı üzerine bir araştırma. *Spor Yayıncılığı*, 4(8), 226-245.
- Büyükbaykal, G. (2004). *Geçmişten günümüze Türkiye’deki yazılı spor basınında futbolun yeri ve önemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Çalık, M. & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.
- Çakır, H. (2008). Türk basınında ilk spor gazetesi: Futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 26, 169-196.
- Çevikel, T. (2007). İnternette spor medyası: Spor siteleri üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Toplumuna, XII. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri* (s. 43-45) içinde. Erişim adresi (20 Mart 2020): <https://silo.tips/download/nternette-spor-medyasi-spor-steler-zerne-br-deerlendirme>
- Değirmenci, A. & Doğru, M. (2017). Türkiye’de sosyobilimsel konularla ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi: Bir betimsel analiz çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 123-138.
- Demir, Y. & Ayhan, B. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter’da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 51, 1-19
- Deuze, M. (2003). The web and its journalism: Considering the consequences of different types of news media online. *New Media & Society*, 5(2), 203-230.
- Ergen, Y. (2018). Twitter örneğinde sosyal medya gündemi: Bir gündem belirleme aracı olarak futbol. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 26(3), 502-520.
- Evans, A., Blackwell, J., Dolan, P. & Fathen, J. (2020). Sport in the face of the covid-19 pandemic: Towards an agenda for research in the sociology of sport. *European Journal For Sport And Society*, 17(2), 85-90.
- Güz, N. (1996). Türk basınında gündem oluşturma. *Yeni Türkiye Dergisi*, 12, 982-997.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal alan* (M. Özbek, Der. & Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Hülür, H. (2000a). Küreselleşme ve toplum bilimsel kuramlaştırma sorunu. *Selçuk İletişim*, 1(2), 27-36.
- Hülür, H. (2000b). Toplumsal bilim söyleminde yerellik. *Selçuk İletişim*, 1(3), 103-116.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2016). İzleyiciden kullanıcıya yapı-özne sarkacı. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya kullanıcının yükselişi* (s. 7-39) içinde. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2017). Yeni medya ve geleceğin gazeteciliğini çerçevelemek. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya: Geleceğin gazeteciliği* (s. 141-154) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- İlhan, E. & Çimen, Z. (2011). Spor alanlarında şiddet ve spor medyasının etkileri: Spor yazarlarının algıları. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(5), 225-230.
- İrvan, S. (2001). Gündem belirleme yaklaşımının genel bir değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 9, 69-10.
- Kara, H. (2002). İnternet, gazetecilik ve yeni olanaklar. S. Yedig & H. Akman (Ed.), *İnternet çağında gazetecilik* (s. 59-60) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaya, A. Y. (2002). Dünya’da ve Türkiye’de basının gelişimi ile Türk basınında sporun haber öğeleri açısından incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(3), 161-167.
- Kazaz, M. (2010). Geleneksel habercilikten internet haberciliğine geçiş sürecinde spor basını. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(4), 220-229.
- Kuyucu, M. (2017). İnternet gazeteciliğinin geleneksel gazetelerle savaşı: İnternet gazeteciliği geleneksel gazeteciliği bitirdi mi? Üniversite öğrencilerinin internet gazeteciliği ile ilgili görüşleri üzerine bir güncelleme. *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı* (s. 448-468) içinde. Erişim adresi (19 Mayıs 2020): <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1640/M00841.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Lewis, A. & Weave, J. (2015). More than a game: Sports media framing effects on attitudes, intentions, and enjoy mentnicky. *Communication & Sport*, 3(2), 219-242.
- McCombs, M. E. & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *The Public Opinion Quarterly*, 2(36),176-187.
- Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları: Kavramlar, okullar, modeller*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özsoy, S. (2011). Spor gazetelerinin başlıklarında militarist ve şiddet içerikli metaforlar. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, 88-114.
- Öztay, O. H. (2020). Osmanlı’nın siyasal hayatında basının rolü: 19. YY örneği. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(29), 235-246.
- Öztay, O. H. & Koç, F. (2020). An investigation on the history of written communication and its cultural impacts. *Turkish Studies - Social*, 15(7), 229-240.
- Sabahçı, B. (2018). Spor haberlerinde nefret ve ayrımcı söylemler: www.fotomac.com.tr, www.fanatik.com.tr ve www.fotospor.com haber sitesi örneği. *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 186-203.
- Vatandaş, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve “gündem belirleme” işlevi açısından gazete manşetleri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 61-78.
- Yakubu, B. A. (2015). İkinci aşama gündem belirleme çalışması: 2012 Gana genel seçimlerindeki siyasal kampanyaların gazete haberlerinde çerçevesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yaşın, C., Yağcı Aksel, S. & Cengiz, C. (2018). Medyalar arası gündem belirleme araştırmalarında yöntem ve kuram. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 47, 21-25.
- Yegen, C. (2014). Medyanın kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme rolü üzerine: Sarai Sierra haberleriyle oluşturulan yapay gündem. *Dicle Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(12), 21-46.
- Yurdakul, H. (2016). Medya ve siyaset perspektifinden kamuoyu. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 81-90.
- Yüksel, E. & Dingin, A. E. (2020). Does “it” work in Turkey? A network agenda-setting research. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 435-450.

EK: Sahaya yansıyan kamusal gündem örnekleri**1-Sahaya yansıyan afetler için haber örneği**

Elazığ ve Malatya depremi sebebiyle futbolcular “Geçmiş olsun Elazığ-Malatya” pankartı açmıştır. *Fanatik/27 Şubat 2020*

2-Sahaya yansıyan askeri harekâtlar için haber örneği

Bahar Kalkanı operasyonunda sırasında İdlib’de şehit olan 33 asker için futbolcular beyaz ay yıldızlı, kırmızı tişört giymiştir. *Fotomaç/28 Şubat 2020*

3-Sahaya yansıyan belirli günler ve haftalar için haber örneği

Dünya Çocuk Hakları Günü'nde futbolcular sahaya UNİCEF tişörtleriyle çıkarak 'Çocuk Hakları Günü'nü kutlamıştır. **Fotomaç/20 Kasım 2020**

4-Sahaya yansıyan kişisel anma davranışları için haber örneği

Spor spikeri Dilay Kemer'in kanser hastalığı nedeniyle vefat etmesi sonrasında futbolcular sahaya üzerinde Dilay Kemer'in fotoğrafı bulunan tişörtler giymiştir. **Fotospor/2 Kasım 2020**

5-Sahaya yansıyan ırkçılık tepkileri için haber örneği

George Floyd'un ırkçı polisler nedeniyle nefessiz kalarak yaşamını yitirmesi sonrasında futbolcular sahada G F harfleri oluşturmuştur. **Fotospor/4 Haziran 2020**

6-Sahaya yansıyan resmi günler haber örneği

19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı'nın Covid-19 virüsü nedeniyle tören yapılarak kutlanamaması sebebiyle futbolcular sahada Türk bayrağı açmıştır. **Fanatik/20 Mayıs 2020**

7-Sahaya yansıyan kadına şiddet ve çocuk olayları için haber örneği

Kadına yönelik şiddeti engellemek ve toplumsal farkındalığı artırmak için futbolcular “Kadına Şiddete Dur” yazılı tişört giymiştir. ***Fanatik/19 Temmuz 2020***

Yerel yönetimler, demokrasi ve yeni medya

Muhammed Asım Yayla*

Öz

Yerel yönetimler belirli bir bölgede bir arada yaşayan insanların, bir arada yaşamalarından kaynaklanan ihtiyaçlarını ve bir arada kullandıkları ortak mekanları ilgilendiren kararların alındığı bir yönetim birimidir. İlk çıktıkları anlardan itibaren yerel yönetimler, demokrasinin ve çoğulculuğun gelişmesiyle doğrudan ilişkili olmuşlardır. Aynı zamanda yerel yönetimler, yönettikleri alanın kapsamında yaşayan yurttaşların demokratik katılımının üst seviyede olduğu yapılarıdır. Ancak, tarımda ve tıptaki teknolojik gelişmelerle artan insan nüfusunun, sanayi ve hizmet sektörlerinin büyümesi neticesinde kentsel alanlarda yoğunlaşması, yerel idarelerin birtakım özelliklerinin kaybolmaya yüz tutmasına neden olmuştur. Nüfusun kentte yoğunlaşmasının bir sonucu olarak kentsel alanın büyümesi, yerel yönetimlerin daha geniş bir alana hizmet götürmesi gerekliliğine yol açmış ve bunun sonunda yerel yönetimler yerelde merkezileşmiş yapılar haline gelmiştir. Bunun yanında yerel idareye bağlı bölgedeki artan insan nüfusu, yönetime katılmayı güçleştirmiştir. Yani eskisine oranla çok daha az insan artık yerel idarenin ne tarzda hizmetler sunduğundan dahi haberdar olamaz hale gelmiştir. Yerel yönetimlerin içine girdiği bu krizden, onu Web 2.0 teknolojisiyle birlikte gelen, yeni medya ve sosyal ağlar kurtarmıştır. Yeni medya ve sosyal ağlar sayesinde yerel idareler, yapmış oldukları hizmetleri, aldıkları kararları şeffaf bir şekilde yurttaşlarıyla paylaşma imkanına erişmiştir. Bunun yanında yurttaşlar da yeni medya ve sosyal ağlar üzerinden taleplerini, yerel yönetimlere daha rahat ulaştırabilmiş, yapılan hizmetlere ilişkin fikirlerini çok daha rahat ifade edebilir hale gelmiştir. Bu yönüyle yeni medya, yerel yönetimleri içine girmiş olduğu bu krizden çıkartmayı başarmıştır. Bu çalışmada bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alınacaktır.

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 25/04/2021

Kabul - Accepted: 20/06/2021

Atıf – Reference: Yayla, M. A. (2021). Yerel yönetimler, demokrasi ve yeni medya. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 81-92.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, yeni medya, siyasal katılım, e-demokrasi, web 2.0

Local governments, democracy and new media

Abstract

Local governments are a governing body in which decisions are made regarding the needs of people living together in a certain region due to their coexistence and the common spaces they use together. Since their first appearance, local governments have been directly related to the development of democracy and pluralism. At the same time, local governments are structures where the democratic participation of citizens living within the scope of the area they govern is at a high level. However, the concentration of the human population in the urban areas as a result of the growth of the industry and service sectors caused the loss of some characteristics of local administrations. As a result of the concentration of the population in the city, the growth of the urban area has led to the need for local governments to serve a wider area, and as a result of this, local governments have become locally centralized structures. In addition, the increasing human population in the region affiliated with the local administration made it difficult to participate in the administration. In other words, much less people than before are not even aware of what kind of services the local administration offers. The new media and social networks that came with Web 2.0 technology saved it from this crisis that local governments had entered. Thanks to new media and social networks, local administrations have had the opportunity to transparently share their services and decisions with their citizens. In addition, citizens have been able to convey their demands to local governments more easily through new media and social networks and have become much more able to express their opinions about the services provided. In this respect, the new media has managed to get local governments out of this crisis they have entered. This study will consider this issue from various aspects.

*Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
E-posta: asimayayla33@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8693-2727

Keywords: Local governments, new media, political participation, e-democracy, web 2.0

Giriş

Yerel yönetimler, merkezi yönetimlere göre daha küçük ölçekli yüzölçümlerinde hizmetin, ekonominin, sosyal yapının yönetildiği unsurlardır. Yerel yönetimlerin tarihi insanların yerleşik hayata geçmesiyle başlar. Yerleşik hayata geçen insanların oluşturduğu yerleşim birimlerinde, zaman içerisinde bazı insanlar yönetici olarak ortaya çıkmış ve yerleşim biriminde yaşayan herkesi ilgilendiren sorunlar hakkında karar verici rolü üstlenmişlerdir. Zamanla bu yerleşim birimlerinin yönetim yapısı merkezi idarelere dönüşse ve yöneticiler toplumsal bir sınıf haline gelse de yerel yönetimlerin ilkel örneklerine ilk Mezopotomya uygarlığında ve eski Yunan şehirlerinde rastlamanın mümkün olduğunu söylemek mümkündür.

Modern anlamda yerel yönetimlere en yakın olan yönetim unsuru ise Ortaçağ Avrupasında ortaya çıkmış olan komünlerdir. Buna göre komünler tarihin akışı içerisinde ekonomik olarak güçlenmiş ve bu güçlülüklerinden dolayı da araya herhangi bir aracı girmeden herhangi bir süzerene bağlı olmadan direkt krala bağlı olabilmışlerdir. Bununla birlikte, komünler, kendi kentsel sınırları içerisinde kanun koyma ve uygulama ile, vergi toplama haklarını elde etmişlerdir. Bu şehir devletlerinin temel unsuru burjuvalardır. Şehrin yöneticisi genellikle tüccar sınıfı içerisinden seçilir ve bir sonraki seçime kadar şehri yönetebilirdi. Bu yapı zaman içerisinde günümüz yerel yönetimlerine dönüşmüştür.

Yerel yönetimlerin olmazsa olmaz şartları vardır. Bunlardan biri ve en önemlisi de adından belli olmak üzere yerinden yönetim ilkesidir. Buna göre bir yapının yerel yönetim niteliğinde sayılabilmesi için belirli bir küçüklükteki alanla ilgileniyor olması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin bu özelliği, hizmetin merkez yönetimden gelecek olduğunda karşımıza çıkması muhtemel, gecikmeler, bürokrasi, kırtasiye masrafları gibi problemleri ortadan kaldırmaktadır. Bir yapıyı yerel yönetim olarak nitelendirebilmenin başka bir şartı da coğrafi küçüklük olduğu kadar, hizmet verilen nüfusun sayısının da az olması gerekliliğidir. Günümüzde Singapur, Hong Kong gibi yüzölçümü küçük ancak barındırdıkları nüfus ele alındığında büyük sayılabilecek yerleşim yerleri vardır. Bunlar gibi birçok şehirde gün geçtikçe nüfus yoğunluğu artmakta ve yerel yönetim başına hizmet talep eden insan sayısı da aynı oranda artmaktadır. Bu durum günümüz bazı yerel yönetimlerinin bu şartı yerine getirmekte zorlandığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Bir yapıyı yerel yönetim olarak nitelendirebilmek için, yerel yönetim sınırları içerisinde yaşayan yurttaşların yönetim sürecine katılması gerekliliğinden bahsetmek gerekir. Özellikle nüfusu düşük yerleşim birimlerinde, yerel yöneticiler ile yurttaşlar birbirini tanımakta ve yönetim sürecinde yurttaşların görüşlerinin de değerlendirilmesi kolaylıkla sağlanabilmektedir. Fakat günümüzde, büyük şehir ve metropollerin yönetiminde yurttaşlar, ancak temsili demokrasi yoluyla ve seçimlerle bu sürece katılabilmektedir. Bu da yine nüfusun artmasıyla birlikte yerel yönetimlerin içine girdiği çıkmazlardan biri olarak karşımıza çıkar. Yerel yönetimleri içine girdiği bu çıkmazdan günümüzde yeni medya çıkarmaktadır. Web 2.0 teknolojisi ile birlikte gelen yeni medya, kitle iletişimi sürecinin tek boyutlu yapısını değiştirmiştir. Böylece artık yurttaşlar yeni medya üzerinden yerel yönetim sürecine tekrar katılım sağlayabilmektedir. Yeni medya birçok diğer alanda olduğu gibi yerel yönetimlerin halkla ilişkilerini de bambaşka bir boyuta taşımıştır. Bu çalışmada yeni medyanın yerel yönetimlerde siyasal katılıma olan etkisi ortaya konulacaktır.

1. Geçmişten günümüze yerel yönetimler ve demokrasi

Yerel yönetimler, sınırlı ve yerel bir bölgede yaşayan yurttaşların, bir arada yaşamaktan doğan ihtiyaçlarını karşılayan ve kamu hizmeti ve malı sunan, bunun yanında yurttaşların oylarıyla seçilen yöneticiler tarafından yönetilen kurumlardır (Pustu, 2016, s. 101). Yerel olması niteliğinden kaynaklanan yönleriyle merkezi yönetimlerden ayrışırlar. Yerel yönetimler

kavramı hukuksal ve siyasal bir kavram olarak geç Ortaçağ döneminde ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 1985, s. 9). Bu kavramın modern anlamda ihtiva ettiği manayı tam anlamıyla kapsayabilmesi için ise demokrasinin güçlenmesi, imparatorluk ve diğer güçlü merkeziyetçi yapıların zayıflaması gerekmiştir. Çünkü yerelden yönetim ile merkezden yönetim birbirilerinin zıttı olan meselelerdir ve birinin güçlenmesi diğerinin zayıflamasını gerektirir. Görmez'e göre (2000, s. 81), "çağdaş yerel yönetimlerle aralarında birebir ilişki kurulmasa da Ortaçağ komünlerinden bu yana yerel yönetimler, özgürlük, eşitlik, temsil, katılma gibi değerleri yaşatan kurumlar olmuşlardır." Bunların yanısıra yerel yönetimler, demokrasinin gelişimine büyük katkıda bulunmuş kurumlardır. Yerel yönetimler ile demokrasi arasında yakın ilişki kurulmasında, yerel yönetimlerin merkezi yönetimlere karşı bir güç dengeleyici olarak öne çıkmasının büyük bir payı vardır (Lipson, 1978, s. 344-345). Bu sebepten dolayı yerel yönetimler demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar.

İlk çağlardan bu yana medeniyetin gelişiminin temel taşı insanların kolektif bir şekilde hareket edebilmeleri ve bu birlikteliği sağlamak ve koruyabilmek adına yasalar ve kurumlar icat etmiş olmalarıdır. Medeniyet dediğimiz mefhum ancak bir arada hareket eden insanların ortak bir amaç uğruna çalışabilmesi ve bu düşünsel ve eylemsel ortaklığı gelecek nesillere aktarabilmesiyle mümkün olmuştur. Çünkü medeniyet kavramı, kendisini oluşturan insanların tümünün tecrübelerini, bilgi ve birikimi ile yaşanmışlıklarını kapsar. Bu tecrübelerin, bilgi, birikim ve yaşanmışlıkların sonraki nesile aktarılabilmesinin yolu da insanların ortaklaşa inşa ettikleri kültürel ve yasal kodlarla birlikte, kurumlarıdır. Medeniyetin inşasında insanların birlikte hareket etmelerinin zorunluluğundan bahsederek, bu insanların bir arada yaşamalarının da kaçınılmaz olduğundan bahsetmemiz gereklidir. İşte bu şekilde medeniyetin çekirdeği her zaman insanların bir arada yaşadığı yerleşim yerleri olmuştur. Çünkü çoğu zaman medeniyet, kültüre; kültür de mekana bağımlı bir unsur olarak karşımıza çıkar.

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesinin sebeplerine dair çeşitli iddialar vardır. Genel geçer yaklaşımların bir kısmı insanların tarım yapmaya başladıktan sonra (Pustu, 2006, s. 129) yerleşik hayata geçtiğini, diğer bir kısmı ise insanların dini sebeplerle bir araya toplandığı (Shults & Wildman, 2018, s. 34) ve bu toplanılan yerlerde zaman içinde kalıcı yerleşimler kurulduğunu öne sürer. Doğrusunun hangisi olduğu fark etmeksizin, insanlar yaklaşık 10.000 yıl önce Mezopotomya'da Fırat ve Dicle havzalarında, Mısırda'da Nil havzasında, Hindistan'da ise İndus havzasında ilk köyleri kurmuşlardır. Zaman içerisinde kurulan bu ilk köylerde, herkesin ortak kullandığı, yollar, kuyular, çeşmeler meydanlar ve ibadethaneler gibi kamusal alanların yönetimi ve herkesi ilgilendiren hususların yönetimi ile alakalı insanlar bir araya gelip kararlar almaya başlamıştır. Nüfus arttıkça bu yönetim işleri ile sürekli olarak ilgilenmesi gereken kimseleri gerekli olmaya başlamış ve köylüler kendi aralarından bu işlerle ilgilenecek yöneticiyi tayin etmişlerdir.

Tarımda teknolojinin gelişmesi ve sulu tarımın yapılmaya başlanması ile artı ürün ortaya çıkmış, insanlar ihtiyaçlarında fazlasını üretmişlerdir. Bu durum yerleşik toplumları, aynı dönemde hayvancılık yapan göçebelere nazaran daha avantajlı bir konuma getirmiştir. Çünkü tarım ürünleri daha fazla ve daha istikrarlı bir şekilde üretilebilirken, evcil hayvanlar salgından ve hastalıktan kolaylıkla etkilenebilir durumdadır. Bunun sonucunda göçebeler, hasat zamanı köylere baskın yaparak bakırdan üretmiş oldukları gürzlerle çiftçileri öldürmüş ve ürünlerine el koymuştur. Hayatta kalmayı başaran köylüler, bir sonraki seferde kendilerine savunabilmek için, ürettikleri artı ürünü, diğer toplumların üretmiş oldukları bakırla takas etmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda ticaret kavramı doğmuştur (Bernstein, 2008, s. 20-21). Ticaret farklı ürünlerin takasını gerektirdiği için farklı coğrafyalar arasında yapılmış ve ticaretin gelişmesi ile birlikte ürünlerin satılacağı pazarların kurulduğu yerler zaman içerisinde daha büyük yerleşim yerleri haline gelmiştir. Yerleşim yerleri büyüdükçe, buralar artık köy olmaktan çıkıp şehir olmuştur. Yerel yönetimler de bu noktada farklı bir hüviyete erişmiştir. İlk şehirlerin ortaya çıkması, aynı zamanda ilk devletlerin ortaya çıkmasıyla paraleldir. Antik çağlarda

kurulan bu ilk devletler, genellikle dine dayalı monarşiyle yönetildiği için (Nissen, 2004, s. 109) yerel yönetimler vasfını taşımayan yerler olarak nitelendirilebilir. Ancak bunun bir istisnası olarak, Yunan şehir devletleri gösterilebilir. Çünkü Yunan şehir devletlerinde özgür erkekler, şehrin agorasında kurulan meclislerde şehirle alakalı karara doğrudan demokrasi yoluyla katılabilme imkanlarına sahiptirler.

Ancak modern anlamda yerel yönetimlere en yakın yapıların Ortaçağ'daki komünler olduğunu söylemek lazımdır. Ortaçağ'da ticaret sayesinde güçlü bir burjuva sınıfı üretebilmiş kimi şehirler, başlarında herhangi bir süzerenin olmadığı ve direk imparatora bağlı oldukları bir yapıyı, ruhbanların ve imparatorun da taraf olduğu üçlü bir anlaşma sayesinde kazanabilmişlerdir. Özgür şehirler olarak adlandırılan bu komünler, şehrin sınırları içerisinde vergi toplayan, şehirleşme anlamında hizmetlerde bulunan, imparatorluktan bağımsız bir yargıya sahip, dış politikada imparatora bağlı özerk yapılardır. Bu komünler bazen İtalya'da olduğu gibi tamamen otonom yapılar olabildiği gibi bazen kısmi otonomiye sahip olabiliyorlardı. Ortaçağ komünlerinde çoğu zaman kentin ileri geleninin tüm erki elinde bulunduran belediye başkanı görevi "maire" olarak seçildiğini görebiliriz (Pustu, 2006, s. 142). Maire'nin yanında burjuva meclisinin ya da "parlament" adı verilen bir meclisin de kentin yönetiminde çoğu zaman söz sahibi olduğunu söylemek mümkündür (Görmez, 1997, s. 27). Komünlerin ortaya koyduğu en büyük buluşlardan biri kamu yararına toplanan vergiler olmuştur (Pirenne, 1983, s. 50). Bu vergi ilk olarak, şehrin korunmasını sağlamak için inşa edilen şehir surlarının bayındırlığı için alınmış, vergiyi ödemeyi reddeden kimselerin şehre girişine izin verilmemiştir.

Kent kavramı, karmaşık ilişkilerin bulunduğu organik dayanışmaya dayalı mekansal bir birime ifade eder. Bu bağlamda kent ve de yerel yönetimler hususu ancak sanayi devriminden sonra tam manasıyla kendi anlamına kavuşabilmişlerdir (Kavruk, 2002, s. 27). "Sanayi devrimi ile birlikte şehirleşme en önemli demokratik ve toplumsal hareketlilik odağı olmaya başlamış ve toplum yapıları şehir ağırlığına doğru kaymaya başlamıştır" (Sezal, 1992, s. 12-13). Sanayi devrimi şehirlerin karmaşık yapılarını artırmış, iş bölümü kavramı şehirlerin olmazsa olmazı haline gelmiştir. Bunun yanında şehirlerde nüfus yoğunluğu gün geçtikçe artmış ve toplumsal sınıflar da meydana gelmeye başlamıştır. Bunlarla birlikte, sanayileşme sonucunda şehirler, demokratik hareketlerin merkezinde olan konumunu kuvvetlendirmişlerdir. Şehrin sunduğu toplumsal çeşitlilik, ortaya çıkan kamusal alanlar, özgür fikirlerin konuşulduğu bir ortam sunmuştur. Sanayileşmeyle birlikte giriftleşen iş bölümü ve artan üretim, ticaretin ve ekonomik büyümenin artmasına yol açmıştır. "Yerel ölçekteki pazarlar yerini geniş perspektifle bölgesel, ülkesel ve uluslar arası boyuttaki pazarlara bırakmıştır" (Pustu, 2006, s. 145). Sonuç olarak sanayileşme yerel yönetimlere ve kentleşmeye büyük bir hız ve ivme kazandırmıştır. Yerel yönetimlerin tarihindeki son dönüm noktası ise küreselleşme olmuştur. Küreselleşme ile birlikte, ulus devletlerin sınırları önemsizleşirken, ülkelerin ekonomi üzerindeki hakimiyeti giderek azalmıştır. Bu noktada kentler, küresel ekonomik sistemin birimleri haline gelmiştir (Topal & Akyazı, 1997, s. 13). Bu durumda kentler yerel ölçekli olma niteliğini kaybetmeye başlamıştır.

Bilginin, hammaddelerin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi ile belirginleşen, teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin yönlendirdiği süreç günümüzde küreselleşme olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel alanlar gibi birçok alanda bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu dönüşümün en iyi gözlemlenebildiği mekânlardan biri kentlerdir. Küreselleşme ile beraber yaşanan dönüşüm sürecinde bazı kentlerin önemi günümüzde giderek artmaktadır. Bilgi çağında bulunduğumuz 21. yüzyılda bu kentler toplumsal değişimin ve küresel ekonominin beşiği olma özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. (Pustu, 2006, s. 146)

Günümüzde yerel yönetimler, küresel ekonomik sistemin en temel birimi haline gelen kentlerin, yönetildiği unsurlardır. Tarihten bu yana, özgürlük, eşitlik, katılım ve demokrasi kavramlarıyla iç içe geçmiş kentin sahası günümüzde insanların mesken olarak tuttuğu alanların

çoğunu kapsamaktadır. Günümüzde yerel yönetim meselesinin girdiği krizlerin çözümü de insanların alacağı kamu mal ve hizmetinin kalitesinin artması için önemlidir.

Demokrasinin ve çoğulcu bir yapının olmazsa olmazı, devletin elinde bulundurduğu yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerinden bağımsız bir şekilde işlemesidir. Bu üç erkin yanına zaman içerisinde farklı disiplinlerde farklı erkler de eklenmiştir. Bu erklerin birbirlerinden bağımsız karar vermesi, birbirlerini atayamaması ne ölçüde mümkün olabiliyorsa, bir yönetim o ölçüde demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü olabilmektedir. Locke'a göre yasayı yapanlar, aynı zamanda bu yasayı uygulayan kimseler ise kendilerini yasanın kapsamından münezzeh görebilirler (Allison, 2007, s. 78). Montesquieu'ya göre, yargı erki, yasama ve yürütme erklerinden bağımsız bir şekilde belirli bir rotasyon çerçevesinde halk tarafından seçilen organlar tarafından kullanılmalıdır. Ayrıca yargı erkini kullananlar, yasalarla alakalı yorumda bulunmamalıdır (Ağaoğulları vd., 2005, s. 424). Ancak bütün bu şartların sağlanması bile kuvvetler ayrılığı ilkesinin oluşmasına tam olarak zemin oluşturmaz. Bu erklerin de kendi içerisinde farklı organlara bölünmesi gereklidir. Örneğin, yargı erkinin tek bir mahkeme ile değil, birbirlerini dengeleyebilen farklı mahkemeler arasında, yürütme erkinin merkezi yönetim ile yerel yönetim arasında bölüştürülmesi gereklidir. Bu çalışma yerel yönetimlere dair bir çalışma olduğu için burada yerel yönetimler bağlamında yürütme erkini değerlendirilmiştir.

Devlet gücünün sınırlandırılması ile demokratik ve çoğulcu bir hukuk devletinin oluşumu arasında bir ilişki vardır (Görmez, 2000, s. 81). Bu noktada yerel idareler, devletin gücünü dengeleyen unsurlar olarak öne çıkar (Duguit, 1954, s. 129). Toplumla hizmet sunma işlevi nedeniyle, yürütme erkinin zamanla güçlendiği bilinmektedir. Yürütme gücünün antidemokratik bir çehreye bürünmemesi ve sınırlandırılması ancak yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle mümkündür (Görmez, 2000, s. 81). Yani yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kamu hizmetinin sunumunun merkezi idareden yerel idareye geçmesi, demokratikleşme yolunda önemli bir katkı sunar.

Bunların yanında yerel yönetimler doğrudan demokrasinin de örneklerini ortaya koyarlar. Yerel yönetim adı üzerinde belirli bir oranda yerel nüfusa kamu mal ve hizmetini sunan yapılardır. Bu noktada, yerel idarenin sınırları içerisinde yaşayan yurttaşlar merkezi idarede mümkün olmayacak şekilde, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri gibi kimselerle doğrudan iletişim kurma şansına sahiptir. Böylece temsili demokrasinin yol açtığı yurttaş iradesinin hizmetlere yansımama problemi yerel idarelerde karşımız çıkmaz. Ancak günümüzde kentlerin büyümesi ve nüfus yoğunluklarının artması yerel yönetimlerde yurttaşların yönetime katılımının önüne geçmektedir. Günümüz metropollerindeki belediyelerde yurttaşların birçoğu, belediye yöneticileriyle bir kere bile karşılaşmadan bir seçim dönemi geçirebilir. Bu noktada yerel idarelerin sağladığı faydalardan biri kaybolmaktadır. Yeni medya hususunun yerel idarelere sunduğu katkı bu yönden de değerlendirilebilir.

2. İnternetin gelişimi ve artan katılım

İnternet, dünya çevresinde birden fazla bilgisayarın ortak bir ağ üzerinden iletişime geçmesidir. İlk başlarda askeri maksatlarla kullanılmaya başlanan internet, 20. yüzyılın sonlarına doğru kişisel kullanıma da açılmıştır. İnternet günümüzde bir web tarayıcısı üzerinden, farklı sunucular vasıtasıyla yayınlanan internet sitelerine girerek kullanılır. Bunun yanı sıra internette oluşturulan sunucular sayesinde, çeşitli amaçlarla üretilmiş ve kullanıcılarının birbirleriyle etkileşime geçtiği web, masaüstü ya da telefon uygulamaları da günümüzde kullanılmaktadır.

İlk yıllarında internet, web siteleri üzerinden ansiklopedik bilgilerin yayımlandığı bir platformdu. Bunun yanında internet kullanımı insanlar arasında bugünkü kadar yaygın değildi. 1996 yılında internet kullanıcılarının sayısı yalnızca 40 milyonu (Gezgin, 2001, s. 30). Bu dönemlerde ortaya çıkan ve kullanılmaya başlanan internet iletişim hususunda her ne kadar büyük bir devrim yapmış olsa da bu mecrada kurulan iletişim tek yönlü olarak işlemekteydi.

Bu dönemde kullanıcılar ihtiyaç duydukları bilgilere çok daha hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabilmekteydi. Ancak söz konusu internete bilgi sağlamak olduğunda, bunu ancak teknik becerilere sahip kimselerin kurduğu internet siteleri ya da resmi kuruluşlarının oluşturmuş olduğu internet siteleri sağlayabiliyordu (Güz vd., 2020, s. 452-453). İnternetin ilk yıllarındaki teknolojisi günümüz teknolojisinden oldukça uzaktı. Bu sebeplerden dolayı internet, günlük hayatta bugünkü kadar yer kaplamayan, yalnızca ödev ve araştırma için, sohbet odaları için ya da flash tabanlı web oyunları için kullanılmaktaydı. Bu da internetin ilk yıllarında ortaya koyduğu farklılaşmanın ve sunduğu avantajların günümüze nazaran oldukça düşük olması sonucunu doğurmaktadır.

İnternetin gelişimi insanların medyayla ilişkilerini değiştirmiş ve daha önce pasif izleyici konumunda bulunan bireyler aktif kullanıcıya dönüşmüştür. Bu süreçte önem kazanan en önemli sorulardan biri, “izleyiciden kullanıcıya dönüşün demokratik katılımın kapılarını mı açtığı, yoksa mevcut egemenlik ve iktidar ilişkilerini mi geliştirdiği”dir (Hülür & Yaşın, 2016, s. 21). İnternetin bugünkü anlamını kazanması ve yeni medyanın ortaya çıkması, Web 2.0 teknolojisiyle mümkün olmuştur. Web 2.0 ile birlikte internet kullanıcıları için büyük fırsatlar sunmaya başlamış (Bostancı, 2014, s. 87), kullanıcılar yalnızca, içerikleri tüketen alıcı konumunda olmaktan çıkıp, içerik de üreten bir kimliğe bürünmüşlerdir. Artık internet kullanıcıları, internette sadece izleyici değil artık katılımcı bir rol üstlenmişlerdir. Bu durum çoğunlukla yeni medyanın ve sosyal ağların ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur.

Bugün internet teknolojisinin ilerlemesiyle web 2.0 dönemi başlamıştır. Web 2.0, ortalama internet kullanıcısının artık yalnızca içerik tüketen değil, aynı zamanda tüketirken içerik üretebilen bir yapıda konumlanmasını sağlamıştır. Buna göre günümüzde, ortalama internet kullanıcısı; online ansiklopediler, online sözlükler, bloglar ve son olarak da sosyal ağlar üzerinden hem içerik üretebilirken hem de tükettikleri içeriklere yönelik geri bildirimlerini; yorum, yanıt, alıntı vs. yoluyla herkes tarafından görünür bir şekilde paylaşabilmektedir. Bu yolla, büyük kitleler, iletişim faaliyetindeki pasif durumlarından kurtulmuş ve kendilerini, ne istediklerini, nasıl düşündüklerini ifade etme fırsatını bulmuşlardır. Bunun yanı sıra bu teknolojiyle birlikte gelen hız ve kolay erişim, çok sayıda insanın bu teknolojiden faydalanabilmesinin önünü açmıştır (Güz, 2018, s. 14-15). Kullanıcı sayısının her geçen gün artması, bu teknolojilerin öneminin de doğrusal olarak artmasına yol açmıştır.

Bütün bu gelişmeler yeni medya biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamış (Bozarth, 2010, s. 11) böylece geleneksel medyanın tek yönlü ve merkezî yapısı dönüşmüştür. Bu yeni medya biçimleri erişim ve etkileşim imkanlarını artırmış ve demokratik katılımın alanını genişletmiştir. Sözelimi yeni medya teknolojileriyle birlikte gazetecilik alanında “kullanıcı türevli içerik” imkanı sayesinde geleneksel gazetecilikten tümüyle farklı yeni bir gazetecilik pratik biçimi olarak yurttaş gazeteciliği ortaya çıkmıştır (Hülür & Yaşın, 2017, s. 15). Enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin demokrasi ve katılım açısından en önemli sonuçlarından biri de sosyal paylaşım ağlarının, Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya biçimlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıdır. Bunlar arasında en etkili sosyal medya platformu olan Twitter’ın sosyo-politik ve ekonomik önemi günden güne artmaktadır (Hülür & Yaşın, 2019a, s. 9-11). Twitter’ın küresel düzeyde ihmal edilemeyecek bir sonucu, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi, siyasal ve kamusal iletişimi zaman ve mekân açısından yeniden tanımlamasıdır (Hülür & Yaşın, 2019b, s. 21). Geleneksel medyada medya elitleri içerik üretimini belirledikleri ve seyircilerin medya içerikleri karşısında edilgen bir konumda buldukları halde yeni medyanın getirdiği erişim, içerik üretimi ve katılım imkanları insanların medyayla ilişkilerini dönüştürmüştür.

Artık yeni medyayla birlikte medya, yalnızca medya profesyonellerinin bilgi, içerik haber sunduğu bir yer olmaktan çıkmış, herhangi bir sosyal ağ kullanıcısının da bilgi paylaşabildiği bir alan olmuştur. Bunun yanı sıra, internet kullanıcıları bu teknolojiler sayesinde, rahatlıkla siyasal aktörlere de ulaşabilme imkanına sahip olmuştur (Binark vd., 2014,

s. 30). Yeni medyayla birlikte “siyasal iktidarların geleneksel medya üzerinde kurdukları kontrol sistemleri yetersiz kalmış”, dijital demokrasi ve e-demokrasi yurttaş ile yöneticiler ve devlet arasındaki ilişkileri dönüştürmüştür (Hülür & Yaşın, 2020, s. 16). Söz konusu iletişim olduğunda, bu oldukça büyük bir yeniliktir. Çünkü, her ne kadar medya kuruluşlarının ilkesel olarak bağımsız ve tarafsız haber yapması gerekiyor olsa da en nihayetinde bu medya kuruluşlarının da varlıklarını sürdürebilmeleri için reklama, dolayısıyla da sermayeye ihtiyacı gözden kaçmamalıdır. Medyanın ekonomi politik boyutu ele alındığında, medya kuruluşlarının tam anlamıyla bağımsız ve tarafsız yayın yapması da mümkün gözükmemektedir. Sermayenin ve devlet yönetiminin tek elde toplandığı ülkelerde, medya kuruluşları da ister istemez aynı otoriteye karşı gelmekten çekinmekte ve asıl niteliğini bir kenara bırakıp, sistemin devamlılığı için çalışmaktadır. Günümüzde bu durum gelişmekte olan ülkelerde ve yeni demokrasilerde kendini gösterse de asıl olarak demokrasiye henüz geçmemiş ülkeler incelendiğinde çarpıcı sonuçlarla ortaya konmaktadır. Bu noktada da yeni medya, geleneksel medyanın dolduramadığı boşluğu doldurmuştur. Başta Arap Baharı olmak üzere (Khondker, 2011, s. 677), yeni medyanın gelişimiyle, bir çok otoriter rejimde; protestolar, eylemler sosyal medya üzerinden örgütlenmiş kitleler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hatta bunun karşısında bazı otoriter rejimler devrilirken, bazıları kitlelerin taleplerini karşılamaya yönelik adımlar atmış ya da çok sert şiddet eylemleriyle bunu baskı altına almıştır. Güçler ayrılığı denince yasama, yürütme, yargının yanında dördüncü erk olarak öne çıkan basın, bu ilke yerine getirilmeyip tüm erkler tek bir yapı etrafında toplandığında dahi, yeni medya olarak şekil ve isim değiştirerek karşımıza çıkmıştır. Bunun yanı sıra bazı otoriter rejimlerde ise uluslararası olarak yaygın kullanılan sosyal ağlar yasaklanmış ve yerine ikame olarak sosyal ağlar üretilip halklarının kullanımına denetimli olarak sunulmuştur.

Bunların yanı sıra yeni medya teknolojilerinin gelişimi siyasal katılım açısından da bir çok değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönemde, artan nüfus ve temsili demokrasi anlayışının siyasal katılım açısından olumsuz etkileri, devlet kurumları ve yerel idarelerle vatandaşlar arasındaki iletişimin karşılıklı ve merkezsiz yapılara dönüşmesi neticesinde giderilmeye başlanmıştır (Meriç, 2014, s. 171). Yeni medyanın siyasal katılım hususunda sağladığı bir başka katkı da, mesafelerin önemini yitirmesine yol açmasıdır (Dündar, 2018, s. 103). Günümüzde hızla büyümekte olan kentsel alanlar, bunları idare eden yerel yönetimlerin, bu alanlarda yaşayan vatandaşlarla kuracağı iletişime ve bu vatandaşların siyasete katılımına bir engel olabilecekken, yeni medya sayesinde bu problem de ortadan kalkabilmektedir. Bir takım araştırmalara göre, sosyal ağlar üzerinden katılımın artışı, genel katılımın artışına da ivme kazandırmaktadır (Balcı & Sarıtaş, 2019, s. 519). Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar da, sosyal medya üzerinden siyasete katılan kimselerin, siyasete katılım eğilimlerinin offline olarak da arttığını doğrular niteliktedir (Zaheer, 2016, s. 293; Abubakar, 2011, s. 113-114; Hassan vd., 2016, s. 113). Siyasal katılımın, demokrasilerde olmazsa olmaz olarak nitelendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, yeni medyanın bu hususta oynadığı rol ona atfedilen önemin büyüklüğü ile paraleldir.

3. Yeni medyanın yerel yönetimler açısından önemi

Günümüz gerçekliğinde yeni medya, sosyal hayatın olduğu kadar, siyasal, kültürel ve iktisadi hayatın da onulmaz bir parçası olmuştur. Hayatın her alanına sirayet eden yeni medya, bazen toplumsal açıdan olumsuz sonuçlara yol açabiliyor olsa da birçok açıdan yaşamlarımızı kolaylaştırmıştır. Yeni medya bu doğrultuda yerel yönetimlere de birçok avantaj sunmuştur. Bunlardan bazıları; yerel yönetimlerin hizmetlerini vatandaşlara online olarak sunabilmeleri, yapmış oldukları hizmetleri ve reklamlarını sosyal ağlar üzerinden yayımlayabilmeleri ve vatandaşlarla bu ağlar üzerinden karşılıklı iletişim kurabilmeleridir (Hofmann vd., 2013, s. 2023). Bu hususta yeni medya yerel yönetimler için halkla ilişkiler açısından yeni bir dönem başlatmıştır. Çünkü daha önce yukarıda bahsetmiş olduğumuz meselelerden ötürü, yerel

idareler, yapıları gereği zorunda oldukları halkla doğrudan ilişki kurma vasfını yitirmeye yüz tutmuşken, yeni medya sayesinde bu vasfını tekrar kazanma fırsatını kazanmıştır. Böylece sosyal ağlar yoluyla yerel yönetimler, halka doğrudan temas etmeye başlamış ve aynı şekilde halkın da bu yönetim süreçlerine katılması kolaylaşmıştır.

Yeni medyanın, yerel yönetimler açısından bir başka işlevi de vatandaşların yalnızca yönetime katılmasını değil, aynı zamanda siyasete de katılmasını sağlamasıdır (Güz vd., 2020, s. 455). Kitlelerin kendi kendini yönetmesi olarak kısa bir şekilde tanımlanan demokrasi de, ancak bu kitlelerin aktif bir şekilde siyasal katılımının sağlanmasıyla mümkün olabilir. Aksi takdirde, yönetim eylemi ve siyaset kurumu, yalnızca bu işle ilgilenen ve bütün kaynaklarını buna aktarabilen bir takım siyasal elitler grubu oluşturabilir. Bu durum oligarşiye giden bir yolu aralayabilir. Yeni medyanın bu siyasal katılımı artırma işlevi bu hususta çok önemlidir. Özellikle yerel yönetimler söz konusu olduğunda, yerel siyasal elitler gruplarının varlığı ve oluşumu gözlemlenebilir. Bu gruptakilerin ayrıcalıklı konumu, soy bağı, ekonomik durum vs. gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Yeni medya sayesinde, yerel yönetimlerin siyaset sahnesine, bu alana ilgi duyan yeni kişilerin çıkması, bir rekabet kültürünün oluşumuna ve oligarşik yapıların zayıflamasına yol açar. Yeni medya bu işlevi yerine getirirken, farklı grupların birbirleri ile iletişime geçmesini de sağlar. Karaçor (2009, s. 130) bu hususta şöyle söylemiştir:

Yeni iletişim teknolojilerinden özellikle internet, yalnızca seçim zamanları değil, siyasete ilişkin tartışmalara halkın da katılımını sağlayabilen en önemli araç haline gelmektedir. Bu açıdan yeni iletişim teknolojileri, toplumsal açıdan demokrasinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlayan en önemli iletişim araçlarında biridir. Yeni iletişim teknolojileri farklı grupların, farklı kültürlerin ve farklı etnik yapıların birbirleriyle iletişim kurabildikleri bir alan ortaya çıkartarak hiçbir görüşün ve düşüncenin kısıtlanmadığı bir araç işlevi de görmektedir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde farklı kültürlerden, farklı dillerden ve farklı etnik yapılardan gelen bireyler, birbirleriyle rahat bir şekilde iletişim kurabilmektedirler. Bu durum, siyasete hiç ilgi duymayanların bile siyasete ilgi duymalarını sağlayarak siyasal katılımın artmasını ve demokrasinin gelişmesini sağlamaktadır.

E-demokrasi denilen husus, yerel yönetimlerin kabaca online platformlarda yer almasından farklıdır. Vatandaşların yerel yönetimler sürecine aktif katılımını ön gören e-demokrasi kavramı, yerel yönetimlerin verdiği hizmetin kalitesini, hızını ve güvenilirliğini artırmak, bunları yaparken de, hesap verilebilirliği, şeffaflığı artırmak gibi temel amaçlardan hareket ederek oluşturulmuş bir kavramdır (Arslan, 2007, s. 103). Bu kavramın ortaya çıkmasıyla birlikte yerel idarelerde siyasal katılımın da artacağını söylemek mümkündür.

Sosyal ağların yaygınlaşmasıyla birlikte, insanların gün içinde sosyal medyada geçirdiği vakit de artmaktadır. Bu durum insanların düşünme, değerlendirme, algılama biçimlerini değiştirmekte ve de dönüştürmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin sosyal medyada bulunması artık kaçınılmaz bir gereklilik halini almıştır. Bu durum da beraberinde riskleri getirmektedir. Bu riskler, sosyal medyada çok fazla bilgi kirliliğinin olması, sosyal medyanın bağımlılık yapıcı faktörü nedeniyle insanların sağlığını olumsuz etkilemesi ve güvenlik ile gizlilik meseleleridir (Yeşildal, 2019, s. 891). Güvenlik ve gizlilik meselelerine ayrı bir parantez açmakta fayda vardır. Günümüzde bilgisayar korsanları, bilgisayarlardaki verileri ele geçirebilmek için interneti ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaktadır. Bu da yerel idarelerin gizli kalması gereken bilgilerinin dışarıya sızmasına yol açabilir.

Bunların yanında, sosyal ağların kullanımı her ne kadar yaygınlaşsa da internet kullanımında geçmişe dönük alışkanlıklar kolay kolay değişmemektedir. Daha açık bir ifade ile, web 1.0 döneminden kalan tek taraflı iletişim kurma alışkanlıkları, günümüz yerel yönetimlerinin sosyal ağlardaki hesaplarının kullanımında da gözlemlenebilmektedir. Bu durum, vatandaşlar üzerinde, yerel yönetimlerin sosyal ağları yalnızca propaganda yapmak amacı ile kullandığı izlenimini doğurabilmekte ve yerel yönetimlere karşı olumsuz bir tavır geliştirilmesinin önünü açabilmektedir. Bu durumdan kaçınmak için, yerel yönetimlerin ilgili sosyal medya hesaplarının kullanımının profesyonellerce yürütülmesi ya da kullanacak kimselerin sosyal medya yönetimi hususunda eğitim alması gerekmektedir (Hoffman vd., 2013,

s. 2024-2025). Böylece yerel idarelerin, gelişen yeni teknolojilere ayak uydurabilmesi ve boomerang etkisinden kaçınabilmesi mümkün olmaktadır.

Web 2.0 teknolojisi ile birlikte yeni medya, “yerel yönetimler için erişilebilirlik imkanını mümkün kılması ve kamunun, yönetim ile ilişkisini yatay ve ulaşımı kolay kılması” (Değerli, 2017) vb. gibi katkılarda bulunmaya başlamıştır. Yeni medya artık, demokrasinin, katılımın, kamu hizmetlerinin, yeniden keşif edilebileceği bir alan ortaya koymuştur (Memiş, 2015). Günümüzde yerel yönetimler, yeni medyayı, yalnızca yaptıkları hizmetleri sundukları bir alan olmaktan çıkarmış, aynı zamanda halkın yönetim süreçlerine etkin olarak katılabileceği bir mecra olarak da sunmaya başlamıştır (Bonsón vd., 2012). Halkın yönetim süreçlerine etkin katılımı ile birlikte, yerel yönetimlerin verdiği hizmetlerde herkes için olan ortak iyiyi belirleme süreci daha başarılı olma imkanı yakalamışken, aynı zamanda yerel yönetimlerin hizmetlerinin hesap verilebilirliği de artmıştır.

Yerel yönetimler, yeni medya yoluyla faaliyetlerine dair daha şeffaf ve daha açık davranarak, seçmenler üzerinde olumlu bir imaj bırakma fırsatını da yakalamıştır (Yeşildal, 2019). Bu noktada yeni medya; idarenin kamu ile ilişkilerinde, böylesine doğrudan kanalların olması, verilen mesajların ilgililer için daha kolay ulaşılabilir ve aynı zamanda herkese açık bir biçimde olması gibi avantajlar sunmaktadır. Postman’a göre (2012), yeni medya ile birlikte artan şeffaflık, kullanıcıların iletişim süreçlerindeki direkt katılımlarını artırmakla birlikte, bu süreçte ortaya koydukları katkının miktarını da arttırmaktadır. Demokratik idarelerin olmazsa olmazı olan şeffaflık, yeni medya sayesinde daha yaygın ve görünür bir şekle bürünürken, halkla doğrudan iletişim kurmaya çalışan yerel yönetimlerin işini de bu hususta kolaylaştırmaktadır.

Yeni medyanın, yerel yönetimler nezdinde siyasal katılımı artırdığına yönelik bir çok araştırma ortaya konmuştur. Balcı ve Sarıtaş’ın (2019, s. 531-532) Konya’da yapmış oldukları araştırmaya göre, Facebook üniversite gençlerinin siyasete dair karar alma süreçlerinin en etkin araçlarından biri olmuştur. Mutlu’nun (2020, s. 316-318) Küçükçekmece ve Bağcılar’da yapmış olduğu çalışma, seçmenlerin çoğunun siyasi kanaatlerini yeni medyada paylaştıklarını ortaya koymuştur.

Sonuç

Yerel yönetimler ortaya çıktığı andan itibaren demokrasinin, özgürlüğün, katılımın, adaletin geliştiği merkezler olmuşlardır. Antik çağlardaki Yunan şehir devletlerinden, günümüz büyük metropollerine kadar, yerel yönetimler ekonomik ya da yerleşimsel bir birim olmaktan öte, demokrasinin ve çoğulculuğun gelişmesine büyük katkıda bulunan unsurlar olmuşlardır. Kamu mal ve hizmetlerinin sunulmasından kaynaklanan güçle birlikte merkezi idarelerinin despotlaşmasına giden yolun önünde duran en büyük engel de yerel yönetimler olmuştur. Kamu mal ve hizmetlerinin sunulması hususunda yürütme erkini merkezi idare ile paylaşan yerel idareler sayesinde, bu güç tek bir elde toplanmamış ve alternatif bir kuvvetler ayrılığı senaryosu hayata geçebilmiştir. Demokrasinin bel kemiğini oluşturan kuvvetler ayrılığının bu hususta güçlenmesiyle birlikte demokratikleşme yolunda yerel yönetimlerin katkısı daha da büyük bir noktaya gelmiştir.

Bunların yanında yerel yönetimler, yurttaşlara yönetim sürecine katılım hususunda ciddi bir avantaj sunar. Yurttaş merkezi idarenin yönetimine ancak seçimler vasıtasıyla ya da politik aktivite yoluyla katılabilir. Bu yüzden az sayıda politika ile uğraşan insan dışında, yurttaşlar için merkezi idarenin yönetimine katılım ancak seçimden seçime mümkün olabilmektedir. Yerel yönetimler bu konuda yurttaşlara büyük bir fırsat sağlamaktadır. Çünkü yerel yönetimler adı üzerinde belli bir coğrafi sınıрын içerisinde yerellik niteliği taşıyan yerlerin idaresidir. Yerellik sağlanması hususu ise merkezi idarelere nazaran az sayıda insana kamu mal ve hizmetinin sunulmasını gerektirir. Böylece yerel yönetimlerde idareci olan kimselerin muhattabı daha az insan olmaktadır. Günümüz modern insanının bir devlet başkanıyla

karşlaşması bile çok nadir gerçekleşebilirken, çoğu insan yaşadığı yerdeki yerel yönetimlerin idarecilerini bizzat tanıyabilmektedir. Bu durum da yerel yönetimlerde yönetim sürecine katılımın, sadece yerel idarecilerle diyalog kurarak bile mümkün olmasını sağlar.

Bunlara rağmen günümüzde, tıp ve tarım teknolojisindeki ilerlemeler, nüfusların artışına, sanayi ve hizmet sektöründeki büyümeler ise artan nüfusların kentlerde büyümelerine yol açmaktadırlar. Nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte, yerel yönetimlerin hizmet sunduğu insan sayısında da ciddi bir artışın olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, yerel yönetimlerin bazı niteliklerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Artık, yerel yönetimler de hizmet sunduğu insan sayısının artışıyla birlikte büyümek zorunda kalmakta ve hantallaşmaktadır. Günümüzde, kentsel alanın büyümesiyle, yerel yönetimlerin eskisine nazaran çok daha geniş sahalara kamu mal ve hizmetini sunması gerekmektedir. Bu da, yerel yönetimlerin bir noktada, yerelde merkezleşmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında yurttaşlar eskiden belediye başkanıyla ahabap bile olabilirken, artık bir belediye başkanlığı dönemi boyunca hiç karşılaşmayabilmektedirler. Bunlar hem yerel yönetimin yerel olma niteliğini kaybetmesine yol açarken, hem de yerel idarelerin sunduğu yönetime katılım avantajının giderek kaybolması sonucunu doğurmaktadır.

Yerel yönetimlerin girdikleri bu krizi günümüzde yeni medya yoluyla aşabilmektedirler. Yeni medya, insanların, kurumların, kuruluşların sosyal ağlar üzerinden iletişime geçebildikleri alanlardır. Oldukça yeni bir mecra olan sosyal ağlar ve yeni medya, internetin icadını takip eden yıllarda ortaya çıkmışlardır. Nitekim internet ilk ortaya çıktığında askeri amaçlar için kullanılan ve farklı noktalardaki bilgisayarların bir ağ üzerinden birbirlerine bağlandığı bir yapıydı. İnternetin kişisel kullanım için açılması, 20. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir. İlk zamanlarda internet daha çok ansiklopedik bilgilerin paylaşıldığı ve araştırıldığı bir platform niteliğindedir. Bu yıllarda internette paylaşım yapabilmek teknik beceri isteyen bir husustu. Bunun yanında internet kullanımı yeterince yaygın da değildi. Ancak sadece bahsetmiş olduğumuz bu niteliğiyle bile iletişim teknolojisinde çok büyük bir devrim olan internetin gelişmesi ve bugünkü halini alması Web 2.0 teknolojisiyle mümkün olmuştur. Bu teknolojiyle internet üzerinden kurulan iletişim çok yönlü hale gelmiş, sıradan bir internet kullanıcılarını internetteki sadece izleyici pozisyonunda alıp içerik üreticisi haline getirmiştir. Bu teknolojiyle birlikte, internet kullanıcıları normal hayatta yüz yüze bile gelmeyecekleri kişilerle karşılıklı iletişim kurabilmeye başlamışlardır.

Yeni medyanın, yerel yönetimler için olan önemi de bu hususta karşımıza çıkmaktadır. Artık büyüyen kentlerde yönetim sürecine normal şartlarda katılmayan yurttaşlar, sosyal ağlar yoluyla yerel idarelerle çok rahat iletişime geçebilmeye başlamışlardır. Aynı şekilde yerel yönetimler de yaptıkları çalışmaları, getirdikleri hizmetleri şeffaf bir şekilde yurttaşlarına sunabilme imkanına erişmişlerdir. Böylece yerel yönetimler içine girmiş olduğu bu krizden yeni medya ve sosyal ağlar sayesinde çıkabilmiştir.

Kaynakça

- Abubakar, A. A. (2012). Political participation and discourse in social media during the 2011 presidential electioneering. *The Nigerian Journal of Communication*, 10(1), 96-116.
- Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F. Ç. & Ergün, R. (2005). *Kral devletten ulus devlete* (1. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Allison, J. W. F. (2007). *The English historical constitution, continuity, change and European effects*. UK: Cambridge University Press.
- Arslan, A. (2007). Turkish local e-governments: A longitudinal study. *Electronic Journal of e-Government*, 5(2), 95-106.
- Balcı, Ş. & Sarıtaş, H. (2015). Facebook ve siyasal katılım. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 511-535.

- Bernstein, W. J. (2008). *A splendid exchange: How trade shaped the world*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Binark, M., Çomu, T., Bayraktutan, G., Özçetin, B., Doğu, B., İslamoğlu, G. & Aydemir, A. T. (2014). *Siyasetin yeni hali: Vaka-i sosyal medya - seçimden seçime, Gezi direnişi'nden hükümet cemaat çatışmasına*. İstanbul: Kalkedon.
- Bonsón, E., Torres, L., Royo, S. & Flores, F. (2012). Local e-government 2.0: Social media and corporate transparency in municipalities. *Government Information Quarterly*, 29(2), 123-132.
- Bostancı, M. (2014). Siyasal iletişim 2.0. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Erciyes İletişim Dergisi*, 3(3), 84-98.
- Bozarth, J. (2010). *Social media for trainers*. San Francisco: Pfeiffer Publish.
- Değerli, A. (2017). Ağ toplumunun iletişimi ekseninde yerel yönetimlerin sosyal medya kullanım düzeyi: Kadıköy Belediyesi örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 46(12), 63-79.
- Duguit, L. (1954). *Kamu hukuku dersleri* (S. Derbil, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi.
- Dündar, L. (2018). Yeni medya ve siyasal katılım: 15 Temmuz örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 101-115.
- Gezgin, S. (2001). Geleneksel basın ve internet gazeteciliği. S. Yedig & H. Akman (Ed.), *İnternet çağında gazetecilik* (s. 29-36) içinde. Ankara: Metis Yayınları.
- Görmez, K. (1997). *Yerel demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Görmez, K. (2000). Demokratikleşme açısından merkezi yönetim - yerel yönetim ilişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 81-88.
- Güz, N. (2018). News transformation from traditional media to new media. N. Güz & C. Yeğen (Ed.), *Media with its news, approaches and fractions in the new media age* (s. 17-40) içinde. New York: Peter Lang.
- Güz, N., Yayla, M. A. & Taner, A. (2020). Kültürün aktarıcısı olarak sosyal medya: Siyasal partilerin Etimesgut'taki yerel örgütlerinin sosyal medya kullanımı. N. Güz (Ed.) *Uluslararası Türk Kültür ve Sanat Sempozyumu 5. Cilt* (s. 437-459) içinde. Ankara: Süer Araştırma.
- Hassan, M. S., Allam, S. N. S., Azni, Z. M. & Khamis, M. H. (2016). Social media and political participation among young people. *Jurnal Sains Sosial Malaysian*, 1, 95-144.
- Hofmann, S., Räckers, M., Beverungen, D. & Becker, J. (2013). Old blunders in new media? How local governments communicate with citizens in online social networks. R. H. Sprague Jr. (Ed.), *Proceedings of the 46th Annual Hawaii International Conference On System Sciences* (s. 2023-2032) içinde. Wailea: IEEE.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2016). İzleyiciden kullanıcıyla yapı özne sarkacı. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya kullanıcının yükselişi* (s. 7-38) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2017). Yeni medya ve gazeteciliğin geleceğini çerçevelemek. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya geleceğin gazeteciliği* (s. 9-38) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2019a). Twitter araştırmalarının bir panoraması. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Twitter araştırmaları* (s. 9-42) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2019b). Küresel insanın hayal alanı olarak Twitter'ı anlamak. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Bilgi, doğruluk ve Twitter* (s. 9-38) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2020). Yeni medya, toplum ve siyasal iletişimin dönüşümü. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve siyasal iletişim* (s. 9-88) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Karaçor, S. (2009). Yeni iletişim teknolojileri, siyasal katılım, demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 121-131.

- Kavruk, H. (2002). *Anakente bakış, Türkiye’de anakent belediyeçiliği ve kent hizmetlerinin yönetimi*. Ankara: Hizmet-İş.
- Lipson, L. (1973). *Politika biliminin temel sorunları* (T. Karamustafaoğlu, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi.
- Memiş, L. (2015). Yerel e-katılımın yeni aracı olarak sosyal ağlar: Facebook ve Twitter örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 209-242.
- Meriç, Ö. (2014). Dijital demokrasi: Türkiye’de yeni medya ve siyasal katılım (Yayımlanmamış doktora tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mutlu, N. (2020). Dijitalleşme bağlamında yeni medya ve seçmen davranışı ilişkisi: 23 Haziran 2019 yerel seçimleri Küçükçekmece ve Bağcılar örnekleri (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Nissen, H. J. (2004). *Ana hatlarıyla Mezopotamya. Yakın Doğu arkeolojisinin ilk dönemleri* (Z. Z. İlkelen, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyet’e yerel yönetim geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Pirenne, H. (1983). *Ortaçağ Avrupasının ekonomik ve sosyal tarihi* (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Postman, J. (2009). *SocialCorp: Social media goes corporate*. Berkeley: New Riders.
- Pustu, Y. (2016). Yerel demokrasinin kökeni. *Sayıştay Dergisi*, 100, 89-107.
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme sürecinde kent, antik site’den dünya kentine. *Sayıştay Dergisi*, 60, 101-151.
- Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Shults, F. L. & Wildman, W. J. (2018). Simulating religious entanglement and social investment in the neolithic. Hodder, I. (Ed.), *Religion, history and place in the origin of settled life* (s. 33-63) içinde. Boulder: University Press of Colorado.
- Topal, K. & Akyazı, H. (1997). Yeni küresel ekonomik sistem ve ulusal kalkınmada kentlerin önemi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(6), 12-18.
- Yeşildal, A. (2019). Sosyal medya, yerel yönetimler ve katılımcı yönetim: Bilgi çağında belediyeler için yeni stratejiler. *İnsan ve İnsan*, 6(22), 883-902.
- Zaheer, L. (2016). Use of social media and political participation among university students. *Pakistan Vision*, 1(17), 278-299.

Bilginin toplumsal-felsefi boyutları ve Spinoza'nın bilgi anlayışı

Mehmet Mesut Ballı*

Öz

Antik Yunan'dan itibaren bilgi, felsefenin konuları arasındadır. Bununla birlikte filozoflar bilgi konusunu genel olarak toplumsal bağlamının dışında ele almışlardır. Bu durum özellikle 17. yüzyıla kadar devam etti. Bu yüzyıl kesin bilgi arayışının ve yeni yöntem geliştirilmenin yüzyılıdır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren filozoflar, düşünürler bilgiyi ele alışıta yeni yollar benimsemişlerdir. Böylece 20. yüzyılda bir disiplin haline gelecek olan bilgi sosyolojisine de öncülük etmişler, bilgi sosyolojisinin habercileri olmuşlardır. Bu öncü, haberci düşünürlerden biri, Brunch Spinoza'dır. Bu metinde Spinoza'nın bilgi görüşü ortaya konuldu. Spinoza, iki ayrı çalışmada iki farklı bilgi sınıflandırması yaptı. Bunlardan biri, bilginin 'algı' olarak tanımlandığı *Anlam Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*'dir. Diğeri ise ölümünden sonra yayınlanan ve onun başyapıtı olan *Etika* adlı kitabıdır. Spinoza, geometrik bir yöntemle yazdığı *Etika*'da genel olarak felsefenin bütün alanlarını, özel olarak da bilgi kuramını ortaya koyar. Spinoza, bilginin kaynağı konusunda rasyonalist bir tutum sergiledi. Rasyonalist bir bilgi kuramı hedefledi ve ilerlemeci bir bilgi kuramı oluşturdu.

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 28/04/2021

Kabul - Accepted: 21/06/2021

Atıf – Reference: Ballı, M. M. (2021). Spinoza düşüncesinde yöntem ve bilgi. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 93-119.

Anahtar kelimeler: Spinoza, bilgi kuramı, bilgi sosyolojisi, rasyonalizm, Batı düşüncesi

Social-philosophical dimensions of knowledge and Spinoza's understanding of knowledge

Abstract

Since Ancient Greece, the knowledge is among the subjects of philosophy. However, philosophers have generally considered the subject of knowledge outside of its social context. This situation continued especially until the 17th century. This century is the century of the search for precise information and the development of new methods. Especially since the 17th century, philosophers and thinkers have adopted new ways of handling knowledge. Thus, they pioneered the sociology of knowledge, which would become a discipline in the 20th century, and became the messengers of the sociology of knowledge. One of these pioneering, messenger thinkers is Brunch Spinoza. In this text, Spinoza's opinion of knowledge was presented. Spinoza made two different classifications of knowledge in two separate studies. One of these is the Inquiry on the Correction of Semantic Ability, where knowledge is defined as "perception". The other is his masterpiece, *Ethica*, published posthumously. In *Ethics*, which Spinoza wrote with a geometric method, he puts forward all areas of philosophy in general and the theory of knowledge in particular. Spinoza took a rationalist attitude regarding the source of knowledge. He aimed at a rationalist theory of knowledge and formed a progressive theory of knowledge.

Keywords: Spioza, epistemology, sociology of knowledge, rationalism, Western thought

Giriş

Felsefenin temel etkinliklerinden biri, bilgiye ilişkin kavramsal sorunları irdeleme, açıklığa kavuşturmadır (Yıldırım, 2008, s. 7). Bu bağlamda bilgi, felsefenin epistemoloji olarak adlandırılan dalının özel konusunu oluşturur. Felsefe tarihinde bilgi konusu, Antik Yunan'da özellikle de Sofistler, Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofların döneminde felsefi

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, E-posta: mesutballi@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-0675-7317

düşüncenin gündemine geldi ve yerleşti. Bu dönemden sonra da felsefi düşüncenin temel konularından biri haline gelerek bazı dönemlerde, bazı filozofların katkılarıyla felsefi düşüncenin tam merkezinde varlığını sürdürdü (Arslan, 2010, s. 19). Fakat filozoflar genel olarak bilgiyi toplumsal bağlamının dışında ele aldılar. Daha açık bir deyişle, yaygın olarak filozoflar bilgide toplumsal-tarihsel bağlamın dışında bir temel aradılar. 17. yüzyıldan sonra ise bazılarınca bu genel eğilimden çıkılarak bilgiyi ele alışı yeni yaklaşımlar benimsendi. Böylece bilgi tarihsel-toplumsal bağlamlarla da ilişkilendirilen bir olgu haline geldi. Bu yaklaşım farklarını sağlayan filozoflar kendilerinden yüzyıllar sonra bir disiplin haline gelecek olan bilgi sosyolojisinin öncü isimleri, habercileri olarak kabul edil(ebil)irler. Bu çalışmada filozofların bilgiyi nasıl ele aldıklarına değinildi. Spinoza'nın bunlardan biri olduğu ileri sürüldü. Diğer bir ifadeyle, bilginin odağında yer aldığı bilgi sosyolojisi akademik bir disiplin olarak kimliğini 20. yüzyılda kazanmış olsa da modern anlamda bilimin gelişmeye başladığı dönemlerden (17. yüzyıl) itibaren bazı filozoflar, düşünürler öncü, haberci sayılabilecek görüşler, öneriler getirdiler.

Antik Yunan'dan itibaren bilgi sorununu merkezi gören ya da merkez konularından biri olarak ele alan bazı filozofları ve düşünürleri de 20. yüzyılda kurulacak olan yeni bilim dalının kökleri arasında saymak mümkündür. Bu bağlamda görülebilecek isimlerde ise 20. yüzyılda çizilen çerçevenin belirleyici olduğu belirtilmelidir. Zira bilgi sosyolojisinin odağında yer alan bilginin toplumsallığı meselesi en temel ölçü olarak kabul edildi. Durkheim, Max Scheler gibi düşünürlerce bilgi sosyolojisinin kurulması yönünde daha somut adımlar atıldı ve K. Mannheim tarafından (1929) yeni bir bilim dalı olarak bilgi sosyolojisi kuruldu. Diğer bir ifadeyle, Antik Yunan'dan beri filozoflar bilgi konusuna, sosyolojinin kuruluş dönemlerinden itibaren, sosyologlar bilgi olgusuna özel bir önem atfetti. Sosyolojisinin kurucu babalarınınca bilgi konusunu ele alındı (Bal, 2015, s. 79). Daha açık bir deyişle, bilgi sosyolojisinde ilk dalgayı kurucu sosyologlar ve onları izleyenler yarattılar (Bal, 2015, s. 81). *Bilginin Toplumsal Tarihi* adlı kitabında Peter Burke'ün, "erken yeniçağ" olarak nitelendirdiği dönem (Burke (2010, s. 12), erken yeniçağın 1450 ile 1750'deki *Encyclopedie*'nin yayınlanmaya başlayan yüzyıllar arasındaki dönemi kapsadığını belirtir) ile tutumlarıyla 20. yüzyılın bilgi sosyolojisi arasındaki sürekliliklerin anımsanmaya değer nitelikte olduğunu belirtmektedir (2010, s. 234).

Görece oldukça yeni olan bu bilim dalının habercileri arasında kabul edilebilecek isimlerden biri, Benedictus (Baruch) Spinoza'dır (1632-1677). Deleuze'ün da altını çizdiği gibi (2000, s. 10), felsefe tarihinde çok istisnai bir konumda bulunan filozoflar arasında olduğunu ve "kitaplarına konu olan şeyleri ele alış tarzının eşi benzeri" olmadığını ileri sürdüğü Spinoza'nın teolojiden, siyaset felsefesine kadar geniş bir alanda düşünce skalası söz konusudur. Uğraş alanlarından bazılarında ise çok daha özel bir konumdadır. Mesela, Balibar (2020, s. 188), Spinoza'nın tarihin en önemli siyaset teorisyenlerinden biri olduğunu ileri sürer. Bu düşünceye de paralel bir şekilde daha çok siyasal görüşleri önde olan ve diğer görüşleri, özellikle de bilgi kuramı geri planda kalan Spinoza'nın bilgi teorisinin betimlemesi bu metnin konusunu oluşturmaktadır. Bu noktada ilk belirtilmesi gereken husus, onun rasyonalist bilgi anlayışının önemli filozofları arasında olduğudur.

Deleuze'ün da belirttiği gibi (2000, s. 9) bir filozof yalnızca mefhumlar icat eden biri olarak kalmaz. Belki de algılama tarzları icat eder. Spinoza yalnızca icat ettiği mefhumları ile kalmayan, yüzyıllar boyunca etkisi sürecek algılama tarzları icat eden filozoflardandır. Fakat Spinoza, belirtildiği üzere bu metinde bilgi sosyolojisinin tarihsel habercilerinden biri olarak ele alındı. Onun bu yönü sorgulandı, gösterilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda onun bilgi konusunda yaptığı kategorilere yer verildi. Spinoza da birçok düşünürün yaptığı gibi, bilgiye bir ölçüt bulmaya çalıştı. Bu noktada bilgi kuramından bahsedebilmek için bilgi nedir? sorusuna verilen bir yanıt olmakla (Pears, 2004, s. 13), her bilgi nedir? sorusunu cevap verme çabasında ise bir bilgi kuramından bahsedilemeyeceği vurgulanmalıdır. Zira Antik Yunan'dan itibaren

bilginin neliği üzerine birçok filozof, düşünür ve din adamı görüş bildirmiştir. Buna karşılık Spinoza'nın bilgi sorusuna verdiği cevap, bilgi kuramı kategorisi içinde yer alır.

Her kültürde bilgiler bulunur ve bunlar “bilgi sayılan her şeyle” ilgilenmişlerdir (Burke, 2010, s. 15). Asıl sorun bu noktada başlar: Bilgi nedir? Daha doğrusu hakiki bilgi nedir? 17. yüzyıl düşünürü olan Spinoza da bu soruya cevap vermeye çalışanlar arasındadır. Spinoza'yı bu soruya verdiği cevap ile birçok filozoftan, düşünürden ayıran, bilgi olgusunu toplumsal boyutuyla ele almasıdır. Haliyle Spinoza, bilginin neliği üzerine araştıran bilgi sosyolojisinin habercileri arasında kabul edilebilir. Bu noktada çalışmayı yönlendiren sorun, Spinoza'nın neden bilgi sosyolojisiyle ilişkili ele alınabileceğidir. Daha açık bir deyişle, Spinoza'nın bilgi görüşünü, kendisinden yaklaşık iki buçuk asır sonra kurulacak olan bilgi sosyolojisi bağlamına yerleştiren nedir? Bu metinde bu sorunun cevabı araştırıldı. Bunun için de Spinoza'nın bilgi konusundaki sınıflandırılmasına yer verildi. Onun iki farklı çalışmada ortaya koyduğu bilgi tasnifleri, dönemin atmosferi de göz önünde bulundurularak ve insanın (Spinoza'nın) psiko-sosyal bir varlık olduğu göz ardı edilmeden betimlendi. Onun bilgi konusunun anlaşılmasında öncül nitelikte olduğu düşünülen Tanrı ve onunla yakın ilişkili doğa kavramlarına ayrı bir alt başlık altında yer verildi.

1. Bilginin felsefi ve sosyolojik tarihi

Bilim ve felsefe tarihinde bilgi konusunu ele alan, bilgi üzerine düşünce geliştiren çok sayıda düşünür, filozof ve bilim insanı vardır. Bunlar düşüncelerinin, kuramlarının, iddialarının kabulünde geçerli bilginin rolünden dolayı bilgi konusuyla ilgilenmişlerdir. Bu ilginin düzeyi, amacı ise sosyal, siyasal ve bilimsel ortamlar olarak ifade edilebilecek genel atmosfere, kişisel ilgilere ve diğer faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılıklarda hem bir sebep hem de bir sonuç olarak görülebilecek Aydınlanma gibi dönemler, aşamalar, paradigmalar değişimler, devrimsel dönüşümler özellikle belirtilmelidir. Zira pek çok kavram zaman içinde ve özellikle de Aydınlanma gibi büyük dönüşüm süreçlerinde, aşamalarda, o dönemlere kadar kabul edilemeyen içerikleri zayıf, anlamlandırmada, bulguların ifadesinde yetersiz kalmıştır. Kavramlara yeni anlamlar yükleme çabalarının altında yatan bir olgu da budur. Bilgi anlayışlarındaki farklılıklarda olduğu gibi.

Yukarıda da belirtildiği gibi hem bir konu hem de bir kavram olarak bilgi, felsefenin antikçağa kadar uzanan temel sorunları arasındadır (Yıldırım, 2008, s. 237). Diğer bir deyişle, bilgi konusu felsefede sürgit tartışılan (Yıldırım, 2008, s. 245) konular, kavramlar arasındadır. Aslında, Deleuze'un de erken dönem yazılarından itibaren savunduğu gibi, felsefe kavram yapmak demektir (Akay, 2013, s. 106). Felsefe tarihi boyunca felsefenin farklı konularının dayandığı ve üzerinde temellendirildiği kavramlar farklı anlam ve yorumlar kazanmıştır (Bozkurt, 2008, s. 8). Buradan hareketle felsefenin diğer temel konu ve kavramları gibi bilginin anlaşılma ve yorumlama tarzları ilkçağdan günümüze dönüşümler geçirmiştir (Bozkurt, 2008, s. 9-10). Bilgi kavramına da diğer kavramlar gibi birçok farklı anlam yüklenmiş, bilgi kavramı farklı şekillerde ele alınmış, yorumlanmıştır. Yine her temel kavram gibi felsefenin bir konusu olarak bilgi kavramı da Reformasyondan Rönesansa, Rönesanstan Aydınlanmaya, Aydınlanmadan günümüze dönüşümler, anlam değişimleri ve çeşitlenmeleri yaşamıştır (Bozkurt, 2008, s. 12). Bununla birlikte felsefede verilen yanıtların hiçbir zaman kesinlik göstermediği (Yıldırım, 2008, s. 33) olgusu da göz ardı edilmemelidir.

Felsefe (ve bilim) tarihinde bilgi kavramına (konusuna) yönelik ilginin, ele alıştaki etkilerin sebepleriyle birlikte son kertede bilgi kavramı (konusu) üzerine yaklaşımlar, ele alış sebepleri şu şekilde kategorize edilebilir: Bilginin önemine vurgu yapanlar; bilgiyi türlere ayıranlar, bilgiyi özellikleri itibarıyla değerlendirenler, geçerli bilginin şartlarının peşinde olanlar; bilgiyi bir zihin etkinliği olarak ele alanlar; (hakiki) bilgiyi elde etmenin yollarını arayanlar, bilginin neliğine dair görüşler paylaşanlar, nasıl elde edileceğine dair görüşler; etik bir noktadan değerlendirenler; doğrunun-hakikatin bulunmasında pusula olarak kullananlar,

(hakiki) bilgiye kutsallık atfedenler, yararlı-değerli bir etkinlik olarak değer verenler, doğru bir kaniya ulaşmada gerekli görenler, önyargılardan-kanılardan vs. kurtarma aracı olarak ele alanlar, sağlıklı fikirlerin-düşüncelerin temel hareket noktası kabul edenler, düşünce-düşünme etkinliği olarak bilgiye değer verenler; bilme arzusunun tatmininde gerekli görenler; toplumsal saygınlık için; kötülüğün giderilmesinde iyi-kötü ayrımında zorunlu görenler, bilgiye hatadan-yanlıştan koruyucu misyonu yükleyenler; bilimin ilerlemesindeki önemini öne çıkaranlar, tarihin-teknolojinin yol açıcısı olarak bilgiyi yüceltenler; hayatı-dünyayı-evreni anlama etkinliği olarak değerlendirenler; bilgiye sahip olmanın sonuçlarına odaklananlar; bilgiyi egemenlik aracı olarak, üstünlük kurma aracı olarak ele alanlar; pragmatik amaçlar için değer atfedenler; bir aforizma aracı olarak kullananlar; hobi olarak bilgiyle ilgilenenler; (geçerli) bilginin rehberlik özelliğini öne çıkaranlar; bilgiyi ayrıcalıklı bir insan etkinliği olarak görenler; inancın gereği, ideolojinin açıklanmasının zorunluluğu olarak gerekliliğini vurgulayanlar; çağın bir gereği olarak bilgiye değer verenler; insan varoluşunun bir koşulu olarak (geçerli, hakiki) bilginin önemini öne çıkaranlar; bilgiyi toplumsal bağlamı ile ele alanlar. Bunlardan hareketle bilgi konusundaki görüşler için yapılabilecek kategorileri şu şekilde toparlamak mümkündür: Bilginin neliği ve sınırlarıyla ilgili görüşler, entelektüel bir çaba olarak bilgiyle ilgilenenler, etik bir çaba olarak, ideolojik bir çaba olarak ve bilime yönelik bir ilgilinin sonucu hatta gerekliliği olarak bilgiyle ilgilenenler.

Kısaca, felsefe (bilim) tarihinde bilgi farklı epistemolojik yaklaşımlara, tutumlara bağlı olarak farklı şekillerde sınıflandırılmış, türlere ayrılmıştır. Bu doğrultuda pek çok filozof bilgi konusunda deneyimden önce ya da bağımsız olarak “a priori” bilgi ile deneyime dayanan “a posteriori” bilgi arasında bir ayırım yapmışlardır (Cevizci, 2008, s. 53-54). Bilgiye yönelik farklı tanımlara, farklı bilgi türlerine rağmen, bilginin pek çok yerde genellikle inanç, kanı yoluyla tanımlandığı görülmektedir. Bunun temelinde yatan neden yine epistemolojinin önemli problemlerinden birini oluşturan haklılandırma kaygısıdır (Cevizci, 2008, s. 55-56). Bu noktada Spinoza gibi bazı akılcılar en azından bir takım temel inançların rasyonel sezginin bir sonucu olduğunu öne sürmüşlerdir (Cevizci, 2008, s. 57). Bu sınıflandırmalarda (önerilerde) sosyo-kültürel çevrenin önemi de vurgulanmalıdır.

Bilgi konusunda son olarak şu hususların belirtilmesi tamamlayıcı olacaktır: Epistemolojinin belirgin biçimde ilk kez Platon tarafından ortaya konulduğu söylenebilir (Yıldırım, 2008, s. 237-238). Platon’dan sonra Aristoteles’te bir bakıma daha bilimsel denilebilecek bir yaklaşımla (Yıldırım, 2008, s. 238) ele alınan bilgi konusu felsefe tarihi boyunca birçok filozofun, düşünürün ilgi alanı içindedir. Felsefe-bilim tarihi boyunca Platon ve Aristoteles’in hemen her görüşün temellerini oluşturduğunu söylemek hiçbir düşünüre, filozofa, bilim insanına vs. haksızlık olmayacaktır. Bilgi konusu da bu iki ismin görüşleri temelinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Rönesans sonrası felsefede ortaya çıkan ve Spinoza’nın da önemli isimleri arasında yer aldığı rasyonalizm bir bakıma Platoncu görüşü yansıtırken, Aristotelesçi görüş ise yine bir bakıma empirizm tarafından yansıtılır (Yıldırım, 2008, s. 238). Bu bağlamda bilimin de bilgi odaklı tanımlandığı hatırlatılmalıdır. Her ne kadar yüzeysel ve yetersiz de olsa, bilim yaygın bir şekilde “düzenli ve güvenilir bilgi” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2008, s. 194).

Spinoza’nın bilgi sosyolojisinin öncü isimleri, habercileri ya da tarihsel kökleri arasında sayılması bilgi sosyolojisinin çerçevesi bağlamında anlamlıdır. Diğer bir deyişle onun bilgi sosyolojisi ile irtibatı, ilişkisi bilgi sosyolojisinin amaç ve konularının ortaya koyulması ile daha net görülecektir. Bilgi sosyolojisi kısaca, bilgi üretiminde etkili ve/veya belirleyici olan toplumsal süreçleri inceleyen sosyoloji disiplini (Okuyuz, 2002, s. 13). Bilgi sosyolojisi en genel anlamıyla bilgi ile toplum arasındaki ilişkiyi kendisine konu edinir. Bilgiye sosyolojik bir yaklaşım sağlar. Bilginin toplumsal temelleri, bilgi türleri ile toplum tipleri arasındaki ilişki, bilginin sosyal sınıflara, sosyal gruplara göre dağılımı, bilginin sosyal değişme ile ilişkisi gibi konular bilgi sosyolojisinin ilgi alanını oluşturur (Bal, 2015, s. 85-86). Bilgi sosyolojisi,

yalnızca sosyal bilimlere konu olan bilginin değil, aynı zamanda diğer tüm bilgi türlerinin sosyolojik temellerini analiz eder (Bal, 2015, s. 90). Diğer bir deyişle, bilgi sosyolojisi, bilimsel bilgiden dinsel bilgiye kadar her tür bilginin toplumsal bağlarını araştırır (Bal, 2015, s. 94). Bu genel çerçeve her ne kadar 20. yüzyıl sonrası oluşturulsa da doğal olarak çerçeve içine giren eski tarihli görüşler bulunmaktadır. Disiplinin kurucusu Mannheim bilgi sosyolojisini iki bölüme ayırır: Bilgi sosyolojisinin bir teori olarak amacını, bilgi ile varoluş arasındaki ilişkiyi analiz etmek oluşturur. Bir araştırma yöntemi olarak amacı ise, bu ilişkinin insanlığın entelektüel gelişimi içinde büründüğü formları ayrıntılı bir biçimde ortaya çıkarmaktır. Bu iki ayırım çerçevesinde Mannheim, bilgi sosyolojisinin yerine getirmek durumunda olduğu bir dizi görev belirler. Bunlardan birincisi, düşünce ile eylem arasındaki ilişkinin keşfinin kriterlerini belirlemektir. Bir diğeri, bilgide teorik olmayan şartların önemine ilişkin bir teori geliştirmektir. Bir başka görev, farklı dönemlerdeki düşüncenin temeli durumundaki mümkün farklı entelektüel hareket noktalarını tespit etmektir. Gizli metafizik öncülleri açığa çıkartmak bir başka görevidir. Mannheim'ın belirlediği bir diğer görevi ise, bahis konusu entelektüel tabakayı oluşturan sosyal tabakayı bulmaktır (Hekman, 1999, s. 86). Bu çerçeve Spinoza'nın bilgi görüşünün, teorisinin, bilgi sosyolojisi bağlamındaki önemini göstermektedir.

Durkheim'in intiharın nedenleri konusundaki hükmü, toplumsalın öneminin vurgusudur: "Gerçek nedenler toplumsaldır" (Baert, 2010, s. 29). Bu olgu yani gerçek nedenlerin toplumsallığı olgusu, daha açık bir deyişle her düşüncenin toplumsal bir kökene sahip olduğu ve toplumsal bir kökenle ilişkili olduğu fikri bilgi sosyolojisinin temelidir. Bununla birlikte bilgi sosyolojisi klasik epistemolojinin talep ettiği en önemli şey olan "kesinliğe" karşıdır. Zira kesinlik sürekli akış halindeki varoluş içerisinde hiçbir yerde ve hiçbir biçimde mümkün değildir (Özkan, 2004, s. 394). Tarihsel olarak ise bilgi sosyolojisi üç ana koldan gelişti: Amerikan, Alman ve Fransız. Bunlardan Amerikan kolu, zihin ile sosyokültürel çevre arasındaki işlevsel ilişki üzerine yoğunlaşırken; Alman kolu insan gruplarını tarihte belli bir zaman ve mekânda belirli bir doğrultuda yönlendirerek etkileyen düzendeki genel kategoriler üzerine yoğunlaşır. Buna karşılık Fransız kolu için ise, Durkheim'in kolektif bilinci ve bireysel zihninin kontrolünü elinde tutan kalabalık psikolojisi önemlidir (Hülür, 2000, s. 105). Bu teorik çerçeveye göre, bilgi sosyolojisinin öncü isimlerinden biri olan Spinoza'nın bilgi görüşü, özellikle Alman ve Amerikan koluna yakın durmaktadır.

2. Spinoza ve erken yeniçağ

Hangi düşünce sistemi içinde yer alırsa alsın, hangi akımı kurmuş, geliştirmiş olursa olsun, bir kişiyi, bir düşünürü anlamak her şeyden önce psiko-sosyal yanını kavramaktan geçer. O da dönemini anlamaya bağlıdır. Dönemi ise, kişinin (düşünürün) eğitiminden, etnik kökenine, yaşadığı yerlerden irtibatlı olduğu insanlara kadar, varsa (yaşadığı) travmatik olaylardan, dönemi şekillendiren sosyal gelişmelere kadar istisnasız hepsini bütüncül bir perspektiften ele almayı zorunlu kılar. Kısaca, kişisel yaşam öyküsüyle ve toplumsal atmosferle anlaşılabilir. Buradan hareketle, Spinoza'yı anlama çabası her şeyden önce 17. yüzyıl Hollandasını ve filozofun sosyal köklerini, sosyalizasyon sürecini bilmekle başlar. Düşünürler açısından etnik-dinsel kimlikler, hele hele Spinoza için Hahamlık amacı taşıyan dindar bir ailesinin bulunması ayrıca üzerinde durulması gereken bir noktadır. Yine Spinoza (ailesi) için göç gibi bir olgudan hareketle kronolojik yaşamının zorunlu olarak başlatılmış olması özellikle önemlidir. Doğal olarak göç gibi bir sosyolojik olgunun, yine çok önemli sosyo-psikolojik sonuçları olacaktır. Burada bir nokta Nahum'un deyişiyle (2020, s. 97) vurgulanmalıdır: "Etnik duygu haritasının etkisinden sıyrılmak pek de kolay değildir. Değil ki Peter Burke'ün dönemselleştirmesiyle (2010) "erken yakınçağ"da. Bu sosyolojik realiteden hiçbir insan gibi hiçbir düşünür de (en azından tamamen) kurtulamaz. Haliyle her düşünür gibi, Spinoza'yı da anlamada dönemi anlamak zorunludur.

Toplumsallık biçimleri, bilginin dağılımında ve üretiminde etkilidir (Burke, 2010, s. 62). Daha açık bir ifadeyle; “bir bilgi parçası asla onu üreten kişiden bütünüyle kopartılamaz” (Pears, 2004, s. 19): Bir kişinin içinde yaşadığı koşullar, onun yaklaşımında göz ardı edilemez. Bir düşünür/filozof olarak Spinoza’nın görüşleri yaşamının dışsal koşulları ile sıkı bir ilişki içindedir. Bir kişi, içinde yaşadığı grubunun bir parçasıdır. Bauman’ın tasnifiyle (2010, s. 47-64) biz ya da onların parçasıdır (Bauman, 2010, s. 66). Bu noktada parça olmak, sosyal sonuçları itibariyle önemlidir. Hatta gruptan ayrılmış olmak da tamamen, grubun etkisinin kırılması anlamına gelmez. Zira etki meselesi kültürel olana bağlı olarak bir zihniyet sürecidir. Spinoza’nın (eski) parçası olduğu gruptan (Yahudi grubu) tamamen kurtulduğu “teknik” ve ahlaki olarak mümkün görünmemektedir. Haliyle, o da Bauman’ın deyişiyle (2010, s. 74) “önyargının ve hıncın ördüğü engelin genellikle en kalın duvarlardan daha etkili olduğu bir gerçektir” iddiasının dışında değildir.

Bu genel olgulardan hareketle hakkında yapılan birçok çalışmada Spinoza’nın herhangi bir görüşü irdelenirken, onun bir yanına da zorunlu olarak değiniliyor: Yahudiliği. Bu gerek siyaset, hukuk gerekse etik ve gerekse de bilgi konularında olduğu gibi. Bu değini, kronolojik bir zorunluluk olmadığı gibi, etnik-mezhepsel deşifre amaçlı da değildir. Onun Yahudiliği meselesinin görüşleri için oluşturduğu bir temel, bir kalkış noktası olmasıdır. Yahudi teolojisinin, Yahudi skolastiğinin, Yahudi kültürünün Spinoza üzerindeki açık ve örtük etkisinin bulunmasıdır. Yine açıktan veya örtük bir şekilde Yahudi skolastiği ile hesaplaşması da bu olguyu destekler niteliktedir. Bu çalışmada, Spinoza’nın Yahudiliği nasıl kavradığı ya da Yahudilik içinde Spinoza’nın nasıl algılandığı ortaya konulmayacak, yalnızca kültürün en önemli unsurlarından biri olan dinin, bir kişinin sosyalizasyon sürecinde ve zihniyet oluşumunda oynadığı rol bağlamında değinilecektir. Zira din bir toplum olayıdır ve bu temelde birey üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakır. Peter Burke’ün belirttiği gibi (2010, s. 5), düşünce biçimleri dönemlerle, uluslarla, kuşaklarla ve toplumsal sınıflarla ilişkilidir. Kısaca, bilgi toplumsal olarak konumlanmıştır (Burke, 2010, s. 10). Ne kadar bilimsellik ve nesnellik iddiaları olursa olsun, sosyal bilimlerde, felsefede ve sanatta hiç kimse bu olgudan tam olarak kurtulamaz. Dini bilgide olduğu gibi bilginin diğer alanlarının ise bizzat kendileri öznedir.

Bal’ın da yer verdiği gibi (2015, s. 89), toplumsal ortam, düşünürlerin düşüncelerini belirler. En azından şekillendirir. Spinoza da her insan gibi, şartları ve atmosferi ile döneminin etkisi altında kaldı. Zira özel olarak bir sosyoloğun genel olarak da bir aydının, düşünürün algılamaları ve düşünceleri kendi toplumsal durumu ve kendi kültürünün egemen değerlerinden çok derinden etkilenir (Hülür, 2000, s. 106). Haliyle; “bilginin seçilmesi, örgütlenmesi ve sunulması hiç de yansız, değerlerden arınmış bir süreç değildir. Tersine hem ekonomik hem de toplumsal ve siyasal bir sistemin desteklediği bir dünya görüşünün anlatımıdır” (Burke, 2010, s. 193). Bu bağlamda belirtilmesi gereken bir husus da Spinoza’nın bilimsel keşiflerin, din ayırımının ve kalıcı siyasal değişikliklerin felsefenin doğasını değiştirdiği bir çağda ve de dönemi içinde en fazla özgürlüklerin olduğu bir bölgede, Hollanda’da yaşadığıdır (Scruton, 2007, s. 11). Üstelik bu özgür ortam içinde, düşünce özgürlüğünün yanında yaygın özgürlüğü de (Balibar, 2010, s. 12) Hollanda-Amsterdam’ın en başta gelen yanlarından birini oluşturur. Bununla birlikte dönemin Hollandasının özgürlük ve hoşgörü noktasında tam anlamıyla sorunsuz bir coğrafya olmadığı da göz ardı edilmemelidir. Hollanda’nın dönemi içinde özgür fikirlere açık olması bakımından öne çıkmasına karşılık, bununla çelişen gelişmeler, durumlar da söz konusudur. Mesela Leyden Üniversitesi, Descartes’ın adının bile dile getirilmesini yasaklamıştır (Scruton, 2007, s. 7). Bu noktada 17. yüzyıl Avrupa’sıyla ilgili Foucault’nun dikkat çektiği bir nokta daha vardır. Daha doğrusu Bir tespit yapar: 17. yüzyıl, disiplin mekanizmalarının geliştiği bir yüzyıldır (Hülür, 2009, s. 119). Fakat her şeye rağmen bir coğrafya, dönemi, dönemin şartları içinde değerlendirilir. Her türlü olumsuzluğa rağmen Hollanda Spinoza’nın yaşadığı dönemde en fazla özgürlüklerin olduğu coğrafyadır.

Her dönemin, çağın kendine has problemleri olur. Bazı yüzyıllara, çağlara, dönemlere birtakım problemler damgasını vurur. Buradan hareketle Spinoza “bilgi bunalımı”nın yaşandığını 17. yüzyıl filozofudur. Bu durum da dönemin filozofları ve başkalarının bilgi sorununa yönelik bir çözüm arayışını da beraberinde getirdi. Bunlardan biri, Descartes’ın geometrik yöntemidir. Bu yöntemin, matematik dünyasının dışında da uygulanabilirliğine inanan düşünürler bulunmaktaydı. Spinoza da bunlardan biridir. Buna karşılık Leibniz gibi bazı düşünürler ise geometrik yöntemin uygulanmasına şüpheyle bakmışlardı (Burke, 2010, s. 223-225). 17. yüzyıl kesin bilgi arayışının ve yeni yöntem geliştirmenin yüzyılıdır. Bilginin sınıflandırılması çabalarının olduğu bir dönemdir. Descartes, Pascal, Hobbes, Malebranche, Leibniz ve Spinoza gibi bilim ve felsefe tarihinin büyük isimlerinin yüzyılıdır. Bunlardan Spinoza, Höffding’in deyişiyle, 17. yüzyılın tam merkez rolünü oynayan bir düşünürdür: “Düşüncenin bütün yolları onda birleşir: Mistisizm ile natüralizm, teorik ilgi ile pratik ilgi” (Höffding, 2011, s. 14). Spinoza çalışmasıyla, din felsefesi, fizik, bilgi teorisi, psikoloji ve ahlakı tek bir kadronun sınırları içine koymuştur (Höffding, 2011, s. 15). Bu bağlamda Ulus Baker (2015b, s. 114), Spinoza’nın felsefesi konusunda bir uyarıda bulunmaktadır: Spinoza’nın felsefesi kâh etik açıdan, kâh politik açıdan yorumlanabilir, kâh fizik olarak okunabilir. Fakat onun felsefesinin bölümleri, kompartımanları yoktur. Haliyle öyle okunmamalıdır. Baker’in uyarısı, onun bilgi görüşünü ele alıpta da göz önünde bulundurulmalıdır. Yine Baker’in (2015b, s. 124) tespitiyle, Spinoza’da fikirler birbirlerinden çıkıp sürekli birbirlerini takip ederler. Bunun yanında Spinoza, dönemi içinde önde gelen Descartes eleştirmeni ve döneminin önde gelen rasyonalistlerinden biri olarak öne çıkan bir filozoftur. Bu bağlamda genel olarak Spinoza, amacını şu şekilde açıklamaktadır: “Peşinde olduğum amaç, tarif ettiğim doğayı kazanmak ve benimle birlikte birçok kişinin kazanmasına gayret etmektir. Yani, kendi mutluluğum başka birçoklarını benim düşündüğüm gibi düşünmeye ikna etmekten, böylece onların kavrayış ve arzusunu kendi kavrayış ve arzumuyla tamamen bağdaştırmaktan geçer” (Spinoza, 2019, s. 43). Kısaca, Spinoza’nın yaşadığı dönemin atmosferi, yalnızca düşünürün biyografisiyle ilgili değildir. Aynı zamanda genel anlamda düşünce, özel olarak da bilgiye dair sorgulamalarla yakından ilgilidir.

Spinoza’nın yaşadığı yüzyıl, düşünsel ve bilimsel çalkantıların yoğun olduğu bir yüzyıldır. Bunun yanında bu dönemde gerek bilgi arayışında gerekse de yöntem geliştirmede devrimsel nitelikte adımlar atıldı. Spinoza da yaşadığı dönem içindeki entelektüel gelişmelerin dışında kalmadığı gibi entelektüel gelişmelerin odağında yer aldı. Bunlara paralel döneminin olumlu gelişmelerinden olduğu gibi, olumsuz yönlerinden de etkilendi. Dönem içinde tepki çeken filozoflardan biri olan Spinoza yalnız bir adamdır. Hiçbir çevreyle kaynaşmadı, hiçbir çevreyle uyum içinde olmadı. Deleuze, Spinoza kadar hem değerli bulunup hem de aşağılanıp, nefret edilen başka bir filozof olmadığını ileri sürmektedir. Yine Deleuze (2000, s. 10), Spinoza’nın istisnai bir konumda olduğunun altını çizmekte bunu da kitaplarının konularını ele alış tarzının eşi benzeri olmamasına bağlamaktadır.

Spinoza, Yahudi (kökenli) bir filozoftur. Thorstein Veblen, çağdaş Avrupa’da düşünsel açıdan Yahudilerin baskın durumda olmalarını, kendi kültürlerine karşı olan kopuşla ilişkili görmektedir. Bu kopuş onları kuşkucu hale getirmiş, kuşkuculuk da onların yenilik yaratıcısı olmalarını sağlamıştır. Boyutları tartışmaya açık olmakla birlikte kendi kültürlerinden kopuş ise onlara bağımsızlık kazandırmıştır (Burke, 2010, s. 4, 36-37). Kısaca, kuşkuculuk ve bağımsızlık, Yahudi (kökenli) düşünürlerin birçok alanda baskın görüşleri, en azından sıra dışı görüşleri ortaya koymalarının temel nedenidir. Bu durum özel olarak Spinoza için de geçerlidir. Böyle bir durumun, en sert tepkiyle de karşılaşma olasılığı vardır ve Spinoza, bunu yaşayanlardan biridir: Afroz: Kendi dar kültürel ikliminden dışlanma ve yalnızlaşma. Bu bağlamda Spinoza, *Politik İnceleme*’de, şu görüşlerine yer vermektedir: “Tüm insanlar yalnızlıktan ürkerler, çünkü hiçbiri yalnızken kendini savunacak ve yaşam için gerekli şeyleri elde edecek gücü bulamaz; bunun sonucu olarak, insanlarda sivil hale yönelik doğal bir iştah

söz konusudur ve bu halin tamamen ortadan kalkması asla mümkün olmaz” (aktaran Balibar, 2020, s. 209). Belki de Spinoza'nın aforoz sonrası vaziyet alışının sırrı bu cümlelerde bulunabilir.

Feyerabend'in bilim insanı için savunduğu görüş (Hülür, 2006, s. 201), filozof-düşünür için de geçerlidir: Psikolojik, sosyolojik ve tarihsel birçok kısıtlamalarla karşı karşıya bulunur. Bu kısıtlamalar, bazı dönemlerde ve bazı coğrafyalarda, dolayısıyla bazıları için çok daha belirleyicidir. Bu kısıtlamalar temelde, tarihsel koşullarla belirlenir. Bu bağlamda tarihsellik, daha doğrusu görüşün önerildiği tarihsellik (Hülür, 2006, s. 2002) vurgulanmalıdır. Geç Rönesans dönemiyle birlikte dini düşünce ve dogmalar ağır bir şekilde eleştiri altında tutuldu. Bu süreçte Antik Yunan menşeli septik (kuşkuculuk) görüşler ve argümanlar yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandı. Bilginin imkânsız olduğunu, hiçbir şeyin bilinemeyeceğini ve insan zihninin kesin hiçbir doğruya ulaşamayacağını öne süren kuşkuculuk, 17. yüzyıl boyunca güçlü bir akım olarak gelişti (Cevizci, 2008, s. 70-74). Spinoza'nın görüşleri de septik argümanlardan hareket etmekle birlikte, kesin bilgi önerdi. Bu da son kertede Spinoza'nın kuşkuculardan farklı bir noktada yer almasını sağladı. Sonuç olarak, Spinoza, akli merkez alan rasyonalist (akılcı, ussal) bir filozoftur. Akılcılıkta, duygusal algılardan bağımsız olarak bilginin kaynağı akıldır. Her ne kadar epistemolojik bir görüş olarak kökleri Antik Yunan'da Parmenides'e kadar geri gitse de akılcılıktan anlaşılan 17. yüzyıl filozofları Descartes, Spinoza ve Leibniz tarafından devam ettirilen gelenektir. Bu gelenek deneyciliğe tamamen karşıt olan bir epistemolojik görüş ya da yaklaşımdır. Akılcılar kendilerine matematiği örnek alıp, tümdengelimsel sistem idealini öne çıkarırlar. Onlar mantıksal ve matematiksel kesinliği gerçek bilginin ölçütü yapmışlardır (Cevizci, 2008, s. 90-91). Rasyonalist filozoflar için matematiğin ayırıcı özelliği *a priori* niteliğinde yatar (Yıldırım, 2008, s. 472). Cottingham (2003, s. 10), 17. ve 18. yüzyıllarda akılcılık, terimin genellikle kilise ve din karşıtı bir bakış açısına sahip olan serbest düşünürler için kullanıldığını belirtmektedir. Bu noktada akılcılığın da görecel bir nitelime olduğu belirtilmelidir (Yıldırım, 1993, s. 205). Her halükârda akılcılık, dini düşünceye karşı bir hareket noktasına sahiptir. Daha açık bir şekilde mesele şu şekilde ifade edilebilir: 17. yüzyılın ortalarında kadar bilimsel çalışma dinsel baskı altında ve çoğu kez kuşku, horlanan bir etkinlikti (Yıldırım, 2008, s. 90). 17. yüzyılda büyük atılımlarla yoluna giren bilim; “her şeyi oluşturan nesnelere tanımak, olup bitenleri Tanrılara başvurmaksızın açıklamak” görüşünden kalkmıştır (Yıldırım, 2008, s. 105). Bu noktada “mekanik materyalizm”in durumu da değinilmesi gereken bir husustur. Ortaçağ skolastik düşüncesine ters düşen (Yıldırım, 2008, s. 105) mekanik materyalizm de bilgi kuramı açısından yetersiz kalmıştır (Yıldırım, 2008, s. 107). Bu bağlamda mekanik materyalist tezlerin, daha doğrusu yetersizliklerinin de özel olarak Spinoza, genel olarak 17. yüzyıl bilgi kuramı üzerinde belirgin bir rolünden söz edilebilir. Şöyle ki, “gözlemlerimizi aşan nesne ve ilişkileri nasıl öğreniyoruz? Algılayamadığımız şeylerin bilgisine ne yoldan ulaşmaktayız? Klasik rasyonalistler için sorunun yanıtı açıktır: Gerçek bilgi ‘sezgi’ ya da ‘ussal kavrayış’ denen yetimizin ürünüdür. Dünyayı yanıltıcı duyularımızla değil, ussal çıkarımla öğrenmekteyiz” (Yıldırım, 2008, s. 139-140).

Bir açıdan da bilgi, bir görüştür. Bu bağlamda, farklı kültürlerin kendilerine özgü bir görüş düzeni olduğu gibi, Rönesans, klasik ve modern dönemlerin de görüş düzenleme biçimleri farklıdır (Hülür, 2008b, s. 174). Bilginin kurumsal bağlamı, tarihin esaslı bir bölümüdür ve kurumlar dışarıdan baskılara maruz kalırlar (Burke, 2010, s. 36). Benzer şekilde baskıya maruz kalan kurumlar da “bilgi üreticileri”ne, düşünürlere baskılar yapmıştır. 17. yüzyıl, bilginin modern anlamda kurumsallaşmış yapılarda da üretildiği bir dönemdir. Bu dönemde üniversiteler yaygınlaştı ve kökleşti, kütüphaneler arttı ve baskı tekniklerindeki gelişmelere paralel olarak kitap sayıları çoğaldı. Yine Burke'ün belirttiği üzere, bu dönemde, bilginler kendi işlerini bir meslek olarak görmeye başladılar. Eğitim kurumlarının çok olmasına, mesela 1600 yılında İtalya da 400'e yakın akademinin kurulmasına rağmen (Burke, 2010, s. 40), Hollanda'nın tercih edilmesi, özgürlüğün eğitim kurumlarının sayısıyla, yani niceliğiyle

ilgili olmadığını göstermektedir. Esas olan eğitim kurumlarının kimler tarafından yönetildiğidir. Bütün bunlara rağmen, yine bilgi üreticisi olarak din kurumu, farklı bilgilere karşı baskılarıyla birlikte azalan bir seyirde olsa da önemini ve gücünü korumayı sürdürdü.

17. yüzyılda Amsterdam ticaret merkezi olmasına paralel enformasyonun da merkezleri hatta bütün Avrupa için bir enformasyon alışveriş merkezi haline gelen şehirler arasındadır. Burada yaşayan özellikle İspanyol ve Portekiz Yahudileri gibi etnik azınlıklar enformasyon kaynağı oluşturmaktaydı (Burke, 2010, s. 68-69). Bunun yanında Leiden Üniversitesi de bilginin özelde Hollanda'daki gelişimi ve durumu bağlamında değinilmesi gereken bir başka bilgi kurumu, Leiden ise bir başka bilgi coğrafyasıdır. Peter Burke'ün kapsamlı bir şekilde betimlediği gibi (2010), ekonomisiyle, enformasyon olanaklarıyla, borsasıyla, eğitimin kurumsallaşmasıyla, yayıncılıktaki gelişmelerle basın organları ile Hollanda, 17. yüzyılın en gelişmiş bölgelerinden biri, belki de birincisidir. Bunlar içinde Spinoza açısından iki nokta özellikle önemlidir: dini hoşgörü ve enformasyon merkezi olması. Hollanda'nın ortamına rağmen, Hülür'ün ifadesiyle (2009, s. 124) kopuşsal bir dönüşümden söz edilemez. Zira Hollanda, 17. yüzyıla en az birkaç asırlık bir sürecin sonunda evrilerek geldiğinin de altı çizilmelidir.

Merton'ın (2010, s. 163) belirttiği gibi, çoğu toplumda bilime karşı gizli ve aktif bir düşmanlık vardır. Bu bazı dönemlerde belirleyici olabilir. Bazen ise etkisiz kalabilir. Hollanda, dini politikaları ve hoşgürüsüyle öne çıkan bir ülkedir. Batı Avrupa'da erken modern dönemde Hollanda kadar dini çeşitlilik sergileyen neredeyse hiçbir bölge yoktur. Bu bağlamda dini çoğulculuğun en az dört yüzyıldır Hollanda kültürünün karakteristik bir yönü haline geldiği söylenebilir. Buna paralel olarak Spinoza'nın yaşadığı çağ olan 17. yüzyılda Hollanda'da yaşayan Kalvinistler, Yahudiler, Lutherciler, Remonstrantlar gibi dinsel ve inançsal azınlıkları oluşturan grupların her birinin kendi sosyal ağları vardı. Hollanda'da mezhepsel, inançsal ve dinsel ortodoks-dışı kesimlerdeki sosyal grupların şüphesiz ki belirli ulusal değerleri paylaşabilmeleriyle yakından ilgilidir. Burada devletin tutumu belirleyicidir. Devlet, Spinoza'nın yaşadığı yüzyılı da kapsayan süreç içinde mezhepsel, inançsal çeşitliliği himaye etmiş, onlara karşı hoşgörü göstermiştir. Bu kesimlere karşı dini ve ideolojik gerekçelerle baskı yapmadı (Van Eijnatten, 2003, s. 1-3). Aslında her dönemin kendine has iktidar ilişkileri bulunur. Bu ilişkiler, devletle sınırlı değildir. Devleti de kapsar. Diğer bir deyişle, iktidar ilişkileri devletin sınırlarını önemli ölçüde aşar (Hülür, 2008a, s. 155). Bununla birlikte doğal olarak da özellikle Hıristiyanlık temelli radikal görüşler ve bu görüşleri destekleyen düşünce ve girişimler de söz konusuydu. Bunlara rağmen, Van Eijnatten'in belirttiği gibi (2003, s. 6), uyum arayışı 18. yüzyıldan önce daha yaygındı. Bu noktada uyum ile dinsel çeşitlilik fikirlerinin birbirinden farklı olduğunun da altı çizilmelidir. Sonuç olarak her şeye rağmen, 17. yüzyıl Hollanda'sı var olan dini çeşitlilikle uyumu başarmış bir coğrafyaydı. Bu bağlamda ironik bir biçimde Spinoza'nın dini çeşitlilik ya da dinsel temelli uyum gibi konularla pek de uyuşmayan görüşlerinin olduğu da belirtilmelidir (Van Eijnatten, 2003, s. 228-229). Belki de bundan dolayı Van Eijnatten'in (2003, s. 7), Spinoza'nın görüşleri ile genel olarak kamuoyunda radikal olarak görüldüğünü ileri sürmektedir. Hatta Spinoza'nın dini çeşitliliğin sağlanmasındaki etkisinin sanıldığı kadar olmadığını düşünmektedir. Ona göre, Spinoza'nın etkisi başka bazı düşünürlerin olduğu gibi, ağırlıklı olarak dolaylı ve gizli oldu. Fakat Spinoza'nın monarşi yanlıları ve dindar kesimlerce kuşkululu yaklaşılması, etkisinin pek de zayıf ve gizli olmadığını göstermektedir.

Spinoza'nın, *Teolojik-Politik İnceleme (TTP)* adlı kitabı 1670'te yüzyılın Avrupası'nın en özgürlükçü ve hoşgörülü şehri olarak kabul edilen Amsterdam'da sahte bir yayınevi künyesi ve yazarının adı gizlenerek yayımlandı (Canaslan, 2020, s. 39). 1670'te *Teolojik-Politik İnceleme* isimsiz olarak basılmasına rağmen çok kısa bir süre içerisinde herkes eserin yazarının Spinoza olduğunu öğrendi. Kitap, hemen "Voorburg'un ateist Yahudisi"ne mal edildi ve uzun süre devam edecek bir skandala yol açtı. Balibar, Spinoza'nın karşılaştığı, karşılaşacağı (muhtemel) tepkilere karşı pek de hazırlıksız yakalanmadığını belirtmektedir (2010, s. 15).

Buna karşılık, bazı reddiyeler yazıldı. Spinoza'nın kendisini gizlenmeye zorlamasında bir sebep de budur (Zelyut Hünler, 2003, s. 6). Aslında Foucault'nun yerinde tespitiyle, nelerin söylenebileceğinin koşulları mevcut iktidar düzenlemelerince oluşturulur (Hülür, 2009, s. 122). Her ne kadar insanlık tarihinin belirli bir dönemi için yapılmış bir tespit gibi görülsün de bu olgu tarihin her döneminde geçerlidir. 17. yüzyıl Hollanda'sı da bunun istisnasını oluşturmaz. Zira erken yeniçağ Avrupa'sında örgütlenmiş bir sansür sistemi vardı. Hollanda Cumhuriyeti gibi hoşgörülü bölgelerde bile iletişim özgürlüğüne bazı sınırlar koyulmuştu. Bu bağlamda Spinoza'nın *Teolojik-Politik İnceleme*, 1674'de Hollanda Tabakalar Meclisi'nce yasaklandı (Burke, 2010, s. 156). Spinoza'nın çalışmaları iki istisna dışında öldüğü yıl olan 1677'de yayınlandı. Spinoza'nın dışlanmışlığının, yalnızlığının onun çalışmalarını yayımlamadaki çekincesini pekiştirdiği düşüncesi (Zelyut Hünler, 2003, s. 5) pek de yabana atılamaz. Özgürlükçü ortamı, hoşgörüsü ile öne çıkan 17. yüzyıl Hollanda'sında Spinoza'nın ilk eserini isimsiz yayımlatması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu noktada onun siyasal vaziyet alışması da değinilmesi gereken bir husustur. Zira Spinoza'nın siyasal durumu onun düşüncesi ve eserleri üzerinde etkili olmuştur. Şöyle ki: Zelyüt Hünler'in Hollanda Cumhuriyeti'nin 17. yüzyıldaki ve belki de tüm tarihindeki en büyük devlet adamı olduğunu ileri sürdüğü Johan de Witt'in ve kardeşinin (2003, s. 4) Spinoza ile yakın bir irtibatı bulunmaktaydı. Witt kardeşler onu korumuşlardır (Deleuze, 2000, s. 92). Bu irtibat şüphesiz ki siyasal temelli bir ilişkidir. 20 Ağustos 1672'de Cumhuriyetçi Johan de Witt ve kardeşi Cornelis, monarşi yanlısı bir kalabalık tarafından linç edildi. Monarşi yanlısı Orange ailesine karşı Cumhuriyetçi Witt yönetimini destekleyen Spinoza bununla kalmayıp bu doğrultuda *Teolojik-Politik İnceleme*'yi yazmaya koyuldu (Yücefer, 2020, s. 239). Spinoza için sarsıcı olduğu aşikâr olan bu olayın onun yayım noktasındaki tutumunda etkisi olma ihtimali yüksektir. Bu örnekten hareketle Spinoza'nın yalnızca dini kurumlarla sorunlu olmasının yanında siyasal alanla da sorunları olduğu görülmektedir.

Apphun (2011, s. 28), Spinoza'nın açıklamasında tuttuğu sıraya rağmen, fikirlerindeki hakiki başlangıç noktasının Descartes'tan ya da bir başka yazardan çıkarılmanın yanlış olacağını iddia etmektedir. Benzer şekilde Hoffding gibi (2011, s. 17), onun hiçbir zaman tam Descartesçi olmadığını savunan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunlarla beraber Spinoza Descartes'tan birçok şeyler öğrendi, fikirlerinden birçoğu kendi işine yaradı. Hatta felsefi terimlerinden bir kısmını kullandı. Fakat son kertede, Spinoza, "kendi uygulamalarının şuuruna sahipti" (Ülken, 2011, s. 28). Deleuze, Spinoza'nın düşüncelerinin Descartes'e karşı zorunlu bir tepki olduğunu belirtmektedir (Tunçay, 2011, s. 298). Mason ise (2016, s. 89-91), Spinoza'nın Descartes eleştirisinin ciddi bir karşılık bulmadığını ileri sürmektedir. Scruton (2007, s. 37), gelişim yıllarında Spinoza'nın düşüncelerini etkileyenlerin Descartes gibi felsefeciler değil de Yahudi ve Müslüman yazarlar olabileceğini varsaymanın mümkün olduğu görüşündedir. Bunlar içinde İbn Meymun (1135-1204) ve İbn Rüşd (1126-1198) özellikle önemlidir. Bu iki ismin eserleri ve yorumları ile Aristoteles'i ve Hıristiyan skolastiğini tanımış olması muhtemeldir. Yahudi skolastiğinin akıl-iman çatışması Spinoza'yı derinden etkiledi (Tunçay, 2011, s. 297). Buna paralel, Spinoza'nın eserlerinde skolastik etki görülmektedir (Höffding, 2011, s. 17). Sonraki dönemlerinde ise Descartes, Grotius (1583-1645) ve Hobbes'un (1588-1679) etkisinde kaldı. Mesela Spinoza'nın siyaset felsefesi Grutius ve Hobbes'un bir tür sentezidir (Scruton, 2007, s. 45-47). Çankaya Eksen'e göre (2020a, s. 5), Spinoza'nın tüberküloz hastası olmasının yaşamının büyük bir bölümünde sosyal olarak da son derece temkinli bir insan olmak zorunda bırakmıştır. Bu olguların Spinoza'nın yaşamı üzerinden önemli etkisinin olduğu birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir.

3. Spinoza düşüncesinde tanrı ve doğa

Spinoza'nın ikisi hariç tamamı ölümünden sonra yayımlanan çok sayıda eseri vardır. Fakat bu çalışmada, bilgi teorisinin yer aldığı yalnızca iki metnine değinilecektir: *Anlam Yetisinin*

Düzeltilmesi Üzerine İnceleme (TIE) ve Etika. Anlam Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme, Spinoza'nın henüz özgün tezlerinin gelişmediği, içinde bulunduğu dönemdeki entelektüel çevrenin etkisine açık olduğu ilk gençlik eseridir (Canaslan, 2015, s. 17). Bu kitap, Kartezyen terminolojiyi özümsemiş, kendisine akli temel alan bir Yeni Felsefe metnidir (Canaslan, 2015, s. 15). Bununla birlikte *TIE*, tümüyle anti-Kartezyen bir ilkeye dayanır: “Tam anlamıyla gerçek olan ile düşünsel gerçek arasındaki paralellik ilkesi” (Canaslan, 2015, s. 19). *Anlam Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*, düşünce-algı-fikir-bilgi kavramları etrafından oluşturulmuştur. *TIE*'nin giriş bölümü (ilk 17 paragraf), yalnızca *TIE* için değil, aynı zamanda Spinoza'nın politik eserleri de dahil olmak üzere tüm eserlerine, onun genel düşüncesi için bir giriş niteliğindedir (Canaslan, 2015, s. 27). Girişin ilk paragrafı şu şekildedir:

Deneyim bana gündelik hayatta karşılaşılan sıradan şeylerini tümüyle boş ve anlamsız olduğunu öğrettikten sonra, korkumun kaynağı ve nesnesi olan tüm şeylerin zihin onlardan etkilenmedikçe kendi içinde iyi ya da kötü hiçbir şey barındırmadığını fark edip, gerçek bir iyinin, yani kendi kendini iletebilen ve diğer her şey dışarıda bırakıldığında zihni tek başına etkileyebilen gerçekten iyi bir şeyin olup olmadığını, aslına bakılırsa, keşfetmesi ve edinmesi bana ebediyen sürekli ve üstün bir neşe verecek bir şeyin olup olmadığını araştırmaya karar verdim nihayet. (Spinoza, 2019, s. 39)

Etika, Spinoza'nın en önemli eseridir. Spinoza'nın bu eseri, “bir konuya odaklanmış görüşlerden ve yoğun entelektüel isteklerden oluşur” (Scruton, 2007, s. 33). Özel olarak da bilgi görüşünün son hali bu eserde yer alır. Spinoza, 1665'te Guillaume de Blyenbergh'e yazdığı mektupta *Etika*'dan şu şekilde söz etmektedir: “Doğru adam deyince, diyor yazar, herkesin asıl kendisine ait olan şeye sahip olmasını devamlı surette isteyen kimseyi anlıyoruz ve henüz basılmamış olan *Etika* adlı kitabımda bu arzunun köklerinin, zorunlu olarak gerek kendilerinde gerek Tanrıdan çıkarılmış açık bilgide olduğunu kanıtlıyorum” (Apphun, 2011, s. 24). Balanuye, Spinoza'nın eserinin ilk bölümünün “Tanrı Hakkında” başlığını taşımasının tedirginlik verici bulunabileceğini belirtmektedir. Ona göre bu durum, Spinoza'nın kendi metafizik kabullerini okuyucuya dayatılması veya felsefe deyince aklına Tanrı ya da dinden başka bir şey gelmeyen bir bağnazla karşı karşıya kalındığı izlenimi verebilir. Fakat bu görüş ve izlenimler yanlıştır. Zira Spinoza rasyonalist (uşçu) geleneğe yakın bir filozof olarak, bu geleneğin en sağlam akıl yürütme yolu olarak nitelediği tümdengelim benimsenmiştir. Bu yöntemde akıl yürütmeye bilgi içeriği açısından en geniş kapsamlı önermeyle başlanılır; eklenen önermelerle usamlamanın işaret ettiği bilgi içeriği giderek daralır ve sonunda sonuç yargısına ulaşılır (Balanuye, 2012, s. 69). Kısaca *Etika*, Spinoza'nın yalnızca görüşlerinin değil, yönteminin de geldiği son noktadır.

Spinoza, yukarıda belirtildiği gibi, Engizisyon baskısıyla İspanya'dan Hollanda'ya gelip yerleşen bir Yahudi ailesinden gelmektedir. Fakat 1656'da “Musevi insancının temellerine yönelik giderek belirginleşen eleştirel düşünceleri nedeniyle” (Balanuye, 2012, s. 20) aforoz edildi. Aforoz edilmeyi önemsemedi ve bunu düşünsel gelişmesini tamamlaması, özgürlüğünü bütünlemesi için bir olanak olarak saydı (Erdemli, 1985, s. 2). Bu bağlamda özgürlük onun ahlak anlayışının en büyük, en temel amacı oldu. Spinoza felsefesinde “her şey gibi özgürlük de Tanrıdadır ve Tanrıdandır. İnsanın özgürlüğü ise bir tür katımadır. Bu nedenle mutlak özgürlük yalnızca tanrının özgürlüğüdür” (Erdemli, 1985, s. 126-127). Spinoza felsefesinde özgür olmak, insana özgü yaşamak için zorunlu bir yeterlik durumudur. Buna göre özgür olmanın belli başlı yanları ve özgür insanın başlıca özellikleri şunlardır: Özgür insan kendini akılla yöneten insandır. Özgür insan doğasına göre eyleyen insandır. Özgür insan zorunluluğa katılan insandır. Özgür insan kendini, kendi gücünü tanıyan insandır. Özgür insan, arzusu akıldan türeyen insandır. Özgür insan kötude iyiye, daha iyiye dönük olan insandır. Özgür insan geleceğe dönük insandır. Özgür insan yaşamaya bağlı olan insandır. Özgür insan özgür insanlarla bütünleşen insandır. Özgür insan toplumda, toplumla yaşayan insandır (Erdemli, 1985, s. 130-134). Aslında genel olarak 17. yüzyıl bilimi, geçmişten kalma inançlardan insanları özgürleştirmede bir araçtır (Hülür, 2006, s. 210).

Spinoza'nın görüşlerinin kapsayıcı bir özeti bazı temel kavramlar üzerinden açıklanabilir, anlaşılabilir. Bu temel kavramlar; Tanrı, Doğa, imgelem, kanıtlama, matematik, mefhum (ortak mefhum), öz, töz, upuygunluk ve zihindir. Bu kavramların hemen hepsi de birbirleriyle iç içedir, yakın ilişkilidir. Bunlardan Tanrı, Spinoza'nın merkezi kavramıdır. Spinoza, her şeyden önce Tanrı anlayışı ile bilinir. Tanrıdan ne anladığını *Etika*'da yer alan şu sözleri ile dile getirir: "Tanrı, yani her biri ebedi ve sonsuz bir özü ifade eden sonsuz sıfatlardan kurulmuş olan bir töz olarak, zorunlu olarak vardır" (Misrahi, 2017, s. 233). Spinoza'da töz, metaforik bir anlamda Tanrı adını alır. Spinoza için, yaratıcı bir Tanrı olmadığı gibi, ahlaki buyruklar da yoktur (Misrahi, 2017, s. 234). Deleuze, Spinoza'nın yaşadığı yüzyıl olan 17. yüzyılın sonlarına kadar felsefenin büyük bir vurguyla Tanrıdan bahsetmesini ilginç bulsa da bu dönemin bir gerçeğidir. Felsefenin "Tanrıyla bu kadar haşır neşir" olması 18. yüzyıl filozoflarının gerçekleştirecekleri devrime kadar devam etti. Spinoza'nın düşüncesinde -hangi anlamda kullanılırsa kullansın- Tanrı kavramının merkezi bir rolünün olması teolojik bir motivasyondan, kaynaktan ziyade dönemselsel bir durum olarak görülmektedir. Daha açık bir deyişle, o çağın kaçınılmaz bir mecburiyettir. O çağda filozof, "kavramların daha önceden hazır bulunan herhangi bir şeyi temsil etme zorunluluğundan kurtulmaları için Tanrıdan faydalanıyordu" (Deleuze, 2000, s. 83-84). Aslında bu noktada esas olan, "başka kavramlardan oluşan bir toplam içinde yerinin ne olduğunu sormak" gerekliliğidir (Deleuze, 2000, s. 88). Bununla birlikte Deleuze (2000, s. 41), Spinoza'nın Tanrı fikrini oldukça matrak bir şekilde kullandığı görüşündedir.

Spinoza, doğa terimini ise, öz anlamında kullanır. Doğa teriminin bir varlığın özsel tanımı ve kuruluşuna işaret eden anlamıyla düşünüldüğünde, töz için olduğu gibi sıfatlar için de Tanrı için olduğu gibi insan için de kullanılabilir. Bu anlamıyla doğa terimi; zorunluluğu, başka deyişle, bir yandan söz konusu özü oluşturan farklı unsurlar arasındaki içsel mantık bağı, diğer yandan bir varlığın özü ile eylemi arasındaki dışsal varoluşsal bağı ima eder. Haliyle, bir şeyin kendi özü olarak doğa tanımı hem mantıksal ve varoluşsal zorunluğu hem de özgür istenç yerine tutarlılık ve özerklik anlamında bir özgürlüğü içerir. Tanrı bu sebeple özgür nedendir, upuygun insan eylemi de aynı şekilde özgür bir nedenselliklerdir. Doğa teriminin bu kullanımı onun büyük harfle yazılan bir diğer doğa terimine yaklaştırır. Bu durumda Doğa, gerçekliğin bütünü, başka bir deyişle, insanın tözden ne anladığını tanımlayan ve insanın varoluşunun yerini ve temellerini oluşturan özellikle iki sıfatı (uzam ve düşünce) ifade eder. Gerçekliğin bütünü olarak Doğa tanımı, *Etika*'nın birinci bölümünün ekinde, Tanrının buyruklarından bahsedilirken ortaya çıkar. Buna göre, Tanrının emirleri Doğanın yasalarından başka bir şey değildir. Doğa, yasaları itibarıyla değişmezler. Doğa, Tanrı denilen tözü oluşturan sıfatların bir adıdır. Tanrı ile Doğa özdeşdir. Tanrı ile Doğanın bu özdeşliği son derece kesindir. Tanrının gücü, Doğanın kendi gücüdür (Misrahi, 2017, s. 71-72). Spinoza'nın Tanrı ile Doğayı özdeşleştirilmesi, onun ününe (Balibar, 2010, s. 124) olan katkısının yanında, onun tartışmanın odağında yer almasının da nedenlerindedir.

"Ortak mefhumlar", Spinoza'nın bilgi kuramının temel unsurlarından biridir. Tümdengelinin ve rasyonel bilginin araçlarıdır. Ortak mefhumların özgünlüğünün ve anlamının tam olarak kavrayabilmek için, öncelikle onları bir yandan Kartezyen felsefedeki "doğuştan gelen fikirler"den ve "tümellerden" ya da aşkınlardan ayırt edilmesi gerekir. Ortak mefhumlar ne "bir tablonun üzerindeki dilsiz bir resim" yani edilgin bir fikirdir ne de basit bir genel kavram yani bulanık bir imgeye verilen addır. Spinoza'ya göre, "bütün insanlarda belli fikirler, başka deyişle belli mefhumlar ortaktır" ama bu fikirlerin doğası ve anlamı, orta çağın tümelleriyle de Kartezyen doğuştancılıkla da köklü bir karşıtlık içindedir (Misrahi, 2017, s. 185).

Ortak mefhumlar gibi upuygunluk Spinoza'nın doğrudan bilgi görüşüyle ilişkili bir başka kavramdır. Spinoza upuygunluğu şu şekilde tanımlar: "Upuygunluk esas olarak, fikir ile nesne arasındaki uygunluk ya da uyum değil, öncelikle 'nesneyle ilişkisinden bağımsız

olarak, kendinde göz önünde bulundurulmuş 'doğru bir fikrin içsel nitelikleri ya da belirtileri'nin bütünüdür" (Misrahi, 2017, s. 245). Spinoza'da hakikatin temeli, upuygun fikrin kendinden sahip olduğu açıklığıdır (Misrahi, 2017, s. 182-183). İkinci tür bilgi görüşünden itibaren upuygunluk durumu görülür.

Bilgi bağlamında önemli bir diğer kavram olan anlama yetisi ise, aklın etkinliği anlamına gelir. Yani şeyleri, akıl yoluyla bilen zihnin etkinliğidir. Anlama yetisi, şeylerin doğasını ifade eden fikirlerin zincirleşimine göre ilerler: "Anlama yetisinin düzeni, zihnin şeyleri ilk nedenleriyle altılamasını sağlar ve bu düzen tüm insanlarda aynıdır" (Misrahi, 2017, s. 19). Anlama yetisi, kavramların gidimli ve tümdengelimli ilerleyişine dayanır. Bu bakımdan ikinci tür bilgiyi oluşturur ve Spinoza'nın *Etika*'da tatbik ettiği bilme biçimi de budur. Bu bilgi türü ister tözle (sıfatlar aracılığıyla) isterse duygularla (duygular üzerine dönüşümlerin sistemleştirilmesi yoluyla) ilişkili olsun, şeylerin doğasının kavranmasını ve iletilmesini sağlar. Anlama yetisi ile imgelem arasında radikal bir fark vardır. Bunun yanında anlama yetisinin nasıl imgelemden kesin bir şekilde ayrılması gerekiyorsa, aynı durum kendisinden daha gerçek olan tanrısal anlama yetisinden de ayırt edilmesini gerektirir. Bu noktada insani anlama yetisi ile tanrısal anlama yetisi tek bir terim dışında ortak hiçbir şey yoktur. Zira tanrısal anlama yetisi, sonsuzdur. Tanrıda olan ve tanrısal gücün kendi etkinliği olan fikirlerin (kavramların) sonsuz kümesinden başka bir şey değildir. İnsanın anlama yetisi ise tamamen farklıdır. Çünkü bildiği şeylerden önce değil, sonra gelir. "Tanrısal anlama yetisi", bir sıfatın ifadesidir ve dolayısıyla da belli bir veçhesi itibarıyla tözün kendisidir (Misrahi, 2017, s. 19-20). Anlama yetisiyle ilgili Spinoza'nın sıraladığı bazı özellikler şunlardır: Anlama yetisi kesinliği içerir; yani, şeylerin gerçekte, kendisinde düşünce biçiminde içerildiği gibi var olduğunu bilir. Bağımsız olarak bazı şeyleri algılar yahut bazı fikirler oluşturur ve oluşturduğu bazı fikirler başka fikirler oluşturur. Bağımsız şekilde oluşturduğu fikirler sonsuzluğu ifade ederken, sınırlı fikirleri başka fikirlerden hareketle oluşturur. Olumsuz fikirlerden önce olumlu fikirler oluşturur. Şeyleri süre kategorisinde algılamaktan çok, belli bir ebedilik türü altında ve sonsuz sayıda algılar. Oluşturulan açık-seçik fikirler sadece doğamızın zorunluluğundan ileri geliyor gibi görünmektedir. Zira mutlak surette bizim gücümüze bağlı görünürler. Zihin, anlama yetisinin başka fikirlerden oluşturduğu fikirleri birçok farklı şekilde saptayabilir. Fikirler bir nesnenin yetkinliğini ne kadar ifade ederlerse, o kadar yetkin olurlar (Spinoza, 2019, s. 78-79). Daha açık bir deyişle, Spinoza fikri öncelikle, ortaçağ skolastiğindeki gibi, nesnel gerçekliği ile tanımlar. Bu ise bir fikrin nesnel gerçekliği olarak adlandırılır (Baker, 2015a, s. 171). Spinoza'nın kullandığı Tanrı, sıfat, töz, öz gibi kavramların günlük hayatın kavramları olduğunu vurgulamaktadır. Bir diğer deyişle, bu tarz kavramlar *Etika*'nın "günlük yaşam pratiği kitabı" olmasını sağlamaktadır (Baker, t.y., s. 357). Kısaca, Spinoza'nın bilgi görüşünün anlaşılmasında Tanrı, Doğa, ortak mefhumlar, upuygunluk ve anlama yetisi kavramları özellikle önemlidir. Bu kavramlardan bazısı zemin, bazısı hem hedef ve de bir araç olarak kendilerini gösterirler. Özellikle, burada değinilen kavramların anlaşılması, Spinoza'nın bilgi kuramının anlaşılmasında gereklidir.

4. Bilgi ve yöntem sorunu

Spinoza'nın düşüncesinde Tanrı kavramının merkezi bir rolü olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu bağlamda onun yöntemi için de Tanrı kavramı bir çıkış noktasıdır. Doğa kavramı da Tanrı ile yakın ilişki içindedir. Haliyle Spinoza'nın yönteminin anlaşılmasında Tanrı ve Doğa kavramları özellikle önem arz eder. Bu kavramlar onun yöntemi için bir ön bilgi sağlar. Spinoza'ya göre, doğru bir düşüncenin yanlış düşünceden sadece dışsal bağıntısı bakımından değil, daha öncelikli olarak, içsel hususiyeti bakımından da ayırt edebilir olduğu kesindir. Doğru düşünce, "nesnesi herhangi bir nedenden kaynaklanmayan ve sadece kendi vasıtasıyla, kendi içinde bilinen bir temel ilkenin özüne tekabül eden düşünceye" denir (Spinoza, 2019, s. 64). Doğru bir düşüncenin özgül karakteri, başka düşüncelere atıf olmaksızın o düşüncenin kendisine ilişkin

olmalıdır. Ayrıca doğru düşünce nesnesini neden olarak kabul etmek yerine, tam da anlama yetisinin gücüne ve doğasına dayanmalıdır. Bu da her şeyden önce yöntemle ilişkilidir.

Düşünce tarihinde bilgi konusu; bilginin imkânı, kaynağı, alanı, kapsamı, ölçütleri, sınırları, imkânı gibi temellerden hareketle çeşitli sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Bu noktada bilginin kaynağı bağlamında meseleyi ele alan düşünürler temelde, rasyonalistler ve empiristler olarak ikiye ayrılabilir. Rasyonalistler (akılcılar) bilginin kaynağı olarak akıl yürütme ve düşünce üzerinde dururken; empiristler (deneyciler) ise, bilginin kaynağı olarak duyarlar, gözlem veya deney üzerinde durmuşlardır (Arslan, 2010, s. 22). Yukarıda da belirtildiği gibi, Spinoza, akılcı filozoflar arasında yer almaktadır. Antik Yunan kökenlerinin yanında, akılcılık, Descartes, Spinoza ve Leibniz ile birlikte adlandırılan bir felsefi akımdır. Akılcılığın en temel özelliklerinden birini, deney öncesi (a priori) bilginin imkânına inanmaları oluşturur. Aslında akılcılar, “insan bilgisini yeniden düzene koyarlarken, biraz olumsal parçaları yeniden yorumlayarak, biraz da bu olumsal parçaların yoğunluğunu azaltarak a priori parçalarının oranını yükselmişlerdir” (Pears, 2004, s. 104). Düşünce tarihinde getirilen bilgi konusundaki tanımlar farklı olguları temele alarak, farklı yaklaşımları benimseyerek getirilmiş, geliştirilmiştir. Epistemoloji bağlamında rasyonalist kategoride yer alan Spinoza’nın görüşlerinin temelinde rasyonalist yaklaşım bulunur. Buna göre de yöntemini oluşturmuş, geliştirmiştir. Bir amacı da “pratikte en iyi şekilde uyum sağlayacak sonuçlara ulaşmak” (Balibar, 2010, s. 12) olan Spinoza, bunu matematikle gerçekleştirebileceğini düşünmektedir. Mantık ve matematikte yani formel bilimlerde önermenin doğruluk değeri gözlem verileri ile yoklanmaz: “Önermenin olgusal doğruluğu değil, ‘ispat’ denen mantıksal doğruluğu söz konusudur. Mantıksal doğruluk gözlem veya deneye başvurularak değil, önermenin doğrulukları varsayılan belli ilke ve öncüllerden çıkarılmasıyla sağlanır. İspatlanmış her önerme, ‘aksiyom’ ya da ‘postulat’ denilen ilkelerin zorunlu sonucudur” (Yıldırım, 2008, s. 13).

Spinoza, yöntem kelimesini *Etika*’da, “tumdengelim yöntemi”, “kullandığım yöntem” gibi birkaç farklı biçimde kullanır (Misrahi, 2017, s. 275). Spinoza en yetkin yöntemin doğasını şu şekilde tanımlar: “En yetkin Varlığın fikrinin düşünümsel bilgisi diğer tüm fikirlerin düşünümsel bilgisinden daha üstün olacaktır. Başka bir deyişle, en yetkin yöntem, zihnin en yetkin Varlığın fikrinin ölçütüne göre nasıl yönlendirileceğini gösteren yöntemdir” (aktaran Misrahi, 2017, s. 275). Öyleyse, felsefenin yetkin yöntemi, sadece kavramları birbirine sıkı bir şekilde zincirleyen ve böylece şeyler arasındaki bağı ve karşılıklı bağımlılığı kuran tumdengelimci bir süreç değil, aynı zamanda şu iki yönü taşıması gereken bir yaklaşımdır: Bir yandan bir fikrin tüm içerimleri ve içerikleri düşünüm yoluyla açıklanmak zorunda; şeyleri kendi içinde daha iyi bilmek için, şeylerin fikrini bilmek zorundadır. Diğer yandan en yetkin Varlığın fikrinden, yani Tanrı fikrinden, dolayısıyla da bütünleştirilmiş Doğanın fikrinden yola çıkmak gerekir (Misrahi, 2017, s. 275-276). Spinoza’nın yaşadığı 17. yüzyıl, -yukarıda da belirtildiği gibi- kesin bilgi arayışının ve yeni yöntem geliştirmenin yüzyılıdır. Yüzyılın ilk kuramcısı Descartes’le başlayan matematik referanslı bilgi anlayışı daha sonra Spinoza ve diğer filozoflar tarafından da devam ettirilmiştir. Zira matematiğin önermeleri açık seçik olarak tanımlanmış, ispatları tartışılmaz ve yöntemleri de kusursuz olarak algılanmıştır.

Spinoza üzerinde (tartışmalarla birlikte) Descartes’ın etkisi vardır. O Kartezyen felsefenin bir temsilcisidir. Spinoza, Descartes’la başlayan matematik referanslı bilgi anlayışını ileriye taşımak suretiyle devam ettirdi. Bu felsefe temelde Euklides’in *Elemantar* adlı eserine dayanır. Kısaca o, Öklid geometrisini (matematikselsel kanıtlamalar) felsefe ve bilimde güvenilir bir yöntem olarak kullandı. Bu yöntemi seçmedeki asıl amaçlardan biri, skolastik düşüncenin kusurlarından kurtulmak olabilir. Bütün bunlarla birlikte Spinoza’nın bu yöntemi seçmesi konusunda tam bir netlik söz konusu değildir. Ayrıca Spinoza, Leibniz’le birlikte çağdaş felsefenin iki büyük metafizikçisinden biridir. Aslında Spinoza çağdaş dönemin değil, tüm felsefe tarihinde metafiziğin en önemli isimleri arasındadır. Diğer bir deyişle, Spinoza,

metafizik denilince ilk akla gelen filozoflardan biridir. Zira metafizik bugünkü saygınlığını Platon, Aristoteles, Descartes, Spinoza, Hegel gibi seçkin filozoflara borçludur (Yıldırım, 2008, s. 258). Descartesçi felsefenin en önemli kişilerinden biri olarak tanınmasına rağmen Spinoza yine Leibnizle birlikte, Descartes'ın açtığı çığırı ileri götürmüşlerdir. Hatta “onlara artık kelimenin tam anlamıyla Descartesçi demeye bile imkân yoktur” (Ülken, 2011, s. 9). Spinoza'nın yayımladığı ilk eser (1663, *Descartes Felsefesinin İlkeleri*) Descartes felsefesine dair bir açıklamadır (Höföding, 2011, s. 21). Spinoza, Descartes'ın yöntemine iki temel itirazda bulunur: Birincisi, metodik şüphe varsayımsal olarak bile mümkün değildir. Spinoza'ya göre doğru bir fikre sahip olduğumuzda bunu kendiliğinden biliriz. Daha açık bir deyişle, doğruluk ile iyi akıl yürütme ispat edilirken, doğruluk ve iyi akıl yürütmenin kendisinden başka bir alete gereksinim duyulmaz. Dahası bilginin arttırılması için en iyi yöntem, zihnin verili bir doğru fikrin normu uyarınca nasıl yönlendirilmesi gerektiğini gösteren yöntemdir. Spinoza'nın Kartezyen şüpheye *Anlam Yetisinin Düzeltilmesi*'nde yönelttiği eleştiriler yalnızca epistemolojik değil, en temelinde ontolojik içerimlere sahiptir. Spinoza'nın Descartes'ten bir diğer farkını, bilgi sorununu etik bir sorun olarak görmesi oluşturur (Canaslan, 2015, s. 23-25). Her halükarda Spinoza, Descartes döneminde açılan düşünsel iklimin insanıdır (Baker, 2005, s. 368). Sonuç olarak Descartes'ın Spinoza üzerindeki etkisi üzerine farklı görüşler bulursa da onunla aynı çizgi hattında ilerlediği açıktır.

Descartes ve onu izleyen rasyonalistler için bilimsel yöntemin özü salt akıl veya sezgiye dayanan dedüktif yöntemdir. Bu bağlamda Spinoza, etik kuramını geometriyi model alarak kurmaya çalışmıştır. Onun daha fazla geometri çağrısı dedüksiyonun gücüne duyduğu inancı dile getirmekteydi (Yıldırım, 2008, s. 444-445). *Etika*'nın ününün arkasında yatan nedenlerden biri, onun kanıtlamaya dayalı biçimidir. *Etika*'nın tam başlığı “Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış Etika”dır. Burada geometri genel olarak matematiğe de işaret eder. Diğer bir deyişle, *Etika*'nın alt başlığında kullanılacak yöntem yer alır: Geometrik yöntem. “Geometrik düzen”, aynı zamanda matematiğin bir yöntemidir. Geometri ile matematik terimleri bir yerde özdeştir. *Etika*'da kullanılan geometrik yöntem, genel olarak matematiksel yöntemdir: “Bu, gidimli bir yöntemdir. Mantıksal açıdan, birbirini takip eden kanıtlamalar tam olarak tanımlanmış kavramların sıkı zincirleriyle ilerler. Sözcük olarak ise, aksiyomlar, postülalar, önermeler, kanıtlamalar, notlar ve önerme sonuçlarıyla ilerler. Son olarak, pedagojik açıdansa, yerine göre önsözler, ekler ve ana başlıklar gibi biçimsel araçlardan yararlanır.” Misrahi (2017, s. 181-182), matematiksel yöntemin seçilmesinin ana sebebini, dünyanın niceliksel bir yanı olması değil, kanıtlamaların gücü ve böyle bir yöntemin hem rasyonel hem de aktarılabılır bir hakikate erişimi mümkün kılması olarak açıklarken, Balanuye ise, Spinoza'nın neden bu yöntemi seçtiği konusunda netlik olmadığını belirtir. Bununla birlikte bazılarına göre, Spinoza bu yöntemi, anlatmaya çalıştığını sistematik bir biçimde sunmak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için seçmiştir. Kimilerine göre de geometrik yöntemin seçilmesi zorunludur (Balanuye, 2012, s. 68). Ülken ise Spinoza'nın yöntemi konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır (2011, s. 12):

Spinoza'nın büsbütün kendisine vergi olan geometrik biçimde (more geometrico) bir uslamlaması vardır. Bu düşünce biçimi, eseri başka hiçbir yerde görülmedik soyut ve kuru bir şekle koymakta ve okuyucuyu ürkütmektedir. Fakat filozofun mantıki sistemi içerisine girildikten sonra, bu düşünce zinciri insanı kolaylıkla en son sonuçlarına kadar götürebilir. Bu metot, John Locke gibi büsbütün deneyden yola çıkan bir sisteme aykırı olarak, sırf akla dayanmakta ve analitik içsellik hükümlerine göre kurulmaktadır: Öyle ki, belirli bazı tümel önermeler kabul edildikten sonra, tıpkı geometride olduğu gibi, onlardan analitik bir tarzda bütün ötekiler çıkarılabilir; böylece de ilk tümel önermelere deneyden yeni hiçbir şey katmaksızın, sırf analiz yolu ile bütün bir varlık sistemi kurulabilir. Fakat lojistik adı verilen çağdaş mantık gözünde bu analitik hükümler zinciri *tautologie*'den başka bir şey değildir ve bilgimize tecrübe alanında yeni hiçbir şey katmaz. Bundan dolayı, ne kadar mantıki kesinliği olursa olsun onunla fizik veya metafizik hiçbir şey kanıtlanamaz.

Spinoza, yönteminin başlıca amacını, “anlama yetisinin ve onun doğasının güçlerine ilişkin doğru bir kavrayışa ulaşmak” olarak açıklamaktadır (2019, s. 78). Spinoza, bu amaçlar için izleyeceği yöntem konusunda bazı hususları açığa kavuşturmuştur. Bu bağlamda ilk olarak, bunun sonsuzca geriye giden bir soruşturma olmadığı belirtilmelidir. Yani, hakikati aramanın en iyi yöntemini bulmak için, hakikati aramanın yöntemini arayan bir başka yöntemi, onu da bulmak için bir üçüncü yöntemi aramak şeklinde geriye gitmeye gerek yoktur. Çünkü bu imkânsızdır. Bu anlama yetisinin içindedir: “Anlam yetisi de doğuştan kabiliyeti sayesinde başka düşünsel işlere yönelik başka kabiliyetler edinmiş, bu işlerden daha başka gereçlere - yahut daha ileri düzey bir soruşturma kapasitesine- ulaşarak, bilgeliğin zirvesine varana dek durmadan ilerlemiştir.” Bu doğuştan gereçlerin neler olduğu anlaşıldığında anlama yetisinin daha ileri gitmesi için başka gereçler yapılabilecek ve hakikati arama yönteminin ne olduğu anlaşılacaktır. Spinoza, bunu kanıtlamak için “doğru bir fikir”den hareket etmektedir (Spinoza, 2019, s. 49-50). Bu bağlamda “doğru yöntem”, “bizatihi doğruluğun veya şeylerin nesnel özünün veya fikirlerin (ki bunların hepsi aynı kapıya çıkar) doğru usulle aranmasına aracılık edecek yoldur” (Spinoza, 2019, s. 51). Ayrıca Spinoza, yöntemin akıl yürütme veya muhakeme hakkında bir söyleme karşılık gelmesi gerektiğini eklemektedir. Yani, “yöntem şeylerin nedenlerine ilişkin kavrayışın kendisine tekabül etmek şöyle dursun, bizi şeylerin nedenlerini anlamaya götüren akıl yürütmenin kendisine bile tekabül etmez” (Spinoza, 2019, s. 51). Yukarıda belirtildiği gibi, Spinoza’nın Öklidçi modele göre oluşturduğu biçimsel yöntem, postülalar, aksiyomlar, tanımlar, önermeler (teoremler yerine geçer), bu önermelerin kanıtlamaları, anlamları ve kapsamları üzerine yorumlarla ilerler. Bu gidimli yöntemin mantıksal aracı ise tasımdır. Sağlam bir şekilde kanıtlanmış tasımlar ve iyi bir şekilde tanımlanmış mefhumlar bu gidimli zincirleşimi, sonunda *Etika*’nın bütün bir sistemini oluşturacaktır (Misrahi, 2017, s. 143-144). Kısaca, Öklid geometrisinde kabullerin belli sayıda aksiyom, tanım ve önermelerle ilerleyerek, bunlardan mantıksal açıdan çıkarılması zorunlu sonuçlar çıkarır.

Spinoza’ya göre, yöntem düşünsel bilgiden ya da bir fikrin fikrinden başka bir şey değildir. Haliyle, önce bir fikir olmadan fikrin fikri olamayacağına göre, bir fikir olmadan da herhangi bir yöntemin varlığından bahsedilemez. Buradan zihnin verili bir doğru fikrin standardı uyarınca nasıl yönlendirileceğini gösteren yöntemin en iyi yöntem olduğu sonucu çıkacaktır (Spinoza, 2019, s. 51). Yöntemle, zihnin anlaması arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda zihnin anlama yetisini daha öteye götüreceği olan yöntemdir. Doğuştan bir gereç olarak öncelikle doğru bir fikrin var olması gerekir. Bu doğru fikir bir kez anlaşıldığında, algının bu türü ile geri kalan algı türleri arasındaki farkı da kavranmış olacaktır. Zihin kendini anladıkça Doğayı daha iyi anlayacaktır. Spinoza, ayrıca zihnin ne kadar çok şey bilirse gerek kendi güçlerini gerekse Doğanın düzenini o kadar iyi anlayacağını ileri sürmektedir. Kendi güçlerini daha iyi anladıkça da kendini daha rahat yönlendirebilir ve kendine kılavuzluk edecek kuralları koyabilir. Doğanın düzeni daha iyi anladıkça da kendini boş işlerden daha rahat alıkoymayabileceğini iddia eden Spinoza, buraya kadar açıkladığı bütün yöntemin bundan müteşekkil olduğunu ekler. Kısaca en iyi yöntem, zihnin verili bir doğru fikrin standardı uyarınca nasıl yönlendirilmesi gerektiğini gösteren yöntemdir (Spinoza, 2019, s. 52-53). Spinoza yönteminin başlıca amacı, anlama yetisinin ve onun doğasının güçlerine ilişkin doğru bir kavrayışa ulaşmaktır.

Doğanın araştırılmasında bazı insanlar rastlantı eseri yol alabilir. Fakat esas olması gereken, bir şey rastlantı sonucu değil de düşünerek hazırlanmış bir planla elde edilmesidir. Bu bağlamda Doğanın araştırılmasında çok ender de olsa doğru bir yol izlenebilmesinin üç nedeni vardır: Önyargılar, kesin ayrımlar yapmaya yönelik ciddi bir kapasite gerektirmesi, insanlık durumu meselesi (Spinoza, 2019, s. 53-54). Bütün bu bilgilerden sonra yöntemin; ilk olarak, doğru bir fikri diğer tüm algılardan ayırmamızı ve zihni bu diğer algılardan alıkoymamızı; sonra, bilinmeyen şeyleri algılamaya yönelik kuralları saptamamızı; üçüncü olarak, bizi gereksiz

meşakkatten kurtaracak düzenli bir yol belirlememizi sağlaması gerekir. Bu yöntemi bulduktan sonra da yöntemin en çok da bizi en yetkin Varlığın fikrine götürdüğü zaman yetkinleşeceği anlaşılacaktır (Spinoza, 2019, s. 55). Doğru bir düşünce, yanlış düşünceden sadece dışsal bağıntısı bakımından değil, daha öncelikli olarak, içsel hususiyeti bakımından da ayırt edebilir olduğu kesindir (Spinoza, 2019, s. 64). Doğru düşünce, “nesnesi herhangi bir nedenden kaynaklanmayan ve sadece kendi vasıtasıyla, kendi içinde bilinen bir temel ilkenin özüne tekabül eden düşünceye” denir. Doğru bir düşüncenin özgül karakteri, başka düşüncelere atıf olmaksızın o düşüncenin kendisine içkin olmalıdır. Ayrıca doğru düşünce nesnesini neden olarak kabul etmek yerine, tam da anlama yetisinin gücüne ve doğasına dayanmalıdır (Spinoza, 2019, s. 64). *TIE*, düşünce-algı-fikir-bilgi kavramları etrafından oluşturulmuştur.

Spinoza *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*'de felsefe için en iyi yöntemin “düşünsel (kendi üzerine dönen) yöntem”, başka deyişle fikri her şeyden önce kendi nesnesi olarak, yani “fikrin fikri” olarak tanımlamaya ve sonra düşünsel (kendi üzerine dönen) fikirlerin tutarlı bir sistemini oluşturmaya dayanan yöntem olduğunu öne sürer. Bu fikirler sisteminin açılımı, akıllı oluşturur. Akıl, deneyimden ve bedenlerin karşılaştırılmasından doğan ortak mefhumlar ve genel (aşkın) kavramlarla çalışır (Misrahi, 2017, s. 48). Spinoza'nın yöntemine göre, en kesin sonuç, tikel bir olumlu özden, yani doğru ve geçerli bir tanımdan çıkarılacak sonuçtur. Daha açık bir deyişle, keşfe giden doğru yol, verili bir tanıma dayanarak düşünce geliştirmektir: “Bir şey ne kadar iyi tanımlanırsa, düşüncenin gelişimi de o kadar başarılı ve pürüzsüz olacaktır.” Buradan yöntemin ikinci kısmı, İyi bir tanımın koşullarını öğrenmek, ardından da bu koşulları keşfetmenin bir yolunu bulmaya dayanır (Spinoza, 2019, s. 73). Yönteminin ilk kısmı ise, doğru fikri diğer algılardan ayırmak ve yanlış, hayali ve şüpheli fikirleri doğru fikirlerle birbirine karıştırmaktan zihni alıkoymayı sağlar (Spinoza, 2019, s. 55). Bütün bu bilgilerle birlikte, Spinoza'nın benimsediği geometrik yöntemle, bu yöntemle dayanarak geliştirdiği felsefi içerik arasında herhangi bir bağ olup olmadığı sorusunun hâlâ tartışmalı olduğu da belirtilmelidir (Balanuye, 2012, s. 68). Sonuç olarak Spinoza'nın geometrik metoda uygun olarak kurduğu sistem, özü Panteistik bir mistik-akılcılık sentezidir (Tunçay, 2011, s. 298).

5. Bilginin kaynağı ve karakteri

Spinoza'nın mutluluk ve özgürlük demek olan “hakiki bir iyi”ye ulaşmak olarak tanımlanabilecek etik projesi, baştan sona onun bilgi teorisiyle koşullandırılmıştır: Bu amaca giden yol ancak bilgi ile kat edilebilir. Spinoza'da bilginin işlevleri şu şekilde özetlenebilir: İmgelem ya da inanç yerine bilgi, dünyanın birliğinin, Doğa ile Tanrının özdeşliğinin (ontoloji) kurulmasına imkân sağlar. Benzer şekilde, arzuların ve duyguların yönetimine, köleliğe karşı savaşın kazanılmasına ve hakiki özgürlüğü istenç değil, bilgi olanaklı kılar. Ayrıca, varlığın deneyimine ve kutluluğa ulaşmayı da mistik bir birleşme değil, bilgi sağlar (Misrahi, 2017, s. 47).

Spinoza farklı eserlerinde bilgi türlerini farklı şekillerde açıklamaktadır. Spinoza'nın bilgi görüşü bağlamındaki ilk görüşlerinin yer aldığı. *Anlam Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*'de geçen cümleler onun bilgi teorisinin temeli olarak kabul edilebilir (Spinoza, 2019, s. 42). Bununla birlikte genel mefhumlarını oluşturduğu *Etika*'da kesin formülasyonunu oluşturur (Deleuze, 2005, s. 93). Spinoza, “doğru bilgi ve yargı nasıl tesis edilecektir?” sorusuna cevap arar. Bu bağlamda Spinoza'nın bilgi teorisinin ilk taslağını, *Etika*'ya gelindiğinde bilgi türü diye adlandırılacak olan algı(lama) tarzlarını sınıflandırır (Canaslan, 2015, s. 22-23). Spinoza'nın bilgi kuramı, her şeyden önce imgelem ile anlama yetisi, imge ile fikir arasındaki karşıtlığa dayanır (Misrahi, 2017, s. 123).

Spinoza'nın bilgi teorisi, Misrahi'nin ifadesiyle; “bir 17. yüzyıl filozofunun zorunlu bir egzersizi değil, gücümüz dâhilinde olan tek özgürleşme aracının kuruluşu ve tanımlanışıdır.” Bu da bir döngüye yol açar: Dünyanın ve insanın rasyonel tanımı, bilgi teorisinin kuruluşuna

geçışı mümkün kılar, ama dünyayı ve bu insanı tanımlarken aynı zamanda kendi kendini tanımlayan da bu bilgidir (Misrahi, 2017, s. 47). Spinoza'nın bilgi teorisinde bilgi, kavramlarla ilerler. Fakat bu kavramlar "bir tablodaki dilsiz resimler" değildir. Bu edimlerin her biri fikirdir ve kendinde bir olumlamayı içerir. Fikir de bir bilinçtir, kendilik bilincidir. Spinoza bunu şu cümleyle açıklar: "Doğru bir fikre sahip olan biri, doğru bir fikre sahip olduğunu da bilir ve bu bilgisinin hakikatinden şüphe edemez." Doğru fikir upuygundur, nesnesinin belirlenimlerinin bütünlüğünü bildirir ve doğru fikirlerin zorunlu zincirine bağlıdır. Bilgi, akıl denilebilecek bir yetinin tatbiki değil, insan zihninin bilinçli ve kavramsal etkinliğidir. Zihin kendi başına bilincin ve kavramsallaştırmanın olanağını oluşturur (Misrahi, 2017, s. 47-48).

Spinoza temel amacının, her şeyden öncelikli ve önemli olan hususun anlama yetisinin mümkün olduğu ölçüde düzeltmenin ve saflaştırmanın bir yöntemini bulmak olduğunu belirtmektedir. Bu yöntem, şeylerin hatasız ve olabildiğince iyi kavranmasını sağlayacaktır (Spinoza, 2019, s. 43). Bu amaç doğrultusunda kaynak olması gereken belli kuralları sıralamaktadır: Birincisi, çokluğun kavrayışına hitap etmek ve amacımıza ulaşmamıza mâni olmayacak her ne varsa onu yapmak. İkincisi, sağlığı korumaya elverdiği kadarıyla hazların tadına varmak. Üçüncüsü ise, hayatı ve sağlığı idame ettirmeye ve toplumun amacımızla çelişmeyen göreneklerine ayak uydurmaya elverecek ölçüde para ve mal mülk edinmeye çalışmak (Spinoza, 2019, s. 44). Spinoza, ortaya koyduğu bu kurallardan sonra, en önemli ve öncelikli görevini şu şekilde açıklamaktadır: "Anlama yetisini düzeltmek ve şeyleri amacımıza ulaşmamıza elverir şekilde kavranabilir hale getirmek." (Spinoza, 2019, s. 44). Bu amaçla da algılama tarzlarına yer verir. Bunlar, her şeyin en iyisini seçmeyi ve bunun yanında kendi gücünü yetkinleştirmeyi arzuladığını belirttiği doğayı bilmeyi mümkün kılan algılama tarzlarıdır. Buna göre algılama tarzlarını dört başlık altında sınıflandırmaktadır: Bunlardan ilki, kulaktan dolma edindiğimiz ya da üzerinde uzlaşmış bir işareten dolayı sahip olduğumuz algı. İkincisi, gündelik deneyimden, yani, anlama yetisinin belirleniminde olmayan deneyimden gelen algı. Buna algı denmesinin tek nedeni, ona rastlantısal biçimde sahip olmamız ve onunla çelişen başka hiçbir şey deneyimlememiş olmamızdır. Bu algı zihnimizdeki tartışmasız yerini böylece korumuş olur. Üçüncüsü, bir şeyin özünün başka bir şeyden çıkarsanmasından ama yeterli düzeyde çıkarsanmasından doğan algı. Bu da ya herhangi bir etkiden hareketle bir sonuca vardığımızda ya da herhangi bir tümelden hareketle daima bir özelliğin eşlik ettiği bir çıkarsama yaptığımızda ortaya çıkan algıdır. Son olarak, bir şeyin sadece özü yoluyla yahut en yakın nedeninin doğru bilgisi yoluyla algılanması durumunda sahip olduğumuz algıdır (Spinoza, 2019, s. 44-46).

Spinoza, bunlar arasında en iyi algılama tarzını seçebilmek için de elzem olan yolları sıralar: Bunlardan birincisi; yetkinleştirmek istediğimiz doğamıza ilişkin doğru bilgiye sahip olmak ve şeylerin doğasına ilişkin olarak da gerektiğince bilgilenmek. İkinci olarak, buradan da şeyler arasındaki farklılık, uyuşma ve zıtlıkları doğru bir şekilde çıkarsamak. Üçüncüsü, şeylerin hangi ölçüde etkiye açık olup olmadığını doğru şekilde anlamak. Son olarak da buradan varılan sonucu insanın doğası ve gücüyle karşılaştırmak. Spinoza, bunların gerçekleştirilmesi sonucu insanın ulaşabileceği en üstün yetkinlik seviyesinin olanca açıklığıyla belireceğini ileri sürmektedir. Asıl soru bunlardan hangi algılama tarzının seçileceğidir (Spinoza, 2019, s. 47). Spinoza bu algı tarzları hakkında şu görüşlere yer vermektedir: İlk algı tarzı, ciddi ölçüde belirsizlik barındırır. Şeylerin özüne ilişkin olarak hiçbir algıya götürmez. Ayrıca bir şeyin özü bilinmeden bireysel varoluş da bilinemez. Haliyle kulaktan dolma bildirimlerden hareketle varılan kesinlik, her ne seviyede olursa olsun, bilimlerin dışında bırakılması gerektiği sonucu çıkarılabilir. İkinci algı tarzında ise, bu da yine amaçladığı orantı fikrini içermez. İçerdiği kayda değer kesinsizlik ve belirsizlik bir yana, bu yolla kimse doğal şeylere ilişkin olarak onların ilineklerinden başka hiçbir şey algılayamaz. Haliyle önce şeylerin özleri bilinmeksizin kendileri de hiçbir zaman açıkça anlaşılamayacağından, bu tarzı da dışarıda bırakmak gerekir. Üçüncü algı tarzında ise, şeyin fikrine sahip olabilir ve bu tarzda bir bakıma hata riski olmaksızın

çıkarımlarda bulunabiliriz. Yine de yetkinliğe ulaşmanın yolu bu tarz algılama tarzından geçmez. Spinoza dördüncü tarz algılama ile şeyin upuygun özünü kavrar ve hata riski taşınamayacağını ileri sürer. Haliyle hepsinden çok edinilmesi gereken algılama tarzı bu tarzdır. Kısaca bu algı tarzları “hangi tür bilginin gerekli olduğunu” gösterecektir (Spinoza, 2019, s. 47-48).

Spinoza'nın bilgi teorisi, iki farklı konuyla yakından ilgilidir: Birincisi fikir türleri, diğeri ise bireyliğin boyutlarıdır. Fikir ile duygu arasındaki farkı Deleuze, şu şekilde açıklamaktadır. “Fikir temsili karakteri bakımından tanımlanan bir düşünme tarzıdır. Bu bize daha şimdiden fikir ile duygu (affectus) arasında bir ayırım yapma şansı veriyor; çünkü hiçbir şeyi temsil etmeyen bir düşünme tarzına” duygu adını vermektedir (2000, s. 10). Spinoza'nın görüşünde, en güçlü fikirler ve özellikle de kendi içinde doğru olan upuygun fikirler, aynı zamanda en güçlü duygulardır (Balibar, 2010, s. 135).

Deleuze, *Spinoza Üzerine On Bir Ders* adlı çalışmasının (2000, s. 9-17), birinci dersinde fikir ile duygu arasındaki farkı, irtibatı, ilişkiyi, daha doğrusu Spinoza üzerine görüşlerini ele alarak başlaması, fikir ve duygunun Spinoza'nın düşünce dünyasında önemli olduğunu göstermektedir. Bu iki kavram başta Spinoza'nın en basit önermelerinin anlaşılmasında dahi kilit önemdedir. Deleuze (2000, s. 11-12), doğaları bakımından birbirinden farklı olan fikir ve duygu kavramlarının birbirlerine indirgenemeyecek iki ayrı düşünme tarzı ve türü olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda 17. yüzyılda ortak olarak kabul edildiği gibi, Spinoza için de fikir, duygudan önce gelmektedir. Diğer bir deyişle Spinoza, duygunun fikirler tarafından belirlendiği görüşündedir. Ona göre, duygu sahip olunan fikirlere indirgenmemekte, sahip olunan fikirlerce belirlenmektedir. Çünkü duygu, “tümüyle başka bir düzene aittir” (Deleuze, 2000, s. 18).

Spinoza, üç fikir türünün olduğu görüşündedir: duygulanış fikirleri, mefhumlar ve öz fikirler. Bunların her biri, Spinoza'nın *Etika*'da yaptığı tasnifle, üç bilgi tarzına karşılık gelmektedir. Bunlardan duygulanış (affectio); “bir cismin, bir beden, başka bir cismin eylemine maruz kaldığındaki durumudur” (Deleuze, 2000, s. 19). Deleuze'a göre (2000, s. 19) Duygulanış, bedenlerin bir karışımıdır: öteki üzerinde eyleyen dediğimiz bir bedenle, berikinin izini alan başka bir beden, yani iki beden, iki cismin karışımıdır. Kısaca duygulanış fikri bir karışımın fikridir. Yani bir bedenin kişi üzerindeki bir etkisinin fikridir. Spinoza'nın birinci bilgi tarzına tekabül eden, bu ilk tip fikir, en aşağı bilme seviyesidir. Çünkü “duygulanış fikirleri şeyleri yalnızca sonuçlarıyla yani etkileriyle tanımaktadırlar” (Deleuze, 2000, s. 40). Bir etki söz konusudur. Bu etkinin etkileyen ve etkilenen arasındaki ilişki kesin olarak bilinmemektedir. Daha açık bir deyişle, etkiler, sonuçlar algılanır. Bu fikirlere, Spinoza upuygun olmayan fikirler adını verir. Bu fikir seviyesi, upuygun olmayan, bulanık fikirler seviyesidir. Duygulanış fikirlere sahip olmak demek, “karşılaşmalar”ın (occursus) tesadüfleriyle yaşamak demektir. Bu noktada karşılaşmalar iyi ya da kötü karşılaşmalar şeklinde olur. Mesela, “kötü, ya da kötülük kötü bir karşılaşmadır.” Bedenin yorulduğu ölçüde kötü karşılaşma olasılıkları artar (Deleuze, 2000, s. 40). Karşılaşmalarda iki duygu bulunur: Keder ve neşe. Spinoza, bütün tutkuları bu iki temel duygudan türetir. Birinci tür fikirler olan, duygulanış fikirlerinde kişi, kendi duygularının nedeni değildir. Kendi duygularının nedeni olmadığı için, onlar kişiden başka bir şey tarafından üretilmektedir. O zaman, kişi pasiftir, tutkunun dünyasındadır (Deleuze, 2000, s. 19-32). Bununla birlikte tutkular bilgi yokluğu olarak görülmemelidir. Zira Balibar (2010, s. 135), tutkuların hayatın bilgi yokluğuna tekabül ettiğini düşünmenin tamamen yanlış olacağını belirtmektedir. Hatta yanlısına ya da yanlış değer biçme dahi bir “bilgi yokluğu” değil, bir bilgi biçimidir. İkinci tür bilgiye karşılık gelen, “mefhum fikir” ise, artık bir bedenin kişi üzerindeki etkisiyle ilgilenmemektedir: “Bu iki beden arasında, karakteristik oranların uygunluk ve uygunsuzluğunu hedefleyen, bununla ilgilenen bir fikirdir.” İkinci tür fikir, nedenlerin kavranması seviyesidir: “Duygulanış fikirlerinden farklı olarak, mefhum, bir bedenin başkasıyla dıştan karışımının veya bir bedenin diğeri üstündeki etkisinin yakalanması

değildir; mefhum nedeninin kavranmasına yükselmiştir.” Mefhum fikri, nedenlere bağlı bir bilgi olduğu için, zorunlu olarak upuygundur. Spinoza, bu ikinci tür fikri belirlemek için “mefhum” (notione) sözcüğünün yanında “ortak mefhum” (notione communis) terimini de kullanır. Diğer bir deyişle, ortak mefhumlar ikinci bilgi türüdür. Ortak mefhumlar her zaman bireyseldirler. Bunlar eyleme geçme gücü kazandırır. Çünkü mefhumlar, soyut değil, son derece somuttur (Deleuze, 2000, s. 32-42, s. 199). Üçüncü fikir olan, “öz fikir”, üçüncü tür bilgiye karşılık gelir. Bu seviyeye geçmek için önce ikincisinin anlaşılması gerekir (Deleuze, 2000, s. 41-43). Daha açık bir deyişle, karşılaşma ve karışımlar düzenin ötesinde, öteki mefhumlar safhasından sonra gelir. İster Yahudi mistisizmi geleneğine, isterse de Spinoza’ya özgü ateist bir mistik deneyim türüne dayansın, bu bilgi türünü anlamamanın yolu, karşılaşma ve karışımların düzenin ötesindeki karakteristik ilişkilere gönderen öteki mefhumlar safhasını kavramaktan geçer. Ayrıca, karakteristik ilişkilerin de ötesinde bir dünya daha bulunur: Tekil özlerin dünyası. Burada dış şeylerin yeğinlikleriyle uyum içinde girilen, saf yeğinlikler olan fikirlerin oluşturulduğunda üçüncü tür bilgiye ulaşılır. Saf yeğinliklerin dünyasında bedenlerin ve ruhların birbirleriyle uyumu söz konusudur (Deleuze, 2000, s. 43-44).

Deleuze, ayrıca bilgi türleri ile bireyliğin boyutları arasındaki paralellığe dikkat çeker: Birinci boyutta birey, yayılabilir sonsuz kısımlardan oluşur. Her biri ötekinin dışında olan kısımların sonsuz sayıda toplamlarından oluşur. Sonsuza kadar birleşmiş bir haldedir. İkinci boyut; birbirlerinin dışında olan yayılabilir parçaların sonsuz toplamları bireye ait olmakla birlikte bunlar karakteristik ilişkiler altındadır. Yani hareket ve dinginlik oranları altında. Üçüncü boyutta ise, bu karakteristik ilişkiler ve oranlar bireyin özünü, ona ait özü, yani yalnızca tekil bir özü oluşturan bir kudret derecesini ifade ederler. Bireyliğin bu üç boyutu ile üç bilgi türü arasındaki paralellik de bazı sonuçlara sebep olur. Diğer bir deyişle, bireyliğin üç boyutu ile üç bilgi türü birbirlerine tekabül etmektedir (Deleuze, 2000, s. 194-195). Deleuze’ün de savunduğu gibi (2000, s. 202), bilgi türleri, bilgi türlerinden daha fazla bir şeydir. Varoluş tarzlarıdır. Bunlar yaşama tarzlarıdır, yaşama şartlarıdır. Çünkü “sonuçta birey aynı anda her üç boyuttan da oluşmaktadır.” Tam bu noktada Deleuze, bir uyarıda bulunmaktadır: “Her bireyde üç boyut var, ama dikkat, bununla üç bilgi türüne sahip olması aynı şey değildir, pekâlâ birinci türden bilgi düzeyinde kalabilir” (2000, s. 203).

Spinoza, *Etika*’da, üç tür bilgiye yer verir: Birinci cinsten bilgi (sanı ya da hayal), İkinci cinsten bilgi (akıl), Üçüncü cinsten bilgi (sezgili bilim) (Spinoza, 2011, s. 114). Esas ve en geçerli bilgi, “sezgisel bilgi”dir. Sezgisel bilgi cinsi, “Tanrının bazı sıfatlarının şekilli özü hakkında upuygun fikirlerden şeylerin özü hakkındaki upuygun fikre kadar yayılır” (Spinoza, 2011, s. 114). Spinoza bunu tek bir örnekle açıklamaktadır:

İkincinin birinciye karşı durumu ne ise dördüncünün üçüncüye karşı durumu aynı olmak üzere, dört sayı verilmiş olsun. Tüccarlar ikinci ile üçüncüyü çarpmak ve çarpımı birinciye bölmede tereddüt etmeyeceklerdir, çünkü hiçbir kanıtlanma olmaksızın ustalardan öğrendikleri şeyi henüz unutmamışlardır, ya da bu usule ait çoğu kere pek basit sayılarda, ya da Öklides’in 7’nci kitabının 19’uncu önermesinin kanıtlanması kuvveti ile yani orantılı sayıların ortak özelliği kuvveti ile deney yapmışlardır. Fakat basit sayılarda bütün bunlara ihtiyaç yoktur. Diyelim: 1, 2, 3 sayıları verilmiş olunca, herkes orantılı dördüncü sayının 6 olduğunu görür ve ilk bakışta birinci sayının İkinciyle oranını görünce, daha açık olarak dördüncüyü buluruz.

Birinci bilgi türü, upuygun olmayan fikirlerin toplamıdır. Yani, upuygun olmayan fikirlerden çıkagelen pasif duygulanışlar, etkilenmeler ve tutku duygularıdır (Deleuze, 2000, s. 195). Birinci türden bilgi, “karşılaşma etkilerinin bilgisi veya birbirlerinin dışsal olan parçalar arasındaki eylem ve etkileşim etkilerinin bilgisidir” (Deleuze, 2000, s. 198). Spinoza’nın birinci bilgi türü, algıdan elde edilen verilerden elde edilir: “Kendimize, başka şeylere ve Tanrı’ya dair doğru bilgiye giden yolun başındaki karışık verilerden ibarettir.” Bu bilgi türü “rastlantısal deneyimlerden” edinilir. Bunlar Spinoza’nın “upuygun olmayan fikirler” dediği türden fikirlerin birikmesiyle sonuçlanır (Nadler, 2020, s. 142). Bütün bunlarla, algıdan elde edilen

verilerin bulanıklığı ve hataya açıklığına rağmen, insan yaşamının asli dokusunun hissedildiği yerdir (Çankaya Eksen, 2020b, s. 122-123). Spinoza'nın bilgi cinslerinden birincisi; söylenti yoluyla bilgi, bulanık deneyim yoluyla bilgi, işaretler yoluyla bilgi ya da inanç, kanı ve tahayyül olarak adlandıracağı şeyin niteliklerine sahiptir. Burada her zaman tekil deneyimlerden hareketle oluşmaları söz konusudur. Yani tümevarım denilen şeye tekabül eder. Dolayısıyla, "birinci cins bilginin özü tekil bir şeyin duygusal algısıdır" (Ramond, 2014, s. 16). Duyu deneyimleri esastır. Şeylerin bilgisini elde etmede yetersizdir. Bilgi kuramının en yetersiz basamağıdır. En düşük bilgi seviyesidir. Yanlışığın biricik nedenidir. Rasyonel düzeyden yoksun bilgi türüdür. Bu bilgi, bulanık bir deneyden gelir. Bundan dolayı da yanlışığın nedenidir. Gündelik yaşamda yararlı bir bilgi türüdür. Fakat kesinlikten uzaktır. Bu bilgi türünde mantıksal düşünme söz konusu değil, başka bir bilgiden etkilenme söz konusudur. Haliyle özgürlükle bağı zayıftır.

Spinoza, ikinci cins (tür) bilgiyi neredeyse her zaman akıl olarak adlandırır. Burada genel ya da evrensel özelliklerden hareketle doğru bir sonuca varmayı sağlayan bir düşünce hareketi söz konusudur. Bu da tümdengelimle tekabül eder. "Burada esas olan, genelliğin içinde dolaysız olarak konumlanmak ve düşüncenin diskursif olmasıdır." Bu açıdan ikinci cins bilgi birincisi ile zıttır (Ramond, 2014, s. 16-17). İkinci türden bilgi, "ilişkilerin bilgisidir, ilişkilerin birleşmelerinin ve çözümlerinin bilgisidir" (Deleuze, 2000, s. 198). Salt akılla gözlenen şeyi görmez. Fakat üçüncü bilgi türü için zorunludur. Biliş tarzının bir üst basamağıdır. Spinoza'nın bilgi teorisinde, akıl bir yeti değil, zihnin düşünümsele ve yönteme dayalı etkinliğidir. Spinoza, okuyucuyu kanıtlamalarının gücüyle ikna etmek için *Etika*'da tam da bu ikinci tür bilgiyi çalıştırır. Deneycilik eleştirisini ancak bu bilgi türüyle geliştirebilir, hatta "sezgisel bilimi" de ancak onun aracılığıyla konumlandırabilir ve tanımlayabilir (Misrahi, 2017, s. 49). Belirtildiği gibi üçüncü tür bilgi için ara adımdır. Sezgisel bilgi için aracı olma işlevi görür. Bu bilgi, bireylere akıl yürütmeye dayalı bir kavrayış sağlar (Nadler, 2020, s. 143). Hakikate erişmeyi sağlayacak bilgi, ikinci tür bilgidir. Rasyonel bir bilgi olan ikinci tür bilgi tümgendelimle dayalı bir zincirleşmiş ve "ortak mefhumlar"la işler. Bu bilgi türü "şeyleri (özellikle upuygun fikirleriyle) kavramanın bu tarzı"na akıl ve ikinci tür bilgi olarak tanımlar (Misrahi, 2017, s. 48-49). Bu bilgi türü, doğru bir bilgidir. Sezgisel bilgiyle birlikte doğrunun yanlıştan ayrılmasını olanaklı kılar. Upuygun ideaları kapsayan ve zorunlu olarak doğru bilgidir. Akıl bilgisi, ortak mefhumlara sahip olunmayla ilişkilidir. Spinoza, bununla birinci türdeki bilgilerin olumsuzluklarını gidermeye çalışmaktadır. Spinoza'da ortak mefhumlar belirtildiği gibi, soyut değil aksine somut olarak düşünülür. Upuygun fikirlere dayanır. Bu bilgi türü, matematik ve fiziğin temel ilkelerine temel dayanak oluşturur. Bununla yanında Deleuze, ikinci türden bilginin matematiksel bir tipi olmadığı konusunda uyarılmaktadır. Aksi takdirde o andan itibaren Spinoza'nın soyut bir hale geleceğini belirtir. Diğer bir deyişle, matematikler ikinci türden bilginin biçimsel teorisidir. Bu, ikinci türden bilginin matematiksel olduğu anlamına gelmez (Deleuze, 2000, s. 199-201). Bununla birlikte, karmaşık, yani upuygun olan ve olmayan algı fikirlerinin alanı olan birinci tür bilgiden ikinci tür bilgiye geçişle birlikte bir beden kendi eyleminin nedeni olabilmesinin ve eylemlerine çok daha az bedenin eşlik etmesinin önü açılır (Çankaya Eksen, 2020b, s. 125).

İnsan zihni fikirler içerir. Bu fikirlerin bazıları kesinlik taşımayan niteliksel fenomenlerdir. Bunlar, etrafındaki cisimlerden etkilendiği haliyle bedenin hallerinin düşüncedeki ifadelerinden başka bir şey değildir. Bu türden fikirler, dünyanın upuygun veya doğru bilgisini vermez. Onlar, sadece algılayana bulunduğu fiziksel yerin perspektif sınırlamaları içinde nasıl görüldüğünün görelî, kısmî ve öznel bir resmini verir. Bu algılar hiçbir sistematik düzene tabî olmadığı gibi aklın eleştiren nezaretine de hiçbir şekilde konu değildir. Bunlar tesadüfî ve gelişigüzel karşılaşmalarla belirlenir. Yüzeysel tanışıklıklardır. Böyle olunca da hiçbir zaman şeylerin özlerinin bilgisini vermez. Hatta bu tanışıklık istisnasız yanlışıklık ve hataya kaynaklık eder. Rastlantısal deneyimlerden elde edilen bu tür bilgiler

“upuygun olmayan fikirlerin” birikmesiyle sonuçlanır. Buna karşılık upuygun fikirler belli bir düzen dâhilinde rasyonel olarak oluşturulurlar. Bunlar zorunlu olarak doğrudurlar ve belirli özsel doğaları açığa vururlar. Fakat Spinoza'nın ikinci tür bilgi dediği bu kategorideki bilgide bulanıklık söz konusudur (Nadler, 2020, s. 141-143). Kişinin sahip olacağı upuygun fikirler ebedidir. Bundan dolayı da beden ölümünden veya kişinin zamansal ve süresel varoluşunun son bulmasından etkilenmez. Spinoza, bu bağlamda zihnin upuygun fikirler edinmedeki zihinsel başarısının büyüklüğü ile ölümün kişi için vereceği zarar arasında ters orantı olduğunu savunur (Nadler, 2020, s. 146).

Çankaya Eksen (2020b, s. 125), birinci tür bilgiden ikinci bilgiye geçişle deneyimleneni şu şeklide formüle etmektedir: “Hem beden algısal açıklığını sürdürmek hem de bu algısal açıklıktan doğan çeşitliliği upuygun fikirlere sahip olduğumuz ölçüde eyleme gücümüzü artıracak şekilde örgütleyebilmek.” Yine de ikinci tür bilgi, “upuygun fikirlerin birbirine eklenmesi ile işleyen *anlama* (hatta üçüncü tür bilgi) insanı kendinden daha güçlü varlıkların tehdidinden tamamen kurtarmaz ya da bir zihinsel bilgeleşmeden doğacak bir soyutlama ile maddi dünyadan kopuşa varacak bir otonomiye mümkün kılmaz. Doğru bilgi ile elde edilen şey insanın kendi doğasına uyumlu şeylerle birlikte var olmak için göstereceği çabanın kendi varlıkta kalma çabasının asli vechesi olduğunu da anlamaktır” (Çankaya Eksen, 2020b, s. 127).

Üçüncü bilgi türü olan, “sezgisel bilgi”, en yüksek bilgi seviyesidir. Bu türde bilgi, sağlam bir dayanağa sahiptir. Bilgi, kuramının nihai amacıdır. Üçüncü türden bilgi (sezgisel bilgi), ilişkileri ve ilişkilerin birleşme ve çözülüp dağılmalarını aşan bir bilgidir. Bu “özlerin bilgisi”dir (Deleuze, 2000, s. 202). İnsan kendi özünü bu bilgi sayesinde kavrayabilir. İnsanın nihai amacını Tanrısal olanı kavramak oluşturur. Sezgisel bilgi bunu sağlar. Tanrı'yı bu bilgi sayesinde bilebilir. Spinoza'nın bilgi anlayışında, rasyonel bir varlık için en yararlı olan, onun sezgisel bilgi (üçüncü tür bilgi) olarak adlandırdığı özel türü derinlemesine kavrayıştır (Nadler, 2020, s. 141). Üçüncü tür bilgi olan sezgide, Akıl tarafından bilinen şeyi alıp, onu zihnin tek ve kapsayıcı bir edimi içinde kavrar. Bu kavrayış şeylerin doğalarını değişmeyen özleri bakımından gören sezgisel bir kavrayıştır (Nadler, 2020, s. 143-145). Bu üçüncü cins bilgi, birincinin belirli bazı karakteristiklerini taşır. Tekil bir şeyin dolaysız bir algısı olması gibi. Dahası, Spinoza bu bilgiyi karakterize etmek için neredeyse her zaman “görüş” ya da “görme” üzerinden karşılaştırmalara başvurur. Fark burada ortaya çıkar: Görme söz konusudur ama söz konusu olan görme, “gözün değil, zihnin görmesi”dir (Ramond, 2014, s. 17). Yukarıda da değinildiği gibi Misrahi, üçüncü tür bilginin bilim olduğunu ileri sürer. Bu “sezgisel bilim”in Tanrının belli sıfatlarının biçimsel özünün upuygun fikrinden şeylerin özlerinin upuygun bilgisine doğru ilerlediğini belirtir. Bu üçüncü tür bilgi, Tanrının dünyanın dışındaki bir gerçeklik olarak mistik bir kavranışı değil, çok daha basit ve insanca bir anlamda, öncelikle bir ilişkinin sezgisel olarak kavranışıdır. Sezgisel bilim, “bir sıfat ile şeyin özü arasındaki (dolaysız) ilişkinin, yani Doğanın sonsuz sıfatı ile bu sıfatın tekil kipi arasındaki ilişkinin zihinsel kavranışıdır. Üçüncü tür bilgi ya şeyler ya fikirlerle ilgili olarak, tekil gerçeklikler ile onları kuran Doğanın özgül yanı arasındaki bağlantının dolaysız zihinsel kavranışıdır. Haliyle ne mistiktir ne de bir gizemdir (Misrahi, 2017, s. 49). Fakat üçüncü tür bilgi pek çok kişi tarafından mistisizm olarak da yorumlanmaktadır (Baker, 2005, s. 367). Birinci tür bilgi, hataların kaynağıdır. Üçüncü tür bilgi hakikatin ve selametin kaynağıdır. İkinci tür bilgi yani akıl ise üçüncü tür bilgiye yani hakikate ve selamete yakındır (Ramond, 2014, s. 18). Spinoza'nın geç bir tarihte formüle ettiği ve “bilgi cinsleri” olarak adlandırdığı öğretisi, ayrı ve farklı yetiler değil, tek ve aynı etkinliğin parçaları daha doğrusu derecelerdir (Ramond, 2014, s. 15).

Spinoza'da bilgi türleri kronolojik bir süreç olarak tasarlanmamıştır (Baker, t.y., s. 101). Daha da ötesi, Spinoza'nın bilgi görüşü siyasal düşüncesiyle yakından ilişkilidir: Devletin demokratikleşmesini sağlayacak “yaşayan” kurumları aynı zamanda bilgiyi elde edebilen kurumlardır. Bilginin gerçekten bilgi olarak tesis edilmesinin koşullarıdır. Dolayısıyla bu

koşullar bilgiye içkin koşullardır (Balibar, 2010, s. 153). Spinoza'da, antropolojik bir ayrım olarak nitelendirdiği imgelem ve akıl dediği ve de birbirlerini edilgen ve etkin gibi zıt olan iki ana bilgi tipine indirgenebilir. Aslında tüm insanlar hem imgelem hem de akıl dünyasında yaşarlar. Zira her insanın içinde zaten biraz akıl, biraz olsun imgelem vardır. Balibar'ın (2010, s. 136). Spinoza'nın çabası bir açıdan da "görülebilir görülebilir yapan koşulları" (Hülür, 2008b, s. 178) sağlayacak koşulları formüle etmektir. Bu en azından dönemi için geçerlidir. Zira "görme ve bilgi ilişkisi değişime açıktır ve dönemsel olarak belirlenir" (Hülür, 2008b, s. 183). Fakat Spinoza'nın kategorisi, "anlam farklılığı" gibi katı duvarları aşan bir niteliktedir. Evrensel nitelikte bir öneri getirmiştir. Kısaca, Spinoza farklı çalışmalarında ele aldığı bilgi görüşünün nihai halini 1675'te yazdığı *Etika*'da verdi. Buna göre, insanda üç bilgi türüne karşılık gelen üç algı tarzı vardır. İlkinin kaynağında gündelik deneyimler yer alırken, ikincisi akla dayanır. İdeal olan üçüncü bilgi türüne (bilgi cinsine) yani sezgisel bilgiye ulaşmaktır. Spinoza'ya göre, ikinci ve üçüncü cinsten bilgi (türü) doğruyu yanlıştan ayırmayı öğretecektir. En üst bilgi olan "Tanrı'nın ezeli ve sonsuz özü hakkında"ki bilgiye sezgisel bilgiyle ulaşılabilir.

Sonuç

Spinoza'nın her görüşünde baştan sona bir aynılıktan bahsedilemez. Mesela devlet konusundaki görüşlerinde (Matheron, 2020, s. 54-55) olduğu gibi bilgi görüşünde de bir evrim söz konusudur. Spinoza bilgi teorisini iki farklı dönemde iki farklı şekilde kategorize etti. Bunlardan birincisi Anlama Yetisinin İyileştirilmesi Üzerine İnceleme adlı kitabında yer alırken, diğeri *Etika* başlıklı yapıtında yer buldu. Buna göre ilk olarak bilgiyi (algı) dörde ayırdı: Kulaktan dolma edinilen bilgi, deneyimden gelen algı, yeterli çıkarsanmamaktan doğan algı, öz yoluyla algı. *Etika*'da ise bunu üçe indirdi ve sezgisel bilgiyi en üst mevkiye koydu: İmgelem (hayal), akıl (bilimsel bilgi), sezgisel bilgi.

Burke'ün de belirttiği gibi (2010, s. 217), bilginin güvenilirlik ölçütleri, farklı kültürlerde ve farklı zamanlarda çeşitlenir ve değişir. Spinoza'nın çabası da bu olgunun bir istisnası değildir. Haliyle onun görüşü, içinde yaşadığı kültürel atmosfer ve dönemi içinde anlaşılabilir. Bu bağlamda din olgusu onun anlaşılmasında önemlidir. Spinoza dini bir sosyal olgu olarak ele alır (Eksen vd., 2020, s. 19). Akal'ın da belirttiği gibi O temel görüşlerindeki kalkış noktasını oluşturan dini yorumu, eleştirisi daha sonra terk edilse de (Eksen vd., 2020, s. 20), izlerinin kalıcı olacağı, olduğu açıktır. Bu metinde, Spinoza'nın itikadi sorgusu yapılmadı. Fakat kişinin sosyalizasyon süreci ve onun üzerinde belirleyici olan din (Yahudilik) olgusunun Spinoza'ya etkisi oranında değinildi. Zira Spinoza'nın tüm metinlerinde olduğu gibi, özelde bilgi görüşünde de dini içerimler kendini belli etmektedir. Spinoza, her ne kadar Yahudilikten ayrılmış, atılmış olsa da Yahudiliğe hem bir evrensel ahlak öğretisi hem de ulusal kimlik olarak benimsenen kaynaklar arasında olmaya devam etmiştir. Benzer şekilde iki yüzyıldır Spinoza'nın Yahudilik temel alınarak, Yahudilikle ilişkili olarak, hatta "düpedüz Yahudi olarak" okunmasına ısrar eden Avrupalı düşün insanları da vardır. Mesela Leo Strauss, modern Yahudiliğin, Rabbani Yahudiliği ile Spinoza'nın bir sentezi olduğunu ileri sürmektedir (Nahum, 2020, s. 72-76). Bu da onun Yahudi öğretilerinden çok da uzak olmadığını göstermektedir. Hatta bazı eserlerinde, Tevrat'ın ve Tevrat'ın dili olan İbranice'nin merkezi rolüne dikkat çekilmektedir (Nahum, 2020, s. 89). Onun bir dine (Yahudilik) aidiyetinin devam etmemiş olması, yolunu ayırması dinin Spinoza üzerinde belirleyici etkileri olacağını, olduğunu ortadan kaldırmaz. Kültürel etki ve sonuçları Spinoza'nın görüşlerinde göz ardı edilmemelidir. Bu metinde onun dini düşüncesi ya da din algısı değil, bir kültürel unsur olarak dinin Spinoza üzerindeki (muhtemel) etkisine değinildi. Yine bu ilişkinin Spinoza'nın düşüncesinin tamamı üzerinde bir belirleyicilik etkisi olduğu ileri sürülemez. Fakat örtük bir şekilde bilgi teorisinde bir etki gözlenmektedir. Sonuç olarak, "akıldan başka doğru bir birlik ölçütü tanımayan Spinoza, yaşamı boyunca, başka bir zeminde örgütlenmiş hiçbir topluluğun parçası olmaya

çalışmamıştır” (Nahum, 2020, s. 84). Bunlarla birlikte Nahum (2020, s. 89), Spinoza'nın Yahudi cemaatinden atılmasından sonra kendisini kesinlikle bir Yahudi olarak görmemiş ve tanıtmamış olsa da edinmiş olduğu Yahudi-İbrani kültürünü hiçbir zaman terk etmediğini ileri sürmektedir. Bundan dolayı olsa gerek, Spinoza'nın bazılarıca “son skolastik” olarak okunmasının belli oranda haklılık payı vardır (Zelyut Hünler, 2003, s. 9). Üstelik dini etki, Spinoza'da dönemin önde gelen diğer akılcı filozoflarına göre açıkça görülmektedir.

Düşünce tarihi içinde yer alan birçok önemli ismin, bazı konulardaki görüşleri doğal olarak öndedir. Fakat bu durum -en azından yaşadığı ve takip eden dönemler içinde- önemli başka konu(lar)daki görüşleri ikinci plana itmekten, gölgede bırakmaktan da öte fark edilmesini dahi engelleyebilir. Spinoza'nın bilgi teorisinin başına gelen de tam olarak budur. Onun bilgi görüşü özellikle de siyaset ve din görüşlerinin gölgesinde kalmış, genelde göz ardı edilmiştir. Spinoza, her şeyden önce bir siyaset filozofudur. Bununla birlikte siyasal alanının dışında kalan belki de siyasetle bir şekilde ilişkili olan başka alanlarda önemli ve fakat bilgi konusunda olduğu gibi merkeze koymadığı görüşleri bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen, onun sistemi birbirinden tamamen kopuk değildir.

Platon, kötü yönetimlerin kaynağında bilgisizlik olduğunu düşünüyor ve politik problemlerin çözümünün bilgi sahibi olanların devleti yönetmesinden geçtiğine inanıyordu. Bu temelden Platonculuğun büyük stratejisi problemleri bilgi problemlerine dönüştürmektir. Bu Balibar'ın deyişiyle “bilgiye dayalı kurtuluş”tur (Yücefer, 2020, s. 214). Spinoza, bilgiyi belki de bunun için önemsemektedir. Yani onun bilgi görüşü çok önemli olan siyasal görüşüyle de ilişkilidir. Zira Yücefer (2020, s. 223), Spinoza'nın her metninin tıpkı Platon'un neredeyse her diyalogunda olduğu gibi, politik felsefe çerçevesinde okunabileceğini iddia etmektedir. Spinoza için özgürlük kıymetli bir değerdir. Hatta o, Spinoza, özgürlük vizyonunu, güvenlik uğruna dahi kaybetmemiştir (Balibar, 2010, s. 146). Bu çizgide, bilgiyi özgürleştirici bir olgu olarak ele alır. Toplumsala, yaygın (ve güçlü) kabule aykırı görüşler, tarihin her döneminde, dünyanın her coğrafyasında, her (ideolojik) hâkimiyet ve/veya yönetim türünde tehdit altında olmuş, kaygılanılmıştır. 17. yüzyıl Hollanda'sı dahi bundan ari değildir. Dinsel bağına bağlı olduğu her yerde bilimsel/felsefi düşüncenin karşısında bir odak olarak çıkmıştır. Aslında karşı çıktıkları özgürlük, özgürleştirici bilgi türleridir. Spinoza'nın önerisi de esasta bir özgürlük önerisidir. Yaptığı özgürlüğün yolunu göstermektedir.

Spinoza'nın bilgi kuramını temelde iki eserinde bulmak mümkündür: *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme (TIE)* ve *Etika*. Spinoza'nın ilk eseri olan *TIE* onun felsefenin giriş metni niteliğinde kabul edilmektedir. Bu çalışma kendisine akli temel alan bir felsefe metnidir. Bununla birlikte bu çalışmada Spinoza'nın özgün tezlerinin de henüz gelişmediği belirtilmelidir. Zira bu dönemde etrafındaki entelektüel çevrenin etkisine açık olan genç bir Spinoza vardır. Spinoza bilgi teorisine son şeklini en önemli eseri olan, *Etika*'da vermiştir. Burada bilgi teorisi denildiğinde “algı tarzları” şeklinde sınıflandırılması kastedilmektedir. Bu eserde genel olarak felsefenin bütün alanlarını, özel olarak da bilgi kuramını ortaya koyar. *Etika*, geometrik bir yöntemle yazılmıştır. Geometrik yöntemin bilgi felsefesi açısından özel bir önemi söz konusudur. Yöntemin temeli tanımlar üzerine kuruludur. Spinoza *Etika*'da bu yöntemi benimsemiş ve çalışmasını geometrik bir yöntemle gerçekleştirmiştir. Spinoza eserinde bilgi kuramını akla dayanarak ortaya koymuştur. Spinoza, yaptığı tasnifle bir “bilme biçimi” sağlamakta, bilme biçimi önermektedir. Elbette ki Spinoza'nın bilgi konusundaki görüşleri kendisinden yaklaşık iki-üç asır sonra ortaya çıkan bilgi sosyolojisinin kurumsallaşmış çerçevesi içine tam olarak oturmaz. Fakat onun görüşleri, yaptığı tasnif ve bilgiyi ele alış tarzıyla bilgi sosyolojisinin habercileri arasında yer almasını sağlamıştır. Bunun yanında bilgi görüşünde Spinoza'nın dinsel tutkularının etkisi de görülmektedir.

Spinoza'nın genel olarak görüşlerinde muğlaklıklarla birlikte devamdan, bir istikrardan bahsetmek mümkün değildir. Mesela Spinoza, her şeyden önce ve her şeyden önde olarak siyaset filozofudur. Onun siyasal alana dair iki önemli eseri olan *Teolojik-Politik İnceleme* ve

Politik İnceleme'nin birinde devletin sınırlanmasını savunurken, diğerinde devletin mutlak karakterini savunur. Bu farklar da farklı kuramcılar için kaynak niteliği olmasının yanında (mesela “güç devleti” kuramcıları ile “hak devleti” kuramcıları) aradaki farklılıkların da belirtilmesi gereklidir (Balibar, 2010, s. 126). Daha açık bir deyişle Spinoza bazı konulardaki fikirlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bunun bir istisnası bilgi görüşünde bulunulabilir. Onun *Anlama Yetisi Üzerine* ile *Etika* adlı eserlerinde bu farktan ziyade evrimi görmek mümkündür. Spinoza'nın bilgi görüşünde muğlaklık diğer birçok görüşüne göre çok daha azdır. Daha açık bir deyişle, onun bilgi görüşünde belirsiz nokta(lar) yoktur. Spinoza, bilginin kaynağı konusunda rasyonalist bir tutuma sahiptir. Rasyonalist bir bilgi kuramı hedeflemiştir. Bunlarla birlikte, Spinoza'nın kesinlik peşinde olduğu söylenebilir. Zira Spinoza özünde bir metafizikçidir ve Yıldırım'ın da belirttiği gibi (2008, s. 270), “her metafizikçi üstü örtük olsa birtakım kesin doğrular ortaya koyduğu kanısındadır.” Bu nokta Spinoza'nın bilgi sosyolojisinin tarihsel temellerinden farklılaştığı en önemli noktadır.

Felsefe tarihinde birçok filozof, düşünür güvenilir bilginin ne olduğunu araştırdı, bilgiye yönelik çeşitli öneriler getirdi, sınıflandırmalar geliştirdi. Bunlardan bazıları, bilgiyi toplumsal bağlamı ile ele alarak bu çalışmalarını gerçekleştirdi. Bazıları önerilerinde toplumsal bağlamı dikkate aldılar. Bunlardan biri de Spinoza'dır. Spinoza'nın bilgi kuramı, insanın nihai amacına hizmet eden bir araç konumundadır. İnsanın nihai amacını, sezgisel bilgi ile varlığın özünü kavramak oluşturur. Onun kuramının temelinde, Tanrı düşüncesi yer alır. Buna göre her şey Tanrı'nın ışığı altında görülebilir. Spinoza'nın felsefesinde bilgi ile insanın özgürlüğü arasında yakın bir ilişki vardır. Bu bağlamda bilgi teorisinin son hali üç tür bilgidir oluşur: İmgelem (hayal) bilgisi, akıl (bilimsel) bilgisi ve sezgisel bilgi. Bunlardan birinci tür bilgi, kanıdır. İkinci tür bilgi inanç ve üçüncü tür bilgi açık-seçik bilgidir. Spinoza, *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* adlı kitabını 1660'ta tamamlarken, *Etika*'yı ise 1675 yılında tamamlamıştır. Aradaki 15 yıllık süreçte yer alan özellikle siyasal alanla ilişkili olarak başka çalışmalarında da bilgi bağlamında yer bulabilecek görüşleri vardır. Fakat onun yer verilen iki çalışması, bilgi kuramının ilk sistematik taslağı ve son hali açısından önemlidir. Son olarak onun bilgi türleri (algı biçimleri) günümüzde yaygın olarak kabul edildiği şekliyle, gündelik, bilimsel ve felsefi-sanatın bilgisi ya da dinsel bilgilere karşılık gelmektedir. Onların erken dönemlerde sistematik hale getirilmiş hali olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Akay, A. (2013). *Postmodernizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Apphun, C. (2011). Etika üzerine. B. Spinoza, *Etika* (H. Z. Ülken, Çev.) (s. 22-29) içinde. Ankara: Dost Yayınları.
- Armaner, T. (2020). Tekillik ve sonsuz. *Cogito*, 99, 156-168.
- Arslan, A. (2010). *Felsefeye giriş* (14. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Baert, P. (2010). *Sosyal bilimler felsefesi: Pragmatizme doğru* (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Küre.
- Baker, U. (2005). Spinoza ve siyaset soruşturması-1. *Siyahi Dergisi*. Erişim adresi (25 Nisan 2021): <http://library.lol/main/3065D77E5CE2A742BAAFA45A5C33E173>
- Baker, U. (2015a). *Kanaatlerden imajlara: Duygular sosyolojisine doğru* (4. Baskı) (H. Abuşoğlu, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Baker, U. (2015b). *Sanat ve arzu* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baker, U. (t.y.). *Ethica okumaları-I, Körotonomedy yazıları*. Erişim adresi (25 Nisan 2021): <http://library.lol/main/3065D77E5CE2A742BAAFA45A5C33E173>
- Baker, U. (t.y.). Spinoza kitabı: *Ethica'nın sırrı, Körotonomedy yazıları*. Erişim adresi (26 Nisan 2021): <http://library.lol/main/3065D77E5CE2A742BAAFA45A5C33E173>
- Bal, H. (2015). *Bilgi sosyolojisi*. Bursa: Sentez.
- Balanuye, Ç. (2012). *Spinoza: Bir hakikat ifadesi*. İstanbul: Say Yayınları.

- Balibar, E. (2010). *Spinoza ve siyaset* (S. Soyarslan, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Balibar, E. (2020). Spinoza: Kitle korkusu/kitlelerin korkusu. *Cogito*, 99, 188-210.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik düşünmek* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2008). *Kavramların evrimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Burke, P. (2010). *Bilginin toplumsal tarihi* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canaslan, E. (2015). Sunuş: Anlama yetisini düzeltmek. B. Spinoza, *Anlama yetisinin düzeltilmesi üzerine inceleme* (E. Ayhan, Çev.) (s. 11-33) içinde. Ankara: Dost Yayınları.
- Canaslan, E. (2020). Spinoza'da ifade özgürlüğünün metafizik temelleri. *Cogito*, 99, 39-53.
- Cevizci, A. (2008). *Felsefe* (2. Basım). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Cottingham, J. (2003). *Akılcılık* (B. Gözkân, Çev.). İstanbul: Doruk.
- Çankaya Eksen, G. (2020a). Spinoza: Taze bir nefes. *Cogito*, 99, 5-10.
- Çankaya Eksen, G. (2020b). Spinoza'da insanın insan yapan şey üzerine. *Cogito*, 99, 105-128.
- Çankaya Eksen, G., Canaslan, E., Armaner, T. & Nahum, A. E. (2020). Cemal Bâli Akal'la söyleşi. *Cogito*, 99, 11-38.
- Deleuze, G. (2000). *Spinoza üstüne on bir ders* (U. Baker, Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Deleuze, G. (2005). *Spinoza: Pratik felsefe* (A. Nahum & U. Baker, Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Erdemli, H. A. (1985). Spinoza'nın ahlâk anlayışı (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi sosyolojisi ve hermeneutik* (H. Arslan & B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Höföding, H. (2011). Spinoza'nın hayatı ve eseri. B. Spinoza, *Etika* (H. Z. Ülken, Çev.) (s. 14-22) içinde. Ankara: Dost Yayınları.
- Hülür, H. (2000). Toplumsal bilim söyleminde yerellik. *Selçuk İletişim*, 1(3), 103-116.
- Hülür, H. (2006). Bilimde yöntemciliğin reddi ve çoğulculuk: Feyerabend'in epistemolojik Dadaizmi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 199-218.
- Hülür, H. (2008a). İktidar/bilgi sarmalı: Michel Foucault'da disiplinsel doğruluk ve özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 149-164.
- Hülür, H. (2008b). Görülebilenin hayaleti, söylenebilenin mırıltısı; Michel Foucault'nun bakışında boşluk ve bulunmayış. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(36), 171-188.
- Hülür, H. (2009). Görme ve söylemenin mekânı olarak birey ve denetim: Michel Foucault'da ışık ve söz rejimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(38), 115-136.
- Kara, O. E. (2020). Ulus Baker'in Spinoza pratiği. *Cogito*, 99, 169-187.
- Mason, R. (2016). *Spinoza: Logic, knowledge and religion*. New York: Routledge.
- Matheron, A. (2020). *Teolojik-Politik İnceleme'den Politik İncelemeye'ye Spinoza'nın evrimi problemi* (A. Kusur, Çev.). *Cogito*, 99, 54-71.
- Merton, R. K. (2010). Bilim ve toplumsal düzen (Ü. Tatlıcan, Çev.). B. Balkız & V. S. Öğütle (Ed.), *Bilim sosyolojisi incelemeleri* (s. 148-164) içinde. Ankara: Doğubatı.
- Misrahi, R. (2017). *Spinoza sözlüğü* (E. Durmuş, Çev.). Ankara: Otonom Yayınları.
- Nadler, S. (2013). *Spinoza: Bir yaşam* (2. Baskı) (A. Duman & M. Başekim, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nadler, S. (2020). Spinoza'nın Etika'sında ebedilik ve ölümsüzlük (E. Ayhan, Çev.). *Cogito*, 99, 129-155.
- Negri, A. (2005). *Yaban kuraldışılık: Spinoza metafiziğinin ve siyasetinin gücü* (E. Canaslan, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Okyayuz, M. (2002). Sunuş: Karl Mannheim'da bilgi sosyolojisi ve ideoloji teorisi. K. Mannheim (Ed.), *İdeoloji ve ütopya* (s. 9-24) içinde. Ankara: Epos Yayınları.

- Özkan, V. (2004). Bilgi sosyolojisi. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi-2* (s. 393-400) içinde. İstanbul: Etik Yayınları.
- Pears, D. (2004). *Bilgi nedir?* (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Ramond, C. (2014). *Spinoza sözlüğü* (B. Şişman, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Scruton, R. (2007). *Spinoza* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B. (2011). *Etika* (H. Z. Ülken, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B. (2019). *Anlama yetisinin düzeltilmesi üzerine inceleme* (3. Baskı) (E. Ayhan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Tatian, D. (2009). *Spinoza: Dünya sevgisi* (H. Turşucu & S. Aksoy Hancı, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Van Eijnatten, J. (2003). *Liberty and concord in the united provinces*. Leiden: Brill.
- Tunçay, M. (2011). *Batı'da siyasal düşünceler tarihi: Seçilmiş yazılar (Yeni Çağ)* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2011). Spinoza ve Etika çevirisi üzerine birkaç söz, *Etika* (9-14) içinde. Ankara: Dost Yayınları.
- Yıldırım, C. (2008). *Bilimsel düşünme yöntemi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Yücefer, H. (2020). Filozof ve çokluk: Politik İnceleme'nin anti-Platonculuğu. *Cogito Dergisi*, 99, 211-260.
- Zelyut Hünler, S. (2003). *Spinoza*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Sanal topluluk platformu olarak Discord

Zeynep Özcan* & Sezgin Savaş**

Öz

Geçmişten bugüne teknoloji ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkilediği pek çok alan mevcuttur ve bu alanlardan biri de iletişimdir. Özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile bireylerin kurdukları kişilerarası iletişim de dönüşmüştür. İnternet teknolojisi ile temellenen yeni bir toplum yapısının oluştuğu bugünün ağ toplumlarında bireyler, söz konusu ağlar üzerinden zaman ve mekandan bağımsız bir biçimde birbirleriyle iletişimde bulunmaktadır. Ağ toplumunun bir sonucu olarak bireyler birbirleri ile sanal ortamlarda bir araya gelmekte ve sanal topluluklar oluşturmaktadırlar. Söz konusu sanal toplulukların oluşumunda çeşitli internet tabanlı platformlar kullanılmaktadır ve bu platformlardan biri de günümüzde popüler olan Discord uygulamasıdır. Başlangıçta bireylerin oyun toplulukları oluşturarak oyun esnasında birbirleri ile iletişimde bulunmaları amacıyla oluşturulan Discord, bugün pek çok amaç doğrultusunda çeşitli topluluklar tarafından da kullanılmaktadır. Söz konusu noktadan hareketle bu çalışma kapsamında, sanal topluluk platformu olarak Discord uygulamasına yönelik makale ve bildiri türündeki akademik yayınlara yönelik literatür taraması yapılmış ve literatürde konunun ele alınış biçimi ile ilgili bulgular ortaya koyularak literatürdeki boşluklar tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre literatürde Discord'a yönelik gerçekleştirilmiş çalışmalar eğitim ve öğretim, oyun toplulukları, ekip çalışmaları ve moderasyon olmak üzere dört başlık altında toplanmaktadır. Bununla birlikte Discord'un sosyal topluluk platformu olarak kişilerarası iletişim, kitle iletişimi, grup iletişimi gibi iletişim boyutlarıyla ele alınmadığına yönelik olarak literatürde bir boşluk olduğu da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal topluluk, Discord, dijital iletişim, sosyal medya, iletişim teknolojileri

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 01/05/2021

Kabul - Accepted: 22/06/2021

Atıf – Reference: Özcan, Z. & Savaş, S. (2021). Sanal topluluk platformu olarak Discord. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 120-132.

Discord as a virtual community platform

Abstract

There are many areas affected by the developments in technology and communication technologies from past to present, and one of these areas is communication. Especially with the developments in communication technologies, the interpersonal communication of individuals has also transformed. In today's network societies, where a new social structure based on internet technology is formed, individuals communicate with each other independently of time and place over these networks. As a result of the network society, individuals come together with each other in virtual environments and form virtual communities. Various internet-based platforms are used in the formation of these virtual communities, and one of these platforms is the popular Discord application today. Discord, which was originally created for individuals to communicate with each other during the game by creating game communities, is also used by various communities for many purposes today. From this point of view, within the scope of this study, a literature review has been made for academic publications in the type of articles and papers for the Discord application as a virtual community platform, and the gaps in the literature have been determined by revealing the findings about the way the subject was handled in the literature. According to the results of the study, the studies conducted for Discord in the literature are grouped under four headings: education and training, game communities, teamwork and moderation. However, it is also seen that there is a gap in the literature as Discord is not addressed as a social community platform with communication dimensions such as interpersonal communication, mass communication, group communication.

* Arş. Gör., İstanbul gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, E-posta: zozcan@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5490-4721

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, E-posta: ssavas@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2141-1055

Keywords: Virtual community, Discord, digital communication, social media, communication technologies

Giriş

Teknolojik gelişmeler, dünyada pek çok alanda olduğu gibi iletişim alanında da birtakım gelişme ve değişimler meydana getirmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucu iletişim süreci zaman ve mekândan bağımsızlaşmıştır. Bu durumla birlikte sanal iletişim kavramının da önemli hale geldiği söylenebilmektedir. Bugünün toplumlarında bireyler, zaman ve mekândan bağımsız olarak birbirleri ile sanal ortamlar üzerinden bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaşabilmekte ve etkileşimde bulunabilmektedirler. İnternet teknolojisi temelli olan ağ toplumunda bireyler bir araya gelerek sanal topluluklar da oluşturabilmektedirler. Sanal topluluklar, teknoloji aracılığıyla iletişim kuran gruplar biçiminde tanımlanabilmektedir. Bu iletişimin gerçekleştiği pek çok sanal platform bulunmaktadır. Söz konusu platformlardan biri de günümüzde popüler olan Discord uygulamasıdır.

Özgün özellikleri ile oyun topluluklarının oyun esnasında birbirleriyle iletişimde bulunabilmeleri amacıyla hizmete sunulan Discord, bugün eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunulması, ekip çalışmalarının gerçekleştirilmesi gibi pek çok amaç doğrultusunda bireylerin birbirleriyle iletişimde bulunabilmeleri adına sanal topluluklar oluşturdukları bir platform haline almıştır. Bu bağlamda araştırmada Discord hakkında gerçekleştirilen çalışmaların yoğunlaştığı konuların saptanması ile literatürde konuya ilişkin nereye geldiği ve literatürdeki boşlukların tespiti amaçlanmıştır. Ulusal ve uluslararası bildiri ve makalelerin örneklem olarak ele alındığı çalışmada literatür taraması yapılarak konuya ilişkin yayınlanan eserler incelenmiş, analiz edilmiş ve özetlenmiştir.

Çalışma kapsamında, özellikle son yıllarda popülerleşen Discord uygulamasının sanal topluluk platformu olarak doğrudan ele alındığı akademik yayınlara (makale ve bildiri) ilişkin literatür taranmış ve literatürde konunun ele alınmış biçimi ile ilgili bulgular ortaya koyularak literatürdeki boşluklar tespit edilmiştir.

1. Teorik arka plan: Sanal topluluk platformu olarak Discord

Topluluk, bireylerin karşılıklı bir biçimde ya da herhangi bir ortak amaç doğrultusunda bir araya geldiği gruplardır (Rothaermela & Sugiyama, 2001, s. 298). Bir topluluğun oluşmasında topluluk hissinin önemi büyüktür. Topluluk hissi, topluluğun üyelerinin topluluğa aidiyeti, üyelerin topluluğa ve birbirlerine verdikleri öneme dair duygular, birlikteliğe ve bu birliktelikle de gereksinimlerin temin edileceğine ilişkin ortak güven duygusudur. Genel olarak topluluk olmaya ilişkin duygu; topluluğa aidiyeti ifade eden üyelik duygusu, üyelere gruba ve gruptan üyelere etki duygusu, topluluk üyelerinin bir bütün olarak birbirlerini desteklemesi ile oluşan bütünleşme ve gereksinimlerin karşılanması ve benzer geçmiş, ortak deneyimler, düşünce, inançlar neticesinde kolektif duygusal bağdır (McMillan & Chavis, 1986, s. 9-14).

Sanal kavramı ise esasen köken olarak eski dönemlere dayanmaktadır. Fiziksel olarak var olmamakla ve gözlemlenememekle birlikte, etkisi anlaşılabilen durum veya olgulardır. Gerçekte fiziksel olarak mevcut değildir; ancak farkına varılabilmektedir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile insan yaşamının önemli bir parçası haline gelen sanallık, fiziksel ortamdaki bağımsız olarak bireylerin bir araya gelmesini, dijital platformların oluşmasını mümkün kılmıştır (Yeygel Çakır, 2011, s. 274). Bu bağlamda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile topluluklar sanal olarak, ağlar aracılığıyla birbirleri ile etkileşimde bulunarak da oluşmaya ve varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Dijk (2018, s. 16-19), bugünün yeni iletişim teknolojileri ile zaman ve mekân ayırıtının daha farklı boyuta ulaştığını belirtmektedir. 21. yüzyılı “ağlar çağı” olarak tanımlayan Dijk (2018, s. 13), ağlar çağının internet teknolojisi temelli ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ağların hâkim olduğu toplum yapısı ise ağ toplumu olarak nitelendirilmektedir. Ağ toplumunda bireyler, temel birimleri oluşturmaktadır ve birbirlerine ağlar ile bağlanmışlardır (Dijk, 2018, s. 41). Böylelikle

bireyler, birbirlerine ağlar ile bağlı oldukları bu düzende zaman ve mekândan bağımsız olarak sanal topluluklar oluşturmaktadırlar. Ağ teknolojisi ile dünyanın pek çok yerinden bireyler, coğrafi sınırları ve zaman sınırlamasını aşarak çeşitli ortak amaçlar veya ortak ilgiler neticesinde bir araya gelen insan grupları olarak sanal toplulukların oluşmasını sağlamıştır (Kozinets, 1999, s. 253).

Sanal topluluklar; teknolojinin aracı olarak kullanıldığı (Stolterman vd., 1999, s. 1-2) genellikle büyük gruplar arasındaki konuşmaları tanımlamak için kullanılmaktadır (Erickson, 1997, s. 13). Bu gruplar birbirleriyle yüz yüze değil, elektronik ortamda iletişimde bulunan gruplardır (Romm & Clarke, 1995, s. 261). İnsanların bir araya toplanmasıyla ilişkilidir. Sanal topluluklar, diğer insanlarla bağlantı kurmak için ilgi çekici bir ortam sağlamaktadır (Carver, 1999, s. 114). Sanal topluluklar, yeni bilgilerin ve iletişim teknolojilerinin kullanılması ile farklı toplumdaki bireylerin birbirleriyle etkileşimde bulunmasını, bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaşmasını, deneyim veya ortak ilgi alanları neticesinde ortak bir alan oluşturulmasını mümkün kılmaktadır (Lea vd., 2006, s. 133). Biçimlendirilmiş ve dinamik bir ilişkiler ağına sahip olan sanal topluluklarda özelleştirilen ve ağ toplumunun bir getirisi olarak mekânsal açıdan dağınıklık gösteren birliktelikler söz konusu olmaktadır (Sicilia & Palazon, 2008, s. 257). Bu ortak alanlarda bireyler; sohbet etme, bilgi ve duygu alışverişi, arkadaşlıklar kurma, oyunlar oynama, ticaret yapma gibi pek çok faaliyette bulunmaktadır (Rheingold, 1993, s. 57). Yanıklar (2014, s. 169-170), sosyal ilişkide bulunma, coğrafi sınırlardan bağımsızlık, birden fazla toplulukta farklı kimliklerle bulunabilme, sınırlandırmanın bulunmaması, topluluğun sanal olması, sosyal bağlantıların bireylerin isteğiyle kurulması, demografik çeşitlilik, ilgi ve amaç heterojenliği, topluluk üyelik zamanı, toplumsal denetimsizlik, hiyerarşisizlik olmak üzere sanal toplulukların birtakım temel özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir.

Literatürde sanal topluluklara ilişkin pek çok sınıflandırma bulunmaktadır. Söz konusu sınıflandırmalar, ele alınan disiplin neticesinde şekillenmiştir. Örneğin; sosyologlar sanal toplulukları etkileşim yapısına veya etkileşim konumuna göre sınıflandırmakta iken (Bagozzi & Dholakia, 2002), pazarlamacılar sanal toplulukları oluşum nedenlerine göre sınıflandırmışlardır. Bu doğrultuda Hagel ve Armstrong (1996, s. 134), sınıflandırma aşamasında ortak ilgi toplulukları, ilişki toplulukları, değişimlerin yaşandığı işlem toplulukları ve fantezi toplulukları başlıklarına odaklanmışlardır. Kozinets (2010, s. 86-87) ise sanal toplulukları bloglar, wikiler, işitsel ya da görsel siteler, sosyal ağ siteleri ve sosyal içerik toplayıcıları olarak ele almıştır.

Kökene, 1976 yılında uygulanan Elektronik Bilgi Değişim Sistemi'ne (EIES) kadar uzanan sanal topluluklar; ortak bir hedef veya ortak bir menfaat doğrultusunda sosyal etkileşimde bulunan bireylerden oluşan gruplardır (Balasubramanian & Mahajan, 2001, s. 105-108). Bireylerin internet tabanlı sanal ortamlarda bilgi veya duygularını paylaşabilecekleri üyeler olarak kaydolmaları ile oluşmaktadır (Lee vd., 2003, s. 48). Söz konusu sanal ortamlardan biri de Discord'tur. Oyuncular ve canlı yayıncılar arasında popüler olan Discord, kullanıcıların birbirleriyle mesajlaşmalarını sağlayan sesli sohbet uygulamasıdır (Lacher, 2018; Wulanjani, 2018, s. 116). Mayıs 2015'te piyasaya sürülen, DiscordInc. tarafından geliştirilen uygulama mobil cihazlar ve bilgisayarlar için platformlar arası kullanılabilir (Discord, t.y.). Discord, video oyun toplulukları için tasarlanan, tescilli ve ücretsiz bir İnternet Protokolü Üzerinden Ses (VoIP) uygulaması ve dijital platformdur. Windows, macOS, Android, iOS, Linux ve web tarayıcılarında çalışmaktadır. Sohbet kanalındaki kullanıcılar arasında metin, resim, video ve sesli iletişime olanak tanımaktadır. Çok sayıda kullanıcının canlı tartışma ve bilgi alışverişinde bulunmasına imkan sunan genel bir anlık mesajlaşma servisi (Fonseca Cacho, 2020).

Discord, başlangıçta oyun esnasında sohbet aracı olarak video oyun topluluklarının kullanmaları için tasarlanmış olmakla birlikte; artık çeşitli konulara sahip sunucuları da

kapsamaktadır (Jiang vd., 2019). Temelde metin tabanlı olmakla birlikte sesli ve görüntülü iletişim olanağı da sunmaktadır (Lacher & Biehl, 2019, s. 200). İçerisinde kullanıcılar tarafından çeşitli kaynaklar da paylaşılabilir (Wulanjani, 2018, s. 116). Kullanıcılar hesap oluşturarak platforma katılabilmektedirler. Kullanıcı adı oluşturabilmekte; profil resmi yükleyebilmekte ve Discord hesaplarını Facebook, Twitch, Twitter vb. diğer sosyal medya sitelerine bağlayabilmektedirler (Anderson, 2019, s. 3). Birden çok kullanıcı tarafından aynı anda kullanılabilen platformda kullanıcılar topluluk oluşturmaktadırlar. Platformdaki topluluklara sunucu adı verilmektedir (Jiang vd., 2019). Discord içerisinde yer alan kullanıcılar istedikleri kişileri içine dâhil edebilecekleri sunucular oluşturabilmektedirler. Sunucular, herhangi bir konuda herkes tarafından oluşturulabilmektedir. Çoklu oyuncuya sahip oyunlarda takım olarak ya da bireysel bağlamda oyuncular birbirleri ile iletişimde bulunabilmektedirler. Katılımcılar, birbirleri ile stratejileri tartışarak oyun içerisinde birbirlerini yönlendirebilmektedirler. Discord sunucuları, birkaç üyeden oluşan küçük arkadaş gruplarından yüz binlerce üyesi olan büyük topluluklara kadar çeşitli boyutlarda olabilmektedir. Sunucular kanal adı verilen ayrı sanal alanlardan oluşmaktadır. Kanallar; duyuru, konuya özel konuşma gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadırlar. Sunucu oluşturan kullanıcılar, söz konusu sunucu içerisinde yer alan diğer kullanıcılara farklı izinler verebilmektedirler. Bu izinler ile sunucu içerisinde yer alan diğer kullanıcıların farklı rolleri olabilmektedir. Rollerin getirdiği izinler doğrultusunda hiyerarşik bir denetim mekanizmasının olduğu da söylenebilmektedir. Roller olan kullanıcılar da rol sınırlılıkları bağlamında, birer moderatör olarak diğer kullanıcılara ilişkin izinlerde bulunabilmektedirler (Jiang vd., 2019). Bununla birlikte Discord uygulamasının kullanıcıların katılım ve dostluk kurma eğilimlerini arttırdığı söylenebilmektedir (Fonseca Cacho, 2020).

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın amacı

Araştırmanın amacı, bir sanal topluluk platformu olarak Discord hakkında gerçekleştirilmiş çalışmaların literatürde hangi konular üzerinde yoğunlaştığını tespit ederek konu hakkında nereye gelindiği ve mevcut boşlukları tespit etmektir.

2.2. Araştırmanın evren ve örnekleme

Çalışmanın evrenini Discord hakkında yazılmış ulusal ve uluslararası tüm çalışmalar, örneklemini ise doğrudan Discord hakkında yazılmış olan ulusal ve uluslararası bildiri ve makaleler oluşturmaktadır. Örnekleme, içerisinde dolaylı olarak Discord'un yer aldığı çalışmalar inceleme harici tutulmuştur. İlgili çalışmalara erişebilme aşamasında Google arama motoru ve Google Scholar arama motorunda "Discord" kelimesi ile tarama gerçekleştirilmiştir. Tarama sonucu 100 makale/bildiri incelenmiş ve uygulamaya ilişkin başlığında Discord ifadesi geçen ve Discord'u çalışmanın temel ögesi olarak ele almış ulusal ve uluslararası bildiri ve makaleler çalışma kapsamında ele alınmıştır. Literatürde yer alan bildiri ve makaleler içerisinde Discord'a değinilen ya da Discord üzerinden farklı bir konuya ilişkin araştırmada bulunulan çalışmalar da mevcuttur. Literatür taramasında söz konusu çalışmalar harici tutulmuş; Discord'a değinmek yerine odak noktası olarak Discord'u konu alan, kısaca adına değinmek yerine Discord üzerine yoğunlaşan ve başlığında Discord uygulamasının yer aldığı çalışmalar ele alınmıştır.

2.3. Araştırmanın yöntemi

Çalışmada literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, konu ile ilgili daha önce yayınlanmış eserlerin incelenmesi, özetlenmesi ve analiz edilmesini içermektedir. Literatür

taramasının amacı literatürde konu hakkında hangi noktaya gelindiğini tespit etme yoluyla literatürdeki boşlukları ortaya koymaktır (Demirci, 2014, s. 73). Bu çalışmada da söz konusu noktadan hareketle literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın yöntemine benzer olarak literatürde pek çok farklı çalışmanın olduğu görülmektedir (Yücel & Coşkun, 2018; Kuşluvan & Eren, 2011; Ertuğrul, 2019; Aydın vd., 2015).

2.4. Araştırmanın sınırlılıkları

Çalışmada sanal topluluk platformu olarak doğrudan Discord platformu üzerine yazılan Türkçe ve İngilizce olmak üzere 11.04.2021 tarihine kadar yayımlanmış çevrimiçi erişilebilir bildiri ve makaleler yer almaktadır. Discord platformu ile ilgili akademik niteliği olmayan yazılar, literatür taraması dışında tutulmuştur.

2.5. Bulgular

Yapılan literatür taraması neticesinde sanal topluluk platformu olarak doğrudan Discord'a yönelik 11 akademik yayın saptanmıştır. Söz konusu akademik yayınlardan üçü makale (araştırma makalesi) ve sekizi bildiridir. Bu yayınların içerisinde Türkçe akademik yayın (makale ve bildiri) bulunmamaktadır. Akademik yayınların tümünün İngilizce olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1.

Sanal topluluk platformu olarak doğrudan Discord'a yönelik akademik yayınlar

Yazarı/Yazarları	Adı	Türü	Dili
Jiang vd. (2019)	Moderation Challenges in Voice-Based Online Communities on Discord	Makale	İngilizce
Wahyuningsih & Baidi (2021)	Scrutinizing the Potential Use of Discord Application as a Digital Platform Amidst Emergency Remote Learning	Makale	İngilizce
Ramadhan (2021)	Student's Response Toward Utilizing Discord Application as an Online Learning Media in Learning Speaking at Senior High School	Makale	İngilizce
Wulanjani (2018)	Discord Application: Turning a Voice Chat Application for Gamers into a Virtual Listening Class	Bildiri	İngilizce
Lacher (2018)	Using Discord to Understand and Moderate Collaboration and Teamwork	Bildiri	İngilizce
Anderson (2019)	Discord and the Harbormen gaming community	Bildiri	İngilizce
Lacher & Biehl (2019)	Investigating Team Effectiveness Using Discord: A Case Study Using a Gaming Collaboration Tool for the CS Classroom	Bildiri	İngilizce
Mock (2019)	Experiences using Discord as Platform for Online Tutoring and Building a CS Community	Bildiri	İngilizce
Bernhardt (2020)	Discord's Impact on Online Gaming Communities	Bildiri	İngilizce
Fonseca Cacho (2020)	Using Discord to Improve Student Communication, Engagement, and Performance	Bildiri	İngilizce
Schwartz (2021)	Using Discord to Facilitate Student Engagement	Bildiri	İngilizce

Sanal topluluk platformu olarak doğrudan Dicord'a yönelik akademik yayınlar, kendi içerisinde gruplandırılabilir. Söz konusu yayınların altısının eğitim ve öğretim, ikisinin

oyun toplulukları, ikisinin ekip çalışmaları ve birinin moderasyon konusu çerçevesinde Discord platformuna yönelik olduğu görülmektedir.

Tablo 2.

Eğitim ve öğretimde Discord'a yönelik akademik yayınlar

Türü	Yazarı/Yazarları	Adı	Dili
Bildiri	Wulanjani (2018)	Discord Application: Turning a Voice Chat Application for Gamers into a Virtual Listening Class	İngilizce
Bildiri	Mock (2019)	Experiences using Discord as Platform for Online Tutoring and Building a CS Community	İngilizce
Bildiri	Fonseca Cacho (2020)	Using Discord to Impro and Student Communication, Engagement, and Performance	İngilizce
Bildiri	Schwartz (2021)	Using Discord to Facilitate Student Engagement	İngilizce
Makale	Wahyuningsih & Baidi (2021)	Scrutinizing the Potential Use of Discord Application as a Digital Platform Amidst Emergency Remote Learning	İngilizce
Makale	Ramadhan (2021)	Student's Response Toward Utilizing Discord Application as an Online Learning Media in Learning Speaking at Senior High School	İngilizce

Tablo 2 incelendiğinde “eğitim ve öğretimde kullanım” kategorisi kapsamında dört bildiri ve iki makale olmak üzere toplam altı yayın gerçekleştirildiği görülmektedir.

Wulanjani'nin (2018) çalışması göz önüne alındığında, ilgili çalışmanın sanal dinleme sınıflarında Discord kullanımına yönelik gerçekleştirildiği görülmektedir. Wulanjani (2018) çalışmasında, Discord'un geleneksel bir dinleme sınıfını sanal bir dinleme sınıfına dönüştürerek; monotonluktan çekiciliğe ve yüz yüze dinlemeden çevrimiçi uzaktan dinlemeye dönüştürmesini irdelemiştir. Araştırma bulgularına göre; öğrenciler Discord üzerinden gerçekleştirilen sanal dinleme derslerinde daha aktif, interaktif ve motive edilmiş olmaktadır. Yapılan anket ve görüşmelerin sonucunda öğrencilerin çoğu, uygulama üzerinden yapılan derse ilişkin olumlu yanıtlar ve geri bildirimler vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğu daha önce Discord'u hiç kullanmamıştır; ancak Discord, dinleme sınıfına yeni bir teknoloji olarak girmiş ve geleneksel dinleme tarzına göre biraz zorlayıcı olmakla birlikte avantajlı da olmuştur. Pek çok araştırma sonucunda multimedya araçların etkili öğrenime katkıda bulunduğu da göz önüne alındığında, Discord'un sunduğu multimedya içerik çeşitli faydalar da sağlamaktadır. Uygulama, öğrencilere mekandan bağımsız olarak her yerde ders alabilme imkanı sunmaktadır; ancak bu hususta internet bağlantısı da oldukça önemli rol oynamaktadır. Wulanjani (2018), geleneksel dinleme sınıfının sanal bir dinleme sınıfına dönüşmesinde, dinlemeyi öğretmede Discord'un yeni bir soluk olabileceği kanısındadır.

Mock (2019), ele aldığı örneklem üzerinden çevrimiçi eğitimde bir platform olarak Discord kullanımını incelemiştir. Skype, Slack ve Team Speak gibi uygulamalara rakip bir uygulama olarak konumlandığı Discord'u öğrencilere çevrimiçi ders vermenin bir yolu olarak sunmuştur. Geçmişte kullanılan diğer çevrimiçi iletişim araçlarından çok daha yüksek bir katılımın elde edildiği araştırmada öğrencilerin uygulamayı sosyalleşmek, çalışma arkadaşları bulmak ve diğer topluluk oluşturma etkinlikleri için kullandığı ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıca öğrencilerin olumlu deneyimler yaşadıklarını bildirdikleri çalışmada Mock (2019), gelecekteki öğretim sürecini daha da kolaylaştırabilmek adına uygulamaya bot (bilgisayar işlemlerini gerçekleştirebilen yazılımlar) ve web araçları eklemenin mümkün olduğunu belirtmiştir.

Fonseca Cacho (2020), öğrencilerle iletişimi, öğrencilerin katılımını ve performansını artırabilmek üzere Discord kullanımını irdelemiştir. İlgili çalışmaya göre Discord'u kullanarak öğretmenler ve öğretim asistanları öğrenciler ile etkileşimde bulunabilmekte, öğrencilere yardımcı olabilmektedirler. Ayrıca bir öğretmen gözetiminde öğrenciler, birbirleriyle de etkileşimde ve yardımlaşmada bulunabilmektedirler. Mesajların açık bir biçimde arşivlenebilmesi ile öğrenciler, sonradan söz konusu mesajları inceleyebilme imkanına sahip olmaktadır ve bu durum aynı soruların birden fazla öğrenci tarafından sorulmasının da önüne geçebilmektedir. Öğretmenler ve öğretim asistanları, hashtag'leri kullanarak kendilerine yöneltilen soruları daha pratik bir biçimde yanıtlayabilmektedirler. Fonseca Cacho (2018) Discord'u çok sayıda katılımcının canlı bir ortamda tartışmalarına ve hızlı bir biçimde bilgi alışverişinde bulunmalarına olanak sağlayan bir mesajlaşma sistemi olarak tanımlamıştır. Çalışmada, popüler sosyal medya sistemlerine ve oyun kültürüne benzemesi nedeniyle Discord'un bünyesine dahil olan herkesin katılımını arttırdığı ve birbirleriyle olan bağlarını güçlendirdiğini de belirtmiştir.

Schwartz (2021), uzaktan eğitime geçiş ile senkronizasyonu sağlamak adına Discord kullanımını öğrenciler açısından ele almıştır. Araştırma sonuçları, birçok öğrencinin hesabı olduğu için uygulamaya ilişkin deneyim sahibi olduklarından ve hesabı bulunmayan öğrenciler için de kullanımının kolay olmasından hareketle Discord uygulamasının eğitimde kullanılmasının öğrencilerde olumlu geribildirimler sağladığını açıklamaktadır. Araştırmada, uygulamanın eğitim alanında kullanımında; sınıflara özel sunucular oluşturulması, her hafta konusu için ayrı kanallar açılarak sohbet günlüklerine erişimin kolaylaştırılması, öğrencilerin sorular sorabileceği sunucular oluşturulması, eğitim esnasında görsel zenginlik oluşturulması (ders sunumu vb.), yazılı veya sesli sohbetin öğrencilere açık tutulması ve temel bir plan oluşturulması gibi stratejilerin verimi artıracığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte araştırmada, uygulamanın öğrencilere faydalı olduğu, eğitime dâhil olmada teknik, pratiksel açıdan kolaylık sağladığı ve öğrencileri katılıma teşvik ettiği de savunulmuştur.

Wahyuningsih ve Baidi (2021), Discord uygulamasını COVID-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim açısından ele almışlardır. Adı geçen yazarlar eğitimcilerin salgın nedeniyle öğretme ve öğrenme süreçlerinde yaşadıkları zorluklar karşısında yardımcı bir araç olarak Discord uygulamasını incelemişlerdir. Bu kapsamda ilkökul öğrencilerine yönelik bir örneklem üzerinden araştırmada buldukları çalışmalarında; avantajlar ve zorluklar olmak üzere iki ana temada bulgulara ulaşmışlardır. Elde edilen verilere göre Discord kullanımının avantajları; farklı araçlar üzerinden kolay erişim ve video yükleme, katılım, canlı sunum gibi çeşitli özelliklerin bulunması, iletişim aracı olarak kullanılabilmesi ile eğitimciler ve öğrenciler arasında yüz yüze görüşmeler de duygusal bir ilişki oluşumunu sağlaması, sınıf ortamı dışında da iletişimde bulunulabilmesi, etkileşimli bir ortam oluşturulması, eğitimlerde öğrencilerin dinlemelerinin denetlenebilmesi, eğlenceli ve interaktif bir ortam sağlaması biçiminde belirlenmiştir. Discord kullanımının zorlukları ise; öğretmenlerin ve öğrencilerin uygulamaya aşına olmaması nedeniyle kullanımda tereddüt etmeleri (araştırmanın ilerleyen sürecinde aşinalık artmıştır), internet bağlantısı sorunu yaşayan öğrencilerin eğitime erişimde sorun yaşamaları, kendi dijital cihazlarına sahip olmayan öğrencilerin söz konusu cihazları ailenin diğer üyeleri ile paylaşıyor olması olarak öne çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, COVID-19 salgını nedeniyle insan yaşamının dijitalleşme eğilimiyle karşılaştığı süreçte, bazı zorluklar yaşanmış olmasına rağmen Discord kullanımı ilkökul öğrencilerine yönelik eğitim sürecinde başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Wahyuningsih ve Baidi (2021), çevrimiçi öğrenmenin etkinliğini artırmada uygulamanın faydalı olabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Discord, COVID-19 salgını sürecinde ilkökul eğitiminde yardımcı bir uygulama olmuştur. Ancak uygulamanın bilinmemesi, internet bağlantısı ve dijital cihazların kullanılmasında yaşanan sorunlar da yaşanabilecek muhtemel zorluklardır.

Ramadhan (2021), lise öğrencilerinin İngilizce konuşmayı öğrenmelerinde çevrimiçi öğrenme ortamı olarak Discord kullanımını incelemiştir. Araştırmacılar ele aldıkları örneklem ile lise öğrencilerinin eğitiminde çevrimiçi öğrenme ortamı olarak Discord'un etkinliğini ve İngilizce öğrenmede Discord uygulamasının kullanımını araştırmıştır. Araştırmada, ücretsiz ve depolama alanı düşük olduğu için erişimi ve karmaşık bir yapıda da olmadığı için kullanımı kolay olan uygulamanın etkileşimli bir ortam sunduğu saptanmıştır. Sonuçlara göre, Discord uygulaması; metin tabanlı ve sesli sohbet, ödev yükleyebilme gibi özellikleri ile uzaktan eğitimi destekleyebilecek potansiyelindedir. Uygulamada öğrenmeye ilişkin medyanın kullanımı da eğitim sürecini destekleyici bir başka özelliktir. Öğrencilerin çevrimiçi ortamda daha etkileşimli ve motive olmuş bir biçimde iletişimde bulunmalarını sağlamak üzere İngilizce konuşma becerilerini edinmede ve çevrimiçi eğitimde alternatif bir platformdur. Araştırma sonucunda Discord uygulamasının öğrencilerin İngilizce öğrenme motivasyonlarını artırıcı nitelikte olduğu ve konuşma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ramadhan (2021), uygulamanın etkili ve pratik bir biçimde öğrenmede kolaylık sağladığını, birçok faydasının ve avantajının olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 3.

Oyun topluluklarında Discord'a yönelik akademik yayımlar

Türü	Yazarı/Yazarları	Adı	Dili
Bildiri	Anderson (2019)	Discord and the Harbormen Gaming Community	İngilizce
Bildiri	Bernhardt (2020)	Discord's Impact on Online Gaming Communities	İngilizce

Tablo 3 incelendiğinde “oyun topluluklarında kullanım” kategorisi kapsamında iki bildirinin yayımlandığı görülmektedir.

Anderson (2019), çalışmasında Discord'un çevrimiçi oyun topluluklarını nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda araştırmacı, oyun toplulukları içerisinde kültürün nasıl oluşturulduğunu ve bu tarz platformların kullanımının söz konusu toplulukları nasıl etkilediğini incelemiştir. Ele aldığı örneklem üzerinden değerlerin ve inançların güçlendirilmesinde Discord'un önemli olduğunu ve veri topladığı kullanıcıların benzer uygulamalar ile karşılaştırdıklarında Discord'u birbirleriyle iletişimde bulunma aracı olarak en iyi platform olarak kabul ettiklerini saptamıştır. Platformun kullanım kolaylığına sahip olduğu ve etkileşimde bulunma noktasında rahat bir ortam sunduğu da ulaşılan diğer bulgular arasındadır. Anderson (2019), kodların çevrimiçi oyun topluluklarındaki önemi ve rolü üzerinde durarak Discord'un oyuncular açısından yararlı bir araç olduğunu savunmuştur.

Bernhardt (2020), Discord'un bireylerin birbirleriyle bağlantı kurmalarını kolaylaştıran ve kullanımı kolay bir sohbet sistemine sahip bir platform olarak oyuncuların topluluklar oluşturmalarına yardımcı olduğunu savunmuştur. Bernhardt'a (2020) göre Discord, kullanımı kolay bir uygulamadır. Aynı zamanda kullanıcıların ortak ilgi alanlarına sahip diğer kullanıcılarla kolayca bağlantı kurmasına, kendi sunucularını oluşturmasına ve aynı anda birkaç toplulukla etkileşim kurmasına izin vererek, oyuncular arasında yeni çevrimiçi topluluklar oluşturmaya yardımcı olan bir platformdur.

Tablo 4.

Ekip çalışmasında Discord'a yönelik akademik yayınlar

Türü	Yazarı/Yazarları	Adı	Dili
Bildiri	Lacher (2018)	Using Discord to Understand and Moderate Collaboration and Teamwork	İngilizce
Bildiri	Lacher & Biehl (2019)	Investigating Team Effectiveness Using Discord: A Case Study Using a Gaming Collaboration Tool for the CS Classroom	İngilizce

Tablo 4 incelendiğinde “ekip çalışmasında kullanım” kategorisi kapsamında iki bildirinin yayınlandığı görülmektedir.

Lacher (2018), iş birliğinin ve takım çalışmasının yönetilmesinde Discord kullanımını incelemiştir. İlgili çalışmada, Discord'un faydaları; eğitimcilerin sunucuları oluşturmalarında ve katılımcıları eklemelerinde kolaylık sağlama, ılımlı katılım ve iş birliği ortamı sunma, moderasyon açısından işlevsellik, zamanı belirli sohbet günlüğü oluşturma, çeşitli formatlardaki içeriklerin paylaşımına izin verme, kullanıcı dostu olma, kullanıcıların aşına olması, özel görevler için bot'lar oluşturulabilme şeklinde sıralanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Discord'un etkili bir biçimde kullanılabilmesi için bot'lar kullanılarak katılımın ve iş birliğinin izlenmesinin otomatikleştirilmesi, katılımcıların etkileşim sayılarının gözlemlenmesi, karşılaştırmalarda bulunulması, araştırmaların yapılması, mesajlarda duyarlılık analizinin gerçekleştirilmesi ve memnuniyet ölçümleri gerçekleştirilmesi önermiştir.

Lacher ve Biehl (2019), Discord kullanımını ekip etkinliği açısından ele almışlardır. Söz konusu çalışmada, veri toplanılan bireylerden elde edilen bulgulara göre Discord, ekip projelerinde pek çok açıdan yararlıdır. Discord, ekip üyelerinin birbirleri ile iletişim kurmalarına, iş birliği yapmalarına ve görevlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Discord'un konuşma kayıtlarını tutma imkânı ile zaman kazanımı elde edilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, araştırmalarda sanal ortamlardaki ekip üyeleri arasında kopukluk riskinin yüksek olduğu gösterilmekle birlikte; Discord'ta kimin bağlı olduğu görülebilmektedir ve bireylerin, diğerlerinin iletişim, iş birliği açısından uygun olduğunu bilmeleri güven oluşumuna katkı sağlamaktadır. Discord, ekip süreçlerinde beyin fırtınası, katkıda bulunma, diğerlerine yardımcı olma, dinleme gibi konularda yüksek oranda katkıya; sunum yapma, yazma süreçlerinde ise daha az oranda katkıya sahiptir. Ayrıca grup içi ekipler, grup dışı ekiplere göre daha sorunsuz çalışma eğilimindedirler. Etkileşim tamponu görevi de gören Discord, bu görev ile kullanıcıların içeriklerini yayınlamak için düşünmelerine ve bilgileri değerlendirip yanıt vermelerine daha çok zaman ayırmalarına ve böylelikle olumsuz etkilerin önlenmesine imkân tanımaktadır. Discord, grupların birbirleri ile etkileşimlerini kolaylaştırmada oldukça etkilidir ve kullanımı, içerisinde iletişimde bulunulması kolay olmaktadır. Uygulama, tüm cihazlarda da kullanılabilir. Dosya paylaşımı, söz etme, yönlendirme ve reaksiyon özellikleri de faydalı olmaktadır. Discord'un, alternatif uygulamalar ile karşılaştırıldığında ise diğerlerine göre avantajlı olduğu belirtilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre Discord uygulamasına yönelik yaşanan zorluklar ise; materyallerin ve konuşmaların düzenlenmesi için klasörlerin oluşturulması konusundadır. Discord; ücretsiz sürümünde 8 MB'den küçük dosyaların, resimlerin, bağlantıların ya da diğer medyaların paylaşımına olanak sunmaktadır. Ancak büyük boyuttaki dosyalar için ücretli sürümü olan Nitro'ya yükseltilmesi ya da başka bir paylaşım yöntemi kullanılması ya da söz konusu dosyaların sıkıştırılması gerekmektedir. Araştırmaya katılan bireyler tarafından belge oluşturma sürecinde metinlerin doğru yazım ve dilbilgisi açısından kontrol edilmesi de beklenmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerin Discord'un bir ekip projesi için kullanımının iyi bir fikir olmadığını düşündükleri saptanmıştır. Bununla birlikte bireylere Discord'u ilerleyen süreçte kullanıp kullanmayacakları sorulduğunda ise

çoğunluklu cevap kullanacaklarına ilişkin olmuştur. Lacher ve Biehl (2019), yaptıkları araştırma neticesinde iletişim ve iş birliği aracı olarak Discord'un çok iyi çalıştığını ve gelecekteki ekip projeleri için yüksek potansiyele sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Discord'un nasıl kullanılacağı konusunda katılımcıların eğitimine daha fazla zaman ayrılması gerektiği sonucuna da ulaşmışlardır. Çeşitli iyileştirmeler için bot'lar oluşturulabileceğini ifade etmişlerdir. Discord'un araştırma kapsamında ele aldıkları ekiplerde (bilgisayar bilimi sınıfında) iletişim ve iş birliği noktasında önemli bir araç potansiyeline sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 5.

Moderasyonda Discord'a yönelik akademik yayınlar

Türü	Yazarı/Yazarları	Adı	Dili
Makale	Jiang vd. (2019)	Moderation Challenges in Voice-Based Online Communities on Discord	İngilizce

Tablo 5 incelendiğinde “moderasyon” kategorisi kapsamında bir adet makalenin yayınlandığı görülmektedir.

Jiang ve arkadaşları (2019), Discord'da yer alan moderatörlerin ses temelli çevrimiçi topluluklarda moderasyon zorluklarını araştırmışlardır. Araştırmacılar, moderatörlerin içerikleri kaldırabildiğini, düzenleyebildiğini, açıklamalar ekleyebildiğini belirtmekle birlikte çevrimiçi topluluklarda moderasyonun yaygın olmasına rağmen teknolojideki değişikliklerin varsayımları bozabildiğini ve bu eylemleri geçersiz kılarak moderasyon anlayışına zıtlık oluşturabildiğini belirtmişlerdir. Moderatörlerin kuralları uygulamakta zorlandıklarını; olası kural ihlalinde de ayrıca zorluk yaşadıklarını gözlemlemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre sesleri kayıt altına alma, bir çözümdür; ancak ses ve kimliklerin ilişkilendirilmesi sorun oluşturabildiği için sadece ses kaydı da yeterli değildir. Ses kayıtlarına yönelik platform politikalarının moderatörleri yasal sonuçlara maruz bırakabileceğine de dikkat edilmelidir. Bununla birlikte çalışmada, platform tasarımcılarının ve yöneticilerinin teknolojik alt yapılar içerisinde bir araya gelen bireylerden oluşan topluluklar üzerindeki etkilerini dikkatlice düşünmeleri ve moderatörlere yeterli destek sağlayan, onları teknolojinin neden olabileceği beklenmedik zararlardan koruyan teknoloji ve politikalar geliştirmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Sonuç

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, bireylerin birbirleriyle iletişim süreçlerini değiştirmiştir. Zaman ve mekân ayırıcının teknolojik gelişmeler ile ortadan kalkmasıyla birlikte ağ toplumu için bir zemin oluşmuş ve söz konusu toplum içerisinde de bireylerin sanal topluluklar oluşturma eğilimleri ortaya çıkmıştır. Bireylerin bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaştıkları dijital ortamlar olarak da tanımlanabilecek olan sanal topluluklar, toplu iletişimlerde önemli bir role sahiptir. Bulunan yerden ve zamandan bağımsız olarak çeşitli amaçlar doğrultusunda sosyalleşmenin mümkün olduğu bu toplulukların yer aldığı platformlardan biri de bugün popülerliği giderek artan Discord platformudur.

Discord, başlangıçta oyun topluluklarının oyun esnasında birbirleriyle iletişimde bulunmaları için oluşturulmuş olmakla birlikte; ilerleyen süreçte çeşitli amaçlar doğrultusunda da kullanılmaya başlanan bir sanal topluluk platformudur. Platformda, yazılı, sesli ve görüntülü sohbet edebilme imkanı bulunmaktadır. Kullanıcılar, platformun özelliklerini kullanarak birbirleriyle bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaşmakta; belirli bir amaç üzere bir araya gelen sanal topluluklar oluşturmaktadırlar.

Bu çalışmada yapılan literatür taramasında ulaşılan akademik yayınlarda, sanal topluluk platformu olarak Discord'a yönelik dört konu üzerine çalışılmıştır. Bu konuları; eğitim ve

öğretim, oyun toplulukları, ekip çalışması ve moderasyon üzerine Discord kullanımları şeklinde gruplandırmak mümkündür. (1) Discord'un eğitim ve öğretimde kullanımına yönelik akademik yayınlarda birtakım olumlu sonuçlar ortaya konulmaktadır. Bu olumlu sonuçlar; etkileşimli olma, motive etme, katılımı artırma ve bağları güçlendirme, sosyalleşmeyi ve duygusal bağ kurmayı sağlama, bilgi alışverişinde hızlı ve pratiklik yaratma, çeşitli formatlarda içeriklerle zenginleşme, kullanım ve erişimi kolaylığı, eğlenceli ve canlı bir ders ortamı oluşturarak etkinliği ve verimliliği artırma, eğitim ve öğretime yardımcı olma gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Platformun eğitim ve öğretim konusunda yarattığı olumsuz sonuçları ise; dijital cihazlara erişim ve internet bağlantısı sorunlarının derse katılıma engel oluşturması ile platformun katılımcılar tarafından bilinmemesi şeklinde sıralanmaktadır. (2) Discord'un eğitim ve öğretimde kullanımına yönelik akademik yayınlar göz önüne alındığında ilgili platformun oyun topluluklarında kullanımının katılımcılarda değerleri ve inançları güçlendirme ve katılımcıların birbirleri ile iletişimde bulunmalarında yardımcı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Discord'un kullanımı kolay ve rahat bir etkileşim ortamı sağladığı söylenebilmektedir. Discord, kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmalarına ve yeni çevrimiçi oyun toplulukları oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. (3) Ekip çalışmalarında Discord kullanımına yönelik yapılan akademik çalışmalarda ise Discord; katılımı, iş birliğinde, etkileşimde, çeşitli formatlarda içerik paylaşımında, katılımcılar arasında güven oluşumunda olumlu yönde etkiye sahiptir. Platform, tüm cihazlarda kullanılabilmesi ve özgün özelliklere sahip olması gibi nedenler doğrultusunda genel olarak iletişimde bulunmayı kolaylaştırmaktadır. Platformun kullanımı noktasında katılımcıların eğitilmesi de olumlu sonuçlar almada önem arz etmektedir. Ayrıca bot'lar oluşturularak iyileştirmelerde de bulunulması fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte, ilgili yayınlarda platformda büyük boyutlu dosyaların paylaşımında sorun yaşanabildiği de belirtilmektedir. Bu doğrultuda, sunum yapmada ve yazma süreçlerinde platformun katkısının düşük olduğu belirlenmiştir. (4) Discord'un moderasyona yönelik kullanımında ise yaygın moderasyon sağlamakla birlikte, moderatörlerin kuralların uygulanmasında zorlanması ve olumsuz yasal sonuçlara neden olabilme gibi olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bu bağlamda moderatörleri koruyacak teknoloji ve politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Sanal topluluk platformu olarak doğrudan Discord'a yönelik mevcut akademik yayınlar incelendiğinde platformun etkileşimli, sosyal, eğlenceli ve katılımcı; kullanımı kolay, hızlı ve pratik; özellik açısından zengin bir ortam sunarak kullanılan amaç doğrultusunda olumlu yönde katkı sağladığı ve destekleyici, yardımcı bir platform olarak kullanılabilmesi sonuçlarına ulaşmıştır. Platform, yeni sanal topluluklar oluşturulmasında da yardımcı olmaktadır. Ancak platformun bilinmemesi, internet bağlantısı ve teknolojik cihaz erişiminde katılımcıların sorun yaşayarak topluluklara dâhil olamamaları gibi olumsuz durumlar da söz konusu olabilmektedir. Olası olumsuzlukları yaşamamak adına teknik ve politik düzenlemelerde bulunulması, bot'ların oluşturulması ile iyileştirmelerde bulunulması gibi düzeltici ve geliştirici öneriler mevcuttur.

İncelenen akademik yayınlardan hareketle genel olarak Discord'un kullanılan amaç doğrultusunda olumlu yönde pek çok katkısının ve avantajının söz konusu olduğu; ancak kullanılan amaç doğrultusunda platformda birtakım sorunların da yaşanabileceği ve bu sorunların yaşanmaması ya da düzeltilebilmesi adına birtakım iyileştirmelerde, geliştirmelerde de bulunulabileceği söylenebilmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında gözlemlenen bir diğer bulgu ise; sanal topluluk platformu olarak doğrudan Discord'a ilişkin Türkçe makale ve bildiri bulunmamasıdır. Bu durum, platforma ilişkin iki akademik yayın türündeki Türkçe literatürde bir boşluk olduğunu göstermektedir. Söz konusu boşluğu kapatmak üzere gerçekleştirilecek araştırmalara odaklanılması gerektiği söylenebilmektedir. Bununla birlikte, sosyal topluluk platformu olarak Discord'a yönelik mevcut akademik yayınlarda eğitim ve öğretim, ekip çalışması, moderasyon ve oyun topluluğu başlıklarının öne çıktığı gözlenmektedir. Söz konusu

doğrultuda literatüre katkı sağlamak adına kişilerarası iletişim, kitle iletişimi, grup iletişimi gibi iletişim boyutlarına ve sosyoloji, psikoloji gibi çeşitli bilim alanlarıyla gerçekleştirilecek disiplinler arası çalışmalara odaklanmanın faydalı olacağı belirtilebilir.

Kaynakça

- Anderson, M. (2019). Discord and the Harbormen gaming community. Erişim adresi (16 Nisan 2021): <https://mayajanae.com/wp-content/uploads/2020/01/Discord-and-the-Harbormen-Gaming-Community.pdf>
- Aydın, A. E., Marangoz, M. & Fırat, A. (2015). Tüketim kültürü çalışmaları üzerine bir literatür taraması. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 23-40.
- Bagozzi, R. P. & Dholakia, U. M. (2002). Intentional social action in virtual communities. *Journal of Interactive Marketing*, 16(2), 2-21.
- Bernhardt, A. (2020). Discord's impact on online gaming communities [Öz]. *Debating Communities and Networks Conference 11*, 11-29. Erişim adresi (12 Nisan 2021): <http://networkconference.netstudies.org/2020Curtin/2020/05/29/discords-impact-on-online-gaming-communities/>
- Carver, C. (1999). Building a virtual community for a tele-learning environment. *IEEE Communications Magazine*, 37(3), 114-118.
- Demirci, A. (2014). Literatür taraması. Y. Arı & İ. Kaya (Ed.), *Coğrafya araştırma yöntemleri* (s. 73-108) içinde. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Discord. (t.y.). Discord application. Erişim adresi (11 Nisan 2021): <https://discord.com/>
- Ertuğrul, M. (2019). Kapsamlı gelirin değer ilişkisine yönelik uluslararası literatür taraması. *Mali Çözüm*, 29(155), 55-80.
- Erickson, T. (1997). Social interaction on the net: Virtual community as participatory genre. R. H. Sprague (Ed.), *Proceedings of the Thirtieth Hawaii International Conference on System Sciences* (s. 13-21) içinde. Los Alamitos, California: IEEE Computer Society Press.
- Fonseca Cacho, J. (2020). Using Discord to improve student communication, engagement, and performance [Öz]. *UNLV Best Teaching Practices Expo*, 95-95. Las Vegas: University of Nevada. Erişim adresi (12 Nisan 2021): https://digitalscholarship.unlv.edu/btp_expo/95
- Hagel, J. & Armstrong, A. G. (1996). The real value of online communities. *Harvard Business Review*, 74(3), 134-141.
- Jiang, J. A., Kiene, C., Middler, S., Brubaker, J. R. & Fiesler, C. (2019). Moderation challenges in voice-based online communities on discord. A. Lampinen, D. Gergle & D. A. Shamma (Ed.), *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction 3(CSCW)* (s. 1-23) içinde. New York: Association for Computing Machinery.
- Kozinets, R. V. (1999). E-tribalized marketing? The strategic implications of virtual communities of consumption. *European Management Journal*, 17(3), 252-264.
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing ethnographic research online*. London: Sage Publications Ltd.
- Kuşlivan, S. & Eren, D. (2011). İş görenlerin kişilik özelliği olarak hizmet verme yatkınlığı ve ölçümü: Bir literatür taraması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 139-153.
- Lee, F. S., Vogel, D. & Limayem, M. (2003). Virtual community informatics: A review and research agenda. *Journal of Information Technology Theory and Application (JITTA)*, 5(1), 47-61.
- Lacher, L. (2018). Using Discord to understand and moderate collaboration and teamwork [Öz]. T. Barnes & D. Garcia (Ed.), *Proceedings of the 49th ACM Technical Symposium on Computer Science Education* (s. 1107-1107) içinde. New York: Association for Computing Machinery.

- Lacher, L. L. & Biehl, C. (2019). Investigating team effectiveness using Discord: A case study using a gaming collaboration tool for the CS classroom. *In International Conference Frontiers in Education 2019: CS and CE*, 15(1), 199-204.
- Lea, B. R., Yu, W. B., Maguluru, N. & Nichols, M. (2006). Enhancing business networks using social network based virtual communities. *Industrial Management & Data Systems*, 106(1), 121-138.
- McMillan, D. W. & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.
- Mock, K. (2019). Experiences using Discord as platform for online tutoring and building a CS community [Öz]. E. K. Hawthorne & M. A. P. Quinones (Ed.), *Proceedings of the 50th ACM Technical Symposium on Computer Science Education* (s. 1284-1284). New York: Association for Computing Machinery.
- Ramadhan, A. (2021). Student's response toward utilizing discord application as an online learning media in learning speaking at senior high school. *ISLLAC: Journal of Intensive Studies on Language, Literature, Art, and Culture*, 5(1), 42-47.
- Rheingold, H. (1993). A slice of life in my virtual community. L. M. Harasim (Ed.), *Global networks: Computers and international communication* (s. 57-80) içinde. Cambridge: The MIT Press.
- Romm, C. & Clarke, R. J. (1995). Virtual community research themes: A preliminary draft for a comprehensive model. *6th Australasian Conference On Information Systems*, September, 26-29, Perth, Curtin University.
- Rothaermel, F. & Sugiyama, S. (2001). Virtual internet communities and commercial success: Individual and community-level theories grounded in the atypical case of timezone.com. *Journal of Management*, 27(3), 297-312.
- Schwartz, D. (2021). Using Discord to facilitate student engagement [Öz]. *UNLV Best Teaching Practices Expo*, 122-122, Las Vegas: University of Nevada. Erişim adresi (12 Nisan 2021): https://digitalscholarship.unlv.edu/btp_expo/122.
- Sicilia, M. & Palazon, M. (2008). Brand communities on the internet: A case study of Coca-Cola's Spanish virtual community. *Corporate Communications: An International Journal*, 1(3), 55- 270.
- Sridhar Balasubramanian, V. M. (2001). The economic leverage of the virtual community. *International Journal of Electronic Commerce*, 5(3), 103-138.
- Stolterman, E., Agren, P. O. & Croon, A. (2000). Virtual communities: Why and how they are studied. Erişim adresi (29 Nisan 2021): <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download>.
- Wulanjani, A. N. (2018). Discord application: Turning a voice chat application for gamers into a virtual listening class. D. Mulyadi, H. D. Santoso, T. D. Wijayatiningsih, D. Hardiyanti, Y. M. Ocktarani, S. Aimah, M. Ifadah, R. Budiastuti & Y. Nugraheni (Ed.), *English Language and Literature International Conference (ELLiC) Proceedings* (s. 115-119) içinde. Central Jawa: Faculty of Foreign Language and Culture, Universitas Muhammadiyah Semarang.
- Wahyuningsih, E. & Baidi, B. (2021). Scrutinizing the potential use of Discord application as a digital platform amidst emergency remote learning. *Journal of Educational Management and Instruction (JEMIN)*, 1(1), 9-18.
- Van Dijk, J. (2018). *Ağ toplumu* (Ö. Sakin, Çev.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Yanıklar, C. (2014). Sanal topluluklar ve geleneksel topluluklar arasındaki farklılıkların sosyolojik bir analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 158-190.
- Yücel, A. & Coşkun, P. (2018). Nöropazarlama literatür incelemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 157-177.

A possible relation between the Arabic Dhow and the European Cog

Ebrahim Al-Khaffaf Salim Mohammed*

Abstract

Unlike the other fields of science such as medicine, astronomy, mathematics and philosophy, whose transmission from the Islamic world into Europe in the medieval times have a concrete subject matter, the accomplishment of Muslims in the ship-building, especially its possible transmission into Europe, has not been seriously studied by a kind of a comparative approach. Therefore, it would be fruitful to highlight such a possibility. On the one hand, Arabic history has resources showing the significant development of ships as well as their ships' distant sailing in the open seas. On the other hand, the construction of the European Cog almost has no similarity with its precedent Viking small vessels that didn't even sail in the open sea, or with the old Roman ships. Whereas –and as this article will claim– the cog is more similar to the dhow. Before jumping into this argument, this article will at first explore the development of ship building in Mesopotamia in a very short chronological order, starting from the ancient times, pre-Islamic Era, Islamic Golden Age. Then the article will review the main characteristics of the dhow followed by those of the cog. And since scholars often find it hard for such a transmission of knowledge since the dhow used to sail in the Red Sea and the Indian Ocean while the cog was used in the north of Europe, therefore, this article will present some theories about such possible transmission. Finally, the article will show some interesting similarities between the two ships, in order to show that the Arabic Dhow could have been used as a model for the European Cog.

Keywords: Ships, cog, dhow, Islamic Golden Age, medieval Europe, the transmission of knowledge

Arap Yelkenlisi ve Avrupa Teknesi arasında olası bir ilişki

Öz

Ortaçağda İslam dünyasından Avrupa'ya geçişi somut bir konusu olan tıp, astronomi, matematik ve felsefe gibi diğer bilim dallarından farklı olarak Müslümanların gemi yapımındaki başarıları, özellikle Avrupa'ya olası geçişi, bir tür karşılaştırmalı yaklaşımla ciddi şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle, böyle bir olasılığın altını çizmek faydalı olacaktır. Arap tarihi, bir yandan gemilerin önemli gelişimini ve gemilerinin açık denizlerde uzun mesafeli seyirlerini gösteren kaynaklara sahiptir. Öte yandan Avrupa Teknesinin inşası, emsali açık denizde bile açılmamış Viking küçük gemileriyle veya eski Roma gemileriyle neredeyse hiç benzerliğe sahip değildir. Oysa -ve bu makalenin iddia edeceği gibi- tekne, Arap yelkenlisine daha çok benzemektedir. Bu argümana geçmeden önce, bu makale ilk olarak Mezopotamya'da gemi inşasının gelişimini çok kısa bir kronolojik sırayla bahsederek, antik çağlardan başlayarak, İslam öncesi Dönem'den, İslami Altın Çağ'a kadar inceleyecektir. Daha sonra makale, yelkenlinin ana özelliklerini ve ardından teknenin özelliklerini gözden geçirecektir. Bilim adamları, yelkenlilerin Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda yelken açarken, teknelerin Avrupa'nın kuzeyinde kullanıldığından, bu iki tür arasında bir bilgi aktarımı zor olduğunu ifade etmektedir. Bu makale bu tür olası bilgi aktarımı hakkında bazı teoriler sunacaktır. Son olarak makale, Arap yelkenlisinin Avrupa Teknesi için bir model olarak kullanılabileceğini göstermek için iki gemi arasındaki bazı ilginç benzerlikleri gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Gemiler, tekne, yelkenli, İslami Altın Çağ, ortaçağ Avrupası, bilgi aktarımı

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 07/10/2020

Kabul - Accepted: 27/06/2021

Atıf – Reference: Al-Khaffaf, E. S. M. (2021). A possible relation between the Arabic Dhow and the European Cog. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 133-150.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Postgraduate Education Institute,
E-mail: ebrahim.alkhaffaf@stu.fsm.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1757-3115

Introduction

“The idea of a desert people [Arabs] introducing a new sail to a maritime people [Europeans] deserves sceptical scrutiny” (Campbell, 1995, p. 7). Such a stereotypical notion about Arabs can appear from time to time to anyone who studies history. Such an approach undoubtedly fails to allow for the great changes which can emerge between a people’s situation in the present and people’s situation in the past. Moreover, it is convincing to claim that this kind of critic or historian is looking to the past through a lens that is blurred by the dusty desert of *The Arabian Nights*¹.

However, this quotation was taken from the context in which Campbell was trying to refute Hourani’s argument in which he concluded that it was the Arabs who brought the lateen sail to the Mediterranean which was later developed into the square sail². And there is no doubt that Campbell has used a good argument, yet his assumption about Arabs is clear in his writing tone. It is important to clarify that the task of this paper is not to get into the argument about the sail. But this specific dissidence was presented to shed light on the fact that Arabic contribution to science (specially to ship building) wasn’t seriously examined and considered until the last decades. Thus, before jumping into this essay’s main topic, which is the relationship between the cog and the dhow, this essay will explore the beginning of boats emergence from its very early appearance in Mesopotamia. And then it will briefly pass by the pre-Islamic Time to a survey of the Islamic World in order to shed light on maritime technology’s development during the Islamic expansions. At the end, this essay will try to show the similarities between the dhow and the cog, and this will be achieved after presenting possible ways of transforming the ship-building knowledge from the Indian Ocean to the North of Europe. In fact, to argue that the cog was built based on the Arabic Dhow will require complex discussion. Nevertheless, presenting a brief chronological and historical view about development of boats in that area can be helpful for scientifically historicizing the relationship between the dhow and the cog.

1. Mesopotamia

The fertile region of the southern part of Mesopotamia was apparently farmed from the seventh millennium BC, when crops were grown intensively, and animals herded there. And by the late 4th millennium BC, considerable grouping recognized as city states, such as Eridu, Uruk, Nippur, Kish, Ur, and Lagash, had emerged. Each one of these ancient cities was built near the river or joined to it by a canal (McGrail, 2001, p. 55). So, dykes were built in order to regulate the river flows, which were helpful and useful in fertilizing the land, as well as in preventing the rivers flooding to the inhabited areas. And because the land between the two rivers (Mesopotamia) lacked many important construction materials such as timber, stones, and metals, it was necessary to bring these things from another lands, which reciprocally helped in navigation and the development of the vessels after the needed timbers and metals that were brought to the land. In the *Epic of Gilgamesh* (3rd Millennium BC) we are told that Gilgamesh and Enkidu went to the Cedar Forest –probably Lebanon– in order to bring wood for ship building as well as in order to kill the beast, Humbaba, who lived there.³

¹ What I mean here is that such a view puts Arabs in the environment and time of *The Arabian Night* and freezes and keeps them there. Nevertheless, as we will see there are more interesting things—regarding facts about ship life—to consider in that work of fiction, much more than the typical romantic Victorian famous view tried to impose on Arabs.

² To summarize his thesis, Hourani has attempted to demonstrate that the lateen—he argued that it was used from very early times—came from the Indian Ocean to the Mediterranean around the time of the Arab expansion. That is to say in the ninth century (Hourani, 1963, p. 103-105). This is different of Bowen’s argument that of the lateen derived from the square sail.

³ One of the oldest discovered ship-like figures is that clay model which was found at Eridu which belongs to the early fifth millennium BC whose photo can be seen in illustration 1.

Boats were built of reed bundles which were then coated externally with bitumen, a mineral tar available in Iraq. This material was also used to waterproof reeds for house building by 4000 BC (Clark & Piggott, 1976, p. 180). The oldest documented usage of bitumen dated to 2300 BC when Sargon of Akkad claimed to have been placed in a river as a baby in a basket of rushes sealed with bitumen⁴. In any case, a considerable development in the utilization of the maritime equipment is further seen in the reliefs demonstrating the Assyrians' invention (first Millennium BC) of floats which were used to float downstream or as a source of additional buoyancy for the swimmer⁵. Along with these inventions we later see the paddles, oared propulsion, sail, steering, expanding the size of the boat, using timbers and making a better hull structure.

On the other hand, the river life inspired the people of the land between the two rivers to move into other branches of science which are nonetheless important to the maritime life. Hornell believed that "the necessity to forecast the seasonal flood of the Euphrates and Tigris led to the study of astronomy and mathematics as an aid to the compilation of a calendar. This, in turn, appears to have led to the use of stars for navigation on land and sea" (Hornell, 1970, p. 231-233). However, these Mesopotamian sciences will later migrate to Greece and other places in the world, yet they will rebound and return more heatedly to Arabia—more specifically to Baghdad—in the 9th century after the Greek, Indian, Persian works were translated into Arabic. That is why—as we will see later in this essay—in the 10th century, Arabs were easily sailing to all parts of the Indian Ocean and the Red Sea and in the East African coast, where the using of maps, quadrant, astrolabe, compass and other sophisticated technologies and nautical inventions flourished⁶.

In short, Mesopotamia's geographic and strategic position from ancient time made it a crossroad on the overland and sea trade routes. And the Arabic navigation in the Indian Sea had its memories in the dusty age because "in about 2520 BCE, we learn that ships came from Dilmun bringing timber from a foreign land (presumably India). Maritime trade seemed to be at its height around 2300 BCE, at the reign of Sargon of Akkad" (Agius, 2008, p. 39).

2. Pre-Islamic Times

Before we resume our journey, we must take a quick look at Arabia in the pre-Islamic Age in order not to miss any important chain—nor any timber—in the ship image through the various times of that area. Knowing that this view will be limited to the Arabic Poetry of that time which is often considered to be the best access to the pre-Islamic Arab lives, an age which hugely depended on the oral culture⁷. That is why poetry was the most fundamental thing in

⁴ In fact, Bitumen is an important substance in boatbuilding, was used in ancient Mesopotamia for caulking, we have it recorded in *The Epic of Gilgamesh* (Pedersen, 2004, p. 231).

⁵ Such Assyrian reliefs can be seen in illustration 2.

⁶ Such development in all branches of science at that area could have been ignored by many scholars but not by a 'free spirit' like Nietzsche. I will quote what Nietzsche said, for the sake of his recognition of the Abbasid Golden Age but not for his criticising of Christianity—there is no need to mention that most religions at some point in history are hijacked by a group of people and misused—Nietzsche upstreamly wrote: "Christianity destroyed for us the whole harvest of ancient civilization, and later it also destroyed for us the whole harvest of Mohammedan civilization. The wonderful culture of the Moors in Spain, which was fundamentally nearer to us and appealed more to our senses and tastes than that of Rome and Greece, was trampled down (I do not say by what sort of feet) Why? Because it had to thank noble and manly instincts for its origin -because it said yes to life, even to the rare and refined luxuriousness of Moorish life!... The crusaders later made war on something before which it would have been more fitting for them to have grovelled in the dust- a civilization beside which even that of our nineteenth century seems very poor and very "senile." What they wanted, of course, was booty: the orient was rich.... Let us put aside our prejudices!" (Nietzsche, 2006, p. 60).

⁷ The pre-Islamic Poetry was orally transformed through the generations, but it was compiled and written in the Islamic Golden Age. That is, the Abbasid Era.

life of Arabs at that time. And likewise, through this window of poetry we can look at the details of people's life at that era.

In fact, the pre-Islamic Poetry is very rich with odes that refer to the maritime object. The most famous one is the metaphor of camel as the ship of the desert. Or poems compare the desert with the sea. Moreover, the Arabic qasida "ode" is built based on the eight Buhur "oceans", and that of course is not coincidental.

For example, Al-Akhtal (7th century) seems very familiar with one of the practices made in the ship during the construction, he said: "...beating the tar and the firm timber" (Agius, 2008, p. 150). Thus, it is clear that this poetic image deals with caulking the ship by fish oil. While Labid ibn Rabi'a (7th century) says: "Like the ship of the Hindi [the Indian Ocean] who has repaired its leaks with broad timbers and oil" (Agius, 2008, p. 151). The pre-Islamic Arabic word 'mallah'⁸ means the helmsman who conducts a vessel from one place to another safely, as the poet al-Nabigha I-Dhubyani (6th century) says: "Out of fear, the helmsman constantly grips his rudder, after exhaustion and exertion" (Agius, 2008, p. 172). Gales and storms were a recurrent topic at the time, one storm captured by Zuhayr ibn Abi Salma (6th century) whose poem reads as follows: "When you come to him, you come to the depths of a sea on the humped waves of which the ships are tossed about" (Agius, 2008, p. 231). Any student of literature analysis can easily realize that such lively sensual imagery can never be expressed in such powerful way without a real self-experience of such a moment in the terror of the sea by the poet himself⁹.

These are a few samples from a prolific collection of poems of that time, which can help us to realize that those 'desert people' were more familiar with the nautical life than they were thought to be.

That is why the Quran uses language in which God addressed 'the people according to their own knowledge' was full of direct and metaphorical sentences referring to the sea, ships, seafaring, etc., which explains the importance of such themes for the people of that area from comparatively early times. It goes without question that nautical vocabularies found in those poets' language is clear evidence of their strong knowledge and practice of the sea life. Though they had expressed it poetically rather than reasonably, their grandsons will documentarily express it in real life, as we will see in the next topic.

3. Islamic Golden Age

Prophet Muhammad grew up in an environment where the Arabians were familiar with the religious symbols that were typical in the Eastern beliefs. One of these was the 'ship', which was a powerful symbol of man's journey (life and death, and resurrection) an allegory which was not limited to Arabs, but it was found in Egypt as well as in Christianity and Buddhism.

In fact, the emergence of Islam played a vital role in pushing ship development forward. According to the fifth pillar of Islam, every Muslim must make a pilgrimage to Mecca. That simply means that people from the four corners of the world must come and go back home by using the speediest available method, a thing that also accelerated sea trade as thousands of pilgrims and merchant-pilgrims made their way to Mecca and Medina by sea.

At all events, the word that stands for vessel was mentioned more than 30 times in the Quran. For example, one of the interesting references to a ship with a sewn construction—which is as we will see later is one of the famous characteristics of the dhow of the Indian Ocean—is found in the Quran: "We bore him [Noah] on an ark made of broad planks and cord of palm"

⁸ Next to the Arabic term 'mallah', there is Aramaic and Hebrew 'malah' which ultimately came from Akkadian 'malahu' meaning "seaman or boatman".

⁹ There are Chinese documents that show the relationship between China and the Arabs from the first century. And there is no space here to enter to that discussion. However, those mentioned poems demonstrate the ship life among the pre-Islamic Arabs.

(Surah the Moon, 13). Elsewhere in the Quran we see another reference to Noah's ship: "And construct the ship under Our observation and Our inspiration and do not address Me concerning those who have wronged; indeed, they are [to be] drowned. And he [Noah] constructed the ship, and whenever an assembly of the eminent of his people passed by him, they ridiculed him. He said, 'If you ridicule us, then we will ridicule you just as you ridicule'" (Surah Hud, 37-38). However, the Quran also indirectly motivated the development of ships when it encouraged trade (Surah the Women, 29). The merchandizing strengthened the existing bonds between the Arabians and the other people such as Persians and Indians, reaching as far as China. And during the ninth and tenth centuries, Muslims' ships were dominating the Mediterranean and the Indian Ocean. In fact, references to ships sailing to China are found in the *Arabian Nights*. Sindbad the Sailor recounted his seventh voyage adventure which led him to China. And the interesting thing about this fictional voyage is that we find its parallel narrative in the reports made by some famous travellers where they described their experiences on the open sea.

As for Islamic and Chinese ships sailing to and from China, we have a number of sources to consider, such as Sulayman al-Tajir, meaning Sulayman the merchant, (9th century), he was a sailor whose voyages got him to India and China where apparently some navigational treatises were available to him. This sailor was the first to record Chinese ships trading with Siraf at his book, *Akhbar al-Sin wa'l-Hind* (An Account of China and India).

Later we have Al-Masudi (10th century) he wrote in his *Meadows of Gold and Mines of Gems* about mariners and merchants of Siraf as well as Basra and Oman crossing the Sea of China. Later we have Buzurg ibn Shahriyar (10th-11th century) in his *Marvels of Wonders of India* told stories of Siraf seamen sailing as far as China. And he gave the report of captain Abhara's hard and deathly journey in the Indian Ocean to China. Agius mentioned that from a relative early age "Hormuz was not only the commercial outlet of Fars and Kirman but an international trading centre reaching out to Europe" (Agius, 2008, p. 84). And such multi-cultural point could help exchanging knowledge from and to distant regions.

However, Ibn Battuta (14th century) described the big ships in China which had the capacity to include a thousand of men and hundreds of workers and soldiers. He also mentioned that each one of those big ships (junks) was followed by another three small ships. Furthermore, they kept garden of herbs and ginger in the ship. So, to make an imaginary reconstruction of that vessel based on Ibn Battuta's description one would think that it was a movable city (Ibn Battuta, 1968, p. 172-173).

We may accuse Ibn Battuta of exaggeration and irrationality, until we read that Marco Polo described –before him– much the same (Polo, 1926, p. 321). It is only then we will start to reflect on Ibn Battuta's story. Anyhow, the important mutual issue regarding Ibn Battuta's and Marco Polo's report is that they can help us imagine the similarities between the dhow and the junk. Some scholars believed that what were described by Marco Polo and Ibn Battuta was nothing but a dhow—and not actually a junk.¹⁰ And that makes sense, because the dhow at the 14th and 15th centuries was so developed that Niccolò de' Conti (d. 1469), a Venetian nobleman, noted about 1420, that "some of the Indian ships were larger than European vessels" (Agius, 2008, p. 219).

Such a mistake of not recognizing the type of a ship can often occur with the geographers who try to describe something far from their field of domain of knowledge which is geography. This can be applied on Ibn Battuta since he was not a real sailor. But it is hard to say the same about Marco Polo. But there are some reasons to suspect what he mentioned; firstly, he was much criticized by his own fellowmen in Venice for his giving untrue reports. Secondly, and as we will see, he has made a dramatic mistake regarding his judgment of the sewn method of

¹⁰ Footnote in Marco Polo (1926, p. 321).

the dhow. Thirdly, there is a possibility that Marco Polo didn't himself write that book, but it was his assistant who did based on Marco Polo's notes.

A long time passed until history affirmed that what were mentioned in these Arabic sources was correct. The Belitung shipwreck is one of the greatest maritime finds. It threw light on the nature of maritime trade during the 9th century between the Middle East and China. This wreck is the first physical proof that the Arabian dhow was the vehicle for transporting of goods from China to the Middle East.

4. The dhow

'Dhow' or 'Daw' is the general name given to different types of sailing vessels with one or sometimes more masts and typically with lateen sails. The dhow sailed in the regions of the Red Sea and the Indian Ocean. It was constructed to bear vigorous winds and strong waves and was typically used to carry heavy items, such as: Fruits, fresh water, spices, and the like. The origin of the dhow is not easy to trace back. However, scholars speculatively date its emergence to 600 BC-600 AC.

All the same, Hourani said that "the outstanding features of the medieval Arab ship of the Indian Ocean are two: The manner in which the planks of the hull were sewn together, not nailed; and the fore-and-aft set of the sails" (Hourani, 1995, p. 88). Knowing that *The Epic of Gilgamesh* gave a sizable detail about building a sewn ship¹¹. The eleventh tablet of the epic which told the story of the deluge puts its finger on some characteristics of the process of constructing a sewn ship which as Pedersen claims, "reinforces the connection between the vulnerable dhow and the watercraft of the world's first civilizations" (Pedersen, 2004, p. 138-139). So, this makes the reason behind mentioning the sewn ship in the Quran more clearly.

Arabs' ships were made of teak wood or coconut wood. Teak wood is very strong, and it grows well in the hills of Southern India. This wood was brought to Persia and Babylon from a very ancient time. It is proved to be very effective against decay. "It lasts more than 200 years if it is kept under water, while, if it is kept out of water, it decays sooner, though not for some time" (Hourani, 1995, p. 90).

Scholars presented different explanations regarding the reason of using the sewn method instead of the nails in those ships. Some of these views suggested that nails do not last because the seawater corrodes the iron nails, and the nails grow soft and weak in the sea. Thus, Al-Mas'udi asserted that the nails technique was used by ships in Mediterranean in ships by Arabs, but he explained the reason of using the other method, "and therefore the people on its shores have taken to threading cords of fibre instead, and these are coated with grease and tar" (Hourani, 1995, p. 90). Others brought a less scientific reason which claimed that people of that time believed in the existence of under-sea creatures which had the ability to draw the nails causing the ship to sink. However, another interesting reason suggested the existence of magnetic rock under the sea. It seems that this belief in the destruction of the nailed ships by magnetic rocks was taken seriously by some people at the time. In *The Arabian Nights*, one of the tales recounted how a mountain with magnetic properties attracted a ship with iron-fastened planks: "We drew near to the mountain which is composed of black stone called 'magnet-stone'; the current carried us towards it with violence, and when the ships were almost close to it, they fell asunder, and all the nails got stuck to it (Agius, 2008, p. 161). In another tale from *The Arabian Nights*, apparently compiled before the twelfth century, suggested that ship builders in Mesopotamia and the Persian Gulf were actually using iron nails for shipbuilding. "Although the setting of most of these tales is Baghdad and Basra, yet we do not know where

¹¹ In the Epic, it is Utnapishtim who built the huge vessel but in the Old Testament, it is Noah. However, the mutual idea in the two stories is that ship was used in saving humanity. So, it would be normal to expect the people of Mesopotamia to always pay attention to developing the ships, it is a knowledge that connects ship with salvation which—whether orally or graphically—transformed from a generation to the next.

the narrator came from; he could be narrating about customs and practices that were not eastern at all but rather referring to Mediterranean iron-fastened planks” (Agius, 2008, p. 166).

However, Hourani affirmed that the reason behind preferring sewn method on nails was the cheapness and safety of the sewing, he commented: “It is not that iron was not available. It has always been mined and worked in many regions of India, in Iran, in Sudan (but inland); and it could be obtained in Egypt. But it seems that the processes of mining, smelting, and manufacturing the nails was expensive in India, and in the other regions the iron industry was on a small scale. Iron-fastening could not compete in cheapness with stitching, the raw material for which was ready to hand” (Hourani, 1995, p. 96-97).

Some medieval European travellers to Indian Ocean countries negatively criticized the Arab sewn-plank boats that they saw. Among them is Marco Polo who reported that these Arabs vessels were very bad, and that many were wrecked because of their sewn construction, and that it was “no little peril to sail in these ships” (McGrail, 2001, p. 76). And there is no need to say that such opinion was untestably copied and echoed later. However, Marco Polo tried to theorize two reasons for such use, firstly, he claimed, the wood they used was so hard and brittle that nails split and shattered it. Secondly, that the Arabs had no iron. All such criticisms are generally ill-founded. Teak and other Indian woods can easily be nailed, and iron was available in India. The sewn fastenings in planks were also used by many Mediterranean and Scandinavian countries through different ages. Now we know for sure that “sewn boats are found to perform better on the open coast than any nailed boat” (McGrail, 2001, p. 77). However, ibn Battuta and other Arab sailor’s assertions about the flexibility of such vessels in surf are proved to be true notably when we hear the opinions of the 20th century owners of sewn boats. So, the criticism of Arabic sewn boats by some medieval European travellers was not correct, because those vessels demonstrated more capability in the difficult ocean voyages where European boats at the time would not venture.

All the same, later the dhow was developed to have more than 20 different shapes. And there is no space for mentioning their style and names here. There is a debate regarding the features by the means of which one can classify the dhow. However, Hawkins tries to find the reason behind this ambiguity: “The impression is gained that the Arab does not classify his craft as we do and, what is more, he cares little about our refinements of nomenclature. When there are variations in build it is almost impossible to classify a dhow as belonging to a particular group” (Hawkins, 1977, p. 78).

5. The cog

A Cog is a type of ship that was widely used between the tenth and the twelfth centuries. These vessels were made of oak which was largely available in the Baltic region. There are three well known characteristics of the cog; the single square mast, the clinker construction in which the timbers overlapped and nailed, and finally the typical straight and long shape of the stem and stern posts which are connected to the keel plank through the hooks. However, some scholars believe that ‘cog’ was a term given to any type of cargo ships. Those vessels were used in seagoing trade between northern Europe and the Scandinavian countries in the medieval times. Documents show that the Hanseatics used to sail by cogs near the coasts depending on maps and specific geographical places rather than depending on the compass. Thus, there is a long debate whether those vessels went on the open sea, the way the dhows did.

The Germans used to call the Cog ship the “Hanse Cog” because they thought that only the Hanseatics used it. But it turned out that this theory was not correct because the English had used it too, specifically between Britain and Ireland.

The cog gradually replaced the Viking age types of ships in northern Europe. The cog was developed in the process of time and around the 14th century; it reached its structural limits. It is not easy to describe exactly how the cog looked like. The oldest preserved cog is the

Bremen Cog where the hull is preserved but not the rig. And in 2016 another cog was also found which is the Kampen Cog.¹²

Undoubtedly, there is much more to say about the cog which will be seen in the coming topic where we will look at the similarities between the cog and the dhow along with the presentation of some hypotheses of a possible way of shipbuilding knowledge travelling across continents at the time.

6. Theories regarding the travel of knowledge

As soon as the notion of the similarity between the dhow and cog is presented, a question will quickly arise: “How could this knowledge travel at that time from Arabia to northern Europe?” Thus, before launching we must present some suggestions about that issue.

We will firstly start with that weakest one which discusses an access between the Mediterranean and the Red Sea. It is obvious that when we hear about the Suez Canal which connected the two seas, we immediately remember the 19th century project which was carried out by De Lesseps and the French in Egypt.

It is not my intention to fill up this essay with extra information. However, a summary of Cooper’s essay (Link Med to Red) about that matter is necessary. As Cooper mentioned, the earliest reference to a canal somehow connecting the Nile to the Red Sea was mentioned by Aristotle. Aristotle mentioned that it was Pharaoh Senwosret III in the mid-19th century BC, who ordered that construction. Moreover, there are archaeological evidence show that the Persian king Darius the Great (5th century BC) opened the first canal there.

And we also have a mentioning about a canal built at the time of Umar, the second caliph of Muslims (7th century), a story which is well known in the Arabic sources. In fact, Umar’s idea was not as extraordinary as it first sounds, it was based on the memory that such a canal had in fact existed when Egypt was under the Roman rule. However, the canal had fallen out of use and was blocked with sand and debris. Such stories become more logic when we remember that Egypt had once been the breadbasket of Rome and Byzantium, likewise it became such for Muslims too¹³ (Cooper, 2012).

Thus, if this theory was correct then we can assume that the knowledge was transferred to the Mediterranean and from there it reached Spain to which the Hanseatics had arrived. Knowing that there are some remarkable Arabic references to the issue of connection¹⁴, Al-Sirafi wrote: “Among the discoveries of this age of ours, unknown to our predecessors, is the previously unsuspected fact that the ocean onto which the Sea of China and India opens is connected to the Mediterranean Sea. This is something people would not have credited until

¹² “Unlike the Baltic and Mediterranean, the Indian Ocean lacks archaeological finds of shipwrecks” (Green, 2014, p. 55).

¹³ The inspiration of opening the tunnel in the time of Umar was the famous catastrophe of starvation which hit the people of Makkah and Madinah at 638 “Year of Ashes” where Umar asked his general in Egypt to send support of food as soon as possible. However, the reader may ask and what happened of that canal later? It operated for about 114 years, carrying agricultural produce to Arabia, until, in 754 and 755; there was an uprising in Madinah against the new Abbasid caliphate in Baghdad. The caliph, al-Mansur, ordered the canal to be blocked to cut the supply of food to the Holy Cities and choke off the rebellion. Thus, it disappeared, and its traces have been almost entirely obliterated by agricultural and urban development.

¹⁴ The connection of these canals is debateable, but some studies try to explain that ship coming from the Red Sea through the canal to Nile and at some points—after reaching the canal’s end—the ship was dragged on land arriving then to the Mediterranean Sea. And there is something interesting worth quoting mentioned by a 15th century Mamluk Egyptian historian, Al-Maqrizi: “We are told that the Amir Yalbulgha Atabeg took an interest in the construction of galleys which were to be used against the Franks in 767/1365. It was a huge enterprise which the vizier took charge of 100 warships of the ghurab and tarida-type were built and the amir bestowed grants to all those who wanted to enrol themselves on the sea. Ghurabs were built in Bulaq in 828/1424 and some of them were destined to strengthen the Red Sea and Indian Ocean Mamul navy, so ship planks were transported on camels to Suez where they were assembled to sail in the Red Sea (Agius, 2008, p. 356).

our own time, in which news reached us of the discovery in the Mediterranean Sea of planks from the sewn ships of the Arabs. These ships had broken up and their crews had been lost; the waves had pounded their hulls to pieces, and these were then driven by the winds and currents which cast the planks into the Sea of the Khazars¹⁵. From there, the timbers floated through the Gulf of al-Rum, finally emerging into the Mediterranean Sea” (Al-Sirafi nd., p. 87).

There is another important report which implies a different route of knowledge transferring. Al-Yaqubi’s report (9th century) on the Arab circumnavigation of Africa coming from China to the Bahlul Mosque below Agadir (south of Morocco) is very interesting in this context. Al-Yaqubi told us that the ship departs from Agadir passing on the western coast of Africa until it reaches the tip of Africa and crossing the Indian Ocean, it stops in India and from there traces the regular route to China (Al-Yaqubi, 2001, p. 198). So, that would make sense if the historians agreed that the Hanseatics arrived at Spain which is very close to Morocco¹⁶.

But in this context, it is important to reflect on the ship, which looks like a dhow drawn on the plate which belongs to the 14th century Andalusia in Pergamon Museum (the Islamic arts section) which can be seen at the appendices section; illustration 3. This could imply an early possible use of the Dhow in Spain.

There are evidence showing that the cog was used as a warship by Crusaders and as a transporting vehicle for the pilgrims going from northern Europe to the Mediterranean. And the existence of the castle might support the idea that the cog was used in the war times in order to defend the ship from enemies using archers (Runyan, 1991, p. 197-209). The thing that strengthens the point of view suggested regarding the travel of knowledge.

And it is worth remembering that at the 9th century, silver dirham coins brought from the Islamic Caliphates were well known throughout the Indian Ocean, Mediterranean and in the Northern Europe and those coins “were carried north to the Baltic by Scandinavian and local traders” (Horsnaes, 2014, p. 65). So, it would be logical to combine with them some oral or graphical knowledge which demonstrates Arabic’s mastery in the nautical world.¹⁷

7. Similarities between the cog and the dhow

There is no strong evidence for asserting that cog was used in the open sea. Sailing in the open sea was introduced most probably by the Indian Ocean sailors, from thence the compass and the other nautical instruments may have reached the Mediterranean.

The design of the dhow was adapted to the rough sea of the Atlantic and so was the cog, developed later. And if the cog was not built based on the dhow, then it should have been built according to its preceding ones. That is, the Viking vessels. But if we look at the ‘long and small’ Viking and even the Roman ships, they are quite different.¹⁸ Even the setups used on the cog are comparable with those on the dhow. And the cog’s commercial uses included the transport of cloth, salt, beer, wood, and dried fish. The dhow’s included salted fish, beads, and dated, woven rugs. And the construction style, the using of tar and the caulking are also comparable. For instance, there is no need for engineering knowledge in order to recognize the similarity in the hull shape. However, we can also look at the similarities in the sailing properties.

¹⁵ Thus, the Black Sea is another possible route of connection.

¹⁶ The dhow might have gone from Egypt to Venice at the time of Mamluk, who had a good relationship with Venice (13th and 14th centuries). The Hanseatics have arrived in Venice and the Vikings before them had further relationship even with Baghdad.

¹⁷ 14000 dirhams were discovered in Sweden which were brought from Baghdad, by the Vikings between the 9th-12th centuries.

¹⁸ Look at illustrations number five, six, and seven.

The Arab seafarers were great in compass using and in mapping and it is not a coincidence that the Hanseatic League ships used to navigate near the shore according to maps, where they used to update their knowledge from time to time based on what they see on land.

One of the clearer similarities between the two ships is undoubtedly the rudder put on the stern post. In fact, for many years the rudder was thought to be a north European's invention. But later we knew that the dhow –many years before the cog– had the same rudder. One of the earliest known stern rudders is found in *The Book of the Constellations of Fixed Stars*, dating to the beginning of the 12th century. This predates the discovery of stern rudders engraved on the 13th century seals of the Hanseatic League ports previously thought to be the earliest examples of their use. The stern rudder caught the attention of Friar John Montecorvino (d. 1328) during his voyage in the Indian Ocean, and he described the Malabar ships as having “a frail and flimsy rudder” (Agius, 2008, p. 205).

In Yahya ibn Mahmud al-Wasti (a Mesopotamian scribe) in a 1237 manuscript of the *Maqamat* by al-Hariri of Basra (preserved at the Bibliotheque Nationale de France), we see an Arabic ship which has an axial rudder on the stern post (along with the twin quarter rudders) astonishingly like that of the cog. According to the photo which can be seen in the appendices section; illustration 4., we can see another similarity which is the place upon which sat a man, who seems to be the captain of the ship taking a seat on a higher place which is similar to the aftercastle of the cog, even though the place was drawn in a very small shape which is not cope with the largeness of the captain, still the point is the clear.

Instead of focusing on the technical relation between the cog and the dhow which needs a professional knowledge we can look on the similarities in the other usage of the two ships such as the law between the sailors and the captain on the board of the ship.

As soon as the ship is on the water, every sailor will behave according to specific codes. The hierarchy undoubtedly starts from the captain, whose every word and command must be respected and obeyed by every sailor. His power is not limited to his sailors, but it expands to include every tiny good on the board of the ship. So, when danger comes, it is the captain who can order throwing an amount of the goods, merchandise, foods into the sea for the sake of saving the ship from sinking. No one can refuse or dispute such an order, not even the merchants or the owners of the goods, who will realize –after the ship arrived peacefully to the port– that doing so was unavoidable. In fact, the discipline in the ship was very strict and the captain always insisted on the law. The punishment on the ship for a mistake or misbehaviour was severe. These kinds of laws can be seen in both the cog and the dhow¹⁹.

Regarding the sudden accidents when the ship is put in danger or when it had holes, the crew of the cog used a typical way of fixing it. However, using a wooden or fabric-like plug to block a leakage of a boat is a very primitive method. In this context Caspar Balbi's description in his travels to Arabia in the sixteenth century is interesting. He mentioned how the ship's crews dive into the sea to block holes with a plug with horse hairs being sucked in (Agius, 2008, p. 139).

One of the interesting things about the dhow is that the etymological term ‘dhow’ was not found in the old Arabic dictionaries or in the daily language of Arabs in the seaside places. Dr. Prins, who is the best modern authority on the subject, tries to explain this paradox; he remarks “the general term dhow has been evolved amongst European laymen to denote any sea-going lateen-rigged vessel in the Indian Ocean” (Hawkins, 1977, p. 22). And though this development of the word has occurred in Europe after the 14th century still it can be argued that it started from a relatively earlier time, which likewise sheds light on the possibility of such a transfer of knowledge. The scarcity of evidence doesn't necessarily equate to an absence of evidence.

¹⁹ Thanks to Ibn Majid, we know that there were codes of behaviour, the so-called *Siyasat* (policy and crew management) to which captain and crew were bound to adhere. It fully covered all aspects of the voyage.

Conclusion

The cog seems to have no common characteristics with the Viking ship which was used in the same area before the emergence of the cog. It also has little similarity with the old Roman ship. Therefore, such a sudden change in the ship building in north of Europe without some external inspiration, so to speak, seems unconvincing. Needless to say, that Arabs sailed in very far places, yet –and as this essay tried to demonstrate– there are some historical indications showing that there could have been some points of meeting between the two cultures. For example, Spain could be a strong possibility, that is, a place in which the transmission of knowledge could have taken place.

There is no doubt that exploring such historical questions is not an easy task nor can it be accomplished by one single short essay. But what this essay arguably achieved so far is presenting some relevant information about that issue which seems not even widely discussed. After this brief view of ship building in the Arabian areas from very ancient times passing through the pre-Islamic and then through the Islamic Ages, and presenting evidence strengthened by museum artifacts and further strengthened by some Western sources as well as by many Arabic relevant sources, which have not yet received sufficient attention, we can hope that this essay will provide an impulse for future study of the relationship between the cog and the dhow. More findings from old shipwrecks hopefully could draw scholars' attention to this topic. If this happens, and if the Arabic resources were re-examined more seriously in terms of their relationship with the discussed topic, then –and only then– can we ask the question of “how could that knowledge transfer from Arabia to northern Europe at that time?”.

References

- Agius, D. A. (2008). *Classic ships of Islam: From Mesopotamia to the Indian Ocean*. Leiden and Boston: Brill.
- Al-Sirafi, A. Z. (n.d.). *Accounts of China and India* (J. E. Montgomery, Trans.). New York and London: New York UP.
- Al-Ya'qubi. (2001). *Countries*. Beirut: Dar al-kutub al-ilmiyah.
- Alf layla wa-layla*. [*Arabian Nights*] nd. Volumes I–IV (1957). Beirut: Al-Maktabat al-Sha'biyya.
- Bennett, J. (2009). *Sailing into the past* (R. Woodman, Ed.). London: Seaforth Publishing.
- Bibliothèque nationale de France, manuscript Arab 5847, folio 119, verso, 1237/De Agostini Picture Library/The Bridgeman Art Library.
- Campbell, C. (1995). *The lateen sail in World history*. Canterbury: University of Canterbury.
- Clark, G. & Piggott, S. (1976). *Prehistoric societies*. Harmondsworth: Penguin.
- Cooper, J. (2012). Linking Med to Red. *Saudi Aramco World*, 63(2), 32-39. Retrieved from (12 July 2019): <http://archive.aramcoworld.com/issue/201202/linking.med.to.red.htm>
- Green, J. (2014). Ships of the Indian Ocean. M. S. Soren & T. Athena (Ed.), *The World in the Viking Age*. Denmark: Viking Ship Museum.
- Hawkins, C. W. (1977). *The dhow: An illustrated history of the dhow and its World*. Lymington and Hampshire: Nautical Publishing Co.
- Hornell, J. (1970). *Water transport*. Cambridge: Cambridge UP.
- Horsnaes, H. (2014). Changing hands: The Skovsholm dirham hoard. M. S. Soren & T. Athena (Ed.), *The world in the Viking Age*. Denmark: Viking Ship Museum.
- Hourani, G. F. (1963). *Arab seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*. Beirut: Khayats.
- Hourani, G. F. (1995). *Arab seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*. Princeton and New Jersey: Princeton University.
- Ibn Battuta. (1968). *The travels of Ibn Battuta* (S. Lee, Trans.). London: Johnson Reprint Company Ltd.

- Jewell, J. H. A. (1969). *Dhows at Mombasa*. Nairobi and Kenya: East African Publishing House.
- McGrail, S. (2001). *Boats of the World: From the Stone Age to Medieval Times*. Oxford: Oxford UP.
- Nietzsche, F. (2006). *The antichrist* (H. L. Mencken, Trans.). Retrieved From: (10 October 2020): <https://www.gutenberg.org/files/19322/19322-h/19322-h.htm>
- Pedersen, R. K. (2004). *Proceedings of the seminar for Arabian studies*. London: Archaeopress.
- Polo, M. (1926). *The travels of Marco Polo* (W. Marsden, Trans.). London: J. M. Dent and Sons Limited Company.
- Runyan, T. J. (1991). Relationship of southern and northern seafaring in late-Medieval Europe. C. Villain-Gandossi, S. Busutil, & P. Adam (Ed.), *Medieval Ships and the Birth of Technological Societies (Vol II)*. Malta: Foundation for International Studies.
- The Holy Quran (1946). *Text: Translation and commentary (Vol. I-II)* (A. Y. Ali, Ed.). New York: Hafner Publishing Company.

Appendices:

Illustration 1. The oldest ship-like figure found in Eridu

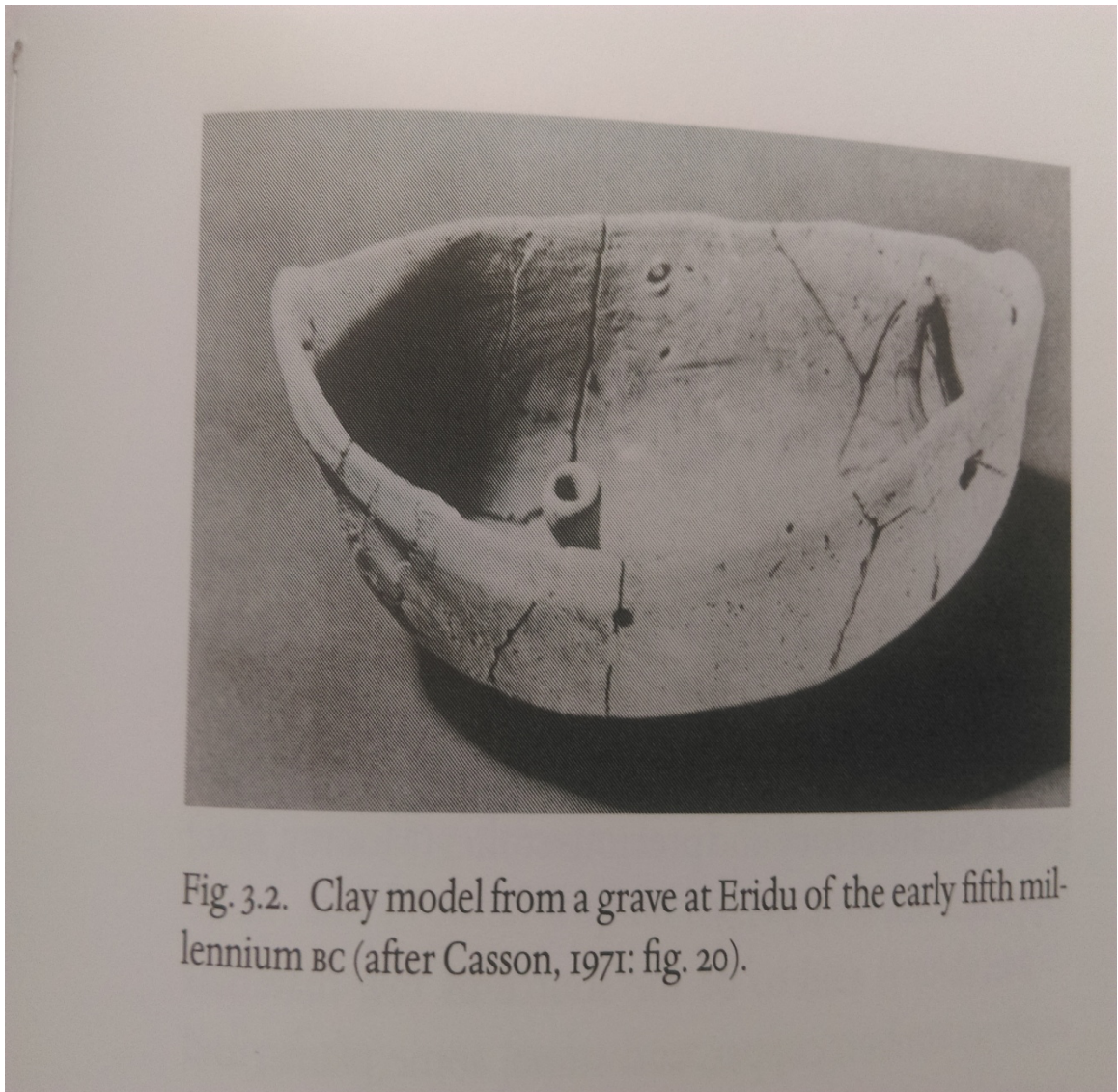

Illustration 2. Assyrians' invention of floats

Fig. 3.11. A possible bundle boat on the left, and swimmers using pot floats as an aid to flotation. On the mid-ninth century BC Balawat gates (Louvre, Paris).

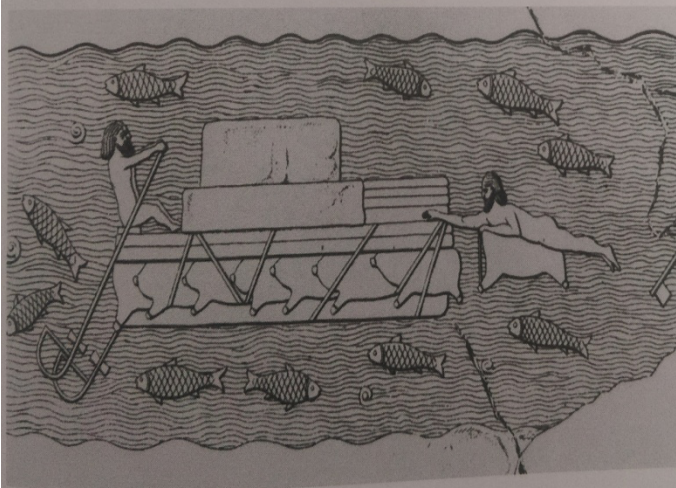

Fig. 3.12. A float raft under oars being guided by a man using a hide float. From the palace of Sennacherib c. 700 BC (after Casson, 1971: fig. 1).

Illustration 3. 14th century Andalusian plate in Pergamon Museum

Illustration 4. Dhow

Illustration 5. Cog

Illustration 6. Roman ship

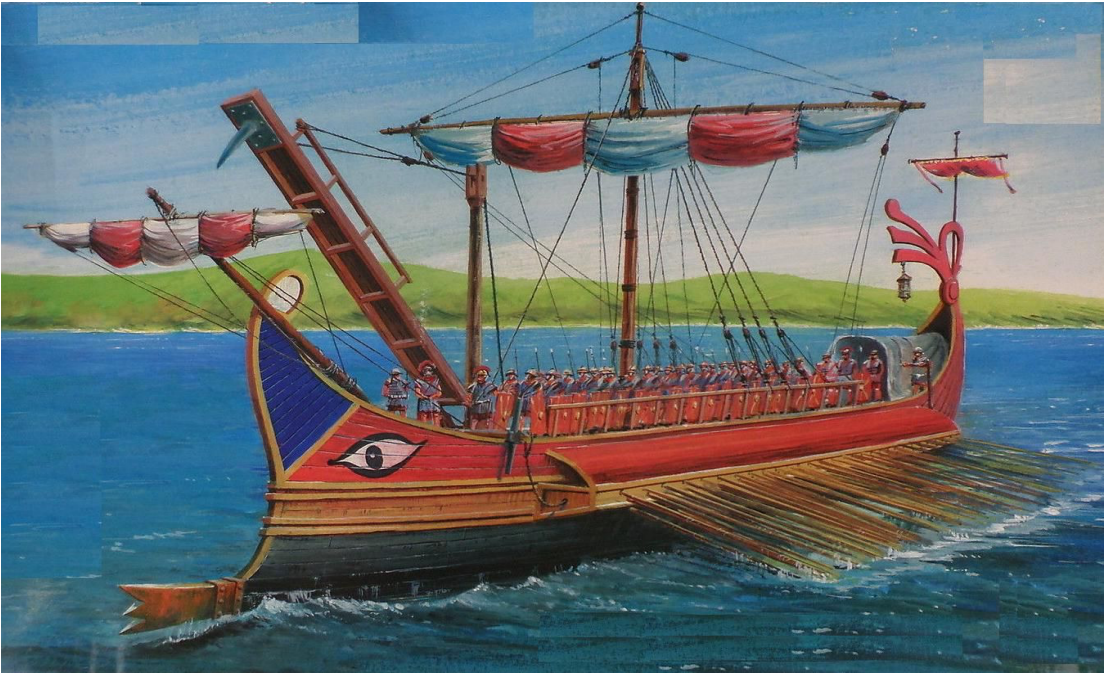

Illustration 7. Viking Vessel

Post-insan çağında cinsellik¹

Slavoj Žizek²

Çeviri: Rodi Haznedaroğlu³

Öz

Makale 1920'lerde yazılmış Platonov'un romanlarının yaygın bir yorumunun eleştirisiyle başlamaktadır. Bu romanlar, Stalinist ütopyanın ve katastrofik sonuçlarının eleştirel bir tasvirini sunmaktadır. Makale, bahsi geçen romanların Stalinizmin bir eleştirisi olduğunu ifade eden yorumlara karşı çıkmakta ve bu romanları 1930'lara sirayet etmiş olan geç dönem Stalinizme karşı çıkan gnostik-materyalist ütopyanın bir eleştirisi olarak görmektedir. Makale, "biyokozmizm" olarak ifade edilen günümüzün tekno-gnosis ütopyasının görünüşleriyle yüzleşmekte, burjuvazinin son güçlü karşı devrimi olan artı-değer olarak cinselliğe odaklanmaktadır. Gnostik-materyalist eleştirinin ortaya çıkışını ayrıca Platonov'un makalesi olan "Anti-Sexus"un içinde mastürbasyon cihazlarının ilanı olarak da görmekteyiz. Metin, bu cihazı, aletlerin (Lacan'ın les lathouses olarak tanımladığı), yalnızca insanı tamamlayıcı olmayan, daha çok insanı dilsel varlık olarak cinsiyetlendirilmesine olanak sağlayan "ölmeyen" organların çoğalması bağlamında tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Budizm, haz, Gnostisizm, materyalizm, Platonov, cinsellik, Stalinizm

Çeviri

Translation

Geliş - Submitted: 23/02/2021

Kabul - Accepted: 26/06/2021

Atıf - Reference: Žizek, S. (2021). Post-insan çağında cinsellik, Çev. Rodi Haznedaroğlu. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 151-161.

Sexuality in the posthuman age

Abstract

The article begins with a critique of the prevalent interpretation of Platonov's novels from the 1920s. These novels supposedly present a critical depiction of the Stalinist utopia and its catastrophic consequences. The article argues against such an interpretation by demonstrating that the aforementioned novels do not present a critique of Stalinism but rather a critique of the gnostic-materialist utopia against which late Stalinism reacted in the early 1930s. The article critically confronts various aspects of this utopia of "biocosmism" as the forerunner of today's technognosis, focusing primarily on its tendency to surpass sexuality as the last stronghold of the bourgeois counterrevolution. This aspect of the critique of the gnostic-materialist utopia is also at work in Platonov's essay "The Anti-Sexus," conceived as an advertisement for a masturbatory device. The text discusses this device in the context of the proliferation of gadgets (what Lacan called les lathouses), the "undead" organs which are not mere supplements of the human organism but rather provide the key to the sexuation of human beings as beings of language.

Keywords: Buddhism, enjoyment, Gnosticism, materialism, Platonov, sexuality, Stalinism

Cinsel aşktaki derin güvensizlik, Platonov'un 1920'lerde piyasaya çıkan çalışmasının ana özelliği idi. Bu dönemdeki büyük romanları –*Chevengur* ve özellikle *The Foundation Pit* (*Çukur*)– Stalinist ütopyanın ve korkunç sonuçlarının eleştirel bir yorumlanışıydı. Çalışmaları birer hedef şaşırtmaydı. Neden mi? Platonov'un bu iki esere dayanan ütopyası Stalinist komünizmin aksine 1930'lu yılların erken döneminde olgunlaşmış Stalinizme karşı duran

¹ Žizek, S. (2016). Sexuality in the posthuman age. *Statis*, 4(1), 54-69. Bu makalenin orijinalinden aynı çevirmen tarafından yapılan üç paragraflık Türkçe çeviri, "zizek.uk" adlı sitede 2016'da yayınlanmıştır. Erişim adresi (29 Haziran 2021): <https://zizek.uk/post-insan-caginda-cinsellik/>

² Profesör, Ljubljana Üniversitesi, Felsefe Bölümü

³ Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, E-posta: rhaznedaroglu93@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4650-0417

gnostik materyalizme dayanıyordu. Bahsedilen ütopyada, biyokozmizm de denen ve etkileyici bir şekilde bugünün teknolojik bilgeliğine doğru hareket eden bir müjdecisi olarak üstün geldi. Bu düşünce şaşırtıcı bir şekilde hızlı yayıldı ve yüzlerce binlerce insanı etkiledi ki buna Troçki de dahildir. Bu etkilenme sonucu o da harekete katılmıştır (Lenin'in kendisi bu konuda şüpheli davranan birkaç kişiden biriydi). Politik-ekonomik gücü ele geçirdikten sonra, işçi sınıfının etkileyici bir zafere ulaşması ancak insan olmanın genetik, fiziksel, biyolojik yolunun tekrar modelizasyonundan geçmekteydi. Güç ele geçirildikten sonra, burjuva karşı devriminden son kalan şey cinsellik olmuştu. Dolayısıyla plan yeni sosyalist insanı yaratmaktı. Bu durum yalnızca Stalinist yeni eğitimle yapılmayacak aynı zamanda biyogenetik müdahalelerle de olacaktı. Burada özgün bir teolojik anla karşılaşıyoruz.

Yeni sosyalist insan bundan sonra cinselliğe ihtiyaç duymayacaktı. Ama hangi nedenle? Yalnızca yeniden üremenin biyogenetikle yapılacak olmasından ve seksin ortadan kalkacak olmasından değil; aynı zamanda Malebranche'a çok yakın bir nedenle böyle olacaktı. Sıradan hayatlarımızda bedenlerimiz çok hassastır, örneğin acıyı çok hızlı bir şekilde hissederiz. Ama Yeni Komünist İnsan'da acı, bilginin bir formu olacaktır. İnsan olmanın fonksiyonu makineyi andıracaktır: Eğer çok sıcak bir şey olursa ölçüm yapacak bir aletinize size o şeyin çok sıcak olduğunu söyleyecek; hissetmeye gerek kalmadan bilgileneceğiz. Yani amaç yeni insan'ın hislerine direkt olarak bağlı olmamasıdır: Duygular, acı vb. ama en yoğun fiziksel duygular saf bilgi için bir işaret olarak algılanacaktır. Malebranche'a ara nedencilikten bilindiği gibi the Fall'u (cennetten atılma) şöyle tanımlar: Cennetten atılma Adem'in Havva'nın çıplak vücuduna bakıp hemen etkilenmesiyle gerçekleşti. Cennette insanlar ütöpik komünist rüyadaki gibiydiler, sevişirlerdi ama birbirlerine bağlı değillerdi.

Bahsedildiği gibi, Troçki de biyokozmizmin yandaşlarından biriydi. Yazılarında birinde şöyle diyordu:

İnsan nedir? Kesinlikle bitmiş ya da harmoniye sahip bir oluş değildir. Hayır, insan hala yüksek derecede garip bir varlıktır. İnsan, bir hayvan olarak planlı bir şekilde evrimleşmedi. İnsanın evrimi kendiliğindenci bir şekilde gelişti ve birçok çelişkiyle birikti. İnsanın fiziki ve duygusal yapısının gelişiminin ve tamamlanışının eğitimi ve düzenlenişi problemi, sosyalizmin temelleri içinde aranması gereken çok büyük bir sorundur. [...] insanın yeni "gelişmiş bir versiyonu" nu üretmek komünizmin gelecekteki görevlerindedir. Buna ulaşmak için öncelikle insana dair her şeyi öğrenmemiz gerekir: Anatomisi, fizyolojisi... Fizyolojisi aynı zamanda onun psikolojisidir. İnsan kendisini incelemeli ve kendisini hammadde olarak görmelidir ya da daha iyisi yarı işlenmiş bir madde olarak görmeli ve demelidir ki: "En sonunda, sevgili homo sapiens, senin üzerinde çalışacağım. (Figs, 2001, s. 447)

Tüm bunlar yalnızca kendi başına teorik fikirler değildir. Aksine sanatta, mimarlıkta, psikolojide, pedagojide ve organizasyonel bilimlerde yüzlerce ve binlerce insanı içeren bir gerçek yığın hareketinin ifadesidir. Platonov'un eserlerindeki gerçeklikler aynı zamanda Zamyatin'in Stalinizmin bir eleştirisi de olan distopik romanı biz, için de geçerlidir. Bu eserde de pre-Stalinist ütopyanın eleştirisiyle uğraşmaktan ziyade Stalinizmin oldukça tepki gösterdiği 1920'lerin devrimlerine bağlı gnostik-ütöpik öngörülerle ilgileniriz. Bu durum elbette Stalinizmin herhangi bir rehabilitasyonuna işaret etmez hatta yüzeysel anlamına saldırır. Bugünkü insanlar avangart sanatın o günlerde yeterince popüler olmadığını unutmayı tercih ederler ve 1920'lerin sonlarında ve 1930'ların başlarında Stalinizmin kültüre müdahalesi olan sosyalist realizmin yenileme hareketinin zirve yaptığı dönemin oldukça popüler olduğunu kabul ederler. Stalin, takipçilerine avangart hayaller çağını sonlandırmaya dair söz vermişti. Ayrıca sıradan insanların aşk, tutku ve hassasiyet gibi duyguların artistik ifade edilişlerine geri döneceğine dair de söz vermişti. Althusser, Stalinizmin hümanizmin bir formu olduğunu ısrarla belirttiğinde doğru söylüyordu. Stalinizm o zamanki suç ve suçlu üreten sisteme rağmen hümanizmi yeniden tanımlamıştır. Stalinist sahte yargılamaların, mahkemelerin anlamı neydi? Suç, suçluluk, pişmanlık gibi kavramları yeniden tanımlayıp (bunun gerçek hayatta ne korkunç olduğunu bilirim) resmi olarak mağdurlara bazı durumlarda insan gibi davrandılar. Ama buna

karşın, kendini nesneleştirmenin bir yolu olan tekno-gnostizmle; karşı devrimciler herhangi bir mantiki niyetle suçlu olarak düşünülmediler. Onlar genetik olarak düzeltilmeleri gereken arızalı birer makineydiler. Suç kategorileri gibi tanımlar yoktu. Örneğin Bolşeviklerin yaptığı ilk şeylerden biri idam cezasını kaldırmak oldu. Ama sonra iç savaşta yakaladıkları rehineleri en hızlı şekilde vurarak öldürdüler. 1919 yılında Batılı liberaller bunu protesto etti: “Kendi ilan ettiğiniz şeyi ihlal etmiş olmadığınız mı?” Alacakları cevabı aldılar: “Ama bu idam cezası değil, bir temizlik hareketidir.” Tekrarlamak gerekirse Althusser, Stalinizmin hümanizmin bir formu olduğunu söylerken doğru söylüyordu; 1920’lerin post-insanlığında gnostik ütopya için bu radikal gerçeklik geçerliydi.

Platonov bu pre-Stalinist ütopyik öz ile kalıcı bir diyalog kurmuş oldu. Stalinizmin ve onun kültürel karşı devriminin yükselişiyle, diyalogun koordinatları değişti. Platonov elinde olmayan sebeplerle değişti ve konformist sosyalist realist bir yazara dönüştü- ve problem de burada yatmaktadır. Bazı eleştirmenler onun geç dönem romanlarını kabul etmemektedir, özellikle de 1935 yılında yayımlanan *Ruh* adlı romanı Stalinizmle bir uzlaşma olarak görülmektedir. Ruh romanı hala ütopyik grubun, ulusun, yaşama arzusu bitmiş marjinal çöl toplumunun portresini sunarken, koordinatlar tamamıyla değişti. Romanın kahramanı Moskova’da eğitim görmüş bir Stalinist eğitimcidir ve çöle giderek ulusunu, topluluğuna tanıtır, bilimsel ve kültürel gelişme kaydederek çöldeki insanların yaşama arzularını canlandıracaktır. Ama romanın sonunda kahraman diğerlerine bir şey öğretmediğini kabullenmek zorunda kalır ve bu değişim, cinselliğin radikal bir şekilde değişen rollerine işaret etmektedir. Platonov’un son eserlerinde etkileyici bir şekilde Hollywood formülüne çok yakın bir şey buluyoruz: Çift olmanın inşasına olanak sağlayan ulusun ortadan kalkışı.

Bu bizi “*Anti-Sexus*”a (Platonov, 1926) getirir ve üç yönelimde birbirinden bağımsızdır hatta birbiriyle çelişiktir ki bu makalenin arka planını oluşturduğunu düşünüyorum. İlk olarak the Fall (cennetten atılma)¹ ile bir gnostik cinsel eşitlik söz konusuydu. Platonov 19. yüzyılda varolan “Skoptsi” adlı tarikattan çok etkilenmişti. Rusya ve Doğu Avrupa’da yayılan bu tarikatın ismi üyelerinin gönüllü olarak kendilerini kısırlaştırmasından almıştı. Bu gnostik yaklaşıma bütüncül düzenlemenin biyoteknolojik göstergesini, hatta cinselliğin terkedilişini ve kapitalist tüketimi de eklemeliyiz. Modern biyoteknoloji eski gnostik hayal olan cinsellikten kurtuluşu anlamada yeni bir yol sunmaktadır. Kapitalizmle ortaya çıkan bu alet, kendisini nihai amaç olarak gösterir. Platonov’un eserinde bu durum, kendisini gizli bir öge olarak bulundurur. Bu yeni mastürbasyon aleti kendisiyle beraber üç hatta dört eğilim getirmektedir: Gnostik tinselcilik, modern bilimin saltanatı, Sovyetik yaşamın bütüncül düzenlemesi ve artı-değer üreten metanın kapitalist evreni. Bu eğilimler arasında çoklu ilişkiler bulunması mümkündür. İlk olarak tekno-gnostik görünüm vardır. Post-insanların teknolojik-düzenlenişinin tinsel çöküşünü anlatır.

Sonrasında ise en dip orgazm deneyimlerimizin kapitalist metalaşması yer alır ve sonuncu olarak ise cinselliğin üstesinden gelinilen post-insan eğilimlerimiz bulunmaktadır. Platonov’un “*Anti-Sexus*” eserini belirgin bir şekilde basit anlatımına rağmen zengin kılan şey genel bir “kavramsal harita”dan yoksun olmasıdır: Mastürbasyon makineleri bu koordinatların neresinde yer almaktadır? İlginç olan şey şudur ki, benzer bir kutlama Stalinizmin seksten arındırılmış yaşamsal enerjisinde de bulunmaktadır. İlk Stalinist beş yıllık planın tüm hareketliliği, cinselliği burjuvazinin kalan son direnişi olarak görüp savaşmaya çalışmasına rağmen, cinsel enerjinin iyileştirilmesi sosyalist mücadelenin yenilenmesine fayda sağlamadı. 1930’ların başlarında Sovyet medyasında farklı tonlarda kimi reklamlar yayılmıştı ve eczanelerde “spermin-pharmakon,” “spermol,” ve “sekar sıvısı (extractum testiculorum)” (Platonov’un eserinde çevirmenin notlarına bakmak için, 2006, s. 206) adlarıyla kimi ilaçlar satılmaya başladı. Platonov devam eden değişim sürecinde baskın libidonal ekonomiye en iyi

¹ Ayrıca bkz. Zizek, “Hayvandan Yaşamsal Gücün Eğitime” Timofeeva’da (2012, s. 6-12).

şekilde uyum sağlayan aletini tasarladı ki bireysel cazibe bir ilişkiden diğerine hepsinin yerini aldı. Lacan'ın ilk kez olarak neologizm les lathouses -tüketici obje- olarak bahsettiği bu aletler, libidoyu çok özel hazlara ulaştıracağı vaadinde bulunur ama aslında kendi yokluğunu yeniden üretir. Ancak bu kadar ileri gitmeden önce distopik roman da denen erken dönem çalışmalarını vurgulamak isterim. Platonov kesinlikle özgün çalışmalarda bulunuyordu. Bolşevik tutkunun bir nihilist açılış gösterimiydi ki en açık şekilde *Çukur* çalışmasında bu görülebilir. Komünizmin evi olacak olan devasa binaların yapılacağı temelin inşasında sahnede büyük bir hareketlilik söz konusudur. Ama yine de bir şey olmamıştır- sadece bir delik kazılmıştır.

Ama aynı zamanda Platonov'u genel sağduyuya muhalif olarak düşünmek de kesinlikle hatalıdır. Platonov sağduyunun içinde kalarak, erken komünizmin mantığını katastrofik ve nihilistik sonuçlara itmiş ancak geleneksel liberal özne konumuna da çekilmemiştir. Bu bakış açısıyla Platonov'un hümanist muhalifler de denilebilecek olan geç dönem hümanistlerinden kesinlikle farkı olduğunu ve Stalinizme uygun bir tepki gösterdiğini iddia edeceğim. Fazlasıyla acımasız olan Stalinizm, kültürel seviyede modernizmi reddederek popüler Rus hümanist geleneklerine büyük bir geri dönüş yaparak kendisini konumlandırmıştır. Kimse bunun katkısız bir manipülasyon olduğunu reddedemez. Örneğin, Puşkin ve Dostoyevki'nin kitapları gibi Rus klasikleri yeniden basılarak on milyonlarca üretildi. Ya da müziği düşünelim: Stalin döneminde klasik olarak seçilen Rus bestecileri ilginçtir. Çalışmaları manipülatif bir şekilde okunabilecek olan Mussorgsky ve Rimsky-Korsakov bir şekilde solcu ilan edildi. (Rimsky-Korsakov, 1905 devrimcilerini desteklediği için üniversitedeki konumunu dahi kaybetmişti). Hayır, icap etmiş tüm sonuçlarıyla dokunulmaz ilan edilen Çaykovski oldu. Çaykovski'nin mektupları Stalinist dönemde yeniden basıldığında sansüre uğradı çünkü başka bir şey yoksa bile, o tümüyle anti-Semitik idi. Bahsedilmemesi gereken bir başka ilginç detay ise eşcinsel oluşuydu. Ama bu durum paradoksal bir şekilde Çaykovski'yi muhafazakarlaştırdı çünkü Rusya'da o dönemde (geç 19. yüzyıl) tek eşcinsel çevrenin Çar'a yakın olan zengin yozlaşmış soylular olduğunu keşfetmişti. Bu nedenle Çaykovski muhafazakarlığında fazlasıyla haşindi. Örneğin, bazı devrimciler terörist bir eylem yaptıklarında ve Çar ölüm cezalarını durdurup cezalarını hapse çevirdiğinde Çaykovski, Çar'a öfkeli bir mektup göndererek acımadan vurulmaları gerektiğini yazmıştı.

Bir başka deyişle, etkili bir şekilde kitleler için Stalinizm, avangartta karşı bu büyük popüler Rus geleneğine dönüş demektir. Bu perspektifte Soljenitsin gibi yazarlar bile Stalinist olarak kaldı, Stalinizmi tam olarak tedavi ederek Stalinist mirasın bir parçası oldular. Fazlasıyla hayranlık duyduğum George Lukacs, Soljenitsin'in İvan Denisoviç'in *Hayatında Bir Gün* (gulag günlük yaşamını tasvir eden Sovyet edebiyatının ilk eserlerinden olan kısa bir novella) eserini gulag da bile nasıl hayatta kalınacağını olumlu bir şekilde gösteren ve sosyalist gerçekliğin tüm kriterlerine uyan bir eser olarak tanımlamıştır. Lukacs, tipik Stalinist güdüleri kutlayan işi işaret etmektedir: Bu bir günün sonuna doğru mahkûm, iş bitmiş ve gardiyan onu geri çağırılmış olsa bile, gardiyanın onu cezalandırma tehlikesine rağmen işinin başında kalarak işi bitirmeye çalışmaktadır. Lukacs için bu sahne, yaratıcı pratiğin mekanının acımasız koşullarda -gün sonunda İvan Denisoviç, arkasına yaptığı işe bakar ve yaptığı duvarı görür ve duvarı yaptığı için haz aldığı farkına varır- bile hayatta kaldığı maddi üretimin tipik sosyalist düşüncesinin bir ispatıdır. Komünizmin Batılı eleştirileri için fazlasıyla utanç vericidir. Platonov gibi birisini nereye koyabilirsiniz? Onun naif olduğunu, komünizm tarafından manipülasyona uğratıldığını ya da kör edildiğini söyleyemezsiniz. Hayır, herhangi biri yıkıcı korkunçluğu, oradaki uçurumu gördüyse bu, Platonov'du ve o, komünizmin Batılı, liberal eleştirmenlerinden çok daha iyi bir şekilde gördü bu durumu.

1935 yılında *The New Statesman*, Stalin ve 1934 yılında Rusya'yı ziyaret eden H. G. Wells arasında geçen bir diyalogu yayınladı. Stalin'i kutlayıp, ona teşekkür eden Wells, bugünün özgürlük anlayışının insanların eleştirmeye izin verilmesi değil midir sorusu ile Stalin'i eleştirip, onu kışkırtmaya çalıştı. Farklı seslerin ve benzeri şeylerin görülebilirliğinden

bahsetti. Wells, Britanya'nın yeterince bu farklı seslere sahip olmadığını ancak Sovyetlerin de sahip olmadığından bahsetti. Wells, Stalin'i utandırdığını düşündü ancak hızlı bir şekilde cevap veren Stalin, Wells'in yanlış anladığını, Sovyetler Birliğinde eleştirinin Britanya'dan daha gelişkin olduğunu söyledi: "Burada buna özeleştiririz" (Wells, 1935). Bir başka örnek: 1930'ların sonunda Stalin idam edilme yaşını 12 ya da 13'e indirdiğinde Batılı liberaller ironik bir şekilde bu kararın (yanlış) sosyalist hümanizmin en uç örneği olduğunu belirttiler. Stalin buna mükemmel cevabını verdi: Bu bizim sosyalist eğitimimizin büyük zaferinin bir işareti. Ülkemiz o kadar gelişmiştir ki, 12-13 yaşındaki insanlar yetişkinlerin olgunluğuna erişmişlerdir ve olgunluk sorumlulukları beraberinde getirir.

Tekrarlamak gerekirse, bazı solcuların iddia ettiği Lenin 3-4 yıl daha uzun yaşasaydı ve Troçki'yle anlaşma sağlasaydı, bu anlaşmayla Stalin'den kurtulsalardı mükemmel bir demokratik Sovyetler Birliği olacağı ütopyasını- özgürlükle, Eisenstein ile fütürist, avangart sanatla, halkla içli dışlı olmakla vb. reddetmek gerekir. Detaylı tarihi kaynakların gösterdiği kadarıyla Troçki fazlasıyla kibirli oluşuyla kaybetmeyi hak etmişti. Stalin sürekli olarak insanları görevlendirmeye çalışırken Troçki, onu ciddiye almıyor ve düşünüyordu: "Ben büyük Troçki'yim, Kızıl Ordu'nun kurucusu. Bırakalım herif küçük entrikalarıyla şımsarsın. Politbüroda büyük bir konuşma yaptıktan sonra başarmış olacağım ve Stalin'in sonu gelmiş olacak". Bu Troçki'nin inanılmaz derecede yanlış hesapladığı bir şey oldu.

Platonov'un eşsizliğine geri dönmeme izin verin. Bahsetmek istediğim ilk şey, Stalinizmi anlamak istiyorsanız, ondan önceki rüyayı anlamak zorunda olmanızdır. Stalinizm, 1920'lerin radikal projesi denen bu rüyaya bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1920'lerdeki Sovyetler Birliği sanıldığından daha belirsizdi ve Platonov, radikal gerilimlerle nüfuz altında alınmış olan bu döneme bir bakış atmamızı sağlıyor. Stalin'in ondan nefret etmesine şaşmamalı! Stalin'in şairlerle olan ilişkisi, ki bugün bu şairler büyüklükleriyle anılırlar, fazlasıyla belirsizdi. Stalin neredeyse onlardan korkuyordu ancak yine de onlara saygı da duyuyordu. Osip Mandelshtam 1933 yılında ünlü "Stalin Nüktesi"ni yazdığında, Stalin'e karşı acımasız eleştirel bir şiir, KGB, Mandeshtam'ın tutuklanıp tasfiye edilmesi için planlar yapmıştı. Stalin şahsi olarak araya girip, birkaç yıllık sürgünün yeterli olacağını söyledi. 1938'de artık çok geç kalınmıştı çünkü Stalinist hümanist müdahale ve tasfiyeler evrensel hale gelmişti. Mandelshtam tekrardan tutuklandı. Benzer süreç Pasternak için de geçerliydi, o da KGB'nin tasfiyeler listesinde çoktandır yer alıyordu. Ancak Stalin, "Pasternak bir şair ve onu kendi bulutları üzerinde yürütmesi için yalnız bırakmak gerekir" diyerek bu tasfiyeleri reddediyordu.

Bu durum, Platonov'dan öğrenilen ilk büyük derstir: Öncül Stalinist ütopya. İkinci soru ise Platonov'un bedensel deneyimlerimizin, gerçekliklerin vd. teknolojik manipülasyonu olarak açıkladığı şekliyle bugün nerede yer alıyor oluşumuz üzerinedir. Bence günümüzde biyogenetik alandaki ilerlemeler etkin bir şekilde insan doğasını değiştiriyor. François Balmès, biyogenetikteki bu ilerlemenin yol açtığı bozulmalardan bahsetmektedir:

İnsanın yeniden üretim koşullarının iki cinsiyetin karşılaşmasından radikal bir şekilde koparılışı ve genel öjeniğin imkana açılması, türlerin sınırlarını bozan klon, canavar ya da hibrid üretimine olanak sağladı. Biyolojik gerçekliğin sınırları etkileyici bir şekilde yer değiştirdi ve en güvenli kısıtlamalar olarak sembolize edilen hayat, ölüm, beden kimliği, cinsiyet farklılıkları kırılma noktaları oldu. Klonlama yapmak, prensipte bize, partnerlerden kurtulma fırsatı verdi. Dolayısıyla diğer cinsiyetten ya da ötekiden kurtulma imkânı verdi. Birey, öteki olmadan kendi kendine varlığını sürdürebilecekti. Bu durumun içinde nükleer füzyon sonucu insan türünün yok oluşu gibi radikal bir tarihi mutasyon bulunmaktadır. (Balmès, 2011, s. 16)

Nörolojik-söylem, kişinin kendi beynine eşit olduğunu, beynin hukuktan politikaya, edebiyattan sağlığa ve fiziğe kadar yaşamımızın tüm görünümüne nüfuz etmiş olduğunu anlatmaktadır.¹ Bu nörolojik-devrimin parçası olarak, devasa askeri yatırımlar, nöro-bilimsel

² Hady'nin (2012) çalışmasına atıf yapıyorum.

araştırmalara ayrıldı. En dikkat çekici örnek (kötü) şöhretli Amerikan DARPA'dır (İleri Savunma Araştırmaları Projesi) ki anlatı analizi, arttırılmış biliş (Iron Man projesi ve benzerleri gibi gelişmiş bilişsel kapasitelere sahip askerler yaratmak amaçlı projeler) ve otonom robotlar (ordunun büyük bir bölümü kontrol etmesi kolay robotik askerlere dönüştürmek amaçlanmaktadır. Böylece askeri personeli bulundurmanın ekonomik yükü azalacak ve askeri ölümlerin sayısı düşecektir) olmak üzere yatırımları üç hattan oluşmaktadır. Otonom robot-askerler, ayrıca acımasızca protestoları durdurmak ve vatandaşların sivil itaatsizlik olaylarında kullanılabilir. DARPA'nın temel motivasyonu, ABD vatandaşlarını (yabancı) kötülerden korumaktır. Bu korumayı, bazı insanların, terörist anlatıları olan sözlü hikâye anlatımlarına, söylevlere, propagandalara, kitaplara ve benzerlerine ne kadar dayanaksız olduklarını anladıktan sonra başlatmak istemişlerdir ve bunun için bu anlatıları daha iyi anlatılarla değiştirmişlerdir. Kısacası DARPA, hikayelerle zihinleri şekillendirmeye çabalamaktadır. Ama nasıl? İşte bir ipucu: DARPA, nöro-biyolojik alanı genişleterek hikâye anlatıcılığının etkisini derinden değiştirmeyi istemektedir. Standart anlatıların analizi böylece uğursuz bir dönüşüm yaşamaktadır: Amaç, potansiyel teröristleri uygun retorik ya da tartışmalarla hatta beyin yıkamayla bile ikna etmek değildir. Aksine amaç, direkt olarak kişinin beynine müdahale ederek, kişinin değişmeye kendisinin karar vermesini sağlamaktır. İdeolojik müdahale artık söylem ya da propaganda biçiminde yürütülmemektedir. Nöro-biyolojik yollarla beynimizin nörolojik süreçleri düzenlenmektedir. Ancak ana nokta şudur: Hangi anlatıların tehlikeli olduğuna ve bu nedenle nörolojik düzeltmeye ihtiyaç duyduğuna kim karar verecek? İnanılmaz deneyler yapıldı. Örneğin, zaman algınızı değiştiren haplar olabilir. Öyle ki bir dakikayı bir gün olarak deneyimleyebilirsiniz. Ve bunun ardından bu durumdan nasıl kar edilebilir düşüncesi gelmektedir. Diyelim ki tecavüz ya da benzeri bir eylemde buldum ve beş ya da on yıla mahkûm oldum. Ama diyelim ki ben insanlık için yararlı olan büyük bir bilim insanıyım (ki değilim). Ancak o zaman beni kaybetmek üzücü bir şey olacaktır. Beş ya da on yıl hapis yatmadaki temel fikir, gerçekte hapi kullanmış olmamda ve toplumun beni yalnızca bir günlüğüne kaybetmiş olmasında yatmaktadır çünkü ben hapsi on yıl olarak deneyimledim. Tamam. Benim hızlıca topluma katılımı neden yalnızca ceza açısından olsun. Neden cinsellik açısından da olmasın? (Yalnızca bir dakikalığına cinsel ilişkiye giriyorsun ama (...)). Burada vurgulamak istediğim şey yalnızca hayallerden bahsetmiyor oluşumuz (...). DARPA, bunu zaten yapmaktadır.

Bu post insan duruşunu, doğaya mutlak hakimiyet kurma olanakları gibi modern inançlarımıza düşürmemeliyiz. Bu duruşu, sözde Kartezyen kendini beğenmişliğe de düşürmemeliyiz (insan doğası bütünüyle uygun hale gelse, duygularını kontrol edebildiğimiz insanlar yaratsak, aynı zamanda yeteneklerini, zekalarını vb. geliştirebilsek bile). Fransız felaket teorisyeni Jean-Pierre Dupuy, geleneksel Kartezyen insan-merkezci küstahlığın garip bir tersine çevrilmesi olarak bu eğilimi tespit etti. İnsan teknolojisinin temelini oluşturan-günümüzün robotik, genetik, nano-teknoloji, yapay yaşam ve Yapay Zekâ araştırmalarında açıkça fark edilebilen bir tersine dönüş.

Bilimin bu kadar riskli bir aktivite haline geldiğini nasıl açıklayabiliriz? Bazı yetkin bilim insanlarının söylediklerine göre bilim, bugün insanlığın hayatta kalışını tehdit eder hale geldi. Bu soruya bazı filozoflar Descartes'ın hayalinin -doğanın efendisi ve sahibi olmak- kötü sonuçlandığı ve bu nedenle acilen "efendiliğin efendiliğine" dönmemiz gerektiğini söyleyerek cevap veriyor. Hiçbir şeyden anlamıyorlar. Bu filozoflar, tüm disiplinlerin "çakışma" yoluyla görüşümüzde kendi profilini oluşturan teknolojinin efendi olmayı amaçladığını göremiyorlar. Yarının mühendisi dikkatsizlik ya da cahillik nedeniyle büyücünün çırağı olmayacak, aksine bunu seçimle yapacak. Mühendis, kendisine karmaşık yapı ve organizasyonlar verecek ve kendi işe yarar özelliklerini keşfederek neler yapabileceğini anlamaya çalışacak (bir yükselen, alt üst olan yaklaşım. O, icra eden, yapan olduğu kadar bir kâşif ve deneyci de olacak). Başarısının ölçüsü, önceden belirlenmiş işlere dair bir listeyi fark etmesinden çok kendi yaratımları onu daha fazla şaşırtacak düzeyde kapsamlı olacaktır. (Dupuy'dan aktaran Besnier, 2010, s. 195)

Burada Dupuy haklı çünkü modern bilimin bu geleneksel Kartezyen düşüncesi olan bütüncül egemenlik, bizi aşacak olan bir canavar yaratmaktan daha belirsiz bir istektir. İstedığımız şey kendi yeniden üretimini sağlayabilecek olan bir yapay zekadır -şaşırmak istiyoruz. Yapay zekayı bir tehlike olarak görmektense, bu düşüncüyü bırakmalı ve bunu fazlasıyla ilgi çekici olan ve nereye gittiğimizi bilmediğimiz yeni bir dünya olarak görmeliyiz. Bir noktada insanlık kendi sonunda gibi. Örnek olarak verilebilir ki, insan oluşumuzun çok basit bir göstergesi olan iç ve dış yaşamı ayırıyor oluşumuz (düşüncelerim içimde, gerçeklik dışarıdadır) olmadan insan olamayışımızdır. Bu durum çoktan aşıldı. Eski hikayelere aşınayızdır, hatta medyada da duymuşsunuzdur. Hatta Stephen Hawking ünlü küçük parmağına da ihtiyaç duymuyor. Bugün hala ilkel düzeyde de olsa direkt olarak beyninizi bir makineye bağlayabilirsiniz. Sorun olan ise bir açıdan tanrı gibi oluşunuz, herhangi bir şeyi düşündüğünüzde meydana geliyor. Engelli bireylerin tekerlekli sandalyeleri, ileri diye düşünüldüğünde hareket ediyor, sol tarafa diye düşünüldüğünde, tekerlekli sandalye sola hareket ediyor. Bu teknoloji, Alman idealistlerinin “entelektüel sezgi” dedikleri ve gerçeklikle hızlıca çarpışan ve yaratıcı gücü olan ideal sezgiye cevaptır. Sorun, vulgar şekilde dışarı çıkanın içeri girecek olmasıdır. Bu açıdan dış dünyayı etkileyebilirsiniz bunun anlamı “içsel yaşamımız”ın da benzer şekilde kontrol edilebileceğidir. Yani bunun, hala ilkel düzeyde de olsa biyogenetiğin olanaklarıyla bağlantılı olan bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Ancak yine de bu teknolojinin ne anlama geldiğini bilmiyoruz ama bazı çok ilginç soruları tartışmaya açıyor. Freud, Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları kitabında “protez tanrı” dediği yapay olarak arttırılmış kapasitemizin bu gelişmeyle bağlantılı olduğunu tahmin etmişti. Ve bu durumun endişe ve huzursuzluk yaratacağını çok iyi şekilde görmüştü. Bu o saçma, sıkıcı olan Batman, Superman ve Örümcek- Adam gibi süper kahraman filmlerinde gösterilen şeydir.²

Lacan, *Etik* adlı seminerlerinde bu eğilimi açıkça görmüş, “kıyamet noktası” (Lacan, 1992, s. 207) olarak hatırlattığı Gerçek jouissance-neşe-nin Semboliğin imkânsız doygunluğuna ve tümüyle muazzam neşeye batırılışını ifade etmiştir. Lacan, Heideggerci ifadeyle “sınırı aştık mı... içinde yaşadığımız dünyada?” (1992, s. 231) diye sorduğunda, “Semboliğin ölümünün olasılığının somut bir gerçeklik” haline gelişini ima ediyordu (Chiesa, 2007, s. 177). Lacan, atomik Holokost’un tehdidinden bahsetmekte: Günümüzde ise bu Sembolik’in ölümünün farklı versiyonlarını yaşadığımız bir zamandayız. O zamanlarda bile, Lacan, bu sorunun makineler tarafından gölgede bırakılacağımız sorunu olmadığını görmüş: Bunun yeni bir döneme giriş olduğunu ve bu yeni dönemde teknolojik araçların “dışarıda bir yerde” büyük makinelerde var olmayacağını aksine artık küçük parçalar olarak içimizde olacağını fark etmişti. Yani bu teknolojik araçları birer dış makinesel şeyler olarak bile deneyimleyemeyeceğiz. Bu dışsal makineler evrenselleşmeyecek, diyaliz makinelere bakalım (travmatik şekilde aşağılayıcı olan şey, kendinizin dışında bir makine görmenizdir ve hayatınızın yeniden üretimi ona bağlıdır). Hayır, bu implantlar görünmezleşecek, işlerini algılayamadığımız bir seviyede yapacaklar. Nano-teknolojiyi bu kadar heyecan verici yapan şey, kurulan nesnelere ve sürecin çok küçük boyutlar içeriyor olmasında ve günlük yaşamımızda yaşam-dünyamızla olan tüm korelasyonlarının etkileyici şekilde kaybolmasında yatmaktadır. Sanki alternatif bir gerçeklikte yaşıyor gibiyizdir: Nano-gerçeklik ve günlük gerçekliğimiz arasında paylaşılan ölçekler bulunmamaktadır ve kendi gerçekliğimizi etkileyebilir, onu nano-süreçlerle manipüle edebiliriz.

Bilimin değişen statüsü, geç döneminde Lacan’ın değindiği tamamen bilim tarafından üretilmiş nesnelere bolluğunu ima etmektedir:

Şu an sahip olduğumuz bilim, eğer bu şekilde ifade edebilirsem günümüzde dünyamızı her şeyin ötesine götüren bilginin etkisiyle, kendisi hakkında spekülasyonlar yapmamıza izin veriyor. Unutulmaması gerekir ki bilimimizin karakteristiği dünyanın daha iyi ve kapsamlı bilgisini

³ Bahsetmeden geçemeyeceğim. Son Superman filminin adı, The Man of Steel ironik şekilde Stalin’in gerçek bir İngilizce çevirisidir.

vermeme üstüne kuruludur ancak şeyleri varoluşa getirme, dünyada algımızın dışındaki şeyleri algılama üzerinedir. (Lacan, 2007, s. 158)

Bilim ve teknoloji günümüzde artık yalnızca doğal süreçleri anlamak ve yeniden üretmeyi amaçlamamakta, bizi şaşırtacak hayatın yeni formlarını üretmektedir. Amaç artık doğaya egemen olmak değildir. Aksine yeni şeyler üretmeyi amaçlamakta- olağan doğadan daha büyük ve güçlü şeyler, kendimiz de dahil (yapay-zekâ takıntısının, insan zekasından daha güçlü bir beyin üretmeyi amaçladığını dikkate alınız). Amaçlanan hayalin, bilimsel-teknolojik gayretin, geri dönüşü olmayan bir süreci tetiklemek olduğu, kendisini katlayarak artan bir şekilde ve kendi kendine yeniden üreten bir süreçte sürdürmek olduğu söylenebilir. Herhangi biri nano-teknolojik deneylerin öngörülemeyen sonuçlarını, kanser gibi durumlarda kontrol dışı bir şekilde kendi kendini üreten yeni yaşam formlarını hayal edebilir mi? İşte burada standart bir korkunun tanımı bulunmakta:

50 ile 100 yıl içinde, yeni bir organizma sınıfının ortaya çıkması muhtemeldir. Bu organizmalar, insanlar tarafından tasarlanacağı için yapay olacaklar. Ancak yine de bu organizmalar yeniden üreyecek ve orijinal hallerinden başka bir şeye evrilecekler. Hangi kavramı kullanırsak kullanalım “canlı” olacaklar... Evrimsel değişimin hızı fazlasıyla seri olacak... İnsanlığa ve biyosfere etkisi çok büyük olabilir: Endüstriyel devrimden, nükleer silahlardan ya da çevre kirliliğinden daha fazla etkileyici olabilir. (Farey & Belin, 1992, s. 815)

Bu korkunun ayrıca kendi libidonal boyutu vardır: Hayatın aseksüel yeniden üretimini korkusu; yıkılmaz, sürekli genişleyen, kendi kendine bölünerek kendisini yeniden üreten “ölmeyen” bir hayatın korkusu. Kısacası, Lacan’ın *lamella* dediği mitik yaratıktan korku, libidonun bedensiz insan dışı organı, mitik öznelilik öncesi ve ölmeyen yaşam maddesi olarak kendisini ifade etmektedir. Çünkü bu icatları bu kadar esrarengiz yapan şey, insan organlarını tamamlayıcı olmalarından daha başka bir şeydir; bu icatlar bir mantık önererek keskin bir şekilde kendisini ayrıştırmakta; “normal” gözüken dil olarak cinsiyetlendirilmiş insanların libidonal ekonomisinin düzenini bozmaktadır. Teknolojik-icatlar potansiyel olarak “ölmeyendir”; bu teknolojik-icatlar “bedensiz organlar” olarak parazit görevi görmekte; kendi tekrar eden ritimlerini hizmet eden ve tamamlayıcı olan olarak dayatmaktadır. Tekrarlamak gerekirse, bu Lacan’ın bizim dünyamızı önceden gördüğü ve lathouses-bilimin ve kapitalistlerin söylemleri- olarak tanımladığı ölmeyen nesnelere insan nüfusunu arttırdığı bir durumdur. Bu noktada lathouses-bilimin ve kapitalistlerin söylemleri-ne kapitalizmi eklememiz gerekir. Burada bütünüyle artı-değer zinciriyle uğraşıyoruz: Artı-değer bilgisiyle bilimsel teknoloji (zaten var olan gerçekliğin salt *connaissance*-tasavvurunun ötesinde bir bilgi, yeni nesnelere içinde yer alan bir bilgi); kapitalist artı-değer (icatların çoğalmasında bu artı-değer bilgisinin metalaşması); son olarak ise artı-değer hazzı (objet a -küçük sanatsal nesne- formları olarak icatlar), bu durumlar lathouses-bilimin ve kapitalistlerin söylemleri- üzerimizde sahip olduğu libidonal ekonomiyi açıklamaktadır.

Bu durumu ne olursa olsun insanın hazzını özgürleştiren bir perspektif olarak görüyorum. Hikâye şöyle sürüyor. İcat ettiğimiz farklı araçlarımız var. Kadınlar için plastik penis varken, erkekler için “Dayanıklılık Egzersizi Ünitesi” denen ayrı ayrı tasarlanmış plastik vajinalar bulunmaktadır. Bu vajinalar el fenerine benzer ve farklı plastik dış yüzeyleri bulunmaktadır (plastik vajina, anüs ya da ağız biçimleri) ve az ya da çok kılı olmak üzere farklı modelleri olanlar da vardır. Kullanıcı, titreşimlerin yoğunluğunu ve sıklığını ayarlayabilir. Bu durum düşünüldüğünde, bu icatlarla randevuya çıktığında tümüyle tatmin olunabilir. Bir kadınla flört ettiğimi ve “yapmaya” karar verdiğimizi düşünelim. Onun evinde buluştuk ve ben Dayanıklılık Egzersizi Ünitemle geldim, kadın da dildosuyla geldi. İki aleti birbirine yerleştirip çalıştırdık. Süper-egosol görev bilincimiz hazzını alırken biz de rahatlayıp, güzel bir sohbet edebilir, film izleyebiliriz. Süper-egodan azadeyiz ve bu müstehcen fantezilerden gelen özgürlük bizi daha uygar şeyler yapmaya yöneltebilir.

Yakın zamanda çocuksu fantezilerimden birini hatırladım. “Bebekler nereden gelir” fantezisi çılgıncadır ancak bir kez olgunlaştıktan ve “gerçek seks” yapmaya başladıktan sonra daha fazla fantezilere ihtiyaç duyulmayacağı fikri yanlıştır. Hayır, insan olmanın paradoksu, daha gelişmiş bir formda bu fantezilerin bir sona ermesidir. Bir çocuk olarak, bebekleri leyleklerin getirdiğini bilirdim ancak bir sorunum vardı; sonunda seksin ne olduğunu öğrendim ama yine de naifliğimden ötürü buna inanmadım. Bu neredeyse bir Katolik tepkisiydi: “bu kadar asil ve masum bir şey olan çocuk nasıl olur da çıplak, terleyen bedenlerin karışımından gelirdi?” Ve bir çözüm buldum: Evet, bebek yapmak için seks yapmak gerekiyor ama tüm mantıklı varoluşlar bilir ki yine de bebekleri leylekler getirir. Yani siz aşk yaşarken bir leylek sizi izlemektedir ve iyi bir performans gerçekleştirirseniz, ödül olarak bir bebek kazanırsınız. Cinsel işlevlerimiz böyle bir şeydir. Yani hatırlarsanız -makinelere titreşiyor ve bizim artık böyle bir görevimiz bulunmuyor; seks yapmak gibi bir görevimiz artık bitti. Ve sonra bir kadınla konuşuyoruz ve şans eseri ellerimiz tutuşuyor ve belki, sadece belki kendimizi yatakta buluyoruz. Biz, büyük Öteki için zaten sevişmiştik, yani bu sefer artık sadece artı-değer üretiriz.

Eğer bu post-insan dönemine yaklaştığımızı kabul ediyorsak, bu sonucun olasılı(ksızlığını)ğın simgeleyen büyük felsefi probleme girmiş oluruz. Bilim bize insan olmadığımızı, bunun yerine bir otomat, değiştirilmiş biyoloji olduğumuzu söylemektedir. Ama bu imaja uygun olacak şekilde herhangi bir şeyle olan deneyimimizi değiştirebilir miyiz? Burada iş ilginçleşiyor. Bazı bilişsel uzmanların ifadelerine göre, bunu yalnızca biyolojik mekanizmamızla nesnel bir şekilde bilebiliriz ancak yine de kabul edemeyiz. Kendimizi özgür bireyler olarak kabul etmeye ihtiyacımız var. Bu tartışmanın “transandantal”, Habermascı versiyonu vardır. Bu versiyona göre bilimler, tabii ki doğrudur ancak onlar belirli bir özneler arası toplulukta hayata geçirilmiş sosyal uygulamalardır. Bu indirgemecilik yapılamayacak bir görünümdür çünkü “özneler arası topluluk nörolojik açıklamalarla yapılıyor” diyemeyiz. Bunun için, nörolojik açıklamalar yapabilmek için, bilim topluluğunun transandantal a priori şekilde burada olması gerekirdi. Bu nedenle üçüncü bir duruma bakmak gerekir. İfade etmeliyim ki bundan zevk alıyorum. Üçüncü durum, radikal bilişselciler olan Patricia ve Paul Churcland’ın söylediği gibi bilişsellik sonuçlarını günlük yaşamımıza dahil etmemiz için öznel tavırlarımızı değiştirebiliriz. Ancak bana kalırsa bu durum işlemez çünkü bu varsayım eski, özgür, bağımsız öznenin hala yerinde durduğunu iddia ediyor.

Alman bir bilişselci ve Budist olan Thomas Metzinger, bütünüyle farklı ve fazlasıyla radikal olan bir sonucu mantıksallaştırıyor: Ona göre bizi öznel deneyimlemeye iten tek şey (felsefe kelimesini kullanmazdım ben) -kendilik denen şeyin olmadığı ve bizim yalnızca birer nörolojik otomatlar olduğumuz ya da “düşüneni olmayan düşünceler” olduğumuz- Budist aydınlanmasıdır. Budist aydınlanmasına ulaştığımızda, gerçekten özne olmadan düşünürsünüz; ifadeler ve ifade edilmiş rastlantılara denk gelirsiniz. Böyle bir sonuca dair kimi sorunlar olmasına rağmen, Budizmin ısrarla aynı çıkmazda kendisini tekrar etmesini (bu çıkmazı öznelğin ısrarcı bir formu olarak tanımlıyorum) ilginç buluyorum. Örneğin Budizmin savaş problemiyle nasıl yüzleştiğine bakalım. Tibet Budist tapınağını inşa ettiklerinde iddialarına göre tek bir solucanı dahi öldürmemeye üzerine fazlasıyla hassaslardı. En başından beri anlatmak istediğim şey, Buda çoktan yaşlıydı ve bazı krallar Budizme katılmışlardı. Bu krallar, Devletin bir orduya ihtiyaç duyduğu konusunda ısrarcıydılar ve Budizm bu konuda üç farklı yol buldu ki her biri savaş zamanında öldürme eylemini aklama konusunda bir öncekinden daha uğursuz idi.

İlki standart olanıdır. Aynı zamanda Batı’da da bulabilirsiniz bunu: Öldürmek kendinden daha büyük bir kötülük korumak amaçlıysa izin verilir. Buradaki sorun, bu mantığın nerede son bulacağıdır. Japonya 1930’larda Çin’i işgal ettiğinde kendilerini haklı görme nedenleri buydu: Çinliler yozlaşmış bir toplum haline gelmişti ve biz onları işgal ederek barışı getirdik. İkinci versiyon ise, araya mesafe girdiğinde Hayat Döngüsünden çıkmış olursun. Böylece artık karmaya dahil olmazsın ve dilediğini yapabilir hale gelirsin. Bu sözü her şeyin

başında bulabilirsiniz. Öldürme eylemi kötücüdür ancak öldürme eylemine bağlı bir kişi olduğunuz sürece. Zaten özgürleşmiş birinin konumundan yapıyorsanız, kabul edilebilir hale gelir. Budizmin özgürleşme tanımı fazlasıyla radikaldir. Bu tanıma göre kendinizi eylemlerinizin bir iz bırakmadığı Yaşam Döngüsünden muaf tutmanız gerekmektedir. Bu, ilk önermeden daha sofistike bir versiyon: evet, her öldürme eylemi iz bırakır (Eğer birini öldürürsem, bir aslan yerine düşük bir solucan olarak tekrar doğarım) ama öldürdüğünüz kişi gerçekten kötüyse ve ilerleyen günlerde yüzlerce kişiyi öldürecekse -ama henüz kimse öldürmemişse- o kişiyi kötü karmaya sebep olacak olan gelecekteki öldürme eylemlerinden engelleyebilirim. Böylece, o kişiyi kurtarmış olurum ve sonuçta ötekilerin yaşaması için kötü karma edinmeme rağmen olağanüstü bir kahramanlık örneği göstermiş olurum. Örneğin bir başka filozof olarak tekrardan doğarım. İşte burada Stalinist hile devreye giriyor: Ötekileri koruyan ve bana kötü karmaya neden olan bu kahramanca davranışım nedeniyle bu davranış en üst etik davranış olmakta ve bu sebeple de kötü karmam iyi karmaya dönüşmektedir.

Budizmin en büyük katastrofisi Bodhisattva düşüncesi ile başlamaktadır. Bodhisattva, aydınlanmayı başarmış kişilerin, sempati duygusuyla geride kalan tüm acı çekenler için dünyaya geri dönmesidir. Bu aydınlanmış kişi, “Hayır, ben, tüm insanların hatta tüm duygulu varoluşların, acı çekmenin bu sıradan fenomenel gerçekliğinden kurtulana kadar burada kalacağım” demektedir. Bu düşünce Budistler arasında korkunç çatışmalara neden olmaktadır çünkü Budizm, aydınlanmanın iki aşırı formu arasında salınmaktadır: Bir yanda radikal gerçeklik düşüncesi diyebileceğimiz aydınlanmanın evrensel bir olay olduğu ve tüm acı çekişin ortadan kalkacağı düşüncesi yer almaktadır. Diğer yanda ise daha ikna edici ve otantik, minimalist versiyonu bulunmaktadır. Buda, bulutların üstünde yaşayan ve bize yardım etmek için geri dönen bir kişi olarak tanımlanmamaktadır. Aydınlanmış olmak demek başka bir yere havale olmak demek değildir. Burada bütünüyle ve direkt insan olarak bulunursunuz ancak yine de aydınlanmışsınızdır. Değişen tek şey, gerçekliğe karşı olan tutumunuzdur. Budizm, sürekli olarak bu iki ekstrem düşünce arasında salınmaktadır; bu nedenle Budistler arasında ekstrem şekilde pasifist olanları bulabileceğiniz gibi radikal şekilde öldürmeyi savunanları da bulabilirsiniz. Ang Lee'nin bana anlattığı versiyon olan bir Çinli Budist rahibin Bodhisattva olmayı reddettiğini yalnızca günahtan arınmış olanları değil aynı zamanda sonsuza kadar günahlarının bedelini cehennemde çekecek olanları da dahil etmek gerektiğini ifade ettiği versiyonu bence en güzel versiyonudur. Bir milliyetçi olan Ang Lee, bir istisnayı ifade etmektedir: Mao (Kültür Devrimi nedeniyle) sonsuza kadar acı çekmelidir. Ekstrem pasifistleri bir kenara bırakırsak, kendilerini karma döngüsünün dışında tutan ve böylece istediklerini diledikleri gibi yapan Japon Budistleri gibi ekstrem militaristler de bulunmaktadır.

Kısaca araya girmeme izin verin. Burada sorunun kendisi de acı çekmektedir. Cehennem, şüpheli bir kavramdır. Aquinas'lı Thomas'ta güzel bir tartışma bulabilirsiniz: İyi birer insansak cennette olacağız ve cennetten, cehennemde acı çekenleri izlemeye iznimiz olacak. Thomas hatta cehennemde acı çekenleri izlemenin, cennette oluşumuza dair hazzı güçlendireceğini ifade etmektedir. Ancak burada, Thomas, bir sorunla karşılaşmaktadır: Diğer insanların sonsuz işkencelere maruz kalışını hazla izlemek cennetin nasıl bir parçası olabilir? Aquinas'lı Thomas burada tipik skolastik bir sofistlik yapmaktadır. Hazzı iki türe ayırmaktadır: Ötekilerin acısından kaynaklanan direkt haz ve tanrısal adaletin hazzı. O zaman gerçek çözüm nedir? Bu sorunu bir zamanlar Canterbury eski başpiskoposu olan Rowan Williams ile tartışmıştım (ve dalga geçmiştim). Bu durumu başka yollardan düşünmemiz gerektiği üzerine olan çözüme o da katılmıştı. Cennette nektar içersiniz ve her türlü hazzın içinde yer alırsınız ancak sonunda bundan sıkılırsınız. Sonra cennete kayıt işlemleri yapan bazı melekler gelip şikâyet etmemeniz için size yardım eder ve ötekilerin acı çektiğini hatırlatır. Cennette, hemen depresif ve sıkılgan olacağımız aşıkarken bunun yanında cehennem hoş bir mekandır ve şeytan bariz şekilde hayırsever bir tanrıdır (Lubitsch'in Cennet Bekleyebilir eserinden bildiğimiz kadarıyla). Hepimizin bildiği gibi, cehennemde iyi vakit geçiririz, seks yapar, alkol alırız vb.

Ancak kimi zamanlar cehenneme bizi kaydedenler gelip: “Bakın arkadaşlar, güzel zaman geçiriyoruz ama öğrendiğim kadarıyla önümüzdeki beş dakika boyunca cennet tarafından gözleneceğiz. Lütfen, buradaki hayatımızı korumak için birazcık acı çeker gibi davranın ki onları etkileyelim ve şiddete devam edelim”.

Aydınlanmanın Budist düşüncesi başka bir sorunla bizi karşılaştırmaktadır. Günümüzde az ya da çok şekilde Nirvana seviyesine ulaşmanın haplar aracılığıyla başarılacağı kanıtlanmıştır. Burada bazı Budistler büyük bir sorunla karşılaşır çünkü biyokimya ironik şekilde “aydınlanma hapları” dediği hapları çoktandır üretmektedir. Basitçe hapi alıp “oraya” ulaşmak varken neden yorucu bir süreç olan ruhani yükselmeye çalışalım? Sorun acı verici çünkü beyin aktivitelerimizin ölçümü göstermektedir ki aydınlanmanın içsel deneyimleri tıpatıp aynıdır. Skolastisizm çizgisinde devam eden bazı Budistlerin umutsuz çabaları, hak edilen mutlulukla hak edilmeyen mutluluğu ayırmaya çabalamaktadır. Kimyasal mutluluk hak edilmemiş olduğu için sayılmamaktadır. Ama bence bu bütünüyle Budizmin mantığına aykırıdır. Budizmle çelişen bir ahlak sunmaktadır. Tüm bunlar göstermektedir ki Budist ahlak çalışmamaktadır. Budist aydınlanması radikal bir otantik deneyim biçimi değildir. Sorun, bu durumun vulgar şekilde formüle edilebilecek olan ahlaki bir ikileme girmesi değildir: “Bir kadına tecavüz edip, insanlara işkence edip yine de neden aydınlanmış bir şekilde kalamıyorum?” Bence bu Budizmin uygun bir cevap üretmediği rezil bir sorudur. Ancak çözüm yine de Batı Yahudi-Hristiyanlığında hatta İslami geleneklerde bulunabilir. (İslami diyorum çünkü güzel bir alıntı vardır ve der ki Tanrı yalnızca ritüelleri sunar ve “gerçekten” neye inandığınıza kayıtsız kalır.) Ahlakın bütün olarak dışsallaştırılması noktasında bir seçim yapmak zorundayız ve bu bizim Yahudi-Hristiyan gelenekten alacağımız olan derstir. “İçsel yaşam”ın anlamı yoktur; tüm suçlular bir “içsel yaşam”a sahiptir, “kendi şahıslarına ait anlatacakları hikayeleri” vardır ama önemli olan şu ki “otantik” içsel yaşam bir maskedir, kendi eylemlerimizin sonuçlarından kaçmak için ürettiğimiz bir fantezidir.

Kaynakça

- Balmès, F. (2011). *Structure, logique, aliénation*. Toulouse: Érès.
- Besnier, J. M. (2010). *Demain les posthumains: Le futur at-il encore besoin de nous?* Paris: Fayard.
- Chiesa, L. (2007). *Subjectivity and otherness: A philosophical reading of Lacan*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dupuy, J. P. (2004). Le problème théologicoscientifique et la responsabilité de la science. *Le Débat*, 129, 175-92.
- Farmer, J. D. & Belin, A. (1992). Artificial life: The coming evolution. C. G. Langton (Ed.), *Artificial life* (p. 815-40) içinde. Reading, MA: Addison & Wesley.
- Figes, O. (2001). *Natasha's dance: A cultural history of Russia*. London: Allen Lane.
- Hady, A. E. (2012). Neurotechnology, social control and revolution. Erişim adresi (t.y): <http://bigthink.com/hybrid-reality/neurotechnology-social-control-and-revolution>
- Lacan, J. (1992). *The Ethics of psychoanalysis*. London & New York: Routledge.
- Lacan, J. (2007). *The other side of psychoanalysis*. London & New York: W. W. Norton.
- Platonov, A. (2009). *The Foundation pit*. New York: NYRB.
- Platonov, A. (2013). The antisex (A. O. Fisher, Çev.). *Cabinet*, 51, 48-53.
- Wells, H. G. (2014). H. G. Wells: ‘It seems to me that I am more to the Left than you, Mr Stalin’. *New Statesman* (27 Ekim 1934). Erişim adresi (t.y): <http://www.newstatesman.com/politics/2014/04/h-g-wells-it-seems-me-i-am-more-left-you-mr-stalin>
- Zizek, S. (2012). From animal to ‘stamina training unit’. O. Timofeeva (Ed.), *An essay on negativity, immanence, and freedom* (s. 6-11) içinde. Maastricht: Jan van Eyck.